د لوړو زده کړو وزارت
ننګرهار پوهنتون
ښوونې او روزنې پوهنځی
جغرافیې څانګه

د افغانستان سیاسي جغرافیه

لیکوال:
پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

Ketabton.com

۱۳۹۴لمریز

د افغانستان سیاسي جغرافیه
پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان سياسي جغرافيه

ليکوال: پوهيالی فياض ګل مظلوم يار

کال: ۱۳۹۴هـ، لمريز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د افغانستان سياسي جغرافيه
ليکوال: پوهيالی فياض ګل مظلوم يار
ډيزاين: شريف الله (للموال) ۰۷۸۷۲۲۷۵۸۵
چاپ کال: ۱۳۹۴هـ لمريز
د چاپ وار: لومړی
د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ چارې: سلام خپرندويه ټولنه – جلال اباد

ترلاسه کولو ځايونه
جلال اباد: اصلاح افکار کتابپلورنځی، اسحق زی مارکيټ، لاندې پوړ، لومړی دوکان، جلال اباد. اړيکشمېره: ۰۷۹۰۲۰۶۲۲۱
سپين غر کتاب او قرطاسيه پلورنځی
خوست: - سباوون کتابخانه، ديوبند کتابخانه، ليوال کتابخانه
لغمان: - الفت قرطاسيه او کتاب پلورنځی، يونس کتاب پلورنحی
کندهار: کروړ کتاب او قرطاسيه پلورنځی، ميرويس مارکيټ

د چاپ حقوق خپرندويه ټولنې سره خوندي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

- خپل قدرمن پلار ته چې د ژوند په هره برخه کې یې زما پالنه کړې او زه یې تعلیم کولو ته هڅولی یم او زما ملاتړ یې کړی دی.
- خپلې قدرمنې مور ته چې دعاګانو یې همیشه زما ژوند تاند ساتلی. او د ژوند په هره برخه کې یې کامیابي را په برخه کړې ده.
- خپلو هغو قدرمنو استادانو ته چې زما معنوي پالنه یې کړې. او زه یې ددې جوګه کړی یم چې نن ورځ د خپل ځان او د جامعې لپاره د خدمت مصدر وګرځم.
- خپلو زړه ته رانږدې ورونو او خوږو ملګرو ته چې هر وخت یې په خپلو نیکو مشورو سره سمې لارې ته تشویق کړی یم.
- هغه اتلو شهیدانو ته چې خپله وینه یې د اسلام او افغانستان د قلمرو د دفاع په خاطر او د خپلواکۍ د ویاړلي بیرغ د اوچتوالي او د وطن د آزادۍ په لار کې نذرانه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک مخ

سپارښت لیک .... ک
تقریظ .... م
تقریظ .... س
پیل خبرې .... ف
سریزه ۱
لومړی څپرکی ۹
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه) ۹
۱ـ د جغرافیې پېژندنه ۹
۲ـ سیاست ۱۰
د سیاست تعریف او ماهیت ۱۰
د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه ۱۲
سیاسي جغرافیه ۱۷
د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل ۲۰
په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه ۲۲
په منځنیو پېړیو کې ۲۳
په نوې دوره کې ۲۳
دوهم څپرکی ۲۵
د افغانستان تاریخي نومونه ۲۵
۱.اریانا ۲۵
۲ـ یونان او باختر ۳۱
د یونان او باختري مدنیت ځانګړنې ۳۲
۳ . خراسان ۳۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴.افغانستان ۳۷
دافغانستان لغت ۳۹
دریم څپرکی ۴۲
دافغانستان سیاسي جغرافیه ۴۲
دافغانستان ځلورخواوې اوموقعیت ۴۲
دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت ۴۴
دافغانستان جیوپولېتیکي ارزښت ۴۴
دافغانستان مطلقه موقعیت ۴۷
د افغانستان نسبې یا جغرافیایې موقعیت ۴۹
دافغانستان ستراتیژیک موقعیت ۵۰
دافغانستان طبیعي اوتوپوګرافیکي جوړښت ۵۴
د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه ۵۸
ځلورم څپرکی ۶۲
د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات ۶۲
دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرودوروکې ۶۲
دهېواد په سیاسي او ادارې ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا ۶۲
دسیاسي اداري تقسیماتو اهمیت ۶۸
داریانا اداري وېش ۶۸
دخراسان اداري وېش ۷۱
دمعاصر افغانستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه ۷۲
پنځم څپرکی ۹۱
دحکومت درې ګونې قواوې ۹۱
مقننه قوه (ملي شورا) ۹۱
په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر ۹۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاريخي بهير ۱۱۰
په افغانستان کې تصويب شوي قوانين ۱۲۰
مقرري او اساسنامې ۱۲۰
اجرايه ځواک(حکومت) ۱۲۱
دجمهور ريس دندې او صلاحيتونه ۱۲۳
دافغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکيلات ۱۲۳
دامنيت سکتور ۱۲۴
دحکومت داري چارواکې دقانون دحاکميت او دبشر دحقوقو سکتور ۱۲۴
دطبعي زېرمو او زيربناو سکتور ۱۲۵
دمعارف سکتور ۱۲۵
دروغتيا سکتور ۱۲۵
دزراعت او کليو پراختيا سکتور ۱۲۵
داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختيا سکتور ۱۲۵
دټولنيزو ملاتړ سکتور ۱۲۶
قضايې ځواک (محکمې) ۱۲۸
شپږم څپرکی ۱۳۷
د افغانستان سرحدي کرښې ۱۳۷
د سرحدونو ډولونه ۱۴۰
لرغوني افغانستان(آريانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰م ز پورې) ۱۴۵
ديونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲تر ۲۲۷م ز) ۱۴۶
دخراسان پولې (د ۷۴۶ تر ۹۲۲زېږديز پورې) ۱۴۸
د هوتکيانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږديز پورې) ۱۵۱
(د لوی افغانستان بنسټ ايښودنه او د ځمکنۍ پراختيا هلې ځلې) ۱۵۲
د لوی افغانستان د پولو د نړيدو او بدلون بهير ۱۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوسنۍ پولې ۱۲۲
د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې ۱۲۳
د افغانستان شمال ختیزې پولې ۱۲۴
شمالي پولې ۱۲۷
لویدیزې پولې ۱۷۱
د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد ۱۷۵
د ډیورنډ د کرښې تاریخ ۱۷۸
اووم څپرکی ۱۸۲
د سیمې له هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې ۱۸۲
دافغانستان بهرنی سیاست ۱۸۲
په لومړۍ نړیواله جګړه کې دافغانستان دریځ ۱۸۶
ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ ۱۸۷
دافغا نستان اوپاکستان سیاسي اړیکې ۱۸۹
دافغانستان او ایران سیاسي اړیکې ۱۹۲
دترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې ۱۹۸
دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې ۲۰۲
دچین او افغانستان سیاسي اړیکې ۲۰۴
دافغانستان او امریکا ستراتیژیکې اړیکې ۲۰۷
اتم څپرکی ۲۲۳
په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې ۲۲۳
دافغانستان په اړه دپاکستان دریځ ۲۲۳
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې ۲۲۵
د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل ۲۳۱
د ایران سیاسي موخې ۲۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سیاسي موخې ۲۳۷
دتاجکستان سیاسي موخې ۲۳۸
د چین سیاسي موخې ۲۴۰
د هند سیاسي موخې ۲۴۲
د روس سیاسي موخې ۲۴۳
نهم څپرکی ۲۴۶
دافغانستان خارجي سوداګري ۲۴۶
ګاونډیانو سره سوداګري ۲۵۰
لسم څپرکی ۲۵۳
د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې ۲۵۳
.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه: ۲۵۹
دپورتنیو فکتورونو دحل لارې چارې ۲۶۰
دافغانستان دسیاسي جغرافیې اصطلاحات ۲۶۲
اخځلیکونه ۲۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارښت ليک

دا يو څرګند حقيقت دی چې زمونږ د ټولنې د موجوده عيني شرايطو په پام کې نېولو سره د يو علمي اثر ليکنه د علمي نويو ، معتبرو او مرجع کتابونو او اثارو د نه شتون له امله څه ساده او اسان کار نه دی، د دې ستونزو سره سره محترم پوهيالی فياض ګل (مظلوم يار) توانيدلی چې يو کتاب لوړو زده کړو دوزارت د نوي کرېکولم او درسي مفرداتو سره سم د (افغانستان سياسي جغرافيه) تر سرليک لاندې چې د دريم (ټولګي) په (شپږم) سمستر کې تدريس کيږي تکميل، محصلينو ته د استفادې په برخه کې وړاندې کړي.

دغه کتاب چې د بېلا بېلو موضوعاتو لرونکی دی په يوه مناسبه سريزه پيل ورپسې اړوند موضوع پورې يو شمېر مختلف سرليکونو ته ځای ورکړل شوی چې د مفرداتو په پام کې نېولو سره محصلينو ته ګټوراو د هغوی د علمي پوهې د لوړاوي او ښه پوهاوي لپاره ډېر مهم او ضروري دی، په دې اثر کې لاندې موضوعاتو ته ځای ورکړل شوی دی:

لومړی څپرکی عمومي معلومات(سياست، جغرافيه او د سياسي جغرافيې پېژندنه) ،دوهم څپرکی د افغانستان تاريخي نومونه، دريم څپرکی د افغانستان بېلا بېل موقعيتونه، څلورم څپرکی په افغانستان کې د حکومت طرز او اداري تشکيلات، پنځم څپرکی د افغانستان درې ګونې قواوې، شپږم څپرکی د افغانستان سرحدي کرښې، اووم څپرکی د سيمې له هېوادونو سره د افغانستان سياسي اړيکې، اتم څپرکی په افغانستان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګاونډيو هېوادونو سياسي موخې، نهم څپرکی دافغانستان بهرنۍ سوداګري،لسم څپرکی په افغانستان کې شته ستونزې او دحل لارې.

د پورته موضوعاتو برابرول اوليکل محصلين،مينه وال اولوستونکوته دېرګټهور اوداثرپه وروستۍ برخه کې يولړ مهم اصطلاحات او اخځليکونوته ځاى ورکړل شوى دى.ليکونکي داثر په لېکلوکې ډېرزيارويستلى،دليکوالۍ ټولو اصولو او معيارونوته يې دامکان ترحده پاملرنه کړې ،ژبه يې روانه،ساده اوعام فهمه ده او داثر په لېکنه دموضوع ګانوتسلسل يې پوره په پام کې نيولى دى،اودموضوعاتو د ښه پوهاوي په خاطر داثر په مختلفواولازمو ځايونوکې مختلف جدولونو، انځورونواودموضوع په لمن لېکنوکې يې ماخذونوته ځاى ورکړى دى.ددې خيرنيز اثرليکنه چې په پښتورسمي ژبه ترسره شوى يوعلمي او ګټهور کاربولم، ليکونکي ته يې دلوى خالق له درباره څخه دنوروبريا و غوښتونکى يم.

په درنښت

پوهنوال عزت الله خان

دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافيې څانګې دعلمي کادرغړى

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

الحمد الله رب السماوات والارض ورب العرش العظیم، والصلاة والسلام علی قائد المجاهدین وعلی اله واصحابه اجمعین.

امابعد: خوشحاله یم چې دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي یوه ځوان علمي کادر محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) علمي اثرمې دترلاسه کړچې دخپل مسلک سره سم یې په زړه پورې موضوع(دافغانستان سیاسي جغرافیې) ترعنوان لاندی لیکلی دی، نوموړی اثر دعنوان له مخې دافغانستان سیاسي جغرافیې ته کتنه ده خوپه منځ پانګه(محتوی) کې یولړتاریخي مسایل هم په برکې لري چې دسیاسي جغرافیې سره نژدې اړیکې لري. زه دنوموړي په زړه پورې اثر په هکله خپل نظر په لاندې توګه څرګندوم.

۱- محترم پوهیالی مظلوم یار چې دنیکو اخلاقو ژوندی نمونه ده، دغه علمي لیکنه اوپه علمي ډګرکې دهغه هلې ځلې دخپل مسلک سره دبې سارې مینې ښکارندویه ده اوزما دهمدې مدعا ثبوت لپاره همدومره کافي ده چې نوموړی اثر یې دترفیع دا خېستلو څخه پرته دخدمت اومسلک سره دتړاو په غرض لیکلی دی.

۲- که محترم پوهیالی فیاض ګل دخپل مسکل اوڅانګې سره په همدې څپانده جزبې او احساس سره پاتې شي، نوهغه ورځ لرې نه ده چې دهغه لیکنې د افغانستان دسیاسي جغرافیې څخه وراخوا دنړۍ په کچه دولسونو او پرګنو په ګټه تمامه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- دنوموړې علمي اثریوه ځانګړنه داده چې دلیکنې دښه پوهېدو لپاره یې جدولونه، مختلف انځورونه او په لمن لمنلیک کې یې او همداشان دلیکنې په پایله کې د اخذلیکونو څخه یادونه کړې ترڅنګ یې مهم اوضروروې اصطلاحات هم په ښه توګه روښانه کړي، چې دلیکونکي دعلمي استعداد یوه ژوندۍ بېلګه ده.

۴- دپوهنځي اواړوندې څانګې څخه مې هېله داده چې نوموړی اثر دترفیع دنوروشرایطو په نظرکې نیولوسره دلیکونکي په راتلونکوترفیعاتوکې محاسبه کړي.

دمحترم پوهیالي فیاض ګل (مظلوم یار) دلازیاتوبریاوو په هېله

په درنښت

پوهاند دوکتور دل اقا(وقار)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

دا یو څرګند حقیقت دی چې د درسي کتاب شتون په تېره بیا په پوهنتونونو کې د درسي پروسې د ښه پرمخ بیولو لپاره اړین کار دی، که درسي کتاب نه وي نو استاد به اړوي چې خپل ډېر وخت د لکچرنوټونو په برابرولو تېر کړي، همدارنګه د درسي کتاب شتون چې د څانګې مفرداتو او علمي معیارونو سره سم لیکل شوی وي د استاد لپاره ښه اسانتیا، د محصل لپاره شتمنه پانګه، ځوانو استادانو سره لویه مرسته او د یو شمېرنورو لپاره غوره ماخذ کیدای شي. نو په پوهنتونونو کې د همدې جدي اړتیا له مخې د درسي کتاب لیکنه نه یوازې ښه ګام بلکې یوه سخته اړتیا ده. د یو علمي اثر لیکنه چې د عصر هراړخیزو غوښتنو ته ځواب برابروي زمونږ د هېواد موجوده حالاتو په نظر کې نیولو سره ډېر ستونزمن کار دی.

د افغانستان سیاسي جغرافیې مضمون چې د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د دریم ټولګي په شپږم سمستر په اونۍ کې (۲) کریډټه تدریس کیږي. د دې مضمون د تدریس لپاره په پښتوژبه تر اوسه پورې داسې کوم درسي کتاب نه وو لیکل شوی چې د څانګې او محصلینو غوښتنو ته ځواب وو ایې.

مانوموړی درسي کتاب په غور سره ولوست چې د نوي مېتود سره سم لیکل شوی او د کتاب په لومړي څپرکي کې د جغرافیې د علم پېژندنه، سیاست، د سیاست تعریف او ماهیت، د سیاست او جغرافیې ترمنځ نه شلیدونکې اړیکې، سیاسي جغرافیه او د سیاسي جغرافیې د بحث وړمسایل په ډېر غور او دقیقه توګه څېړل شوي. په دویم څپرکي کې د افغانستان تاریخي نومونه لکه: اریانا، یونان او باختر، خراسان، افغانستان او همدارنګه د افغان کلیمې په اړه رڼا اچول شوې ده. د اتر په دریم څپرکي کې د افغانستان په بېلا بېلو موقعیتونو لکه: د افغانستان مطلقه موقعیت، نسبي موقعیت، ستراتیژیک موقعیت، جیوپولیټیک موقعیت، طبیعي موقعیت او همداشان د افغانستان په تاریخي وضعې بحث شوی او په وروسې څپرکو کې په بېلا بېلو دوروکې د افغانستان اداري او سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويش، دافغانستان سرحدي کرښې، دافغانستان درې ګونې قواوې، دافغانستان اساسي قانون، د سيموله هېوادونو سره دافغانستان سياسي اړيکې، دافغانستان خارجي تجارت، په افغانستان کې بحران او د هغې حل لارې چارې اوداسې نور دکريکولم اودرسي مفرداتو دپرله پسې والي له مخې په ډېر دقيق اوعلمي ډول ترڅېړنې لاندې نيول شوي اوداثرپه وروستيو برخوکې اصطلاحاتواو ماخذونوته ځاى ورکړل شوى دى.همدرانګه دکتاب په ليکنه کې دپښتو دژبې ښې، مناسبې اوعام فهمه کلمې کارول شوي.

داکتاب به دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافيې اوتاريخ څانګو د محصلينو ترڅنګ دحقوقو اوسياسي علومو دمحصلينو ستونزې هم ترډېره بريده پورې حل کړي.

دافغانستان سياسي جغرافيه دغه درسي کتاب چې په پښتو رسمي ژبه ليکل شوى دهېواد دلوړوزده کړو په علمي موسسو کې يوګټورکاربولم. ددې اثر هر څپرکى دعلمي اواکاډيميکو معيارونو په پام کې نيولو ترښېلا ښېلو سرليکونو لاندې ليکل شوى اودښه پوهاوي په خاطرمختلف جدولونه اولازم انځورونه دکتاب دمتن په مناسبو ځايونوکې ځاى پرځاى شوي دي. نوموړي ته ددې اثردليکلو مبارکي وړاندې کوم اوپه راتلونکې کې ورته په علمي چاروکې دلابرياليتوبونوهيله کوم.

په درنښت

پوهندوى ع،نبي(بصيرت)

دحقوقواوسياسي علومو دپوهنځي علمي کدرغړى

اودنړېوالو اړيکو دڅانګې امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل خبرې

الحمد لله رب العلمبن والصلاة والسلام علي سيد المرسلين وعلي اله واصحابه اجمعين وبعد !

له لوی او ښنونکي لایزال خدای څخه شکرګذار یم چې ماته یې دا توانایي راپه برخه کړه څو د خپل ملي وجيبې او هيوادني ارمانونو د پوره کولو په لور ګام پورته ترڅو د ګرانو محصلينو، مسلک خاوندانو اوجغرافيې مينه والو دا ړتیا د پوره کولو په خاطرد افغانستان سياسي جغرافيې ترسرليک لاندې يو درسي ممد د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافيې څانګې کريکولم اودرسي مفرداتو سره سم، د ليکوالۍ داصولو او علمي معيارونو په پام کې نبولو سره په پښتو رسمي ژبه چاپ ته اماده کړم.

ددې علمي اثرد ليکلو موخه داده څو محصلين اومينه وال دافغانستان سياسي جغرافيې له موضوعاتو لکه:د دافغانستان تاريخي نومونه، د افغانستان سياسي اواداري وېش، دافغانستان سرحدي کرښې ،د سيمې له هيوادونو سره د افغانستان سياسي اړيکې ،په افغانستان کې د ګاونډيو هېوادونو موخې او داسې نورو مسايلو سره اشنايي او پيژندګلوی پيدا کړي، څو وکولای شي په کوم چاپيريال کې چې ژوند کوي د هغې په باره کې پوره او ګټور معلومات ترلاسه کړي. هيله لرم چې د يو درسي کتاب په څېر د پوهنتونونو، د ښوونکو د روزنې مرکزونو ، تجروبوي علومو مرکزونو، محصلينو اود مسلک خاوندانو لپاره لوړ او ګټور علمي معلومات ترلاسه کړي.

دليکنې لپاره مې د موادو په راټولو، ترتيب کولو، تحليل او تجزيه کولو او باالاخره د عنوانونو په ټاکلو، د يو او بل سره د اړونده موضوعاتو ځای پرځای کولو، د جملاتو په ادبي او مناسب سکښت او آن د لمن ليکونو او اخځليکونو په ترتيب کې، دټولو هغو علمي او منل شويو اصولو او قواعدو پيروي کړې، چې داوسني عصر دعلمي ليکنوسره برابراو نورو ليکوالانو په خپلو کتابونو او لارښود کتابونو کې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب د متن په منځ کې هڅه شوې ده چې د منابعو ذکر وشي، دکتاب په پای کې ماخذونو یو لیکلړ راغلی دی چې له محصلینو سره د لا زیاتو معلوماتو د ترلاسه کولو په خاطر مرسته کولای شي.

د نوموړي لیکنې په بشپړولو کې مې ډېر ستونزې او مشکلات وګالل ځکه له علمي لیکنو سره مې اشنایې کمه وه نو ځکه مې موضوع په اړه سلا مشورو ته ډېر زیاته اړتیا لیدل کېده ترڅو زما ستونزو د حل لارې په موندلو کې له ما سره مرسته وکړي.

شک نشته چې هره انساني هڅه له نیمګړتیاو خالي نه وي، زه هم پدې باوري یم چې زما دغه لیکنه به هم څه ناڅه تېروتنې ولري، خو بیا هم زه له خپلو ټولو قدرمنو محصلینو څخه هیله کوم چې په راتلونکې کې دلیکنې دلاښه والي په موخه خپل رغنده نظریات له ما سره شریک کړي، زه ژمن یم چې په خپل چاپ کې به ستاسې نیوکو او نظریاتو ته ځای ورکړم.

په پای کې لازم ګڼم چې د جغرافیې څانګې ټولو هغو استادانو ، دوستانو اود مسلک خاوندانو له مرستي او همکارۍ څخه د زړه له کومې مننه وکړم چې ما سره یې ددې کتاب د لیکلو په برخه کې ترسره کړي په تېره بیا له محترم پوهنوال عزت الله او له محترم پوهندوی کریم الله (بیدار)له مرستو او همکاریو څخه مننه کوم چې ددې کتاب د متن په اصلاح کې یې نه ستړې کیدونکې هلې ځلې کړې.ترڅنګ دښاغلي پوهنمل ولي الله (فاضل)څخه د زړه له کومې مننه کوم چې په ورین تندي یې زما دغه لیکنه ولیدله او د پښتو متن او جمله بندي په سمون کې یې را سره مرسته وکړه له لوی او ښېونکي خدای څخه ورته اجرعظیم ، اوږد ژوند او په علمي چارو کې د لابریو غوښتونکی یم.

په درنښت
پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار)
دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام علي النبي الامين وعلي آله واصحابه اجمعين اما بعد ،

د تاريخ او جغرافيې پوهانو افغانستان داشغالګرو هېوادونو د تګ راتګ، ستراتيژيک پل ،دوربېنمولارې تقاطع ،دنړۍ بام ،د هند دروازه ،د اسلامي نړۍ دختيځې دروازې،دخنډ سيمه،دتمدنونو ځلور لارې،دنړيوالې سوداګرۍ د لويې لارې او په پای کې ځېنو د اسيا د زړه په نومونو سره نومولی دی.

افغانستان د(۵۴۵)م ز څخه تر(۱۸۱۵)زېږديز کلونو پورې د هندوستان په پراخه خاوره باندې د يرغلګرو د ځغل ډګر په نوم پېژندل کېده، په(۶ او ۷)زېږديز پېړيو کې د هندوستان ،د پارس ساساني هېواد ،د ماوراء النهر د هېوادونو، چين او د عربو د بحيرې ترمنځ يې وجود درلود چې د وريښمو لويه لار ورڅخه تېريدله او د هند ، پارس ، چين ، ماوراء النهر، عراق، جزيرة العرب او د مصر تجارتي قافلو د تګ راتګ لار وه.

افغانستان د تاريخ په اوږدو کې د خپلو لوړو او ژورو له کبله تل د ځانګړي جيوپولېټيکي ارزښت څخه برخمن دی چې دغې ځانګړتيا د تاريخ په بېلابېلو پړاوونو کې دوينوډک کړکېچونه هم د ځانه سره لرلي دي، افغانستان په(۱۹ زېږديز)پيړۍ کې د روس او انګليس ترمنځ د سيالۍ له امله د سيمې د خنډ(د سيمې حايل) په نوم سوق الجيشي ځانګړې ارزښت پيدا کړ.

دې هېواد د(۱۸۱۵)زېږديز څخه تر(۱۹۸۹)زېږديز کلونو پورې په دې نوم چې د هند بحر تودو اوبو ته تر ټولو لنډه لار ده،د روسانو د حرص او طمعې ښکار وو، د سرې جګړې پر مهال د حساسې سيمې په نوم د پام وړ ګرځيدلی و چې د سوړ جنګ وروستنۍ جګړه د دې خاورې په کنډوالو او د مظلومو بچو په ککريو باندې ترسره شوه ، په دې جګړه کې که څه هم مجاهدين د خپل ولس په استازيتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګيدل خو د تودو وينو لښتي پرته له دې چې د افغانستان خلک ورڅخه ګټه پورته کړي د نورو د ګټو درياب ته توې شوې.
لويديځ چې د لومړۍ نړيوالې جګړې پر مهال د افغانستان ملاتړی و ، د شوروي د ړنګېدو او د سړې جګړې په پای ته رسيدو سره بې له دې چې د جګړه وهلې هېواد او ددې ويرژلي او په وينو لړلي ملت په وړاندې مسؤليت احساس کړي، خپل ټغر يې ټول کړ او ددې سترې جګړې له امله په وينو او خاورو لړلو شهيدانو د مړو ترڅنګ تېر شول او افغانستان يې د سيمې واکمنۍ ته پرېښود.خو ډېر وخت لا نه ؤ تېر شوی چې چې په مرکزي اسيا کې د تېلو او ګازو د پراخو زېرمو موندلو افغانستان ته يو نوی جيوپولېټيکي ارزښت ورپه برخه کړ او د لويې لارې په نوم چې په نړۍ کې د(نړيوالې سوداګرۍ د دروازې) په نوم نومول شوی ، د پام وړ وګرځيد.
د افغانستان ستراتيژيک ارزښت تل ددې باعث شوی ترڅو دا هېواد د يرغلونو او خونړيو نښتو ډګر وګرځي او د تاريخ په هر پړاو کې د خپل حساس موقعيت ګران قيمت اداء کړي. هغه موقعيت چې دې هېواد د سترو سيمه ايزو ځواکمنو او له سيمې نه پرته د نورو ځواکمنو په سياليو کې لاسته راوړی دی، دغه مقام په لومړي قدم کې د انرژۍ له زېرمو څخه سرچينه نيسي.
که څه هم افغانستان فعلاً د تېلو او ګازو پراخه او پرېمانه زېرمې نه لري خو له دې امله چې د مرکزي آسيا د تېلو او ګازو له زېرمو څخه ډکو هېوادونو ته نږدې پروت دی،همدا راز منځني ختيځ ته د هغه نژديوالی،ترکمنستان ، دهند او چين د نيمې وچې پر لاره موقعيت، افغانستان د پاپلانستان زړه نومولی دی، افغانستان د مرکزي آسيا د ګاونډيتوب او د کسپين[1] د تېلو بحيري په اورغورځوونکي خوله

[1] د کسپين سمندرګی له عرب خليج او سايبيريا څخه وروسته د نړۍ په کچه د انرژۍ ستره سرچينه ګڼل کيږي ،د کسپين سمندرګي له جغرافيوي پلوه د اروپا او اسيا د پولو تر منځ پروت دی. ددې سمندرګي لويديځ لور ته روسيه او اذربايجان، شمال لور ته قزاقستان، ختيځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې موقعیت لري، هغه بحیره چې د دوو نورو بحرونو ترمنځ پرته ده چې یو بحر د تېلو او ګازو دی او په بل بحر کې اسلام لامبو وهي او د اسلام په څپو څپانده دي.

افغانستان یو غرنی هېواد دی چې $\frac{1}{3}$ برخې څخه زیاته برخه یې د غرونو د لړیو پواسطه پوښل شوې ده. د غرونو دا لړۍ له یوې خوا د همالیا له غرونو[1] سره او له بلې خوا د لویدیځې اسیا د غرونو له لړیو سره اړیکې لري.
افغانستان د غرونو لړۍ په ځانګړې توګه د هغې مرکزي برخې چې له ختیځ څخه لویدیځ خواته امتداد لري او بالاخره د هریرود په حوزه کې پای ته رسیږي د هندوکش او د بابا د غره د شمالي او جنوبي برخو په منځ کې د اوبو د وېش برید ټاکي، لدې پرته مختلفې سیمې د افغانستان شمالي برخې په ځانګړې توګه د ترکستان او بدخشان سیمې د افغانستان د سویلي او سوېل ختیځو سیمو یانې کابل، ننګرهار، غزني او کندهار څخه بېلې کړې دي او د اړیکتیاو په لحاظ یې ستونزې پیدا کړې دي، په داسې حال کې چې نن ورځ دغه مشکلات د نقلیه وسایطو پرمخ د سالنګ[2] د سورنګ په کېندلو سره تر یوې کچې د ګټې په غرض له منځه تللي دي.

ته ترکمنستان او سویل ته ایران پراته دي. په ټولیز ډول کسپین سمندرګي ۱۴۳۰۰۰میل مربع ساحه نیولې ده.
[1] د اسیایي غرونو یو سلسله ده چې لوړه څوکه یې مونت ایورست نومیږي چې ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري تقریبا په هند، نیپال پاکستاني کشمیر او داسې نورسیمو کې موقعیت لري.
[2] سالنګ تونل د هندوکش په غرونو کې تیرشوی د سمندرله سطحې څخه ۳۳۶۰ متره لوړوالی لري دا تونل ۲۷۷۲ متره اوږد ۵،۷متره سور او۱،۷متره لوړوالی لري. ددې تونل د کیندلو کار د ۱۳۳۲ لمریزکال دلنیدئ په میاشت کې پیل او په ۱۳۴۳ لمریزکال دوږي په میاشت کې پای ته ورسید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بري(وچ) اقلیم لري، پدې هېواد کې د اوړي په وخت کې هوا ډېره توده او د ژمي په مهال ډېره سړه وي. په دغه هېواد کې کله ناکله ربړدلې (زلزلې) هم کېږي.

ددې هېواد په طبیعي شتمنیو کې مس، جست او اوسپنه د یادولو وړ عنصرونه دي، ددې ترڅنګ ارزښمنې ډبرې او غمي لکه لاجورد، زمرود او لعل هم ددغه هېواد په سویلي برخو کې موندل کېږي. د نورو طبیعي شتمنیو تر څنګ نفت، ګاز او د تېلو موندل شوې زېرمې هم د یادولو وړ دي. که څه هم چې دغه زېرمې لا تر اوسه پورې نه دې راوتلې او په کار نه دي اچول شوي ښايي ددې سبب په افغانستان کې د روسانو یرغل او تر هغې وروسته په کورنۍ جګړه کې د هېواد ښکېل کېدنه وه خو بیا هم ددې هېواد لپاره همدا مهمه شتمني ده چې په راتلونکي کې د انرژۍ د لویو سرچینو په توګه راڅرګند بدلای شي.

افغانستان په غرونو کې راګېر هېواد دی چې د اسیا دلوې وچې په څلورلارې کې پروت دی. دا هېواد د منځنۍ اسیا[1] یوه برخه ده، خو کله ناکله بیا په داسې سیمه کې څرګند شوی چې نه په منځني ختیځ او نه پر سویلي اسیا پورې تړلی دی، او داپدې مانا چې دغه سیمه د منځني ختیځ او سویلي اسیا سره فرهنګي، ژبنیز، توکمیز او جغرافیې اړیکې لري. دا هېواد په لویدیځ کې له ایران سره، په سویل او ختیځ کې له پاکستان سره، په شمال ختیځ کې له چین سره او په شمال کې له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره ګډې پولې لري.

---

[1] د ملګرو ملتو د یونسکو د سازمان د ټاکنې له مخې، په منځنۍ اسیا کې دا هېوادونه او سیمې شاملې دي، لکه مغولستان، لوېدیز چین، پنجاب، شمالي هند او شمالي پاکستان، شمال ختیځ ایرن، افغانستان، د اسیايي روسیې سویلي سیمې، قرغزستان، تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان او قزاقستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

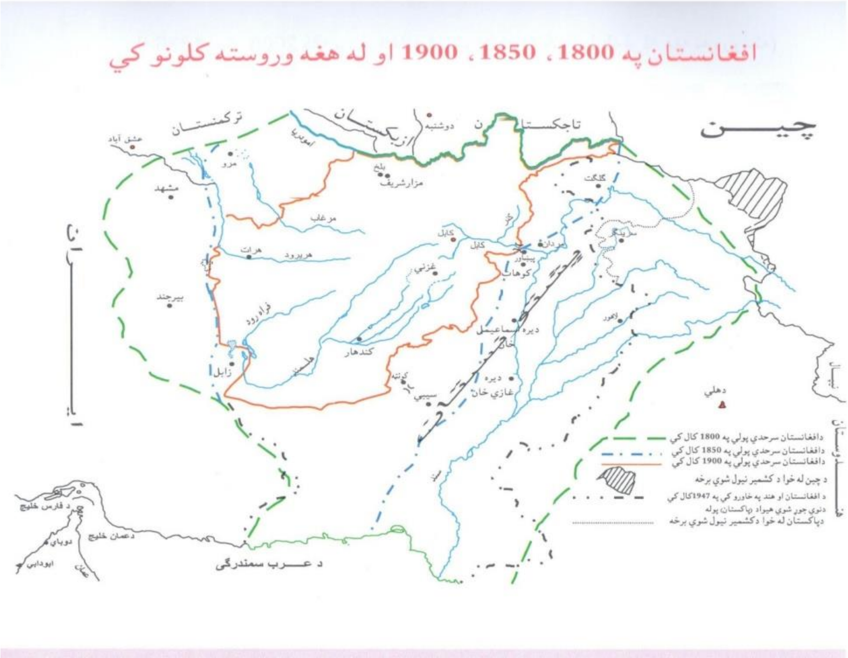

افغانستان یو ډېر لرغونی هېواد دی، د تاریخ له نظره دا یو لوی سوداګریز مرکز پاتې شوی او په همدې توګه په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو قوتونو له خوا تر یرغل لاندې راغلی، لوټ او تالان شوی دی. د تاریخ په اوږدو کې دا سیمه دفارس، مقدونیانو، عربانو، مغولو، ترکانو، او یونانیانو لخوا نیول شوی. نوی افغانستان د لومړي ځل لپاره د افغان-انګلیس دریم جګړې[1] وروسته په

---

۱ افغان انګلیس ترمنځ درې جګړې پیښې شوي دي چې یې ۱۸۳۹م څخه پیل کیږي. د افغان انګلیس لومړی جنګ دوهم د افغان انګلیس د دوهم جنګ چې د ۱۸۷۸م څخه پیل کیږي او دریم یې د افغان انګلیس دریم جنګ دی چې تر ۱۹۱۹م پوري دوام کوي په دې اړه زیات تفصیل د (انګریزي استعمار او افغانستان) د محترم اولس یار لیکنه، (د افغانستان او انګریز دوهمه جګړه) د ښاغلي پوهاند حسن کاکړ لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې د یوه خپلواک هېواد په توګه هغه وخت راڅرګند شو کله چې بهرنیانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پرېښوده. په دغه هېواد د روسیې د یرغل وروسته، په هېواد کې بد امني، خپلمنځي جګړې، د طالبانو واکمني او بیا وروسته د سپتمبر د یولسمې پېښې د امریکا یرغل د دغه هېواد تاریخ ویجاړ کړ. د دغو ناخوالو په پایله کې اوس افغانستان د بیا ودانېدو په لورې روان دی، دا یوه داسې هڅه ده چې د اوږدمهالې جګړې او د هغه ویجاړیو چې د کلونو کلونو وسله والو نښتو په نتیجه کې منځ ته راغلي ځواب وواېې او همدا نوی حکومت هم د ملت په یووالي او د هېواد د بیا جوړولو په درشل کې خپل ګامونه پورته کړي، خو لا تر اوسه پورې نه دی بریالی شوی چې په هېواد کې په بشپړه توګه امن او ورورګلوي راولي.

افغانستان د خورا ډېرو ستونزو سره مخامخ دی، دنړېدلي اقتصادي نظام نه رانیولې، دمیلونونو مهاجرینو د بېرته ستنېدو پورې، د مخدره توکو قاچاق، د جنګسالارانو شته والی او په شته حکومت کې د بېلابېلو سیاسي ګوندونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفتونه، هغه ټول لاملونه دي چې د اوسني حکومت ورسره لاس او ګريوان دی او همدا ټولې ستونزې دي چې د يويشتمې پېړۍ د افغانستان څرګندونه کوي.
افغانستان يو بې جوړې منځنۍ-مرکزي سيمه ده چېرته چې اېروآسيايي تمدنونو[1] د يو بل سره معاملې کړي او ډېر ځله يې د يو بل سره جنګونه کړي او دډېر پخوا نه د تاريخ يو مهم ځاى پاتې شوی. د تاريخ په بهير کې د دغه سيمه چې اوس د افغانستان په نوم ياديږي، د بېلابېلو خلکو لخوا نيول شوی چې پدغو کې آريايان، لرغوني ايرانيان، هندوآريايان، يونانيان، ماوريان، کوشانيان، هېپتاليان، عربان، مغول، ترکانو، انګرېزانو، روسانو او پدې تازه وختونو کې امريکايان هم شامل دي. ډېر لږ ځل داسې پېښ شوي چې داسېمه دې په بشپړه توګه د يوه توکم د واک لاندې راغلې وي. ډېرځله داسې هم پېښ شوي چې د افغانستان وطني وګړو د خپل د هېواد څلور خواپرتې سيمې دلاس لاندې کړي او خپله پاچايي يې جوړه کړې.
داسې ويل کېږي چې (۲۰۰۰ او ۱۲۰۰)م زکاله مخکې د هندو-اروپايي ژبې د کورنۍ خلکو چې آريايان نومېدل، اوسني افغانستان ته مخه کړه او په همدې سيمه کې مېشت شول، اوديوه ملت بنسټ يې کېښود .او ددې نوم مانا " "د آريايانو خاوره" "، ده. داسې هم ويل شوی چې د زردشتي دين[2] په افغانستان کې د عيسى (ع) د راتګ نه مخکې د(۱۸۰۰ نه تر ۸۰۰)کالونو پورې په همدې سيمه کې زېږېدلی وي. لرغونې ژبه اوېستايي هم په همدې وختونو کې ددې سيمه ژبه وه. په همدې توګه ويل کېږي چې د لرغوني هندو-آريايي ويدي تمدن[3] هم ددغه هېواد له

---

[1] هغه تمدنونه چې په اسيا او اروپا کې منځ ته راغلي دي.
[2] زردشتي دين د نړۍ له ستروادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسيله(۱۲۰۰ کاله قبل الميلاد) د افغانستان په سويل لويديځ کې بنسټ کېښودل شو.
[3] ه افغانستان کې د اريا ئيانو تر ټولو لرغونۍ مدنيت د ويدي په نوم ياديږي. دا مدنيت ځکه ويدي يادشوی، چې مالومات يې د هغو څلورو کتابونو څخه په لاس راغلي چې د ريګويدا ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختيځو سيمو سرچينه اخيستې خو پدې اړوند د لانورو څېړنو او پايلو اړتيا ليدل کېږي.

اتهرو ويدا ، ساما ويدا او ويجورو ويدا په نومونو يادېږي ، او ټولګه يې د ويدي سرودونو په نوم شهرت لري. د دې سرودونو پيل تر زېږديز دوه زره کاله وړاندو مهالونو پورې اړه لري چې په شفاهي ډول د اريا ئيانو له خوا را نقل شوي او وروسته په سانسکريت ژبه ليکل شويدي. په ريګويدا کې د هغو سيمو نومونه شته چې داريا ئيانو تر واک او ځواک لاندې وه. د دې سيمو زياته شميره په اوسني افغانستان کې د تاريخي جغرافيا پوهانو له لخوا پيژندل شويدي. د بيلګې په توګه ،هريوا (هرات) هيراوتي (دهراوت) بلهيکه (بلخ) او نور يادولای شو . د سيمو پر نومونو سر بيره په ريګويدا کې د سندونو او غرونو نومنه هم راغلي چې بيلګه يې د منجوان د غره نوم دی، چې د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پيژندل شوی دئ. په ويدي سرودونو کې د اريا ئي قبيلو په اړه زيات مالومات شته. د الينا په نوم قبيله ياده شوېده چې د اوسني الينګار اوسپدنکي وه ، د بولان اوسپدونکي يې د بهالانه په نوم ياد کړيدي. دپکتها نوم هم ډير ياد شوی چې د پښتون د کليمې پخوانی ډول دی. په ريګوېدا کې داسې توري هم شته چې په لږ بدلون اوس معمول دي ، د بيلګې په توګه کورنۍ يې د کولا (کهول) په نوم يادول ، د قبيلو مشر ته يې پتي ويل اود ځو يو ځای شويو قبيلو مشر يې د ګرامه په نوم ياد کړيدئ ، چې د ګرام کليمه چې د ستر او لوی مانا لري اوس هم په زياتو نومونو لکه باګرام او نورو کې ليدل کيږي. د ويدي مدنيت پر مهال اريا ئيانو د چوپانۍ او کرهڼې له لاري خپلې اړتياوې پوره کولې .د حيواناتو د پوستکي به يې د تودو جامو او څپليو په جوړولو کې کار اخستې . د ښکلو خاورينو لوښو جوړول دود وه . ښکلې ګاڼې به يې جوړولې . د جنس په جنس راکړې ورکړې چاري يې هم زده کړې وې ، حيوانات به يې سره بدلول او هغه به يې د تبادلې لپاره بنسټ ګاڼه چې د پيسو په نوم به ياديدل .بيلا بيلې دانې غلې او د ښنلو خوندور بوټي يې هم پيژندل چې په ويدي سرودونو کې يې په وار وار يادونه شوېده . داسې بريښي چې د ويدي سرودونو ويل او په يادول د زماني پلوه ډير پخوا پيل شويدي. خو په سرودونو کې تر ټولو پخوانئ يادې شوي پيښې په (۱۸۰۰) يو زرا ته سوه کاله د مخ تر ميلاد زماني پورې اړه لري. ويدي مدنيت په پرله پسې توګه تر (۱۰۰۰) زر کاله د مخه تر ميلاد دوام درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)

۱ـ د جغرافیې پېژندنه

جغرافیه د انګریزي ژبې د (Geography) معادله کلیمه ده چې یوناني ریښه لري. عربي بڼه یې (الجغرافیه) ده چې په پښتو کې یې موږ (جغرافیه) لیکو او په پارسي کې یې (جغرافی یا جغرافیا) لیکي. په انګریزي ژبه کې د Geo لفظ د ځمکې، خاورې او کله کله خپله د جغرافیې په مانا هم کارېږي. همدارنګه د Graphy لفظ د هنر، لیکلو، تشریح او ښودنې په مانا ده او د علم او پوهې مانا هم لېږدوي.

د برنارد وارینوس په نوم په (۱۸۸۳) زېږدیز کال یو جغرافیه پوه د جغرافیې د پېژندنې په اړه وایې: جغرافیه هغه پوهه ده چې په کې د ځمکې ډول، د ځمکې سطحې او برخې لوستل کېږي.

د فردریک راتزل په نوم (د نولسمې پېړۍ دویمه نیمایې) کې یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه د ځمکې له سطحې او د هغه پدیدو څخه بحث کوي چې د ځمکې له سطحې سره علمي اړیکې لري.

د ریچارډ هارتشون په نوم (۱۹۲۹) زېږدیز کال یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه د ځمکې د سطحې د بدلېدونکو اړخونو استدلال، بدلون او توصیف کوي.

جغرافیه هغه علم دی چې مونږ ته زمونږ د ځمکې کره له بېلابېلو طبیعي او ناطبیعي بدلونونو او احوالو سره راپېژني. د بدلونونو لپاره دلایل په ګوته کوي او د طبیعي او غیرطبیعي بدلونونو او شرایطو ترمنځ خپلمنځي اړیکې پیدا کوي او لولي.[1]

جغرافیه پوه فزیکي نړۍ ارزوي او د سیمو ترمنځ اړیکې تحلیلوي، چې په دې ډول په بڼو او طبعیت یا د بشري ټولنو په څرنګوالي رڼا اچوي، په دې ډول جغرافیه د انسان او طبیعي چاپېریال ترمنځ متقابلې اړیکې تحلیل او ارزوي، په همدې ډول

---

[1] سیاسي جغرافیه ،دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۴-۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمه ایز تو پیرونه ارزوي او دهغوی لاملونه پیدا کوي. کله چې د سیمو ترمنځ دواټن اندازه رسمه کړي د هغوی ترمنځ اړیکې څېړي.

۲. سیاست

د سیاست تعریف او ماهیت

په انګریزي ژبه کې د سیاست هم مانه (انډول) لفظ Ploitics دی چې پوهان یې ریښه د یوناني ژبې له Polis کلیمې څخه اخېستل شوې ګڼي. په یوناني ژبه کې د Polis د ښار ـ دولت یا City_State مانا ورکوي. له دې لفظي پېژندنې څخه داسې معلومېږي چې د سیاست د انګلیسي ژبې هممانا لفظ Politics په ښار او دولت پورې اړوند و چاروته ویل کېږي.[1]

د سیاست د بنسټونو په اړه چې تر دې دمه کومې څېړنې شویدي، پوهانو یې بنسټونه لرغوني یونان د سقراط او افلاطون په کتابونو کې موندلي دي، دوی فکر کوي چې د یونان ښاري دولتونه د عملي سیاست ترټولو لومړني ډګرونه ول، د غه څېړنې زیاتره د لویدیځ والو نامسلمانو له خوا شویدي، چې دوی د خپلو څېړنو فکري او عقیدوي لید پربنسټ د سیاست لپاره بېلا بېل تعریفونه هم کړي دي. خو په مقابل کې یې مسلمانو پوهانو چې له خپلې ګروهې او لید سره سم د سیاست لفظ او مفهوم څنګه څېړلی او کوم تعریف یې ورته کړیدی، هغه نه یوازې د لویدیځ والو پوهانو له تعریفونو څخه بېل دی، بلکې د مسلمانو پوهانو د تعریف له مخې د سیاست پوهنې یا سیاست بنسټ هم د لرغوني یونان څخه ډېر وړاندې ځي او هغه مهال ته رسیږي. کله چې څښتن تعالی(ج) پرښتو ته خپله اراده څرګنده کړه، چې غواړي انسان د ځمکې پرمخ خپل خلیفه وګرځوي په قاموسونو کې د خلیفه مانا نماینده او استازی، مشر او تنظیمونکی ښودل شویدی.

---

[1] سیاسي جغرافیه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمسلمانانو پوهانو له آنده سياست د اصلاح او ښايسته کولو په مانا دی، لدې ځايه ويلی شو چې څښتن تعالی(ج) په خپله اراده کې د انسان لپاره د ځمکې د مخ د ښايسته کولو چاره غوره کړې وه، که څه هم پرښتو د څښتن تعالی د ارادې د څرګندولو پر مهال خپل تشويش ښکاره کړ او الله تعالی ته يې عرض وکړ، چې تاسو پر ځمکه هغه څوک پيدا کوئ چې فساد به کوي او د خپلو هم جنسو وينې تويوي، خو الله تعالی يې په ځواب کې وويل: زه چې پر څه شي پوهېږم تاسې پرې نه پوهيږئ. په تفسيرونو کې راغلي دي، چې د ځمکې پرمخ د انسانانو څخه وړاندې پېريانو ژوند کاوه، چې دوی په فساد ککړ او ديوبل وينې يې تويولې، چې د غه وضعيت د څښتن تعالی(ج) د ناخوښۍ سبب شو، همغه وو چې د ځمکې د ښکلا لپاره يې حضرت آدم(ع) پيدا کړ نو مونږ له همدې ځايه ويلی شو چې څښتن تعالی(ج) د انسانانو پلار حضرت آدم(ع) ته د ځمکې د سياست چارې دلومړي ځل لپاره وسپارلې او له همدغه ځايه د سياست پيل وشو. کله چې حضرت آدم(ع) له جنت څخه ځمکې ته راغی او پر ځمکه باندې د تولد او تناسل سلسله شروع شوه. د حضرت آدم ع اولادونه د ځمکې پرمخ زيات او خپاره شول، له هغه مهاله دوروستي پيغمبر حضرت محمد(ص) تر بعثت پورې څښتن تعالی د ځمکې پرمخ د خپلو بندګانو د اصلاح او تنظيم چارې وخت په وخت خپلو پيغمبرانو ته سپارلې دي او هغوی به د خپلو ويناوو او عمل پواسطه خلک ښو کارونو ته رابلل، د څښتن تعالی احکام به يې ورته رسول او د هغه ستاينې او عبادت ته به يې هڅول په اسلامي کتابونو کې راغلي دي، چې حضرت نوح(ع) خپل قوم ته(۹۵۰) کاله تبليغ وکړ، چې هغوی اصلاح کړي او د الله تعالی احکام پرې ومني او له بديو څخه يې وژغوري. کله چې په اومه زيږديزه پېړۍ کې نړۍ او د نړۍ انسانان دوروستي پيغمبر حضرت محمد(ص) پر بعثت باندې نېکمرغه شول نو د پيغمبرۍ لړۍ تمامه شوه الله تعالی(ج) ته پيغام ورکړ چې ستاسې دين مې بشپړ کړ او خپل نعمتونه مې پر تاسې تمام کړل. مفسرين د دې آيت شريف معنا او تفسير همدغه د پيغمبرۍ لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـای تـه رسـېدل بـولي چـې پرانسـانیت د الله(ج) لـه خـواځـښـه نعمـت واونورتمـام شو ، دحضرت محمد(ص)ځښه راوروسته دانسانانو ترمنځ دچاروتنظیم، دالهي احکامو تبلیغ اوخلکوته درسولوچارې دهغودوارثینو(دیني عالمانو غاړې ته ولویدي). دحضرت محمد(ص) له وفات ځښه وروسته دهغو دڅلورو یارانو دخلافت اواسلامي سیاست ،اسلامي حکومت والۍ ،اسلامي عدالت، داسلامي لید له مخې دانسانانو داصلاح کوونکي او دچاروله تنظیم ترټولو غوره بیلګې دي،ددوی په خلافت کې داوسني اصیل سیاست ټول اړخونه اورنګونه موجود ول،دنړیوالواړیکولپاره یې اصول درلودل، وقف، صدقات،اوزکات په اسلامي ټولنو کې دخلکو داقتصادي رشد لپاره دنړۍ ترټولو پرمختللي بنسټونه دي.لنډه داچې په اوسني سیاست اوورپورې اړونده چاروکې هېڅ داسې مسله نشته چې اساس اوبنسټ یې داسلام په مبارک دین کې او دحضرت محمد(ص) او دهغه دیارانو په خلافتونو کې په عملي توګه شتون ونلري، دسیاست دکلمې لغوي معنا او اصطلاحي تعریفونه داسلامي علماوو له نظره په لاندې ډول دي:

۱:- دسیاست لغوي مانا:سیاست دامارت په وزن (ساس،یسوس) د (قال،یقول) په وزن سره دمصدرصیغه ده ،نو دسیاست مانا اصلاح کول اوښایسته کول دي اودهمدې لغوي مانا پر اساس دغه دریاست اوحکومت دچارو لپاره په زیاته توګه استعمالیږي، داځکه چې دریاست اوحکومت هدف هم دخلکودحالاتو اصلاح اوبهتروالی دی نو په منظمه توګه دحکومت اودریاست دچارو پرمخ بیولو ته سیاست ویل کیږي. همدارنګه اسلامي پوهانو هم سیاست ته مختلف تعریفونه کړیدي، چې په لاندې ډول دي:

ابن خلدون(رح) چې په(۸۰۸هـ ق)کال کې وفات شوی دی دسیاست په هکله داسې لیکي: (فالسیاسته والملک هي کفالته للخلق وخلافت الله فی العباد لتنفیذ احکامه فیهم) سیاست اوحکومت دمخلوق دساتنې اودهغوی دګټو کفالت اوضمانت نوم دی اوداډول سیاست د الله(ج) نیابت دی چې دهغه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګانو دهغه (عزوجل) احکام نافذ کړای شي، همدارنګه امام غزالي(رح) چې په(۵۰۵هـ ق)کال کې وفات شوی دی د سیاست په هکله داسې وایې(استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجي فی الدنیا والاخرته) یانې دالله دبندګانو اصلاح اوهغې لارې ته دهغې لارښونه چې ددنیا اوآخرت دخلاصون یوائنۍ ذریعه ده سیاست ویل کېږي. په همدې توګه په بل ځای کې یې داسې تعریفوي(وهی التالف والاجتماع علی اسباب المعشیته وضبطها)یانې سیاست هغه تدبیر دی چې دژوندانه دوسایلو اودهغو په ګرد راګرد کې دافرادو اوټولنې ترمنځ دمحبت، یووالي اویوله بل سره دمرستې دپیداکېدو وسیله ګرځي.ابن منظور افریقایې چې په (۷۱۱هـ ق) کال کې وفات شوی دی سیاست دارنګه تعریف کړیدي(والسیاست القیام علي الشی بما یصلحه والسیاسته في الساسس) یانې دیوشي داصلاح لپاره ملاتړل اوکلک دریدل دسیاست څخه عبارت دي چې دایو مدبرکار دی.امام راغب اصفهاني(رح) دسیاست په تعریف کې ددریو شیانو یادونه کړیده اودانساني فعالیتونو دارو ،مدار یې په دریو شیانو پورې مربوط بللی دی:

۱:- امارت الارض: یانې دځمکې پرمخ دساختماني اوتعمیراتي تمدن منځ ته راوړل.

۲:- مکارم الشریعته: یانې دښواخلاقو اختیارول.

۳:- تنفیذ احکام الله: یانې دالله(ج) داحکامو نافذول.

امام ابوالحسن ماوردي چې په(۴۶۰ هـ ق)کال کې وفات شوی دی په لازیاتو صافو الفاظو کې یې دامطلب بیان کړی دی(الا امامته موضوعته في حراسته الدین والسیاسته الدنیا) یانې اسلامي حکومت یوډول قیادت دی چې ددین په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حفاظت او د دنیا په سیاست بنا دی، د دین له حفاظت څخه وروسته په چارو کې برخه اخیستل په سیاست پورې موقوف دي. حضرت ابو الوفا ابن عقیل بغدادي (رح) چې په کال (۵۱۳هـ ق) کې وفات شوی دی وایي: سیاست د هغو تدبیرونو نوم دی چې د هغې پواسطه خلک له یو بل سره د اصلاح او مصلحت پر لور نږدې کوي، فساد او خرابي له منځه وړي. حضرت شاولی الله دهلوی (رح) وایې چې سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې دیو هېواد دوګړو ترمنځ د ټولنیزو اړیکو د څرنګوالي څخه بحث کوي. علامه ابو البقي حنفي (رح) سیاست داسې تعریفوي: هرهغه تګلاره چې په حال او راتلونکي کې دانسان د ښېګڼې او نېکمرغۍ ضمانت کوي سیاست نومېږي. ابن تمیمه (رح) وایې: حکومت یو امانت دی چې سیاست او عدل ساتل یې دنده ده.

د پورته تصریحاتو په بنسټ د سیاست مانا مکر، فریب، غولول، او جنګول ندي، بلکې سیاست د هغې پوهې نوم دی چې د خلکو ترمنځ ورورولئ، مینه او محبت رامنځ ته کوي. حقیقي سیاست پوه هغه څوک دی چې د ښه نظم او تدبیر نه پرته بهترین مصلح او د اخلاقو ښه معلم هم وي. د پورتنیو تعریفاتو څخه داسې نتیجه په لاس راځي چې سیاست یو فن او پوهه ده چې د حکومت او ریاست نظم او نسق یې موضوع او مهمه دنده تشکیلوي. غرض او مقصد یې د مصالحو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط دیوې قاعدې او قانون په توګه کنترول دی، مسلمانانو ترمودودو د سیاست او حکمت څراغ روښانه وساته او زموږ باور دی چې دنړۍ په اوسني سیاسي شعور کې چې د عمومیت او حکومت په قالب کې د اختیاراتو کوم قوت ښکاري په هغه کې د اسلام د سیاسي دورې پرلوی لاس دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي پوهانو پرته غربي پوهان هم شته چې د سياست په اړه يې نظريات وركړي دي چې معاصر پوهان سياست د قدرت ترلاسه كولو لپاره هلوځلو او كوښښ ته وايي.
جرمني سياستپوه ماكس ويبر(۱۸۶۳-۱۹۲۰) زېږديز كلونوكې ويلي دي ((سياست ياني په قدرت كې د ګډون كولو لپاره كوښښ يا هم پر قدرت د نفوذ درلودلو لپاره كوښښ، هغه كه د دولت په منځ كې وي او كه د سياسي ډلو په منځ كې))
يادنو موړي پوه له انده هره هغه هڅه چې د قدرت ترلاسه كولو او يا هم پر قدرت دنفوذ يا اغېز درلودلو په خاطر ترسره كېږي له سياست څخه عبارت دی.
يوبل جرمني سياست پوه مورګانتا (۱۹۰۴-۱۹۸۰) زېږديز كلونوكې ويلي دي: ((سياست يوازې د قدرت لپاره مبارزه ده، نو د قدرت لوستنې ته سياستپوهنه وايي)) ددې پوه پراند هر هغه مبارزه چې د قدرت لپاره وي سياست دی. نوموړی وايي چې انساني ټولنه د قدرت پر سر له مبارزې څخه نه خالي كېږي او د قدرت لپاره مبارزه د انساني ټولنې خاصه ده. ارسطو هم ښايي انسان له همدې امله (سياسي ژوی) ګڼلی وي چې د قدرت لپاره مبارزه يې په ختهه كې اغږلې ده، هغه بې سياسته انسان ته بې خاصيته ښاري ويلای دی ياني هغه انسان چې په ښار يا ټولنه كې ژوند كوي او په يونه يوډول په سياست كې دخيل نه وي، داسې دی چې ګواكې هغه د ټولنې يا ښار خاصيت او صفت نه لري.[2][1]

---

[1] سياسي جغرافيه ،دپوهندوی كريم الله ليكنه، ۵-۶مخونه
[2] كولای شي د سياست په اړه زيات معلومات د(اسلام او سياسي اندونه) ليكوال:مفتي محمد تقي عثماني،(پوليټيكل ساينس ته يوه كتنه).ليكوال محمد معصوم هوتك(.بين المللي سياست ته يوه كتنه.)ژباړه محمد صديق ظهير(.تاريخ افكار سياسي): ليكوال. دوكتور عنايت الله خليل هدف. (اسلام و سياست). ليكوال:استاد سياف كتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه

د جغرافیې علم د بشري ژوندانه د طبیعي محیط څخه بحث کوي او څرنګه چې جغرافیه د ژوندانه محیط دی نو دیو هېواد جغرافیایي جوړښت په انساني خویونو، عاداتو، کلچر او سلوک باندې تاثیرلري، چې همدا انساني مواصفات په سیاست باندې ستره اغیزه لري. دلوړو غرونو اوبې سروپایانه دروا وسیدونکي د استعمار په مقابل کې د کلک او پیاوړي دریځ خاوندان وي. چې زمونږ د ګران هېواد تاریخ او جغرافیه دواړه ددې حقیقت ښه ثبوت دی. دلوی سکندر څخه نیولې تر مغلو، فرنګیانو، شورویانو او نورو غربي وحشي یرغلګرو په مقابل کې زمونږ د غیور قوم نه ماتیدونکې مقاومت او مبارزه او د دښمن ته غاښ ماتوونکې ماتې ورکول د هغه جغرافیایي لورینې نتیجه ده چې لوی الله جل جلاله زمونږ پر ملت کړې ده.

د بلې خوا په پرله پسې ډول په افغانستان باندې د نړۍ د سترو یرغلګرو او اشغالګرو د یرغل لوی لامل هم ددې هېواد جیوپولیتیک اهمیت دی، چې د شرق په لوري د پرمختګ دروازه او د نړۍ د بام موقعیت هم د لویو عواملو د جملې څخه ګڼل کیږي. د خیبر دره، د هرمز تنګی، د طارق ابنا، د نړۍ بام او داسې نور هغه جغرافیایي موقعیتونه دي چې د نړۍ په سیاست کې یې ستر بدلونونه راوستي دي[1]

[1] د سیاسي افکارو تاریخ، د پوهندوی ع، بصیرت لیکنه: ۲۱-۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه دبشري جغرافیې یوه څانګه ده چې په جغرافیایي چاپېریال باندې د سیاست او قدرت له اغېزو څخه بحث کوي. او پر جغرافیایي چاپېریال د سیاسي پرېکړو اغېز ترڅېړنې لاندې نیسي. دنوموړي تعریف له نظره سیاسي جغرافیې دنده داده چې د ځمکې مخ پر محلي، ملي او سیمه ییزو بېلا بېلو برخوویشي.

- سیاسي جغرافیه د سیاسي تصمیمونو اغېزې په جغرافیایي چاپېریال باندې دڅېړنې او پلټنې لاندې نیسي.
- د سیاسي جغرافیې څانګې رول محلي، ملي ،سیمه ایزه کچې د سیاسي فضاسازماندهي کول دي.
- سیاسي جغرافیه دفزیکي چاپېریال او د سیاست متقابلو اغېزو(تاثیرات) څخه بحث کوي.
- داخري تعریف له مخې د جغرافیې څانګې رول د سیاسي پدېدو ،دفضایې تحلیل او د سیاسي کړنلارو د پېژندنې څخه عبارت دی.
- سیاسي جغرافیه سیمه ایزتوپیرونه او سیاسي ورته والی دڼېرو نورو جغرافیایي توپیرونو اوورته والیو سره څېړي.
- سیاسي جغرافیه د سیاسي قدرت نقش(رول)زېږونه په جغرافیایي چاپېریال کې څېړي.
- په سیاسي جغرافیه کې د انسان اغېزپه لاندې مواردو کې مطالعه کېږي لکه: موقعیتونه ،سرحدونه ،ملکونه ،ملتونه او منطقې.
- سیاسي جغرافیه د قدرت دصاحبانو د سیاسي تصمیمونو مطالعه(څېړنه)په جغرافیایي چاپېریال کې ده. لکه د مملکت سیاسي وېش او د جغرافیې پرمخ سیاسي سرحدونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي جغرافیې موضوع: د سیاسي جغرافیه اصلي موضوع ملک (هېواد) دی ، سیاسي جغرافیه ، سیاسي پدېدې د یو هېواد په داخلي فضا کې څېړي. په سنتي ډول لاندې مفاهیم مطالعه کوي:

هېواد ، سرحد ، ملت، حکومت او ځمکه.

د سیاسي جغرافیې قلمرو او ماهیت: سیاسي جغرافیه د انساني جغرافیې یوه څانګه ده چې د ننني آخرین تعریف له مخې د سیاسي جغرافیې ځانګړی نقش د سیاسي پدېدو د فضا تحلیل او د سیاسي لرلیدونو پېژندنه ده.

هارتشورن (Hharthishorn) په (۱۹۵۴ زېږدیز) کال کې د سیاسي جغرافیې لومړنی او تولو ته د منلو وړ لاندې منسجم تعریف وړاندې کړی.

(سیاسي جغرافیه منطقوي سیاسي توپیرونه او ورته والی او نور دېری جغرافیایې توپیرونو او ورته والیو ترمنځ اړیکې څېړي). د سیستماتیکې (تدریجي) او تیوریکې (نظري) جغرافیې په پراخوالي سره نوي تعریف ته اړتیا لیدل کېدله د شپېتمې لسیزې په اوآخرو کې د تعریف او څرګندو تغیراتو په نتیجه کې دا علم بربنډ او پایدار شو.

جکسون د سیاسي جغرافیې اساسي پدېدو څېړنه په منطقه کې بولي. دوه تنه د جغرافیه پوهان د کوهن او رزنتال په نامه د نوې مېتودولوژي له مخې الګویې (نمونه) طرحه وړاندې کوي چې د انسان سیاسي نقش په تولنه کې او د هغه اړیکې له ملک سره او همدا راز د د غو اړیکو د حاصل نتیجې د سیاسي نظام په تشکېل کې رغنده ونده لري. پدې الګو کې د انسان سیاسي نقش د سیاسي ایډیالوژي په صورت، سیاسي ساختار او اجرائیوي تصمیمونو کې ښودل شوی دي. سیاسي لرلیدونه د تولنیزو قوتونه سره نه شلېدونکي اړیکې لري، ځکه همدا تولنیز قوتونه د سیاسي بنستونو ته شکل ورکوي او سیاسي جریانونه د همدې بنستونو له مخې عمل کوي. په همدې بنسټ سیاسي نظام د تولنیزو قوتونو ، سیاسي جریانونو او جغرافیایې فضا څخه جوړېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي نظام هم پراخ طیف(ګروپ یا ډله)لري چې یو سرېي کاملاً ارت او بل سرېي تړلې نظامونه جوړوي. تقریباً ټول نظامونه خپل ځای د دغو ارتو - تړلو نظامونو په منځ کې لري.د سیاسي نظام اړیکي د ملک سره مستقیمې او پراخه دي.
دارت (خلاص) نظام محصول متقابله تړاو(وابستګي)ده مثلاً د سکونت کولو الګو (نمونه)،منابعو څخه د ګټو پورته کولو تمرکزبنسټونه ،ورودي بندرونو پراخول او نړیوالو عدالتونو پیدا کول دارت نظام څرګندونه کوي.
د تړلې نظام هدف خودکفایې ده.د سکونت پراګنده الګو (غېرې مجتمع) او د منابعو څخه په غېرې متمرکزاو پراخ ډول ګټه اخېستنه لیدل کېږي.پدې نظام کې رفاهي تسهیلات(سهولتونه) او امکانات مرکزي بڼه لري او د نړیوالو عدالتونو او شعارونو ځای ملي عدالتونو ته ورکول کېږي .پدې اساس دارت او تړلې نظام په وړاندې مشترک لیدا و لرلید دهغو عدالتونو له کچې څخه اټکل کېدلی شي.
جغرافیایې سیاست د جغرافیایې عواملو داغېزو مطالعه د قدرت د صاحبانو په سیاسي تصمیم نیونه کې ده.لکه:د عوارضو ،جغرافیایې موقعیتونو او طبیعي زېرمو نقش په هغو برنامه جوړونو کې چې سیاسي هدف پکې په مخ بیول کېږي.
جغرافیایې سیاست(جیوپولېټیک)د قدرتونو ترمنځ د همکاریو د اړیکو او یا د رقابت د مطالعې ته د هغو امکاناتو پربنسټ وایې چې د جغرافیایې چاپېریال او یا جغرافیایې شرایطو رامنځته کړي وي.چې په سنتي ډول د اطلاعاتو لېدلوروته او جغرافیایې تکنیکونو پر اساس د هېوادونو د خارجي سیاست مسائل څېړي، له بله پلوه د نړیوالو مسائلو په حوزه کې چې د جیوپولېټیک د مطالعاتو قلمروبلل کېږي په سنتي ډول د قدرت د مناسباتو په نړیواله سطحه جهاني قدرت ته درسېدو لارې چارې او د قدرت د زیاتولو او ټېنګولو څخه بحث او څېړنه کوي.
او سمهال چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونونه رامنځته شوي دي د جیوپولېټیک بحثونو ته یې زیاته تنوع ورکړېده او دا ځانګه نوې او تازه مفاهیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې لاندې نیسي.ددې مفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په بسترکې دهېواددامورواداري لړۍ سره توجیح زیاته مرسته کوي له همدې کبله ځېنې خلک جیوپولېټیک دسیاسي جغرافیې مترادف مانا کوي اما په حقیقت کې دوی اصلي مانا دقدرت مندوهېوادونوپه منځ کې رقابت ته وایې اویا لوی قدرتونه دلوړوالي ترلاسه کول په کوچني بعد (اړخ،خوا) کې بولې، ولې په ستراتیژیک بحث کې جیوپولېټیک دخاورې دعرضې بشپړتیادساتنې په مانا اطلاق کېږي.

د سیاسي جغرافیې دبحث وړمسایل

سیاسي جغرافیه سیاسي پدېدې دیوهېوادپه داخلي فضاکې څېړي په سنتي ډول دلاندې مفاهیمو لرونکې وي لکه خاوره ،ملت ،حکومت اوسرحد.

نظردې ته چې یوهېواددسیاسي جغرافیې دمطالعاتوپه منځ کې ځای لري درې عواملو(ملت،حکومت اوخاورې) له اړیکي څخه هېوادتشکلیږي په همدې ډول ټول هغه موضوعات چې له دې مفاهیمو سره اړیکي لري لکه دقومي مسایلودرېښو پیداکول دمهاجرتونوجریانات،دښاري نواحیودسیاسي قدرت تحلیل ،دهېواد په کچه دسیاسي قدرت فضایي تحلیل دهېوادتقسیمات اومکاني رقابتونه ،محلي دولت،دسیاسي قدرت تمرکزاوعدم تمرکز، د انتخاباتوجغرافیه داټول هغه مسایل دي چې په هېوادپورې تړلي دي چې نن ورځ په سیاسي جغرافیه کې دپاملرنې اوڅېړنې لاندې قرارمومي له بله پلوه دنړیوالومسایلوپه حوزه کې چې دجیوپولېټیک مطالعاتوقلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتوپه اړه په نړیواله کچه اوجهاني قدرت ته درسېدوټېنګښت اودقدرت زیاتوالي څخه بحث اوڅېړنه صورت مومي اوس وخت چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونه منځته راغلی جیوپولېټیک مسایلوته یې نوې لاس ته راوړنې وربخښلي اودسیاسي جغرافیې داځانګه نوي او تازه مفاهیم تربحث لاندې نیسي. ددغومفاهیموڅېړنه دزمان اومکان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسترکې د هېواد دامورودداریي سره توجیهي مرسته کوي چې په لاندې ډول دغو مفاهیموته اشاره کوو.

ملت: دانسانانو هغه ډلې ته ویل کېږي چې د شریک فرهنګ، نژاد، رسنیواو دیوې ژبې اویوواحد حکومت لرونکي اویادواحدلرلو په هڅه کې وي.

حکومت: حکومت د سیاسي جغرافیه دیوه برخه ده مګرله یوه پلوه سیاسي جوړښت دجغرافیایي چاپېریال اداره کوي اوله بله پلوه دایومفهوم دی چې د سیاست نقش اورول په جغرافیایي چاپېریال کې متمرکزکوي اوسیاسي بڼه لري.

- حکومت شکل نیونه او اغېزې په چاپېریال باندې جغرافیایي بحث دی.

- دحکومت دټېنګښت اعمال حقوقي بحث دی.

- دخاورې اداره دحکومت له پلوه په سیاسي علوموپورې تړلی بحث دی.

خاوره (سرزمین): خاوره دیوه هېواد افقي اوفزیکي څېره ده، خاوره هم سیاسي مفهوم اوهم جغرافیایي مفهوم بلل کېږي. څرنګه چې دځمکې دجغرافیه څېره د سیاسي جلاوالي ښودونکې ده د سیاسي جریانونوله خوا سازمان ورکول کېږي هغه څه چې په مکان کې قرارنه لري هغه وجودهم نه لري. (ارسطو)

هېواد: دنړۍ ننې هېوادونه په یوځل ندي راغلي بلکې داهېوادونه په ځېنوموادوکې دپېړیوپه ترڅ کې پراخوالی موندلی اومنځته راغلي اوپه ځېنوموادوکې ممکن هېوادونه دنوروهېوادونوپه خوښه اوغوښتنه په آني ډول منځ ته راشي. مثلا: دالبانیې هېواد په(۱۹۱۳ زېږدیز) کال کې دجهان په نقشه کې راښکاره شو(منځ ته راغی)داځکه چې اروپایي قدرتونو، نه غوښتل ددغه مهمې سوق الجیشي منطقې باندې دکنترول په سرخپل منځ کې په شخړولاس پورې کړي.

دیوشمېرهېوادونوپه اړه تصمیمونه دخارجي قدرتونولخوادهغوی داستعماري ګټودتامین په خاطر نیول کېږي لکه: فسطین، سوریه، عراق اوکینیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد تعریف:هېوادیو سیاسي واحد دی او ددغو سیاسي واحدونو مجموعه دنړۍ سیاسي نقشه تشیکلوي یو هېواد د جوړښت له اړخه په دریو عناصرو پورې تړلی دی.

۱. خاوره

۲.ملت

۳.حکومت

دحکومت له خوا دخاورې داداره کولو مېکانیزم پراساس دملت اداره دغه درې عناصر یو له بل سره پیوند (یوځای)کوي او ددغو درې عناصرو دپیوند لو سره دهېواد مفهوم واقیعت مومي اودغو عناصرو له ډلې څخه دهریو له منځه تلل دهېواد مفهوم ترسوال لاندې راولي.

په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه

دسیاسي جغرافیې پیدا ېښت دیوې منسجمې انساني جغرافیې دیوې څانګې په توګه ددې پېړۍ له پدېدو څخه ده.ولې دا په دې مانا نه ده چې پخوانیو فیلسوفانو اولویو لېکوالانو دسیاست متقابلو اغېزو ته په هراړخیز شکل اوهم فزیکي چاپېریال کې کومه پاملرنه نه لرله،دهرودت،افلاطون،ارسطو ،فتسکیو اوهیګل له لېکنو څخه داسې معلومېږي چې لیکوالانو سیاسي جغرافیې لیدلوری له خبرتیا پرته داډول مستقله څانګه دانساني جغرافیې ترعنوان لاندې تحریر کړې ده.متقدمانو له منځه ارسطو په ځانګړې توګه دیوایډیال دولت ته په شکل ورکولو سره دسیاسي جغرافیې ځینو مفاهیمو ته ژورې پېښې پیدا کړي هغه دیو ښار دپلازمېنه کېدو لپاره یوډول شرطونه لازم ګڼل اودپوځ ترکیب او سمندري ځواکونو د سرحدونو څرنګوالی،دډېری عواملو په اړوند بحث کړی دی او په دې ټولو بحثونو کې دفزیکي چاپېریال ماهیت په ځانګړې ډول داوبو اوهوا په عنوان یو تعین کوونکي عامل ته اشاره کړېده .دارسطو څخه درې پېړۍ وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

استرابو یوناني جغرافیه پوه یو کتاب په (۱۷) ټوکونو کې لیکلی چې په واقعیت کې د هغه وخت د پېژندل شوي نړۍ څخه یو ښکارنده توصیف ؤ.

په منځنیو پېړیو کې

په منځنیو پیړیو کې علم او پوهه په اروپا کې د مذهب تر سیورې لاندې راغله په داسې حال کې چې په اسلامي نړۍ کې جغرافیې د سوداګرو، تاریخ لیکونکو، سیلانیانو او مسلمانو فیلسوفانو په منځ کې رواج وموند. ابن خلدون یوه تن مسلمان مورخ فیلسوف او جامعه پېژندونکي یو له هغه لیکوالانو څخه وو چې داوږدو سفرونو څخه وروسته په ۱۴ پېړۍ په خپل کتاب کې د قبیلې او ښار په اړوند لیکنه کې د طبیعي چاپېریال په رول کې د غه واحدونو ته تعین کوونکو عواملو په توګه اشاره کړېده.

۱۹ پېړۍ په وروستیو کې کارل ریټر په برلین کې د دولت د پرمختګ نظریه د ابن خلدون له نظریې سره مشابې وبلله چې ۵ پېړۍ مخکې یې له ده څخه وړاندې کړې وه خو په دې توپیر سره چې دا نظریه یې د ژوندي موجود سره قابل د قیاس ګڼله په همدې دلیل دې نظریې ته Organism نظریه وایې.

په نوې دوره کې

په سیاسي جغرافیه کې بدلون د الماني فریدریک راتزل څخه پیل کېږي. راتزل په سیاسي جغرافیه کې د نویو مفاهیمو او مېتودولوژي پلار ګڼل کېږي. راتزل د سیاسي جغرافیې کتاب لومړنی کتاب دی چې تر همدې عنوان لاندې لیکل شوی دی. راتزل د جیوپولېټیک بنسټ ایښودونکی څخه شمېرل کېږي.

که څه هم راتزل په خپله ځان ته د غه اصطلاح نه ده کارولې، راتزل د هغه جغرافیه پوهانو له ډلې څخه دی چې په ټولنیزو ارونیزم باندې عقیده درلوده هغه په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې دوه عوامل وته یانې وسعت (پراخوالی) او بل جغرافیایې موقعیت ته اشاره کړې ده د جیوپولېټیک د پرمختګ سره سم د سیاسي واحدونو په ځانګړې توګه د دولت د مطالعې باندې تمرکزدوره پیل کېږي او ترنن پورې د غه لړۍ روانه ده د ۲۰ پېړۍ ډېرو پیاوړو جغرافیه پوهانو د خپلو نظریاتو په وړاندې کولو سره د دولتونو د پیدا ایښت او بقاڅرنګوالی د دوی مطالعاتو په وړاندې بیولوکې رغنده رول لري د ۲۰ لسیزې په پیل کې د سیاسي جغرافیه کې د څو نویو لارو چارو پیدا ایښت د ذکرو ړدی د غه بدلونونه کولای شو په څلورو عمده برخو کې وڅېړو.

۱.د څېړنې وړ موضوعاتو په مقیاس کې تغېر:پخوا سیاسي جغرافیه پوهانو په سنتي ډول په لوی مقیاس کې د مسایلو څېړل د دولت په سطحه په مستقله توګه په نړیواله کچه ترجیح ورکوله په داسې حال کې چې نن سل په سلو کې څېړنې په محلي سطحه او یا کوچني مقیاس کې صورت مومي.

۲. د څېړنې وړ مطالعې وړ موضوعاتو کې ځای پرځای والی.

۳.د نوې مېتودلوژي (تګلاره) پلي کول.

۴.نویو نظریو ته د پام وړ توجه..[1]

---

[1] د سیاسي جغرافیې په اړه کولای شئ زیات معلومات د (جغرافیه سیاسي) د پوهاند حمید الله امین لیکنه او (جغرافیې سیاسي جهان) د پوهاند عبد القدیر رویان لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی
دافغانستان تاریخي نومونه

۱.اریانا

افغانستان په پخوا زمانه کې داریانا په نوم یادیده، دغه نوم دهندو اروپایي دیوې قبیلې دنوم څخه اخستل شوی، چې البته نوموړې قبیله دنوروشاه وخوا نږدې قبیلو په پرتله ځان شریف ،بادار،داختیاراتوخاوند اودیادولو وړ صفتونو څښتنه وه.[۱]

اریانادافغانستان د پرلرغونی نوم دی چې داویستا(له میلاد څخه زرکاله مخکې)

له وخته تر پینځمې زبږدیزې پیړۍ پورې،دیونیم زرکلونو په ترڅ کې دغه هېوادته ورکړل شوی و، اریا و چې د (اریااوسیدونکي) مانایې ورکوله.په اویستاکې دغه نوم دایریانا په بڼه راغلی دی ،چې دهغه په وړاندې بیادتوریانانوم و،یانې

---

[۱] دافغانستان جغرافیه ،دپوهاندمحمدظریف تنیوال لیکنه،۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توریایي اریائیان چې له جیحون څخه پورې غاړه یې زوړ ژوند درلود. په هر حال دافغانستان همدغه نوم دایریانااواریانانوم و ، چې وروسته بیاد پارسه (فارس) په هېوادکې دلېږبدلون په راوستلوسره د(ایران) په بڼه ومنل شو.[۱]

د هغې لویې جغرافیایې منطقې پخوانی نوم چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی په تاریخي اثاروکې د اریانا په نامه ثبت شوی دی او د۵۰او۷۰ درجو شرقي طول البلد او ۲۵ او ۳۵ درجو شمالي عرض البلد په منځ کې موقعیت لري.

د افغانستان لومړی نوم آریانا دی. مشهور مؤرخ ویلسن H.H.Wilson لیکي چې په پخوانیو وختونو کې افغانستان د هغه ځمکو څخه عبارت ؤ چې د هند او فارس تر منځ پراته وه، پخوانیو یونانیانوورته اریانا Ariana په پخواني فارس کې ورته ایریا Airya یا ایریانا Airyana په سانسګرت کې ورته اریا Ariya او په زند کې د اریاویجو Eriveejo په نامه یاد شوی. دا کلیمه او د اریا Arya کلیمه د سانسګریت نه اخیستل شوې.

اریا د لوړ، د قدرور او ښاغلي په معنا راغلې او اریانا د لوړو خلکو ځای و. یونانیانو یوازې د سکندر او یا د هغه نه لږ وروسته دا کلیمه افغانستان ته استعمال کړې.

د اریانا نوم د ۱۰۰۰کال قبل المیلاد نه تر ۵۰۰ مېلادي کلونو پورې استعمالیده.

د اریایانو ژوند په زراعت ولاړ ؤ ، دوخت پر مختللي خلک وو. کلاګانو یې برجونه درلودل او په برجونو بېراغونه رپیدل چې د دوی د دبدبې نماینده ګي یې کوله.

کله چې د اریایي ژبو نوم اخستل کېږي، په هغو سره مطلب کله هندو اروپایي(پیرسیک ـ لویدیځي، باختري ـ مرکزي باختر او هندي ختیځي)ژبې وي. او کله کله ورنه مطلب یوازې باختري او پیرسیک ژبې وي، چې په عنعنوي ډول د(ایراني ژبو)په نامه هم یادیږي.(ایراني ژبې) دغوګروپونوته ویل یوازې یوه اصطلاح ده، چې په علمي دلیل برابره خبره نه ده.یانې که پیرسیکو ژبوته (ایراني)

---

[۱] افغانستان دتاریخ په تګلوري کې، دمیرغلام محمدغبارلیکنه ،دپوهاند دودیال ژباړه.۹مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل شي مجازلري، اماباختري هیڅکله ایران ته نشي منسوبیدلای. ځکه نودغه ډله ژبې زه د (اریایې) په نامه یادوم اودریوارو ګروپومجموعه (هندو اریایې) بولم.

اریایي مړې ژبې دادي: اویستا ،منځنۍ پارسي، سوغدي، لرغوني خوارزمي، باختري، ساکې، میدي ژبه، سکېفي ژبه اوپارتیاني ژبه[1]

د اریانا کلیمه داریایانو دټاټوبې له پاره استعمال شوې ده. اریایان سپین پوستي خلک وه چې د لوی مهاجرت (۲۰۰۰-۲۵۰۰) ق.م په شا او خوا کې یې د چین د شمال له د ښتو او منګولیا څخه د لویدیز او جنوب لویدیز په لورمهاجرت وکړ، لومړی د اکسوس په شمال کې په هغه ځای کې چې داریاویجه په نامه یادیده، ځای په ځای شول. ددوی شمېرد وخت په تېریدو سره زیات او دامو سیند جنوب ته را تېر شول چې له هغه ځایه یوې برخې د جنوب او جنوب ختیځ خوا ته د هند په لورې او بلې برخې د لویدیځ په لورې پارس او وړاندې د اروپا قارې ته مهاجرت وکړ.

دامو دسیند په جنوب کې د هندوکش په شمالي او جنوبي درو کې له مېشته کېدو وروسته د اریاییانو لوی مدنیت او دولتونه جوړ شول. هغه لومړني اریایي دولتونه چې په تاریخ کې دهغوی په هکله څه ناڅه معلومات شته د پیشدادیانو، کیانیانواواسپه کورنۍ دولتونه د یادیدو وړ دي چې د موجودیت وخت یې د(۲۰۰۰-۷۰۰ ق.م) تر منځ اټکل شوي دي.

په هرحال همدا ایریانا اویااریانا نوم ؤ چې په راتلونکې کې په ډېراندک توپیرسره دفارس په هېواد(ایران)تبدیل اوقبول شو.

داریانا ښارونه عبارت دي له بلخ، کابل، کاپیسي، اوپیان، ارتکانا ، بست، فراه، پروفتازیا ، اراکوتس، ازولا یا وزولا ، فوکلیس، نیسایا ، نګار، هیلو ،ناکې او بامیکان څخه دي.[2]

---

[1] د افغانستان ژبې اوتوکمونه، د سرمحقق دوست محمد دوست شینواري لیکنه، ۸-۹مخونه

[2] اریانا ،دکهزادلیکنه ژباړنه مشتري.۹۰-۱۱۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې په اریانا کې (باختریانه) د نفوسو د زیاتوالي له امله دوه قبیلې د ماد او فارس پنوم لویدیځ خوا ته د نویو ځړځایونو او اوسېدو ځایونو د پیداکولو د پاره وخوځیدي.

په اوومه (۷) م ز پیړۍ کې د ماد قوم چې اریایې توکمه او اریایې ژبې تېر وو. په اسوري ډبر لیکونو کې د دوی مرکز هګمتان، دهیرودوت په لیکنه کې اګماتان ،(همدان) و.د هیرودوت په وینا له(۷۰۱ م زکال څخه **۵۵۰** م ز)پورې څلور مادي پاچاهانو حکومت کړي دی.

۱- دیوکس ، Deiocas د هیاکو زوی (۷۰۸ -**۲۵۵**م ز)

۲- فریا اورتس د دیوکس زوی. (**۲۵۵**- **۲۳۳**م ز)

۳- استیاګس ، Asteyages (اژدهاک)دهووخسشر زوی (**۵۸۵**–**۵۵۰**م ز) د **۳۵** کاله پاچاهۍ وروسته د ماددولت پای ته ورسېده ،اوځای یې هخامنشیانو ونیو ، هیرودوت په وینا د ماد دویم پاچا فرورتیش د ارین استوګنو ټولې ختیځې ځمکې د باختر او جیحون تر غاړو پورې نیولې وې.

د ماد پر پېر د اریایې خلکو یو ټبر چې پارسوا نومېده، له شمال څخه جنوب ته لاړ هغو ځمکو کې مېشت شول ، چې وروسته د همدغه ټبر د نامه له امله پارس وبلل شو.

د پارسي شپږو ټبرونو په منځ چې په ښار کې اوسېدل یو هم پارساګاد وه ، چې مشر یې هخامنش(۷۰۰- **۲۷۵**م ز) نومېده ، او د ده له پښته د هخامنشیانو په نامه پاچاهان وزیږیدل.

تاریخ پوهان د دې تابلو په جوړښت یوه خوله ندي،خو هغه څه چې ایران باستان ترتیب کړي ترنوروغوره ښکاري.

هخامنشي پاچاهانو له (۷۰۰ م ز)څخه د ایالتي امیرانو په توګه د مادي پاچاهانوتراداري لاندې په ایلام کې حکومت کاوه،او د ماد وروستي پاچا ستیاګس چې یو ناپوه سړی و ،خپله لور یې دریم داریوش هخامنشي کمبوجیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکړې وه ،چې د هغې له نسه کوروش (سیروس) وزیږیده ، هغه د ستیاګس په ضد پاڅېده او له منځه یې یوړه ، په(۵۵۹ م ز)کې د یوې لوې شاهنشاهۍ بنسټ کېښود چې د ایران د فلات ټولې سیمې پکې راتللې.

که څه هم د کوروش د هخامنشي کورنۍ اووم پاچا و ،خو د دې کهاله لومړی لوی فاتح ګڼل کېږي،وروسته تر هغې چې لویدیځ خواته یې د مدیترانې ترغاړو پورې هېوادونه ونیول،د فارس ختیځ خوا ته یې مخه کړه، ګرګان،پرثوه(پارت) اریا(هریو ،هرات)چې پلازمېنه یې ارته کنه Artacana وه،زرنګه (درنګه ، درنګیانه) اوسنی سیستان دا تماندروس(هیتومنت، هلمند) سیند په غاړه ، هاوروتیش(هرووتتي ،ا راکوزیه) ارغنداب ،دکوفن (کوبهه ،کابل) د سیند ناوه،داوپیري سیند (پارپامیزاد ، هندوکش) غرونه،دګندهارا ولایتونه (له ننګرها ترسند ترغاړې پورې)،باخترش (بکتریه ، بلخ)،سکاهومه ګاو (پامیر) تر غرونو پورې،اوهمدارنګه یې دامو اخوانه سوګودو (سغد) تر اورکسارتس (سیردریا)،د حینوه او (هوارزمه)اومرګیانا(مرو) ډاګونه او دښتونه له هخامنشي هېواد سره وتړل.کوروش په(۵۲۹ م ز)کال په یوه جګړه کې ووژل شو ،دریم کمبوجیه د ده په ځای کېښناست،دده فتوحات یې تعقیب کړل،چې د مړینې په وخت یې هېواد دلویو او پراخه هېوادونو څخه وو. داریوش ددې کورنۍ نهم پاچا(۵۲۲ م ز)دپلار وروسته په تخت کښېناست د یونان څخه تر هند پورې پدې لویه ساحه کې یې حکومت کاوه.

داریوش په(۴۸۲ زیږدیز)کال کې مړ شو ،دهخامنشي واکمني د مدنیت او فرهنګ اثار په افغانستان کې هم پاتې شویدي.په پارس،شوش،مصر،اوالوند په غره او نورو ځایونو کې دداریوش ځینې لیکنې پاتې دي،چې په مصري، شوشي، او میخي لیکدود لیکل شوي وو.د دغو ډبرلیکنو څخه غوره لیکنې د پارس په نقش سېتم او بستون کې له داریوش څخه پاتې دي په هغې کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داريوش د هغو هېوادونو نومونه ليکلي دي، چې د ده تر واکمنۍ لاندې وو، هغه چې زمونږ د هېواد تاريخ پورې اړه لري دادي.

۱- پرتوه (خراسان او ګرګان)
۲- باخترش (بلخ)
۳ – سوغوده (سغد) او سنې سمرقند.
۴- کرمانيه (کرمان)
۵- ګدوزي (د افغانستان سويلي سيمې تر سمندر پورې.
۶- زرنګه (زرنج)
۷- هره يوه (هرات)
۸- او ارزاميه (خوارزم)
۹- ګرارن (کابل او پېښور)
۱۰ – هندوش (سيند)
۱۱- ته ته ګوش ،(د کوهاټ ، بنو او ختکو سيمې)
۱۲- سکه هو مه ورکه ،د پامير خواشاه سيمې.
۱۳ – سکه تيګر خنوده (د تېره خوله خاوندان)، ساکه يان.
۱۴ سکه تيه تر دريا (د سند خواته ساکيان.
۱۵ – هراورتيش ،(ارغنداب ، اراکوزيه)

د داريوش پراخه هېواد ۳۱ ولايتونه(ساتراپي)درلودل، په هغې کې ټول اوسنی افغانستان، پورتني ټول ولايتونه او څېرمه ځمکې شاملې وې. يوازې همدومره ويل کېداى شي چې له(۵۵۰ م ز)ياني د داريوش له راتلوڅخه بيا تر(۳۳۱ م ز) پورې د هخامنشي شاهنشاهي د سکندر مقدوني په لاس له منځه تللي، داريانا خاوره ،د هخامنشي لوې شاهنشاهۍ يوه برخه وه، او ان د سند ه اخوا پنجاب يوه برخه هم ورپورې تړلې وه[1]

[1] د افغانستان لنډ تاريخ، د پوهاند عبدالحی حبيبي ليکنه. مخونه ۳۵-۳۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-یونان او باختر

هغه وخت چې مقدوني سکندر په (۳۳۲ م ز) کې پردې خاوره یرغل وکړ، ددې هېواد په تاریخ کې یو بل څپرکی پرانستل شو، پدې مانا چې د سکندر د یرغل وروسته یو شمېر یونانیان پدې هېواد کې مېشت شول چې ددې خاورې د وګړو سره یې په فرهنګي، فکري او ټولنیزو حالاتو کې د پیوستون له امله دا پایله شوه چې یوناني وګړو ددې خاورې د اوسیدونکو سره یو ځای د یو نوي کلتور یا فرهنګ مدنیت بنسټ کېښود، دا فرهنګ چې د دوه اریایې او یوناني تمدنونو او فرهنګونو څخه د اختلاط په پایله کې را پیدا شوی و د یونان او باختري تمدن (Greeco Bactrian) په نوم یې شهرت پیدا کړ چې پدې وخت کې دا خاوره د یونان باختري دولت یا باختري په نوم نومول شوې وه[1]

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۷مخ ددې موضوع په اړه نور معلومات (افغانستان ترشاهنامه) لیکوال: ښاغلي احمد علي کهزاد، (اریانا یا افغانستان) لیکوال: ښاغلي نجیب الله، (اریانا) لیکوال: احمد علي کهزاد، (لرغوني اریانا) لیکوال ښاغلي رحمت اریا، (لرغوني اریایان) لیکوال: ښاغلي خیرمحمد ساد لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يونان او باختري مدنيت ځانګړنې

لرغوني افغانستان د زيات شمېر مورخينو او څېړونکو له نظره خورا ارزښتمن تاټوبی ګڼل شوی دی. انګليسي نامتو مورخ تاينبي افغانستان د لرغونو مدنيتونو د يو ځای کېدلو د ټاټوبي په نوم ياد کړی دی. جاپاني لرغونپوه ماوريز يوتوزي لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې څلور لارې نوم ورکړی دی. علامه حبيبي افغانستان په سيمه کې د لرغونو مدنيتونو د زانګو په نوم نومولی دی. په دې ترتيب نور القاب او عناوين هم د لرغوني افغانستان د ارزښت او وړتيا په اړه ياد شوي دي. د هغو لرغونو مدنيتونو له شمېره يو هم د يونان باختري مدنيت دی چې په افغانستان او سيمه کې د يوه نامتو تاريخي مدنيت په توګه پېژندل شوی دی. يونان باختري مدنيت له اره د دو مدنيتونو ټولګه ده، دا دوه مدنيتونه چې يو يې د يونانيانو په وسيله د هغوی سر يو ځای افغانستان او سيمې ته را رسيدلی مدنيت، او بل يې په باختر کې د ځايي او سيدونکو مدنيت وو چې د لرغونو اريايي مدنيتونو پر بنسټ يې وده کړې وه. ددې دواړو مدنيتونو يو ځای والي په سيمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنيت بنسټ کېښود، چې په تاريخ کې د يونان – باختر مدنيت په نوم پېژندل شوی دی.

يونانيانو په خپل هېواد کې د لوړو فکرونو او آندونو نامتو پړاونه يو په بل پسې تېر کړي و، چې يو پړاو يې د هيراکلت، افلاطون، بطليموس او نورو فيلسوفانو پړاو و، دا پړاو د يوناني امپراتورۍ سره يو ځای وغوړېدې. د ودانيزو چارو ببلابېلې تجربې يې ازمويلې او کارولې وې، چې داريک، ايونيک او کورنتين بېلګو يې نړيوال نوم وګاټه د پڅي جوړولو هنر د يونانيانو له لورې په خورا لوړ کيفيت پيل او او هغه ته يې پايښت ورکړ، ماير ن، پولې کليتوس، پيدياس او يو شمېر نور يې د پڅي جوړولو هنر په برخه کې د شهرت لوړو پوړيو ته ورسيدل، او په دې ډول نورې مدني لاس ته راوړنې يې په خپل هېواد کې درلودې، يونانيانو د خپلو فتوحاتو سره يو ځای خپل مدني لاس ته راوړنې هم د ځان سره تر واک لاندې سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لېږل چې ښېلګې يې په ټولو تر لاس لاندې سيمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې ثرګندې دي.

يوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځايونه غوره کول چې ددو يادرو لورو به دطبيعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او يا يې د ساتنې شونتياوې درلودې، او يوه خوابه يې دخپلو ځواکونو په مټ ساتل. د ودانيو دا ډول د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې ليدل کېږي، چې د ښېلګې په توګه د اى خانم لرغونې سيمه چې دکوکچې او آموسند په تقاطع کې ودانه شوېده. دبګرام لرغونې سيمه يوه بله بېلګه ده چې د شتل او پنجشېر سيندونو د تقاطعو پرټاټوبي جوړ شويدى. ددې ترڅنګ په آى خانم کې کورنتين ډوله سرستونيو شتون ديوناني معماري صنعت اغېزه جوته وي. پژي جوړول ديوناني هنر يوه بله بېلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې يې د افغاني هنر مندانو په مټ زياته وده وکړه. دا هنر د باميانو او نورو پژيو په شتون سره په ورستيو دورو کې د نړيوال فرهنګي ميراث په توګه پېژندل شويدي. د يوناني ليکدود زياتې ښېلګې د ډبرليکونو پر مخ زياتې ليدل کېږي چې هغه مهال د هېواد په بېلا بېلو برخو کې معمول و. دا ليکدود نه يوازې د لرغوني افغانستان د تاريخي پېښو په اړه ډاډمن اخځونه دي، بلکې په افغانستان کې د يوناني علمي بهير د غوړېدلو استازيتوب هم کوي. د يوناني تمدن بېلا بېلې ښېلګې چې ودانيو جوړولو په مېتودونو، د پژيو جوړولو په مهارتونو او دليکدودونو په کارونو کې ليدل کېږي، دافغانانو په مټ يې په افغانستان او سيمه کې وده او پراختيا وموندله، لومړى اولسونو دا نوښتونه ومنل او بيا يې په خپلو سيمو کې د تعميم او زياتولو لپاره کار او زيار وګاله. دهمدې امله په يونان باختري دوره کې ټولې يوناني مدني لاس ته راوړنې يوناني پاته نه شوې، په افغاني بڼه يې وده وکړه او ديوه ګډ مدنيت څېره يې پيدا کړل، چې په لرغوني تاريخ کې ديونان–باخترمدنيت په نوم پېژندل کېږي

http://www.salaamtolana.org/fullstory.php?id=۳۴۴۲ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. خراسان

خراسان د دوو تورو مرکب دی چې "خور" د لمر او اسان د ځای مانا ورکوي. ښایي دانوم په پارس کې د هغې سیمې لپاره کارول شوی چې د دې په ختیځ یا لمرختاته اړخ ته پراته وو.

د خراسان کلیمه چې د لمرخاته او ختیځ مانا لري وروسته تر دریمې زېږدیزې پېړۍ راپیدا شوا او له پېنځمې زېږدیزې پېړۍ څخه ترنولسمې مسیحي پېړۍ پورې د یونیم زرکلونو په ترڅ کې د افغانستان نوم وو.[1]

داتمې پېړۍ مورخ ابوالفدا لیکي: خر(خور) دلمراو (اسان) دیوه شي دځای مانا ورکوي. یانې مطلع الشمس یا ختیځ. نورو عربي مورخینو هم د دې کلیمې په ژباړه کې د فارسي اصلي مانا مراعات کړې ده او په غالب ګومان د خراسان یا افغانستان هېوادېې د ختیځ او ځینې افغاني پاچاهان یې هم د ختیځ د پاچاهانو په نامه یاد کړي دي.[2]

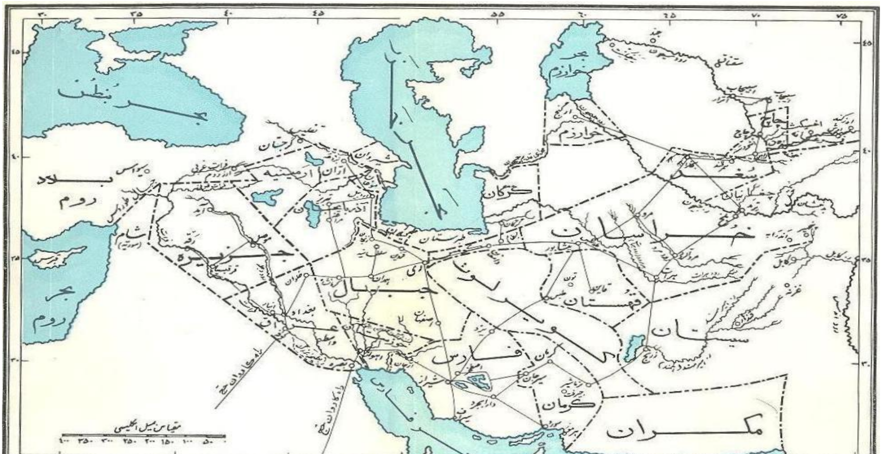

[1] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د غبار لیکنه، ژباړه پوهاند دود یال. ۹ مخ
[2] خراسان، د میرغلام محمد غبار لیکمه، ژباړه، رحمت الله هوتک ۴ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس سلطنت په دریم مېلادي پېړۍ کې د خپلې خاورې شمال ختیځې برخې د خراسان په نوم یادولې.د سلطنت د پراخېدو او کمېدو سره سره د خراسان خاورې هم بدلون موندلو.د ترکمنستان،مروه،د افغانستان فاریاب، هرات او د ایران نیشا پوراو د طوس (مشهد) ښارونه به تل په خراسان کې شامل وو.هرات د خراسان د ملغلرې په نوم شهرت لرلو.

د اسلامي خلافت په امیه او عباسي دورو کې خراسان په څلورو برخو وېشلی و چې په ټولو کې یو یو ښار مهم مرکز و. دا د نېشاپور،مرو ،هرات او د بلخ ښارونه وو.

په وروستیو کې په خراسان کې د ایران سبزوار،د ازبکستان ثمرقند او بخارا ،د تاجکستان ترمیز او بلخ پکې شامل شول او دا به یې د لوی خراسان به نوم یادول. د(۱۴ او ۱۲ پېړۍ)تاریخونه وایې چې کندهار، زابل غزني او کابلستان د خراسان او د هندوستان تر منځ پراته ملکونه وو.

په شپاړسمې مېلادي پېړۍ کې مغلي بابر پخپلو یادښتونو کې لیکي چې د خراسان نه کومې تجارتي قافلې هندوستان ته روانېږي نو په کابل کې ضرور ایسارېږي. د غبار تاریخ وایې چې خراسان هغه و،چې په ختیځ کې د بلخ په شمال کې او د مروې په جنوب کې سیستان نېشا پور او د هرات په لویدیځ کې و. د خراسان لویه برخه اوس د افغانستان او د مرکزي اسیا ملکونو کې پاتې ده خو ایران دا نوم ځان سره وساتلو. اوس د دې یوه صوبه د خراسان په نوم یادېږي[1]

د خراسان کلیمه په زړه پارسي کې د ختیځ یا ختیځو ملکونو په مانا استعمال شوې ده او د اسلامي دورې او له هغه نه مخکې مورخینو او لیکوالو په اثارو کې

۱[1]. تزک بابري- اردو ژباړه- رشید اختر ندوي، ۸۲ مخ.

۲. جغرافیای تاریخی افغانستان- دښاغلي پوهاند علامه عبد الحی حبیبي لیکنه- ۳۰۸ مخ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس ختیځې څمکې ته و یل شوی چې په غالب گمان لومړنی استعمال یې د ایران د ساسانیانو د وخته شوی دی.

د خراسان نوم لومړی د افغانستان د شمال لویدیزې یوې محدودې ساحې ته او وروسته بیا ټول افغانستان ته ویل شوی دی.

دتاریخ په هغه دوره کې چې دا جغرافیایې سیمه چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی دخراسان په نامه یادیده، دا لاندې دولتونه او امپراطوري تېرې شوي دي:

۱- د خراساني ابو مسلم دولت(۷۴۲-۷۵۴ زیږدیز)کلونو پورې پلازمېنه یې د مروي ښار

۲- د طاهریانو دولت(۱۸۲-۸۷۲ زیږدیز)کلونو پورې پلازمېنه یې لومړی هرات،وروسته نېشاپور

۳ - د صفاریانو امپراطوري(۸۲۰-۹۱۰ زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې زرنج

۴- د سامانیانو امپراطوري(۸۹۲-۹۹۹ زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې لومړی بلخ بیا بخارا

۵- دغزنویانو امپراطوري(۹۲۲ - ۹۹۹زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې غزني

۶- د غوریانو امپراطوري (۱۱۴۸- ۱۲۱۴ زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې غور

۷- دکرت د ملوکو سلطنت(۱۲۴۵-۱۳۱۸ زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې هرات

۸- د هرات دتیموریانو امپراطوري(۱۴۰۴-۱۵۰۷ زیږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې هرات

کله چې عربو په اوومه مېلادي پېړۍ کې لومړی ایران ونیو او بیا یې افغاستان ته مخه کړه ،دعربې خلافت په جیوپولېتیکي وېش کې خراسان هغې سیمې ته ویل کېده چې د ایران اوسنی خراسان ایالت (استان خراسان) پکې پروت دی او وروسته بیا دا مفهوم وسیع او دختیځ لورې ته پراخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه شخړه او غلط فهمي دا خبره پېښوي چې له اتمې مېلادي پېړۍ را وروسته کوم خپلواک دولتونه چې په دې سیمه (خراسان) کې جوړ شوي وه، هغه ټول خالص افغاني دولتونه وو چې موسسین یې هم افغانان و. د خراساني دولتونو لوید یځه ځمکه چې د نني ایران زیاته برخه احتوا کوي په عربي خلافت پورې تړلې وه، مګر ایرانیان او س دغه ټول افغاني (خراساني) دولتونه او امپراطورۍ خپلې بولې او نړۍ والو ته یې هم همدغسې ور معرفي کوي. مخصوصا لوید یز تاریخ پوهان د افغانستان د پخواني تاریخ په هکله چې د اریانا او خراسان په دورو پورې اړه لري یا هیڅ معلومات نه لري او یا یې معلومات غلط او ناقص دي. په دې نسبت له اتلسمې پېړۍ نه مخکې د افغانستا ن تاریخ معمولا یا هند یا ایران ته نسبت ور کول کېږي.[1]

۴.افغانستان

غلام محمد غبار لیکي: د افغانستان کلیمه د لومړي ځل د پاره په دیارلسمه پېړۍ کې د هېواد ځېنو ختیځو ولایاتو ته ویل کېده چې په څوارلسمه پېړۍ کې د سلیمان دغره د شاوخوا سیمې او د هېواد شرقي علاقې په دې نامه یادیدلې، په شپاړسمه پېړۍ کې د کابل د ایالت جنوبي سیمې د افغانستان په نامه یادیدې او په اتلسمه پېړۍ کې له اباسینه تر کابله، له کشمیر او نورستانه تر قندهاره او ملتانه پورې د افغانانو ټاټوبی وو.

[1] محترمو لوستونکو د خراسان په اړه زیات معلومات د (شناخت افغانستان) لیکوال: رسول پویان، (تاریخ رویدادهای سیاسي و اقتصادي وروابط اجتماعي خراسان، افغانستان و کشورهای همردیف اسیایې) لیکوال: ښاغلي الحاج عبدالواحد سیدي، (بازشناسي افغانستان) لیکوال: ښاغلي عبدالواحد سیدي، (خراسان) لیکوال: میرغلامحمد غبار ژباړه: رحمت الله هوتک لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غالب ګمان دا کلیمه د لومړي ځل له پاره په(۱۲۴۰ زېږدیز). کال کې د هروي سیفي په تاریخ کې په داسې ډول ذکرشوي وه:اولجایتو خطهٔ هرات را تا اقصای افغانستان و رود امو به ملک غیاث الدین کرت مفوض کرد.

(اولجایتو د ایران د ایلخانیانو پاچا او ملک غیاث الدین دافغانستان د کرت ملوکو د سلسلې پاچا وه چې کرتان په لومړي سرکې د ایلخانیانو باجګذاره وه چې بیا همدغه ملک غیاث الدین خپله بشپړه خپلواکي اعلان کړه).

کله چې د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نیمایې کې افغانانو وکولی شو وروسته له دوو سوو کلونو تجزیې او دربه دریۍ په خپله خاوره کې خپل ملي حاکمیت بېرته ژوندۍ کړي نو دا نوم بیاډېر عام شو. په هغه لیک چې د افغانستان ستر مشرلوی احمد شاه بابا یې د عثماني ترکیې امپراطوردریم مصطفي ته لېږي، هغه داسې عنوانوي " از طرف ایل جلیل افغان ".

د افغانستان رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوریت چې د مرکزي اسیا په وچې پورې تړلی یو هېواد دی داهېواد د مرکزي اسیا سره، سویل لویدیځې اسیا او منځنی ختیځ ترمنځ فاصل حد دی چې پلازمېنه یې کابل دی. د افغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سویل او ختیځ کې پاکستان په لویدیځ کې ایران، په شمال کې تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان او په شمال ختیځ کې چین سره ګډې پولې لري. د افغانستان خاوره د وربښمولار او انساني مهاجرتونو مرکزي نقطه ده لرغون پېژندونکي داسې شواهد وړاندې کوي چې له مېلاد څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا په دې خاوره کې انسانان مېشته وه ښاري تمدن په دې قلمرو کې ممکن د دوه څخه تر درې زره کاله پخوا له مېلاد څخه شروع شوی وي.

دافغانستان لغت

دافغانستان لغت له دوو برخو څخه(افغان او ستان) جوړ شوی د افغان لغت د پښتون یا پښتو لپاره مستعار نوم دی چې د فارسي ژبو لخوا د ستان وروستاړي په واسطه ابداع شوی دی چې په فارسي ژبه کې ستان د ځای یا خاورې مانا لري.

دافغانستان لغت د هېواد نوم په عنوان په (۱۳۰۲ل ل چې د ۱۹۲۳ زېږدیز)کال سره سمون خوري د امان الله خان په اساسي قانون کې تصویب شوی دی.

دافغان لغت په(۱۳۴۳ ل ل ۱۹۶۴زېږدیز)کال کې د ظاهرشاه په اساسي قانون کې په نوي او تازه تعریف سره تصویب شوی دی او د افغانستان هېواد د ټولو تابعیت لرونکو وګړو په مانا کارول شوېده.

افغانستان دیوه هېواد او یوه ملت په توګه نوی تاریخ لري اما دا خاوره د تاریخي قدامت له مخې د نړۍ د لرغونو هېوادونو له ډلې څخه شمېرل کېږي.

دنني افغانستان ټاټوبی چې د وربښمو دلارې په مسیر کې د نړۍ د لویو تمدنونو پیوند ځای ګڼل کېږي د پېړیو په اوږدو کې د پرلپسې نویو قشرونو، هویتونو، فرهنګونو، باورونو د پېژند ګلوي سبب شوی دی.

دامهم او ستراتیژیک اوژیو پولېټیک موقعیت افغانستان ته د فرهنګونو او سترو تمدونونو (ایراني، یوناني، بین النهریني او هندي) بډاینه زرپه برخه کړېده او د لرغوني فرهنګي میراث څېره په دې هېواد کې ترسیموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیوناني پیکرونو(بوتانو)اوبودایي ګندهارا څخه نیولې دبامیانوتردیوالي مغارو پورې بیادمذهبي نقشونواو خوشنوېسي پورې چې داسلامي لومړنیو ودانیوته یې ښکلاورکوله اودډېروپه عصراونوروتاریخي دوروکې دافغانستان خلک دنړۍ دادیانوپه معرفي اوپراخوالي کې ځانګړی ځای اورول لري اوپه سوداګرۍ او راکړه ورکړه کې هم دپام وړ اوکله کله په اسیاکې دسیاسي اوفرهنګي مسایلو زانګوبلل کېږي له همدې کبله افغانستان دتاریخ په اوږدوکې دنړۍ نیوونکو اویرغلګروتربرید لاندې نیول شوی چې داوسمهال شخړې هم په دې ټاټوبي کې په دې امرګواهي کوي.امادافغانستان نوم دلومړي ځل لپاره په ۱۳ مېلادي پېړۍ کې ځېنوختیځوولایتونوته اطلاق کېده چې بیا په ۱۴ مېلادي پېړۍ کې دتخت سلېمان علاقې اودهغه چاپېریال علاقې ته ویل کېده بیا په ۱۲ مېلادي پېړۍ کې دکابل سهیل ته دافغان هېوادترعنوان لاندې وغزېداوپه ۱۸ مېلادي کې دسیندله دریا څخه ترکابلستان اودکشمیراونورستان څخه ترقندهاراوملتانه دافغانانو مسکن (ټاټوبی)وبلل شو.وروسته کله چې داخاوره دیوه ابتدائي سیاسي حکومت په(۱۹۴۷ زېږدیز)کال کې دترک نادرافشار[۱]څخه وروسته داحمدشاه دوراني ترقیادت لاندې جوړشو.خاندان سالاري قومي تفوق طلبي، په دې هېوادخوملتیزه ټولنه کې ځای ونیوپه دې ترتیب په دغه ۲۵۰ کلنۍ تاریخي دوروکې ملي وحدت اوملي ګټې دخانداني، قبېلوي اوقومي تمیزونوقرباني شوې.قومي،ژبني اومنطقوي تبعیزېې عدالتي اواستبدادچې له همدې خود خواهیو اوتفوق طلبیوڅخه راپورته شوې ؤ دکلونوکلونوپه اوږدوکې محسوس اوښکارنده ؤ. اوهمدارنګه ددادول ملي ناسمون والي ته افغانستان دملي وحدت دښمنانو لخوا له بهرڅخه هم لمن وهل کېده اودطرفینودمغرضانه موخو تائید او ترغیب صورت نیوه. دهېوادپه اداري اوسیاسي امورو کې دټولوملیتونو

[۱] کولای شئ چې ددې موضوع په اړه زیات معلومات (دافشاري استبدادونو پرضد دافغانانو پاڅونونه) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساویانه ګډون او د ملي مسئلې د حل په لاره کې مبارزه په هر وخت کې د ملي شخصیتونو او سیاسي رجالو لخوا صورت نیولی چې نن دیوې سالمې اندیښنې په شکل کې د ملي مسئلې د بنیادي حل په لاره کې ستراغېز لري.[۱]

[۱] کولای شئ د افغانستان د تاریخي نومونو په اړه زیات معلومات د (جغرافیه تاریخي افغانستان) د ښاغلي پوهاند عبدالحی حبیبي په کتاب کې وګورئ
همدارنګه د افغان کلیمې د لرغونتوب په اړه زیات معلومات (افغان او افغانستان) د پوهاند حبیبي لیکنه، (چګونه نام ایجاد به کشور افغانستان) د ښاغلي پروفیسور دوکتور لعل زاده، (پښتون، افغان، افغانستان) د ښاغلي پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ لیکنه، (د افغانستان لنډ تاریخ) د پوهاند حبیبي لیکنه، (افغانستان تاریخي) د پوهاند ډاکتر محمد حسین یمین لیکنه، (جغرافیاي تاریخي افغانستان) د میر غلام محمد غبار لیکنه (د افغانستان د تاریخي جغرافیې څرنګوال)، د شهسوار سنګروال لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د افغانستان سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه د بشري علومو یوه څانګه ده چې په جغرافیایي چاپیریال کې په سیاست او قدرت باندې د اغېزکولو او اغېزکولو موندلو څخه بحث کوي. او جغرافیایي چاپېریال باندې د تصمیمونو اغېزتر څېړنې او ګرویژنې لاندې نیسي د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول یا نقش په ملي او سیمه ایزه او محلي کچې د سیاسي فضاء د سازمان ورکول دي او د سیاست او فزیکي چاپیریال له متقابلو اغېزو څخه بحث کوي.

افغانستان په تېرو دوو پېړیو د ختیځو او لویدیځو امپراطوریو ترمنځ د حایل په توګه په رول کې پاتې شوی، د دې سیمې بېلدل له ایران څخه د افغانستان په نامه هېواد د دې موخې لپاره و چې د ختیځ او لویدیځ ترمنځه یو ټینګ دیوال موجود دی ان تر دې چې په شمال لویدیځه برخه کې د واخان تنګي یا نې خیبر یې د افغانستان په توګه له دې لپاره ساتلی چې د هند (چې د انګلس تر استعمار لاندې ؤ) د مرکزي اسیا سره (چې د روسي تر استعمار لاندې ؤ) یو ه فاصله بېلتون رامنځ ته کړی او س مهال چې د منځنۍ اسیا له سرحدونو سره افغانستان نښتی دی او د دوی هېوادونو د طبعي زېرمو انتقال د افغانستان د خاورې له لارې ټولې ترې، دارنګه د ایران سره د ګاونډیتوب او د امریکا متحده ایالاتونو د هغه ایران سره د بدبېني حالات او په افغانستان د مخدره توکو دیو پردوه[1] تولېد او د امریکې او جورج بوش سره د سیاسي او نظامي دیپلاماسۍ کامیابي په یوه ویشتمه پېړۍ کې اراده د افغانستان د بیارغونې لپاره د نړیوالو محفلونو او ګاونډ ویو دولتونو پاملرنه را ګرځولې ده.

د افغانستان څلورخواوې او موقعیت

افغانستان په شمالي نیمه کره کې واقع شوی او په وچې پورې تړلی هېواد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په جنوبي اسیاکې یو هېواددی په شمال کې د جیحون (اباسیند) دریا داهېواد د مرکزي اسیا څخه جلاکوي، د سویل لـه خوا د بلوچستان پو اسطه دلویدیځ (غرب)سره وصل دی پـه ختیځ کې د سیند دریا (د ګلګیت څخه دهند تربحره) افغانستان له هندوستان، (هند او پاکستان)څخه جلاکوي، دلویدیځ له لوري د ایران دهېواد ، دبلوچستان، سیستان او خراسان ولایتونو په واسطه له دغه هېواد سره وصل او د شمال ختیځ له لوري د چین سره نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان جیو پولتیکي موقعیت

افغانستان(۲۵۲۲۲۵)کېلو متره مربع پراخوالي په لرلو سره په وچې پورې تړلی او په جنوبي اسیا کې قرار لري او د منځني ختیځ له هېوادونو څخه شمېرل کېږي د افغانستان منځنۍ خاوره د سترې لوې اریانه او تاریخي خراسان په لحاظ د خپل جغرافیایې جیو پولتیک موقعیت له مخې فرهنګ سوداګري د منځني اسیا د پراخو د مهاجرتونو او د نړۍ د تسخیر او یرغلونو په مهمه څلور لارې کې پروت او ستر اهمیت لري د دې ټاټوبې جیو پولتیک جوړښت دوربېنمود سوداګري په سرلارې کې دی ځکه د تیانشان او همالیا د غرونو لارې ستونزمنې دي نو په ختیځ کې د منځني اسیا د هندوستان ترنیم قاري پورې او د ایران او د مدیتراني حوزه ترچین پورې او د روسیا د چین ختیځو ملکونو تر بریده پورې ترټولو لنډه لار تشکېلوی.

د افغانستان جیو پولیټیکي ارزښت

افغانستان د اسیا په جنوب کې پروت یو غرنی هېواد دی، چې تل یې د خپل مهم ستراتېژیک دریځ له امله د پردو نیواګرو درانه ګوزارونه په ځان زغملي دي.

افغانستان د مرکزي آسیا هېوادونو ،د هند نیمه لویې وچې او منځني ختیځ هېوادونو سره د نښلوونکي پول په توګه خورا ارزښتناکه سیمه ده، چې په بېلا بېلو وختونوکې د وخت پراختیا غوښتونکو یرغلګرو دا خاوره د خپلو سیاسي او ستراتیژیکو اهدافو دلاسته راوړلو په موخه دیوې وسیلې په توګه کارولې ده.

افغانستان د دنګو غرونو ،ځپانده سیندونو ،بډایه کلتور ،لرغوني تاریخ، مېړنیو خلکو او هم د وخت زبرځواکو هېوادونو لپاره هدیره او د اجل د کندې ټاټوبی پېژندل شوی دی.

هغه مهال چې د هند سمندري لار نه وه کشف شوې،نو افغانستان د وخت لویو امپراتوریو لپاره یوازېنۍ اجباري معبر(لېږدوونکې لار) وه، چې دا هېواد یې دیوې وسیلې په توګه کاروه، خوزمونږ مېړني ولس د هرزبرځواک پرورانده په

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ېرولړوامکاناتو د پرديو ظلم او زياتې هېڅ ندي زغملي او د وخت ستر ځواکونه لکه: چنګېزيان، صفويان[۱]، اسکندريان، انګليسان او روسان په ګونډو او را ځملولي دي، که څه هم د تاريخ په اوږدو افغانستان صفر ځواک هېواد پېژندل شوی خو تل يې زبر ځواک هېوادونه ځانته سلامي کړې دي او تور مخ يې لدې خاورې شړلي دي، افغانستان هغه مهال نړيوال پام ځانته راوګرځاوه، کله چې په اتلسمه پېړۍ کې انګليسانو پر هندوستان خپلې ښکېلاګرې منګولې ښخې کړې نو افغانستان ته يې هم لاس راوغځاوه، چې دې کار افغانستان له ډېرو بدو توپاني څپو سره مخامخ کړ[۲].

کله چې احمد شاه بابا د پاني پت په جګړه کې سکانو ته حيرانوونکې ماتې ورکړه، نو انګليسانو ته داويره پيدا شوه چې افغانستان په سيمه کې يو ستر ځواک دی.

دامهال انګريزانو لا هند بشپړه توګه نه و اشغال کړی، خو وروسته کله چې د احمد شاه بابا لمسی شاه زمان ،د هند پرلورې د ورپورته کېدو تصميم ونيو ، نو انګلېسانو ته داويره ورپيدا شوه چې ګواکې هندوستان چې ددوی لپاره يې زيات ارزښت درلود له لاسه ورنکړي، نو انګرېزانو د هند د خونديساتلو په موخه چټک ګامونه پورته کړل ترڅو خپل مستعمره هېواد (هند)له هر راز تېري څخه وژغوري، همدا لامل و چې شاه زمان يې په کورنيو جګړو اخته کړ او د نوموړي پلان يې شنډ کړ.

په اتلسمې پېړۍ کې روسانو هم غوښتل چې د افغانستان له لارې هند ونيسي، ځکه پرته له افغانستان څخه روسيې ته بله لاره نه وه چې هند ته ورد ننه شي.

---

[۱] دصفويانو ددولت په ضد پاڅون د(دکندهار پاڅون او دايران صفوي دولت ړنګيدل)دښاغلي کانديد اکاډميسن محمد اعظم سيستاني ليکنه وګورئ

[۲] کولای شئ چې په افغانستان د خارجيانو يرغلونو په اړه زيات معلومات د(افغانستان ديرغلونو په لار)نومې کتاب چې ښاغلي پوهاند دوکتور خير محمد ماموند ليکلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په تاريخ کې د دې هېواد مهمې ستراتيژيکې سيمې، چې حساس جيوپوليټکي جوړښت لري او تل يې نړيوال پام ځانته اړولی دی هغه هرات، غزني او د کابل ولايتونه دي چې د وخت لوی ځواکونو ورته د حرص سترګې کړې وې او دا ولايتونه د هند د دروازو په نوم ياد شوي دي، همدارنګه د فارس امپراطور نادر افشار د هرات په باره کې وايي:

(هرات د داسې يوې توري حيثيت لري، چې د هرچا لاس ته ورغله نو د هند نيمه لويه وچې په ډېرې اسانۍ سره نيولی شي.)

همدارنګه انګليسانو هم هرات د هندوستان کلي بلله او ډېر کوښښ يې کاوه چې په هرډول وي هرات په خپله ولکه کې راولې، همدارنګه ځېنو انګليسي پوځي ماهرينو هم دا باور درلود، که چېرې هرات د روسيې او يا کوم بل هېواد لاس ته ورغی نو پرته له کوم مقاومت څخه به لدې ځايه هند په ډېرې اسانۍ سره ونيسي .همدا لامل وچې انګرېزانو په افغانستان درې ځله ناکامه يرغلونه وکړل چې ماتې يې وخوړلې.

د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کې يانې په (۱۷۸۹ زېږديز) کال، کله چې د فرانسې لوی انقلاب بريالی شو، نو انګليسانو ته داويره پيدا شوه، هسې نه چې فرانسويان به د دې انقلاب د بريا پرمټ له دوی څخه هندوستان ونيسي.

د همدې احتمالي خطرونو په موخه انګريزانو د پرمختګ (فارورډ پاليسۍ) له مخې مخ په افغانستان راځغاستل، ترڅو پرهند د روسيې د احتمالي يرغل مخه ونيسي، د انګليس پوځي ماهرينو دا ټينګار کاوه چې د هندوکش د غرو لمنې بايد ديوه ټينګ سنګر په توګه عيار شي او پدې توګه به د روسيې د خطر مخه ونيول شي، ځکه افغانستان د انګرېزانو لپاره د خطر لوی ټکی و.

په نولسمه پېړۍ کې په مرکزي آسيا کې ستره لوبه پيل شوه، چې د دې سترې لوبې عمده لوبغاړي انګليس او روس و، او د دې لوبې اصلي محراق افغانستان و، دې لوبې هله زور واخيست کله چې د امير شېرعلي خان د واکمنۍ پرمهال د جنوب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوري انګرېزانو د سلیمان غرونه شاوخوا سنګرونه ونیول او د شمال له لورې روسانو د آمو سیند شاوخوا سیمو کې ځای پر ځای شول، دا لوی توپان چې پر افغانستان را الوتی و، کابو شپږ لسیزې یې دا هېواد دورانوونکو ځپو قرباني کړ.
روسانو داسې انګېرله، چې که انګلیسان د هندوکش غرو په لمنو کې سنګرونه ونیسي نو دا کار به په مرکزي آسیا کې د دوی د نفوذ مخه ونیسي او هم به یې ځینې ګټې له لاسه ووځي.
انګرېزانو هم داسې فکر کاوه، هسې نه چې روسان د آمو له سیند څخه راتېر شي او د هندوکش درې به یې ګوتو ته ورشي او له هغه ځایه بیا په اسانۍ سره هند لاندې کړي. د نولسمې پېړۍ په نیمایې کې، کله چې روسانو د شمال له لورې د آمو سیند شاوخوا سیمې لاندې کړې، او انګرېزانو هم د جنوب له لورې د سلیمان د روشاوخوا د برو شول، نو داسې باورکېده چې د دواړو لورو به یوه خونړۍ جګړه وشي، خو بالاخره د دواړو هېوادونو ترمنځ له اوږدو خبرواترو وروسته پدې سلا وشوه، چې باید د دواړو زبرځواکونو د نفوذ د سیمو ترمنځ یو بفر (حایل) یا خنثی سیمه وي، چې بالاخره د دواړو امپرطوریو ترمنځ افغانستان د بفر په توګه وټاکل شو او په مرکزي آسیا کې د الوبه پای ته ورسېده. د انګلیسانو او روسانو ترمنځ افغانستان د بفر په توګه ټاکل یو د بر شوم امر و، نه یوازې دا چې دې هېواد خپل طبیعي سرحدونه د انګلیسانو او روسانو په لویه لوبه کې له لاسه ورکړل، بلکې له مادي او اقتصادي پلوه یې هم د دې هېواد د پرمختګ ټولې چینې وروچې کړې.
http://larawbar.com/nazeem/?p=۴۳

د افغانستان مطلقه موقعیت

د یوه هېواد مطلقه موقعیت د جغرافیایي کواردینیتونو د شمېرنې پر بنسټ محاسبه او په پام کې نیول کېږي چې نوموړی هېواد د طول البلد او عرض البلد په کومو درجو کې واقع دی ؟ دا ستوا د کرښې شمال او یا سویل ته په کومه اندازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقع شوی او یا دا چې د نصف النهار د کرښو له مبداء یاني ګرینویچ د ختیځ یا لویدیځ خواته په څو درجو کې موقعیت لري.

مطلقه موقعیت په بنیاد دیوه هېواد اصلي سیمه په شمال، سویل، لویدیځه اویاختیځه نیمه کره کې په سمه توګه ښودل کېږي او دهمدې موقعیت په بنسټ داقلیم په اړه معلومات هم لاس ته راځي او بیا وروسته پوهېږو چې نوموړی هېواد په کوم ډول اقلیمي سیمه کې ځای لري.

افغانستان د اسیا په لویه وچې کې هغه هېواد دی چې بحرته لار نه لري او دغوره طبیعي ځانګړتیاوو په لرلو سره په مرکزي اسیا کې یو غرنی هېواد ګڼل کېږي.

افغانستان په شمالي نیمه کره کې تخمیناً د(۲۵۲۲۲۵)کیلومتر مربع پراخوالي په لرلو سره له روسیې پرته نور د ټولو اروپایي هېوادونو څخه پراخ هېواد دی او د

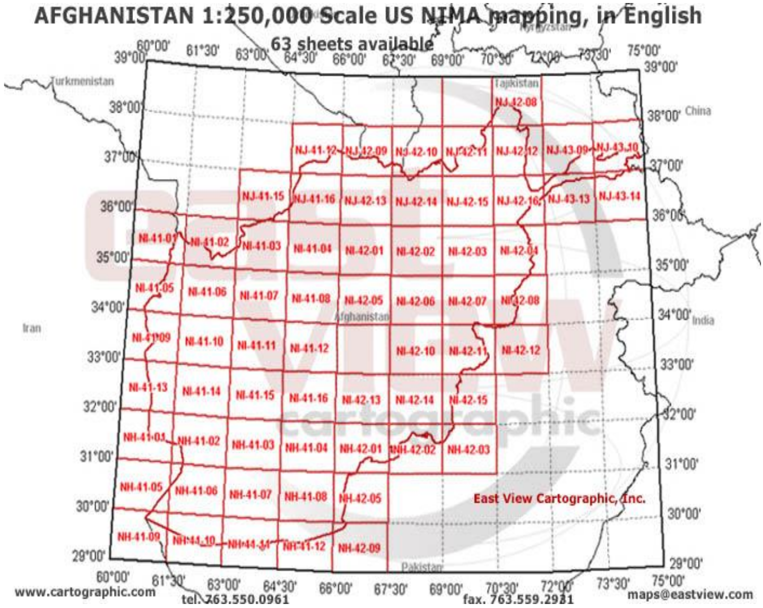

اسیایي ملکونو سره د پرتله کېدو له مخې له چین، هند ، سعودي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربستان، ايران، منګولیا ، اندونيزيا ، پاکستان، ترکيې او برما څخه وروسته په لسمه درجه کې راځي او د پراخوالي له مخې د نړۍ څلويښتم هېواد دی.
د مطلقه موقعيت له مخې افغانستان په لاندې طول البلدونو او عرض البلدونو کې ځای لري.
نوموړی هېواد د جغرافيايي طول او عرض له مخې په شمالي عرض البلدونو کې له جنوب څخه د شمال په لورې د ۲۹ درجو ، ۲۲ دقيقو او ۵۳ ثانيو او د ۳۸ درجو ، ۲۹ دقيقو او ۳۷ ثانيو او د شرقي طول البلد دايرو ، ۶۰ درجو ۲۸ دقيقو او ۴۱ ثانيو او د ۷۴ درجو ، ۵۱ دقيقو او ۴۷ ثانيو په منځ کې موقعيت لري.
د افغانستان زيات اوږدوالی له شمال ختيځ څخه جنوب لويديځ لورې ته يانې له يولې درې څخه تر ملک سياه غر پورې(۱۵۳۰)کيلو متره او زيات پلنوالی يې له خم اب څخه تر چګايي غرونو پورې(۹۱۲)کيلومتره دی.
اوس مهال چې افغانستان په وچې کې راګېر هېواد دی دغې هېواد ته تر ټولو نژدې بحري بندر د کراچۍ بندر دی چې له تورخم څخه(۱۱۲۳)کيلومتره واټن لري .پداسې حال کې چې د هند بحر او افغانستان تر منځ په سيده توګه (نېغ په نېغه) واټن تردې ډېر کم دی يانې له هلمند ولايت څخه تر د کراچۍ شمال لويديځ لورې پورې(۳۹۰)کيلو متره واټن شتون لري.
دافغانستان په شمال کې تاجکستان ، ازبکستان او ترکمنستان جمهوريتونه، لويديځ ته يې ايران او ختيځ لورې ته يې د چين سيکيانګ ولايت سره ګډه پوله لري.[1]

د افغانستان نسبي يا جغرافيايي موقعيت
نسبي موقعيت د يوه هېواد پرتله ايزه برتري، لوړوالی، سياسي او اقتصادي ارزښتونه د بل هېواد په پرتله څرګندوي .د بېلګې په توګه د نړيوال استعمار په

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کريم الله ليکنه، ۶.۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هند سمندر ګرمو اوبو ته د پخواني شوروي اتحاد نسبي موقعیت اولاس رسی دامریکاد متحده ایالاتو او انګلیستان په پرتله لږو.نوځکه د شوروي اتحاد دغې نسبي موقعیت نوموړې هېواد دګوابن سره مخامخ کړی ؤ هماغه وچې ویې غوښتل ترخود مرکزي اسیا د هېوادونو او افغانستان له لارې د هند سمندر ګرمو اوبو ته ځان ورسوي خو په پای کې پخپله د سیاسي ټوټې کېدنې سره مخ شو.همدارنګه په ۱۹ز پیړۍ کې انګلستان اوبرتانوي هند غوښتل چې د تزاري روسې د قدرت په مقابل کې د اسیا په جنوب او د خلیج په هېوادونو کې نورې ډېرې برلاسی لاس ته راوړي نوځکه یې په افغانستان کې د پراختیا غوښتنې سیاست(Forward Policy)عملي کړ چې په پای کې د تزاري روسې سره ترخبرواترو وروسته افغانستان د حایل په توګه ومنل شو.اوپه نسبي توګه یې خپل پرمختګ اوپراختیا غوښتنه تثبیت کړه.هماغه وچې روسانو د مروې اوپنجدې په اخېستنه او انګلیستان اوبرتانوي هند د ډیورند د کرښې پر تحمېلولو خپله نسبي استعماري سیمه تثبیت کړه.[1]

د افغانستان ستراتیژیک موقعیت

دا ټولو ته مالومه ده،چې افغانستان د خپل جغرافیایي موقعیت په اړه د نړۍ بحري اوبو ته لاره نه لري.

افغانستان هم په آسیا کې د وربښمو د لارې پر سر پروت دی او د سیمې د ملکونو او ځبرځواکونو د سیاسي غوښتنو دیوې څلورلارې حیثیت لري،چې د سابقه شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته یې جیوپولېتیک ارزښت نور هم زیات شوی دی او اوسمهال د کسپین چاپېریال د شوروي آزاد جمهوریتونو او د هندو پاکستان تر منځ یې له شماله جنوب ته د ځمکني ترانزیتي لارې په توګه یو ځانګړی موقف خپل کړی دی.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش،د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه،۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان پخپله هم ګڼ شمېر کانونه، مېنرالي زېرمې، ګاز او تېل لري، له بل پلوه د افغانستان جغرافیوي موقعیت د روسیې، چین او هند د څېرځواکونو د څارلو لپاره لوړ پوځي مورچل ګڼل کېدلی شي او په دې سیمه کې د موجود و طبیعي زېرمو په اړه په نړیواله کچې لوېې پیسې ګټل کېدلی شي، چې افغانستان ته یې ستراتیژیک ارزښت هم ورکړی او هم د نړیوالو کمپنیو او ځېرځواکونو د سیالۍ ډګر ګرځېدلی دی. له بده مرغه چې نړیوال ځېرځواکونه لکه: امریکا، روسیه او چین هر یو له نړیوال مارکېټ سره د دغو زېرمو د لوټلو او د خپلې ګټې اخېستلو لپاره بېلې بېلې طرحې لري، چې ډېرپه تېلو ماړه ملکونه یې قرباني دي او خلک یې له ستونزو سره لاس او ګرېوان دي.

د افغانستان موقعیت له ایران سره د امریکا او اسرایلو په سیاسي لوبو کې هم یو ځانګړي حالت ته رسېدلی دی. ایران غواړي خپل اتومي بم جوړ کړي او اسرایل له امریکا سره وېره لري، چې ګواکې د ایران دولت ثابت نه دی او له خپل ایراني اتمي بم سره نړۍ ته د امنیت خطره رامنځ ته کوي او د دې ګوانښ هم شته چې په ایران نظامي عملیات تر سره شي، خو د ایران د اقتصادي تجربېدولو لپاره د کسپین د نفتو، ګازو او تېلو د ترانزیتي لارې په اړوند سره د ایران د ګوښه کولو لپاره هم کولی شي د افغانستان له موقعیته ګټه پورته کړي، ځکه نو امریکا ته افغانستان لکه یو ستراتیژیک دوست هېواد ډېر مهم دی، چې په دې توګه کولی شي ایران هم د منځنۍ آسیا له ترانزیتي لارې ګوښه کړي او هم د سیمې د انرژي ترانسپورت له ګاونډو ملکونو څخه تر سره کړي.

له همدې امله امریکایانو لا د طالبانو د واکمنۍ پرمهال غوښتل چې د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان، هندوستان نللیکې وغزوي، خو هغه مهال په سیمه کې د امریکایي او ارجنټایني کمپنیو د رقابتونو او په افغانستان کې د ناامنیو له کبله دغه پروژه پلي نه شوه چې وروسته په (۲۰۰۱ زېږدیز) کال دغه پروژه په ټپه ودرېده، مګر په (۲۰۱۰ زېږدیز) کې د ګازو د نللیکې د پروژې په اړه د امریکې په ملاتړ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکمنستان کې د افغانستان، پاکستان، هند او ترکمنستان د دولتونو ترمنځ یو تړون لاسلیک شو او د (۲۰۱۱ زېږدیز) کال په اپرېل کې د افغانستان پارلمان هم نوموړې پروژه تایید کړه، خو د افغانستان جنګي حالت د دغه پروژې کار په ټپه درولی.

دا ټولو ته څرګنده ده، چې افغانستان د خپل رسمي تاریخ پیل د لوی احمد شاه بابا له واکمنۍ یانې (۱۷۴۷ زیږدیز) کاله څخه را شروع کړی، خو ځینې بیا د تاریخ پړاو د پښتنو د آزادي لومړني مقاومت ته وراړوي، چې د مېرویس نیکه له سیاسي، نظامي او ټولنیز خوځښت سره تړاو لري.

د لوی مشر میرویس نیکه خوځښت تاریخي ارزښت دی، خود هوتکو د ټبر حکمر وایې، د احمد شاه بابا واکمني بیا د افغاني امپراتورۍ جوړېدل، چې شمزۍ (اساس او بنسټ) یې دورانیو جوړه کړې وه او د ریم تاریخي نظر بیا د هغو ایتنیکي (نژادي) ډلو د زړه خبره ده، چې د نننی افغانستان تاریخ هر څومره چې کېږي عمر یې ورلنډ کړي، نو پایله داده، چې د افغانستان په خاوره کې د اسې ټبریز امکانات شته، چې دغه ټولنه په خپل لاس په اور کې ډاډه کړي، نو صرف یو اورلګیت ته اړتیا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د تزاري روسیې او انګریزي امپراتورۍ تر منځ د بفر یا (ناپېلې) سیمې موقعیت تر لاسه کړ، په دې کې د وخت د دغه دوو ځبرځواکونو رول ډېر غوره ؤ، ځکه چې که روسیه رامخ ته شوه، نو د افغاني مقاومت تر شاه انګرېزان درېدل او که به انګرېز رامخ ته شو، نو روسیې به د انګریزي امپراتورۍ د خپرېدو مخنیوی کاوه، نو افغانان د دغه جګړې د سوخت مواد ول او تر ننه هم دي، خو باید یاددونه وشي، چې موږ به په خپله خاوره کې دومره انګرېزان او یا روسان هغه وخت نه وي وژلي څومره مو چې خپل افغانان ووژل.

په شلمه پېړۍ کې افغانستان د شوروي اتحاد او لویدیزوالو په اخ او ډب کې ښکېل ؤ، مګر بیا هم په یوه ټاکلې دوره کې په افغانستان کې داسې واکمني وه، چې افغانستان یې لږ تر لږه د ۵۰ کلونو په بهیر کې په نسبي توګه کرار وساته او د افغاني اداري بنستیز اساسات یې کېښودل او په دویمه نړیواله جګړه کې یې افغانستان د هټلري جرمني له تېریو، د روسیې له بدمرغیو او د نړیوال امپریالیزم له خوړلو وساته، خو څه وشول، چې دغه ټول یو ځل له منځه ولاړل او دا دی موږ لږ تر لږه ۳۵ کاله کېږي چې د جنګ په حالت کې ژوند کوو او د دریو لسیزو په بهیر کې د دوو ځبرځواکونو سره مو پنجې نرمې کړې او د سیمې هېوادونو د سیاسي لوبو قرباني شوو[1].

دنړیوالو امپراطورانو او یرغلګرو په لومړنیو مرحلو کې لکه کوردیش، او داریوش (هخامنشان) هندي موریا اشوکان او مقدوني سکندر د دریمې نه تر پنځم میلاد څخه مخکې پېړیو کې له دې ټاټوبې په لور د شمال او د سویل څخه تېر شوي دي او د دې ټاټوبي د مرکز او شوق الجیشي موقعیت څخه په ګټه اخیستنې سره منځنۍ اسیا او هند کې دیو جنګي قرارګاه په توګه استفاده کړې ده او بیا په

---

[1] لس کلنه ډیموکراسي او د افغانانو سیاسي بې وسي. د مقالو ټولګه. په نیدرلنډ کې افغاني کلتوري ټولنه. ۲۱۹_۲۱۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو پېړیو کې د اسلام د اسپاهیانو تر فتوحاتو او چنګیزیانو (مغولیانو) ترکانو (امیر تیمور ګورګاني) او ډېرې سیمه ایزو قدرتونو تر حملو لاندې راغلي دي.

د افغانستان طبیعي او توپوګرافیکي جوړښت

توپوګرافي جوړښت د ځمکې خارجي شکل ته ویل کېږي چې مختلف موضوعات لکه (لوړې، ژورې، سرحدات، او داوبو شبکې) تر مطالعې لاندې راولي، د سرحدونو اساس، مبنا، شکل او خط سیر متفاوت او په مختلفو ډولونو دي چې د ا د امنیت، تاریخي میراث، موافقت نامو او نظامي شخړو په نتیجه کې ټاکل شوي دي او په حقیقت کې د یو هېواد د قلمرو حدود مشخصوي چې همدغه حدود بیا د یو هېواد ارضي تمامیت بلل کېږي او نوموړی هېواد د یو سیاسي خپلواک واحد په توګه د نړۍ په سیاسي نقشه کې خپل ځای مشخصوي.

په جیو پولیتیک مطالعاتو کې هېواد ته ډېر اهمیت ورکول کېږي او په بحثونو کې د ستنې حیثیت لري، چې هېواد بیا د جوړښت له پلوه د دریو مهمو عناصرو (قلمرو، ملت، حکومت) تشکیلېږي او که چېرې د دې دریو نه یو هم په یوې سیمې کې نه وي نو هغه سیمه نشي کولای په نړیوال کلي کې د پام وړ رول ولوبوي او که چېرې هېواد یو د دې دریو عناصرو نه له منځه ولاړشي نو دولت یې ناقص او د هغه عضویت په نړیوال کلي کې د یو سیاسي واحد په توګه تر پوښتنې لاندې راځي.

افغانستان د توپوګرافیکي وضعیت له پلوه اکثراً په غرونو پوښل شوي دي او $\frac{۴}{۵}$ حصه یې غرونه تشکیلوي، د هندوکش غرونه یې په مرکزي ساحه کې واقع دي چې ۷۰۰ کیلو متره اوږدوالی لري او دیوې لېندۍ په شکل پراته دي، ختیځ هندوکش د دوو موازي لوړو څوکو لرونکی دی چې ۱۰ نه تر ۱۵ کیلو متره پورې یو له بل نه لرې واقع شوي، نوموړې څوکې د خاواک په سیمه کې یوه لاره تشکیل کړې چې مقدوني سکندر او ګورګاني تیمور د همدې لارې پر هند یرغل کړی وو، د دې غرونو لوړې څوکې تر ۷۰۰۰ مترو او لمنې یې تر ۳۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي غرونه دلویدیځ خواته قرار قرار ټیټ شوي او په بامیانو کې د بابا غرونو په نامه یاد شوي او نورې برخې ترې جلا شوې د مثال په توګه د بابا د غر په شمال لویدیځ کې د تېربند ترکستان غرونه د لویدیځ لورې ته سفید کوه او سویل خواته تور غر موقعیت لري، ددې غرونو وسطي ارتفاع د ۵۰۰ نه تر ۲۰۰۰متره پورې ده او د شمال نه سویل ته یې زیات پراخوالی ۲۰۰ کېلومتره تخمین شوی دی. ددې غرونو پر څنډو ژور سیندونه واقع شوي دي چې د تګ راتګ قابلیت نلري، دافغانستان په سویل ختیځ کې د سلیمان غر واقع شوی دی چې منځنۍ ارتفاع یې ۲۰۰۰متروته رسیږي.

د سپین غر مشهور غرونه چې د کابل سیند د هغه له لمنو سرچینه اخلي او دخیبر مشهوره لاره یې د درونه تېرېږي تر ۴۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري، دهېواد جنوبي سیمه یوه پراخه بیدیا تشکیلوي چې ۲۰٪ د هېواد خاوره په برکې نیسي.

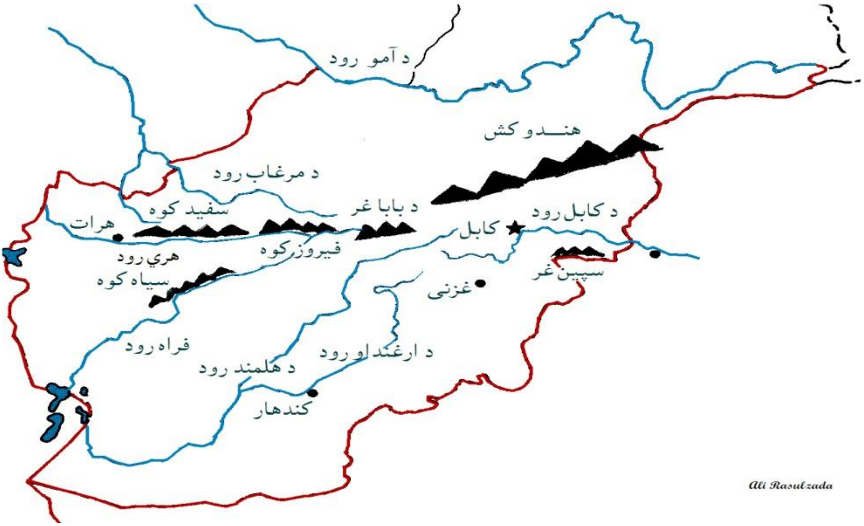

دهلمند سیند نوموړی بیدیا په دوو برخو ویشي لومړی غربي بیدیا دمارګو دښته او دوهم شرقي بیدیا او ریګستان او همدارنګه د کویت، پسني، قلات او غزني

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرونه د یوې قوي شبکې په توګه د سویل لویدیځ خواته راکښته شوي دي د هلمند سیند په وسیله سره جلا شوي دي.
دداسې یو توپوګرافیکي شکل په لرلو سره افغانستان یو خاص حالت غوره کړی دی د هندوکش غرونو د شمال ختیځ په لورې دوام لرونکی لوړوالی لري لکه څرنګه چې د هېواد اکثره سیندونه د مرکزي لوړونه سرچېنه اخلي او څلورو خواووته جریان پیداکوي، بناً یرغلګرو همېشه د لویدیځ او سویل لویدیځ نه پر افغانستان حمله کړې او ختیځ خواته د هند د نېولو لپاره مخکې تللي دي خصوصاً د بلخ ښار موجودیت چې په یوه وخت کې داوو امپراطوریو مرکز وو، دډېرو فاتحینو توجه ځان ته را اړولې وه، لکه څرنګه چې نوموړی ښار ۲۲ ځلې ویجاړ او ددوهم ځل لپاره رغول شوی دی او دیوې پراخې سیمې مرکز ګڼل شوی دی، په مرکز کې د ګڼو غرونو موجودیت د فاتحینو د حرکت خط په دوو برخو وېشلی دی چې د هغوی تر منځ ارتباط کم شوی دی، لکه څرنګه چې مقدوني سکندر د هرات د نېولو نه وروسته د بلخ د نېولو لپاره لومړی د شمال له لارې او بیا د مجبوریت په اساس د سویل له لارې حمله کړې، تردې وروسته اسلامي فتوحات هم د همدې دوو سوق الجیشي استقامتونو له لارې تر سره شوي، چې په هغه وخت کې اسلامي قواوو د نېشاپور نه پر هرات، بلخ او تخارستان حمله وکړه او هغه یې فتح کړل او د زرنج له لارې یې سیستان، کندهار، کابل او کاپیسا فتح کړې دي.
دافغانستان طبعی توپوګرافیکې وضعیت د طبیعي عوارضو له حیثه په دریو برخو وېشل شوی دی.
۱- لوړ ساحات (غرنۍ او لوړې ساحې چې د دوو نه تر شپږو زرو مترو د سمندر د سطحې نه په لوړوالي کې واقع شوي دي.)
۲- ټیټ ساحات (هغه سیمې چې نسبتاً کم ارتفاع لري او ارتفاع یې د سمندر د سطحې نه ۳۰۰-۵۰۰ مترو پورې تخمین شوي دي.)
۳- هوار ساحات (هغه سیمې دي چې ډېره کمه ارتفاع لري او معمولاً هوارې دي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کم ارتفاع لرونکې سیمې په دریو حوزو وېشل شوي دي.
۱- د آمو حوزه
۲- د هلمند حوزه
۳- د ننګرهار حوزه
د آمو په حوزه کې د خم آب سیمه چې په جوزجان کې واقع ده د سمندر د سطحې نه (۲۸۵)متر ارتفاع لري اود تخار د درقد ساحه بیا د سمندر د سطحې نه په (۴۲۵) متری کې واقع شوې ده چې د آمو په حوزه کې تر ټولو ټیټې واقع شوي دي،دهلمند په حوزه کې اکثره سیمې په ټیټه کې پرتې دي د ګود زره دښته،دجهنم دښته ،دچخانسور ساحه، دپوزک هامون او زرنج هغه سیمې دي چې ریګستاني او وچ اقلیم لري چې د کرهنې لپاره مؤثر نه دي اما په جیولوجیکي لحاظه د آمو دحوزې سره نږدې والی لري،دننګرهار په حوزه کې کم ارتفاع سیمې دجلال آباد د سویلي سیمو نه شروع او تر لعل پورې او سرحده پورې جریان پیدا کوي.
دافغانستان زیات اوږدوالی د واخان نه بیا تر ملک سیا غره پورې چې د نیمروز په سویل کې واقع شوی دی(۱۵۳۰)کېلومتره محاسبه شوی او همدارنګه ددې هېواد پلنوالی د شمال دخم آب د سیمې نه د کندهار دګواران تر سیمې پورې(۸۷۰)کېلومتره محاسبه شوی دی چې داپلنوالی بیا دبدخشان د اشکاشم نه تر باریک درې پورې تر(۳۰)کیلو مترو پورې راکم شوی دی.
که دنړۍ دد سیاسي نقشې له رویه دافغانستان موقعیت ته وګورو افغانستان دآسیا په منځنۍ برخه کې د مرکزي اسیا او جنوبي اسیا دیوځای کېدو په ساحه کې واقع شوی اودهغه شمال ته دترکستان بیدیاوې او سویل ته یې د بلوچستان سیمه او په هغه پسې د هند سمندر موقعیت لري چې د همدې کبله په پخوا کې هند ته درسیدو یوازنۍ لار بلل کېده.[1]

---

[1] دافغانستان دطبیعي جوړښت په اړه زیات معلومات د(درامدي برجغرافیایې طبیعي افغانستان) لیکوال:محمدعظیم عظیمي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه

افغانستان د اسیا په زړه کې یو غرنی هېواددی چې د تاریخ په اوږدو کې د بېلا بېلو تمدنونو مرکز و. زموږ د هېواد تاریخ د ډېرو عصر ته رسېږي. د اسې شواهد شته، چې هغه مهال خلکو د هندوکش د غرونو په شمال کې ژوند کاوه. د برونز په دورکې (له ۳۰۰۰ څخه تر ۲۰۰۰ قبل المیلاد پورې) افغانستان له ټولو تمدنونو سره د بحرالنهرین تمدن د پرې کولو ځای و. همدارنګه افغانستان د لویدیځ، هندوستان او چین تمدنونو د تقاطع ځای هم وو. په سیمه کې موجوده شتمني او د افغانستان ستراتیژیک موقعیت د ډېرو تمدنونو د پاملرنې لامل شو. کولای شو د باختري یونانیانو، کوشانیانو، ساسانیانو، تیموریانو او مغلو د تمدنونو یادونه وکړو. د تاریخ په اوږدو کې افغانستان د سوداګرو، کروندګرو، علماو، او یرغلګرو د پام وړ وو او د دغه ټولو د زیانونو تر څنګ د افغانستان د کلتوري او مذهبي بډاینې لامل شو. د وربښمو لار پر افغانستان پرته ده، چې د هېواد له مرکز څخه تېرېږي او د ختیځ او لویدیځ تمدونونه یې د اوږده وخت لپاره سره نښلولي دي.

مختلفو دینونو لکه زردشتي، بودایې او اسلام په افغانستان کې وده کړې. زردشتي دین د نړۍ له سترو ادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله (۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښودل شو. بودایې دین، چې زموږ په هېواد کې وپېژندل شو تر لسمې پېړۍ پورې تر میلاد وروسته د سیمې له سترو دینونو څخه و. صومعه بودایان، چې په بامیانو کې د (۱۴ او ۲ پیړیو) په منځ کې جوړ شول له هغولو مړنیو اقداماتو څخه وو، چې بودایې دین یې د انسان په شکل ښکاره کړی دی. د کوشانیانو په زمانه کې د ګندهارا کلتور خپل اوج ته ورسېد، د ګندهارا مرکز د اوسني ننګرهار د هډې ښار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوومه زېږدیزه پېړۍ کې د اسلام سپېڅلی دین د عربو په وسیله افغانستان ته راغی او ترهغې وروسته افغانستان د اسلامي تمدنونو او ځواکونو د تقاطع نقطه ده.لوی لوی اسلامي ساینس پوهان،فیلسوفان، شاعران ،هنرمندان،مهندسان له همدې ځای څخه راڅرګند شوي دي.بوعلي سینا په(۹۸۰ زېږدیز) کال کې په بلخ کې وزېږېد.جلال لدین بلخي د افغانستان لوی شاعر او فیلسوف دی.

په دیارلسمه زېږدیزه پېړۍ کې مغلو په دغه سیمه برید وکړ او ټوله شتمني یې له منځه یووړه.د مغلو د امپراتورۍ په له منځه تللو سره د تیموریانو دوره پیل شوه.د هرات ښار د تمدن او فرهنګ په مرکز بدل شو. په واقعیت کې د تیموریانو دوره د رنسانس دوره وه،ټول هنرمندن، شاعران،فیلسوفان او موسیقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هلته راټول شوي وو. کېدای شي، چې له هغې جملې څخه د بهزاد (لوی میناتوریست) او جامي یادونه وکړو.
په (۱۲) زېږدیزه پېړۍ کې ظهیرالدین بابر لویه امپراتوري جوړه کړه او افغانستان هم د هغه په امپراتورۍ کې شامل شو. د مغلو تر امپراتورۍ وروسته افغانستان ورو، ورو کمزوری شو.
او سنی افغانستان په (۱۱۲۲ هـ ش) کال کې د احمد شا ابدالي له خوا د لویې جرګې د پرېکړې په نتیجه کې رامنځ ته شو. احمد شاه بابا **۲۵** کاله واکمني وکړه او لویه

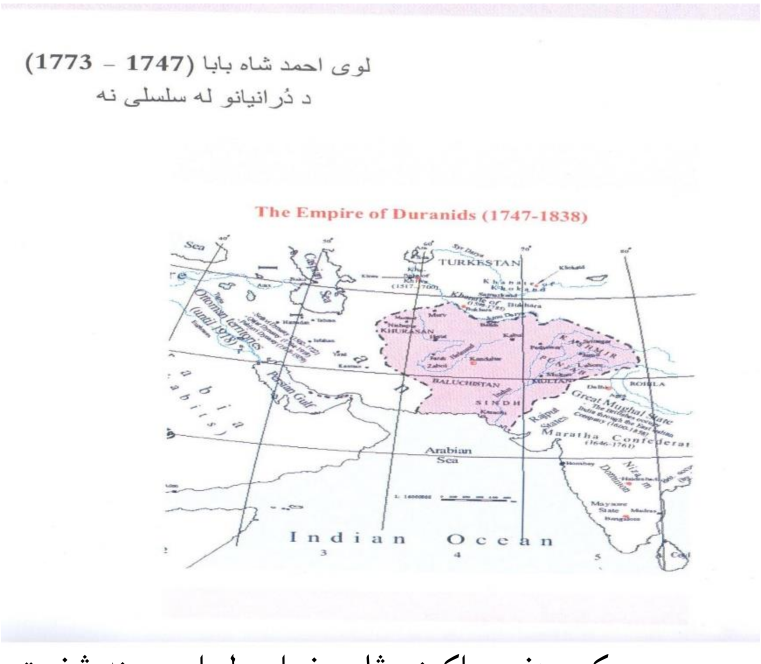

امپراتوري یې جوړه کړه. د هغه د واکمنۍ څلور خواوې له اموسیند څخه تر عرب بحیرې او له هرات څخه تر پنجاب پورې پراخې وې. د احمد شاه بابا تر وفات وروسته افغانستان په کورنیو جګړو کې ښکېل شو. په (۱۹ پېړۍ) کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت زبرځواکونو په افغانستان کې کلیدي ارزښت درلود. د انګلیس او روسیې تر منځ کشمکشونو دافغانستان او سني بریدونه وټاکل.
په (۱۸۳۸ زیږدیز) کال انګلستان پر افغانستان یرغل وکړ چې ماتې یې وخوړه.[۱] دا د افغان او انګلیس لومړۍ جګړه وه چې انګریزانو ته په کې ډېر تاوانونه

واوښتل. واک ته د غازي امان الله خان په رسېدو سره افغانستان په (۱۲۹۸ هـ ش) کې خپلواکي واخیسته.
غازي امان الله خان په هېواد کې د چټکو اصلاحاتو غوښتونکې و چې هغه د دوډپالو کړیو د سرغړونې لامل شو او په پایله کې په (۱۳۰۸ هـ ش) کال کې د هېواد پرېښودو ته اړ شو.

تردې وروسته نادرخان په هېواد کې نظم راوست او په (۱۳۱۲ هـ ش) کال کې ووژل شو. د نادرخان یوازینی زوی ظاهرشاه د پلار تر وژلو وروسته واک ته ورسېد. نوموړي په خلویښت کاله واکمنۍ کې ناپېلې پالیسي خپله کړه او غوښتل یې چې په عین وخت کې د شوروي اتحاد له جمهوریتونو او د امریکا له متحدو ایالتونو څخه امتیازات واخلي. په (۱۳۴۳ هـ ش) کال کې د اساسي قانون په تصویب سره افغانستان د مشروطه شاهي لرونکي شو.

---

[۱] کولای شئ چې د افغان او انګریز د لومړۍ او دوهمې جګړې په اړه (انګریز استعمال او افغانستان لیکوال: اولس یار، د افغانستان او انګریز دوهم جګړه لیکوال: پوهاند حسن کاکړ) کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۴۴ او ۱۳۴۸)لمریزکلونوکې په هېوادکې ټاکنې وشوې.سرداراود دیوې سپینې کودتا په پایله په(۱۳۵۲)لمریزکال کې واک تر لاسه کړ او شاهي نظام یې په افغانستان کې له منځه یووړ او جمهوری نظام یې ټینګ کړ.سردار محمد داود پر مرکزیت تمرکز کاوه او غوښتل یې چې افغانستان ورو ورو په خپلو پښو ودروي.نوموړی په(۱۳۵۷ لمریز)کال د غويي په اومه په یوه خونړۍ کودتا کې ووژل شوو.دخلق ډیموکراټیک ګوند[1] واک ته ورسېد. د افغانستان سیاسي وضعه ورځ په ورځ مخ پر خرابېدو وه،همغه وو چې دشوروي اتحاد سرولښکرو د(۱۳۵۸لمریز)کال د جدي پرشپږمه پرافغانستان وسله وال یرغل وکړ.

د شورویانو یرغل لس کاله دوام وکړ چې دادوام د ولس د بدمرغۍ او د هېواد دتباهۍ لامل شو. دافغانستان ټول کلي د شورویانو چورلکو بمبار کړل او په مقابل کې د افغانستان د خلکو جهاد[2] ورځ په ورځ پیاوړی کېده،اوپه پایله کې میخایل ګورباچوف دې ته اړ شو چې له افغانستان څخه خپلولښکرو ته د وتلو امر وکړي. د روسانو وروستی غونډ په(۱۳۶۸لمریز)کال کې له دوشي[3] پله څخه واوښت او افغانستان یې پرېښود.[4]

---

[1] په دې اړه زیات معلومات د(دحزب دیموکراتیک خلق افغانستان کودتا ،حاکمیت وفروپاشي:لیکوال محمد اکرم اندیشمند

[2] دمحمد ظاهرشاه اوسردارمحمد دوادخان دواکمنۍ په اړه تفصیلي معلومات د(افغانستان ددیموکراسۍ اوجمهوریت په کلونوکې) دښاغلي عبدالغفارفراهي لیکنه وګورئ

[3] دبغلان ولایت په دوشي ولسوالۍ کې دیوپل نوم دی

[4] کولای شئ دروسي استعمارپه اړه ریات معلومات د(K.G.B په افغانستان کې)په نوم کتاب چې ښاغلي رحمت اریاژباړلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۷۱ لمریز)کال کې مجاهدینو واک لاس ته راوړ او اسلامي دولت یې جوړ کړ. خو د جهادي ګوندونو ترمنځ د بر ژر کورنۍ جګړه ونښته او د زرګونو بې ګناه افغانانو د وژلو لامل شوه. پلازمینه ویجاړه شوه. اردو له منځه لاړه او اقتصادي بنسټونه ونړېدل. په(۱۳۷۳ لمریز)کال کې د طالبانو حرکت د افغانستان په سویل لویدیځ کې راپیل شو. په(۱۳۷۴لمریز)کال کې د کابل ترنیولو وروسته طالبانو هغه تعبیر چې له اسلام څخه یې درلود پر خلکو ومانه.

د(۲۰۰۱زیږدیز)کال د اکتوبر تر ۹ وروسته د امریکا متحدو ایالاتو له خپلو متحدینو سره په ګډه د تروریزم پرضد مبارزه پیل کړه. د طالبانو نظام راونړېد. لنډمهالي اداري چې په بن کې جوړه شوې وه واک په لاس کې واخیست. د(۲۰۰۲ زیږدیز)کال په اپریل کې بیړنۍ لویه جرګه جوړه شوه. او د افغانستان منځمهاله اداره یې جوړه کړه. نوی اساسي قانون تصویب او د هغه په پایله کې د ولسمشرۍ او ولسي جرګې ټاکنې وشوې.[1]

---

[1] کولای شئ د افغانستان د تاریخ په اړه نورمعلومات د(تاریخ سیاسي مختصر افغانستان) لیکوال:سید محمد باقرمصباح زاده،(شرح زماني رویدادهای مهم سیاسي افغانستان) لیکوال:ډاکترمحمد ثنامتین نیکپي ،(تاریخ تجزیه شاهنشاهي افغانستان) لیکوال: علامه حبیبي ،(تاریخ مختصر افغانستان)لیکوال:پوهاند سید سعدالدین هاشمي (دافغانستان لنډ تاریخ)لیکوال:پوهاند حبیبي،(افغانستان د تاریخ په تګلوري کې) لیکوال:میرغلام محمد غبار کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا حمد شاه باباڅخه د حامد کرزي پورې د افغانستان د ولسمشرانو نوم لړ او واکمنۍ نېټه

شماره	پاچانوم	واکمنۍ پیل	واکمنۍ پای
۱	احمد شاه بابا	۱۱۲۰ه ق	۱۱۸۶ه ق
۲	تیمورشاه	۱۱۸۶ه ق	۱۲۰۷ه ق
۳	شاه زمان	۱۲۰۷ه ق	۱۲۱۶ه ق
۴	شاه محمود	۱۲۱۶ه ق	۱۲۱۹ه ق
۵	شاه شجاع	۱۲۱۹ه ق	۱۲۲۴ه ق
۶	د شاه محمود دوهم ځل دوران	۱۲۲۴ه ق	۱۲۲۴خو میاشتې
۷	امیر دوست محمد خان	۱۲۲۴ه ق	۱۲۵۶ه ق
۸	شاه شجاع دوهم ځل دوران	۱۲۵۶ه ق	۱۲۵۹ه ق
۹	امیردوست محمد خان دوهم ځل دوران	۱۲۵۹ه ق	۱۲۷۹ه ق
۱۰	امیر شېرعلی خان	۱۲۷۹ه ق	۱۲۸۳ه ق
۱۱	محمد افضل خان	۱۲۸۳ه ق	۱۲۸۵ه ق
۱۲	محمد اعظم خان	۱۲۸۵ه ق	۱۲۸۶ه ق
۱۳	امیرشېرعلی خان دوهم ځل دوران	۱۲۸۶ه ق	۱۲۹۶ه ق
۱۴	امیرعبدالرحمن خان	۱۲۹۷ه ق	۱۳۱۶ه ق
۱۵	امیرحبیب الله خان	۱۳۱۶ه ق	۱۳۳۶ه ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶	امیر امان الله خان	۱۲۹۷ه ش	۱۳۰۷ه ش
۱۷	حبیب الله کلکاني	۱۳۰۷ه ش	۱۳۰۸ه ش
۱۸	محمد نادر خان	۱۳۸۰ه ش	۱۳۱۲ه ش
۱۹	محمد ظاهر شاه	۱۳۱۲ه ش	۱۳۵۲ه ش
۲۰	سردار محمد داود خان	۱۳۵۲ه ش	۱۳۵۷ه ش
۲۱	نور محمد ترکي	۱۳۵۷ه ش	۱۳۵۸ه ش
۲۲	حفیظ ا لله امین	۱۷اسد ۱۳۵۸ه ش	۶جدی۱۳۵۸ه ش
۲۳	ببرک کارمل	۱۳۵۸ه ش	۱۳۶۵ه ش
۲۴	ډاکتر نجیب الله	۱۳۶۵ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۵	صبغت الله مجددي	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۶	برهان الدین رباني	۱۳۷۱ ه ش	۱۳۷۵ه ش
۲۷	ملا محمد عمر (مجاهد)	۱۳۷۵ه ش	۱۳۸۰ه ش
۲۸	حامد کرزی	۱۳۸۰ه ش	۱۳۹۴ ه ش
۲۹	محمد اشرف غني	۱۳۹۴ ه ش	

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات

دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرو دورو کې

افغانستان داسې هېواد دی چې لرغونی او روښانه تاریخ لري. دالرغونی تاریخ دبډاینې ګواهي ورکوي چې لرغونتوب یې دنن څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا پورې رسیږي.

په یو قول ویل کیږي چې دمیلاد څخه (۱۴۰۰)کاله وړاندې او په بل قول(۲۰۰۰)کاله مخکې له میلاد څخه داتهاتوبی داریایانو تربرید لاندې راغلی او (۵۴۵)کاله ترمیلاد دمخه دهخامنشایانو مقتدر پاچا د کورش کبېر تر یرغل لاندې راغلی، اریایان چې په دې جغرافیې سیمې کې کوم حکومتونه جوړ کړي و چې دبېلا بېلوډلو ،قبېلوي اوقومي شوراګانو څخه عبارت و چې دکورنیو ، طایفو ، قبېلو او قومونو څخه به جوړېده ددې شوراګانو دنده داوه چې په دې ساده تهولنه کې دشخړو دحل په موخه به یې هلې ځلې کولې له هغه وروسته چې په ژوندانه کې څه بدلونونه ترسترګو شوي دقومونو اوقبائلو مشرانو به دخپل منځ څخه یو تن دپاچا په توګه ګمارلو چې بیا به ځینې کوچني حاکمان دقومونو اوقبائلو داداره کولو په موخه چې دفرمان روایې داطرز دمرکزي حکومت (شاهي حکومت)یاددار یوش ترفرمان روایې پورې دوام پیدا کړ چې بیا په(۵۲۱)قبل المیلاد کې داریوش کبېر دخپلو درباریانو سره دشورا په ترڅ کې دیو داسې قدرت مند (ځواکمن) او مضبوط حکومت دجوړلو په فکرکې شو چې دتهولو خلکو اراده تمثیل کړي. اما یو شمېرخلکو به ویل چې حاکمیت باید دلږو خلکو په واسطه رامنځته شي.

دهېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا

۱-طبعي عوامل

-دځمکې دمخ توپوګرافیکي جوړښت

-دځمکې پرمخ دونو بوټو نااډوله وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

-سیندونه، غرونه ، جهیلونه ، جبه زارې ، سمندرګي او خلیجونه
-صحرا ، لوړې ، ژورې ، ځنګلونه ، داوبو تیت او پرک والی

۲-انساني عوامل

په اداري او سیاسي تقسیماتو کې دانساني عواملو اغېزې دهغه دماهیت په پام کې نېولو سره په دوو ډلو ویشل شوي.

الف- هغه انساني عـوامـل چې له طبعیت سر ه دګتې اخستنې په برخه کې اړیکې لري او له هغه څخه ګټه پورته کوي او دژوند دڅرنګوالي په نظرکې نېولو سره په دریو برخو ویشل شوي.

- ګرځنده ژوند یانې کوچېتوب
- کلیوالي ژوند
- ښاري ژوند

۲_هغه انساني عوامل چې دانسانانو ځانګړتیاوو سره اړیکې لري

- نژاد ،ډولونه اودهغې تیت اوپرکوالی
- ژبه ، ډلې او دهغو ډولونه
- دین او دهغه پراخوالی

په سیاسي او اداري تقیسماتو کې اغېزلرونکې معیارونه

- انساني ټولنه
- دسیمې اوسیاسي مفکوروترمنځ فاصله اواړیکې
- طبعي یووالی
- فرهنګي یووالی
- دژونداومعېشت طریقه
- د مرکزي سیمو د نفوذ ساحه
- امنیتي مسایل
- ددولت ستراتیژیک لیدلوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي اداري تقسیماتو اهمیت

ناحیوي او سیاسي تقسیمات له هغو مهمو مسئلو څخه دي چې د هېواد په کچې په برنامه جوړولو ،سیاسي، ټولنیزه او اقتصادي برخو کې د ملک د اداره کولو ،د موجوده امکاناتو څخه د ګټې پورته کولو ،د استعدادونو د روزلو ،د منطقې دودانولو او پر مختګ په لاره کې ترې کار اخیستل کېږي.

خدمت کوونکي دولتونه د سیاسي، اقتصادي ،ټولنیز او فرهنګي کړنلارې په پلي کولو کې د هېواد ،په اداره کولو کې غوره اسانتیاوې رامنځ ته کوي، د خاورې د بشپړتیا او خپل حکومت د قلمرو څخه ساتنې په موخه د طبیعي او بشري ځانګړتیاوو پر بنسټ خپل هېواد په کوچنیو سیمو (اداري واحدونو) تقسیموي البته دا تقسیمات ثابت نه دي او د طبیعي عواملو ،سیاسي، ټولنیز، اقتصادي مسایلو او امنیتي وضیعتونو له کبله تغیر مومي، د افغانستان په پخوانیو سیاسي تقسیماتو کې فتوحات، نظامي مسایل، مالیاتو راټولول ،د رقیبانو کنترول ، د تاج او تخت مدعیانو ،انحصار طلبیو او د خلکو د عدالت غوښتنې په نتیجه کې شوي دي.

د اریانا اداري وېش

د اریانا حدود په لویدیز کې د ایران له مرکزي فلات[۱] هغې کرښې چې د پارت ایالت یې د میدیاله ایالته او کارمانیا یې د پارس له ایالته جلا کول، په ختیځ کې د سنکیانګ او کشمیر ترا یالتونو پورې، په جنوب کې د هند ترنیمې وچې او عرب ترسمندرګي پورې، په شمال کې د اکسوس (جیحون یا امو دریا)شمال ته د منځنۍ اسیا د ځلګو په شمول د اورال تر سمندرګي پورې و.د لومړي ځل د پاره دانوم د

---

۱ د ځمکې هغه لوړې چې د سیند له سطحې لوړې وي، کیدای شي چې فلات په څلورخوا و کې لوړ غرونه قرار ولري. د ځمکې د سطحې لوړترین فلات د تبت فلات دی چې د همالیا او اورست لړې په برکې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني اراتسفن په کتاب کې له میلاد نه مخکې په دریمه پېړۍ کې داریانا په شکل راغلی.

د اویستا د متن په حواله د اریانا دا لرغوني او تاریخي سیمه له شپاړس ټوټو څخه جوړه شوې وه چې دهندوکش لوې غره څلورو خواو ته پرله پسې پرتې وې، ترکومه ځایه چې پرې خبرنه شوې، هغه سیمې چې ددې غره له بېلا بېلو ځایونو څخه خړوبېدلې هغه داویستایې ځمکې مقدسه برخه وه.

-اریانم ویجو (Airyanem, Vaejo) ددې دوه کلمو تحت لفظي (کټ مټ) معنا(داریایانو تخم ځای) دی او په اصطلاحي ډول کولی شو (اریایې تعلیم ځای) ورته ووایو چې پوهانو دا ځای دامو سیند(جیحون) او سیر سیند (سیحون) تر منځ سیمه یا اوسنۍ فرغانه رابښایې.

-سغده (Sughdha) : دا د سغدیان سیمه ده چې د امو سیند ښي څنډوته پرته ده.

-مورو (Mouru) : دادمروې دسیمې یا ارغنداو څخه عبارت ده چې منځني افغانستان له غرونو څخه سرچینه نیسي او د مروې له شاو خوا څخه تېرېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–بخدي (Bukhdi): چې د ښکلي خاورې په نوم یاده شوې دا هماغه (بلخ الحسنا) او یا (بلخ ګزمن) ده چې د لرغونې اریانا له غوره ټوټو څخه وه.
–نیسایا (Nisaya): چې موقعیت یې د مرغاب او بلخ تر منځ ټاکل شوی، ځینې وګړي یې عشق اباد ولې زیات شمېر یې میمنه بولي.
–هرویوه (Haroya): ددې ټوټې ځمکې د موقعیت ټاکنې په اړوند عالمان شک او ګومان نه لري، داله هغې سیمې څخه عبارت ده چې عادتاً د هرېرود په نوم یادیږي، په وروستیو کې یې نوم کې څه بدلون راغی، دا نوم تر اوسه پورې په دې سیندنی سیمه کې څرګندیږي (اوسنی هرات سیمه)
–ویکره ته (Vackerata): هغه پوهان او شنونکې چې لرغونې دورې په جغرافیه پوهېږي دا سیمه یې د اوسني کابل سیمه ښودلې.
–اوروا (Urva): یو شمېر تاریخ پوهان پدې آند دي چې یاده شوې سیمه (طوس) یا دغزني سیمه ده، په ځینو ماخذونو کې (ارګون) او دهغې شاوخوا سیمې (اوه) یاده شوې.
–خننتا (Khanenta): یو شمېر پوهانو یاده شوې سیمه د (هیرکانیا) یا ګرګان په سیمه تعبیر کړې ده.
–هرېویتي یا (اراویتي) (Haravaiti): د ارغنداب د سیند ګوټي نوم و.
–ای تومنت یا هیتومنت (Haetumant): تومنت هماغه ((ایتو مندرس)) ده چې یوناني جغرافیه لیکونکو یې یادونه کړې او دهلمند سیند غاړې ترې مطلب دي، دا سیمه په اسلامي دوره کې (نیمروز) بلل کېده.
–راغا یا ره ګه (Ragha): ددې سیمې ځینې برخې یې (ری) بولي چې کندوالې یې د ایران ترختیځې سیمې پرتې دي، په بدخشان کې هم د (داغ) په نوم یوه سیمه لرو.
- کخره (Kakhara): ډامستېر فرانسوي ددې سیمې موقعیت په غزني کې ښایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–ورنا یا ورنه (Varena): ځینې تاریخ پوهان د دې سیمې موقعیت بامیان او د دبند امیر سیمه ګڼي.
–هپته هندو (Hapte Hindo): یا اوه سیندونه یعنی او سنی پنجاب.
- رانګا (Ranga):ځینې پوهان یې موقعیت د سیرسیند راښايي. ولې ځینې نور یې په دې اند دي چې دا سیمه نامعلومه ده.
په هر حال لکه څرنګه چې د پخوانیو او او سنیو مونوله یادونې اولنډې شرحې څخه یې معلومیږي د دې شپاړس سیمو موقعیت د هندوکش شاوخوا او داکسوس (اموسیند) او اندوس (سند سیند) تر منځ ټاکي چې د افغانستان ټوله خاوره پکې راګېره ښودل شوې ده.[1]
بطلیموس اریانا په اووه ولایتونو وېشلې ده.
۱ـ مارجیانا (مرغاب حوزه) ۲ـ بکتریانا (بلخ او بدخشان) ۳ـ اریا (هرات)۴ـ پارومیزوس (هزاره جات او کابل د نورستان او داردستان په ګډون داندوس ترغاړو پورې ۵ـ درانجیانا (سیستان او کندهار)۶ـ اراکوزیا (غزني او د سلیمان غرونو لړۍ تر اندوسه) ۷ـ جدورزیا (کچ او مکران یا بلوچستان)[2]
د خراسان اداري وېش
د تاریخي شواهدو پر استناد باید وویل شي چې د خراسان سیمې په لومړیو وختونو کې یوه محدوده سیمه احتوا کوله، خو وروسته یې کرار کرار داریایانو لومړني حدود د خپل کړل، سره له دې چې د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په مختلفو تاریخي دورو کې(له پنځمې ترنولسمې) زبږد یزې پېړۍ پورې ځکه معلومې نه دي چې یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به بیا کوچنۍ وه، خو بیا هم د ځانګړي خراسان حدود د څلوربرخې درلودې چې په لاندې ډول دي.

---

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۶.۳۴مخونه
[2] اریانا ،احمدعلي کهزاد ،ژباړنه، ښېرنیازه ملکه مشتري، ۵۷ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ د نېشا پور او شا ریاخ ربع: پـه دې کـې نېشـا پور کوره، طوس او مشهد ، سـهیق او سبزوار ، جوین، جاجرم او اسفراین ، استوا او کوچان، رادکان او نسا او ابیورد ، کلات او خابران او سرخس شامل و.
۲. د مرو ربع: د مرغاب سیند ، لویه مرو او کلي یې په شمول د خوارزم چې په جیحون او مروالرود کې دا خلیدل.
۳. د هرات ربع: چې د هرات رود یا هریرود ، د هرات ښار مالن او د هریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، پوشنج ، د اسفرار ولایت، د باد غیس ولایت او ښارونه یې، ګنج، رستاق، د غرجستان ولایت، غور او بامیان پکې شامل وو.
۴. د بلخ ربع: د فاریاب او شبرقان(شبرغان) ، انبار او اند خوی، د تخارستان ولایت، خلم، سمنګان او اندراب، ول او ایز او تالقان پکې شامل وو.
پـه ټـول خراسـان کـې پورتـه ځلـوربرخې شـاملې وې او د هنـدوکش د سـویل ځمکو ، باباغره، فیروزغر او د هند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[1]
د معاصر افغا نستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه
(۱۷۷۳ زېږدیز) کال را پـد ېخوا کله چې تیمورشاه کابـل خپـل پایتخت وګرزاوه، د ولایتونو شهزاده ګانو ته یې یوه خپلواکي ورکړه د هماغه ولایتونو کنترول لکه کابـل، قنـدهار، هرات، ترکسـتان، قطغن او بدخشـان لـه شـهزادګانو سره و. امیـر عبـد الرحمن خـان (۱۸۸۰-۱۹۰۱م) بیـا دا واک تـر هرات، ترکسـتان، هزاره جـات، نورستان او بدخشان پورې وغزاوه.
شاه امان الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹ زېږدیز) کلونو کې د استقلال په لاس ته راوړلو سره د هېواد په اداري سېستم کې ځینې بدلونونه راوستل چې حکومت یې د هماغه وخت لـه دیموکراتیکو نظامونو څخه شمېرل کېده، هغـه د اهېـواد پـه پنځـه اصلي ولایتونو او څلور اعلی حکومتونو ووېشه.

---

[1] د تـاریخ پـه اوږدو کې د افغانسـتان سرحدونه او اداري ویش، د پوهانـد غلام جیلانـي عـارض لیکنه، ۲۳ـ۲۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي ولا يتونه: کابل، قندهار، هرات، مزارشريف، قطغن او بدخشان اعلى حکومتونه: د ختيځ اعلى حکومت (شرقي)، د سويل اعلى حکومت (جنوبي)، د فراه اعلى حکومت، ميمنې اعلى حکومت

مشروطه حکومت او د اساسي قانون له تصويب څخه وروسته په کال (۱۳۴۳ لمريز) چې د (۱۹۶۴ زيږديز) سره سمون لري، محمد ظاهر شاه د سلطنت په موده کې (۱۹۳۲-۱۹۷۳ زيږديز) کلونو کې افغانستان په (۲۲) ولايتونو تقسيم کړای شو او د پرمختګ او ځانګړنې له مخې ذکرشوي ولايتونه په (۱، ۲ او ۳) درجو تقسيم بندي کړای شول.

لومړی درجه مرکزونه: د کابل، غزني، ګرديز، جلال اباد، مزارشريف، هرات او قندهار ولايتونو ؤ

دوهمه درجه مرکزونه: ارزګان، هلمند، فارياب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان ولايتونه ؤ.

دريمه درجه مرکزونه: کنړ، وردګ، زابل، غور، باميان، بادغيس، نيمروز، سمنګان، کاپيسا اولغمان ولايتونه شامل وو.

هر ولايت د فرمانرو (والي) لخوا اداره کېده چې د کورنيو چارو وزارت ته منسوب ګڼل کېده. دغه راز هرولسوال په خپله حکمراني کې د خو علاقدريو اداري صلاحيت او امکانات لرل. علاقادارانو چې په کليو او بانډو کې وجود درلوده، دولسوالۍ ترڅنګ د کړنو مستقيم مسؤليت يې درلوده او د ټولنې دوګړو په نسبت په څلورو ګروپونو تقسيم شوي وو.

احمد شاه بابا ديوه اميرا او افغاني امپراطورپه توګه د خپلو لسو نظامي او ستراتيژيکو سفرونو په ترڅ کې د افغانستان پولې د اريانا د پخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او د اسيا په زړه کې يې د افغانستان نوم يو ځل بيا ژوندی کړ، هغه له لاسه تللې پخوانۍ اريايي ځمکې بيا ونيولې او د افغانستان د فتحې اوبري بيرغ يې د مرکزي او سويلي اسيا په مهمو ښارونو کې رپانده کړ او په همدې توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان سیاسي پولې دپخوانی اریانادسرحدونوسره برابرې کړې،[1] داحمدشاه باباپه وخت کې دافغانستان قلمرو (پولې) له مروې (دازبکستان د هېواد یوه برخه) څخه دعربو ترسیند پورې او ددهلي څخه ترمشهده پورې د۸ولایتونو او ۱۵ اعلی حکومتونو څخه تشکېل شوی ؤ ولایتونه یې: قندهار، کابل ،هرات،مزارشریف،خراسان،بدخشان،پنجاب او کشمیر ؤ.

اعلی حکمتونه: ۱-فراه ۲-بلوچستان ۳-میمنه ۴-لغمان ۵-پېښور ۶-غزنی ۷-ډېره اسماعیل خان ۸-ډېره غازي خان ۹-شکارپور ۱۰- سیوي ۱۱-سند ۱۲-چچې هزاره ۱۳-لیه ۱۴- ملتان ۱۵- سر هند و.

احمدشاه بابا سربېره پردې چې یولوی فاتح اودپراخه متحدافغانستان پلار و ،ده هېواد په تاریخ کې دیوه ډېرپوه، زمامدار او وتلي اداره کوونکي په توګه هم پیژندل کېږي،هغه دخپلې واکمنی په وخت کې داپراخ هېوادپه بشپړې پوهې سره په منظمو اداري واحدونوویشه،چې هر ولایت یااعلی حکومت په محلواوهره محله یې په سیمواوکلیووېشله،چې اداري کارونو ته رسیدنه به په کې ښه ترسره کېده، دولایتونواویااعلی حکومتونو حکمرانانواویاهم هغه ځایونه چې حاکم به پکې و ټول دپاچادفرمانونو په واسطه مقرریدل. همدارنګه دنظامي قواو قوماندانان چې دلښکردامیریا سرداریه نامه یادیدل دشاهي فرمانونو په واسطه ټاکل کېدل،په داسې حال کې چې دولایتونو اواعلی حکومتونو مامورین به دسیمه ایزو

---

[1] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه،دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۰ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمرانانو او یا د مرکزي حکومت د وزیرانو په وسیله د پاچا د اوامرو په رڼا کې تنا کل کېدل.

احمد شاه بابا د هېواد په پلازمینه کې د اداري چارو د انتظام لپاره ډېر دفترونه جوړل کړل چې ځینې یې دا و: اعلی دیوان یا وزارت (د صدارت غوندې) خزانه داري (د مالیې وزارت)، د ظبط بیګي دفتر (څارندوی او کوتوال)، نسقچې باشي ګري (د مجازاتو تطبیقونکې)، داروغه ګي (اطلاعات) میراخورباشي (د څارویو وړل راوړل) او داسې نور لوی او کوچني دفترونه چې د هېواد په اداره کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې وې.

احمد شاه بابا د افغانستان په اداره کې د سیاسي یووالي بنسټ کېښود، دې موخې ته د رسیدلو لپاره یې د افغانستان د خلکو ترمنځ حقوقي برابروالی په پام کې ونیو، حال دا چې د احمد شاه بابا تر دورې وروسته د تیمورشاه او زمان شاه په وخت کې نه یوازې دا چې د هېواد عمومي وضعې او اداري برخو کې کومه پراختیا رامنځ ته نه شوه بلکې د کورنیو جنګونو له کبله چې په ځانګړې توګه د بارکزیو او سدوزیو ترمنځ پیښ شول او هم د ورونو ترمنځ بې اتفاقۍ او د انګلیسانو او روسانو د پر مختلنې سیاست د هېواد نه شمالي، ختیځې او جنوبي برخې بیلې کړې او افغانستان په وچې کې ایسارپه یوه وړوکي هېواد بدل شو. دا ځکه پیدا شوه چې تیمورشاه ډېر ودونه وکړل او ډېر وخت په خپل شخصي ژوند ته متوجه و او د هېواد اداري ته یې به یې دومره پاملرنه نه وه.[1]

د امیر شېرعلي خان دوره: کله چې امیر شېر علي خان واک ته ورسیده د قدرت د تمرکز او د فیوډالانو د ځپلو هڅه یې کوله که څه هم یې د لاس څخه د وتلو ولایتونو او سیمو په بېرته نیولو کې خوراکو ښښونه وکړل خو د انګلیس (انګریز) د مداخلي

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۳-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صورت کې یې کامیابي ترلاسه نه کړه. دده د حکمراني په دوره کې د هېواد د ولایتونو شمېر پینځو ته ورسیده.

ولایتونه:۱:کابل ،۲: قندهار، ۳:افغاني ترکستان، ۴:هرات ،۵:فراه

امیرشېرعلي خان د هېواد د اداري د تنظیم په برخه کې ډېره هڅه وکړه ،اجرائیه قوه چې د احمد شاه بابا څخه وروسته له منځ تللې وه په دویم ځل بیا جوړه او منظمه شوه ،اجرائیه قوه چې په سر کې یې صدراعظم و ،له پاچا وروسته یې بشپړواک درلود.همدرانګه ګڼ شمېر وزارتونه لکه:د دفاع وزارت،د بهرنیو چارو وزارت،د مالیې او خزانو وزارت په غوره ډول د دندو د ترسره کولو لپاره جوړ او تنظیم شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد د چارو د اسانتیا لپاره نوې اداري لکه د مخابراتو او پست اداري یې دولایتونو په مرکز او حتی بهرکې جوړې کړې او دلومړي ځل لپاره یې دولتي شورا اولویه جرګه تاسیس کړه، دولتي شورا چې دولس دایمي غړي یې درلودل د شاه له خوا غوره کېدل او دهېواد په مهمو چاروکې به یې غوراوفیصلې کولې، په داسې حال کې چې لوې جرګې دوه زره غړي درلودل چې دټول هېواد څخه ټاکل کېدل اوهېواد داخلي اوبهرنیو موضوع ګانو په برخه کې به یې پریکړې کولې باید یادونه وشي چې ددواړو مجلسونو مشري به پخپله پاچا کوله[1]

ترامیر شېرعلي خان وروسته امیر محمد یعقوب خان منځ ته راغی، دهېواد چارې یې خپلو نږدې خپلوانو ته وسپارلې اوپخپله به یې دیوه لټ اداره کوونکي په بڼه ننداره کوله داداري چارو نظم چې دامیرشېرعلي خان په وخت کې بنه شوې وه، یوځل بیا ګډوډ شو، په ځانګړې ډول دکیوناري په راتګ سره دهېواد اداري چارې عملا انګلیسانو په لاس کې ونیولې .داحالت چې دافغانانو لپاره دزغم وړنه و، نوځکه دکابل بلوا پیل شوه. اودافغانستان خلک اوغیرتي عسکر دانګریزانو په مقابل کې پورته شول اوټول انګلیسي عسکر یې دکیوناري په ګډون دکابل په بالاحصارکې ووژل، چې په نتیجه کې دافغان ـ انګلیس دویم جنګ پیل شو. دانګلیسي عسکرو به لا دداخلیدو دوه میاشتې نه وې شوې چې یوځل بیا

اعلیحضرت امیر محمد یعقوب خان (۱۲۹۶ هـ ق)
S. M. Amir Mohammad Yakoub Khan 1879

---

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۵ـ۳۶ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان خلکو پاڅون وکړ.کله چې انګليسانو دچريکي جنګونو په مقابل کې خپل توان له لاسه ورکړ، نوهماغه و چې د سولې وړانديزيې داسې وکړ چې دانګليس دولت دانه غواړي چې دافغانستان دخلکوسره جنګ ته دوام ورکړي، نوځکه دافغانستان خلک چې هرڅوک ټاکي،دانګيسانو دمنلووړ به وي،اوهغه به په رسميت پېژني. هماغه و چې اميرعبدالرحمن خان له روسيې نه کابل ته راغی، بايد يادونه وشي چې هغه هم دانګيسانو په اشاره منځ ته راغی، خودنړيدلواداري جوړښتونو په لړکې يې يولړپروګرامونه مطرح کړل،ده يو مطلق العنان مرکزي دولت جوړښت اوبل په ټولنيزه برخه کې ريفورمونه،خو په دواړو برخوکې اميرعبدالرحمن خان بهرنۍ خپلواکې نه درلوده،اود برتانوي هند[1]تحت الحمايه و.

اميرعبدالرحمن خان دپورتنيودوو پروګرامونو په تطبيق کې دهيڅ ډول ظلم اوتيري څخه ډډه ونه کړه.داميرشېرعلي خان اداري جوړښتونه يې ټول رد کړل اوټول دولتي دفترونه يې جلا جلاخو په خپلواکه ډول جوړکړل. په عمومي توګه دټولو ادارو نهايي چارې دهغه ترڅارنې لاندې ترسره کېدې. دهېواداداري ، نظامي اوملکي جوړښتونو دپخوا په پرتله دپاملرنې وړپرمختيا وکړه.داپه دې مانا چې دسيمه ايزې حکمرانۍ ډېرتوان محدودشو ،اوددنظامي قوې په مستقيمه مرسته دمرکزي حکومت تراغېزې لاندې راغی اوتقريبا دټولوکليوالو سيمواداره دمحلي حکومتونو ترکنترول لاندې شوه. کله چې مرکزي حکومت ټينګ شو ،نوورځ په ورځ به ځکه ځواکمن کېده چې فيوډالي قدرت تر ډېرې کچې کم شو .دقدرت اونفوذ خاوندان يې په مختلفوطريقوله منځه يوړل.

---

[1] کولای په افغانستان کې دبرطانوي هنددسيسوپه اړه زيات معلومات د(په افغانستان او دهند په نيمه وچه کې دانګريزانو دسيسې او جاسوسان) دښاغلي ډاکترعبدالرحمن زماني ليکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې په اداري حال کې ډېربدلونونه رامنځ ته شول، یانې سربېره پروزارتونو د کارد چټکتیا لپاره لاندې دفترونه جوړ شول.

دمالیې او استیفا دفترونه، دنظام لوی دفتر، دمخکېنیو او اوسنیو محاسباتو دکنترول دفتر، دمال شمېرنې او اداري، پوسته، پاسپورټ، څارندوی، مالیې، حیاتي، صکوک او داسې نور....

دامیر عبدالرحمن خان اداري یاملکي وېش دامیرشېرعلي خان ددورې سره ډېرتوپیر درلود، یانې افغانستان د پنځو ولایتونو پرځای په شپږو ولایتونو په لاندې ډول وېشل شوی وو.

ولایتونه: کابل، فراه، قندهار، هرات، بدخشان، خان اباد، افغاني ترکستان (چې دامو او هندوکش ترمنځ سیمې یې په برکې نیولې) چې درې ولایتونه (میمنه، ترکستان او بدخشان) ویشل شوي وو.[1]

دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې دبدخشان سیمه دترکستان له ولایت څخه جلا اودبېل ولایت په توګه وپېژندل شوه، همدارنګه دکابل ولایت دپایتخت په توګه ډېره سیمه ونیوله، اودفراه، ګرشک، زمینداور او چخانسور ځېنې سیمې چې مخکې یې دکندهارپه ولایت پورې اړه لرله ورسره یوځای شوې، همدارنګه دارزګان اونورستان (کافرستان) اداره په کابل پورې وتړل شوه اودنورو ټولو ولایتونو سیمې وړې شوې، په داسې حال کې چې دکابل ساحې لویه سیمه درلوده.

---

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۶-۳۸ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرولایت په محلو(Topas) وېشل کېده، ځینې محلې لویې او ځینې کوچنۍ وې. د کابل ولایت د خپل وړپراخوالي له امله په ډېرو لویو اووړواداري واحدونو وېشل شوی و، لکه غزنی، کونړ، لغمان، پروان، بامیان او داسې نور... اداري واحدونه د یوه حاکم یا مقتدر حکمران په وسیله چې د پاچاله خوا ټاکل کېده، اداره کېدل.

امیرعبدالرحمن خان تر۲۱کلونو پاچاهۍ وروسته په کابل کې مړ شو او خپل زوی امیرحبیب الله خان ته یې یو تحت الحمایه، منونکې خو دیوه ځواکمن پوځ او په اداره جوړ هېواد په مېراث پرېښود، مګردې ونه شو کړای چې د افغانستان سیاسي خپلواکي ترلاسه کړي.[1]

کله چې امیرحبیب الله خان قدرت ته ورسید نو د هېواد اداره یې دورونو او زمانو ترمنځ ووېشله او قرار قرار هغه منظمه اداره چې امیرعبدالرحمن خان جوړه کړې وه د انارشۍ بڼه یې غوره کړه او د فساد لورې ته یې مخه کړه. د اداري واحدونو په جوړښت کې هېڅ ډول بدلون منځ ته رانغی، تردې چې وضع یې د امیرشېرعلي خان له وخت نه مخکې حالت ته ورسیده، خو ددې سره سره د دربار د دبدبې او سترتیا په برخه کې ډېر بدلونونه منځ ته راغلل.

امیرحبیب الله خان چې د دربار د تنظیم سره ډېره علاقه درلوده، نو په دربار کې یې نوی نظم راوست، لکه: سرمنشي، د حضور منشي، داخله منشي لپاره بېل دفتر او د ایشک اقاسي حضور ملکي، نظامي او خارجه لپاره یې د خارجه دفترمنځ ته

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه. ۳۸ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړ.[1] خـو دډېرو مېرمنـو اودزيـاتې عياشـۍ لـه کبلـه يـې دهېـواد خپلـواکۍ او نورپرمختګ کې ارزښتمنه ونډه وانخيستلای شوه.

کلـه چـې امـان الله خـان قـدرت تـه ورسـيد ، نو دخپلواکۍ ترګټلو اودسياسي موضوعګانو تراوزګارتيا وروسته يې دهېواد دټولو چاروپه برخـه کـې يو شـمېر اصـلاحات طـرح کـړل. د افغانستان خلکو چې دهېوادله پرمختـګ سره بـې کچـې مينـه درلوده،نـه يـوازې داچـې ددې اصلاحاتو هرکلي يې وکړ،بلکې هرډول مرستې ژمنـه يـې هـم وکړه،هماغـه و چـې دافغانسـتان دخلکو پـه ملاتـړ دهېواددرغـونې پـه لـومړۍ مرحلـه کـې لـه (۱۹۱۹نـه د۱۹۲۴) زيږديـز کلونـو پـورې نومـوړي اصـلاحات پـه برياليتوب سره سرته ورسيدل،خو داصلاحاتو دويمه مرحله چې د(۱۹۲۸) زيږديز کال نه پيل شوه دانګريزانو دارتجاعي قوې ددسېسوله امله دناکامۍ سره مخ شوه.

لکه چې وويل شو امان الله خان دلومړني پلان په عملي کولو برياليي شوا وهغه درانه پيټي چې مخکې دبزګرانو ،مالدارانواوکسبګرو پراوږو بارو له منځه يوړل او يـاهم يوځـه سـپک شـول.دبيلګې پـه توګـه جنسـي مـاليې، دغلـو دانوحوالـه، خريداري، په زورسره دلرې واټن نه خوراک رسونه،دفيوډالانو ،خانانويادخلکو او حکومـت تـرمنځ دفيوډالانو پـه وسـيله دمـاليې راټولونـه اواجاره کول.کليـوالي ملکي،دنه شمارل شويو ځارويو ماليه،جبري اوبيګاري کارونـه،هېڅ پـه هېڅـه بې شمېره ټيکسـونه اوداسې نـور چـې پرکسـبګرو اوتجارانووضـع شـوي وو ،ټـول لـه

[1] افغانسـتان معاصر،دسيد سعدالدين هاشمي ليکنـه،پوهنتون کابـل پـوهنځۍ تعليم اوتربيـه ۱۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځه لاړل او یا کم شول. نغدي مالیې وتاکل شوې، چې مالیه ورکونکو به نیغ په نیغه پرته د خان او فیوډال له لاسوهنې د دولت ملي دفترته مالیې ورکولې، سربېره پردې د هغه وخت حکومت د هېواد د ملي وحدت ټینګښت ته ډېره پاملرنه وکړه او دا موضوع یې د ورولی او د خلکو د مساوي حقوقو پربنسټ خبروته وړاندې کړه. غلامي چې د امیر عبد الرحمن خان او له هغه نه مخکې دورې مېراث وه له منځه یوړه. ټولې وینځې او غلامان خپلواک شول، توکمیز، مذهبي او ژبنیو توپیرونه له منځه ولاړل. د محمدزیو ، خانانو او روحانیونو استعماري معاشونه او امتیازات لغوه شول، اهل هنود چې لږه کې وو. د یوشان حقوقو خاوندان شول او هغه جزیه چې پخوا پرې وضعه شوې وه په ټوله مانا له منځه ولاړه.

دلومړي ځل لپاره په افغانستان کې درې قوې (اجرائیه، مقننه او قضایه) په منظمه توګه منځ ته راغلې او د هېواد ټولې چارې د دغو درې قوو په څرخ ګرځیدلې.

د امیر امان الله خان په وخت کې
د افغانستان ملکي وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغې وروسته چې امان الله خان د خپلواکۍ غوښتنې داندونو په پلوۍ دافغانستان خپلواکي لاس ته راوړه، نوددې لپاره چې عنعنوي ارزښتونه دوخت دقانوني، حقوقي اومدني بڼه معرفي کړي، دافغانستان اساسي قانون چې دافغانستان دخلکو دخپلواکۍ اوپه ځانګړې توګه دروښانفکرانو دغوښتنو سره برابر و دلومړي ځل لپاره په (۱۳۰۳ه ش) کال کې منځ ته راغی. سربېره پردې دهېواددداداري واحدونو جوړښت چې ترهغه وخته لا په منظمه او قانوني بڼه تدوين شوی نه و، په (۱۳۰۰) لمريز کال کې دافغانستان داساسيه تشکيلاتو په نامه تدوين شو، په دې اساسنامه کې ټول افغانستان په (۲۱۲) اداري واحدونوو ویشل شو. نوموړو اداري واحدونو ولايت، اعلی حکومت، لوی حکومت، لومړی، دويم اودريمه درجه حکومت اولومړۍ اودويمه درجه علاقداری درلودې[1]

دامان الله خان په دوره کې هېواد د پخوا نيو حکومتونو څخه په تو پیر دقدرت غير تمرکز والي اصولو پر بنسټ ددندو، مسوليتونو اوصلاحيتونو پواسطه اداره کېده او هېواد يې په ۵ ولايتونو او ۴ اعلی حکومتونو ويشلی وو. ولايتونه: ۱ =کابل۲ =قندهار ۳ =هرات۴ =بلخ ۵ = بدخشان

اعلی حکومتونه: (شرقي، جنوبي، ميمنه او فراه) اعلی حکومتونه

په دې توګه دافغانستان اداري واحدونو پنځه ولايتونه اوڅلوراعلی حکومتونه لرل، چې هرعمده واحدبيا په کوچنيو اداري واحدونو ياني (۸) لويو حکومتونو (۲۹) لومړی، دويم اودريمه درجه حکومتونواو(۱۰۳) لومړۍ، دويمه اودريمه درجه علاقداريو باندې وېشل شوی و، ترټولو کوچني اداري واحدونه کلي، محلې اوکندي وو، چې نفوس به يې له (۲۵-۲۰۰) ياله دې ډېرو. چې دهرې قريې په سرکې به ملک ياقريه دارو.

[1] د تاريخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ويش، دپوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه ۳۹-۴۰مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایتونه دنایب الحکومه او اعلی حکومتونه به داعلی حاکم داداري لاندې و ، یوازې دکابل ولایت امر دوالي په توګه پیژندل کېده. دلویو حکومتونو په سرکې لوی حاکم، دسیمه ایزو حکومتونو مشر حاکم او دعلاقداریو مسولین به علاقداران وو. دقریې اړونده چارې به دقریه دارپه وسیله سرته رسیدې، چې دحکومت او خلکو ترمنځ یې ارتباط درلود.او دخلکو او حکومت اړیکې یې تامینولې.

دامانی دورې څخه په راوروسته کلونوکې بیادهېوادترډیم اساسي قانون په (۱۳۴۳)لمریزکال پورې دافغانستان اداري وېش دنایب الحکومګۍ داعلی حکومتونو او یالویو ولسوالیو په شکل پاتې شوی دی یانې په دې موده کې (کابل ،کندهار ،هرات،مزارشریف، قطغن،ننګرهار او پکتیا)نایب الحکومګۍ او (غزنی، پروان،فراه ،میمنه،بدخشان،شبرغان او ګرشک)اعلی حکومتونه او(خوست،شینواري او کونړ)لوی ولسوالۍ وې.[۱]

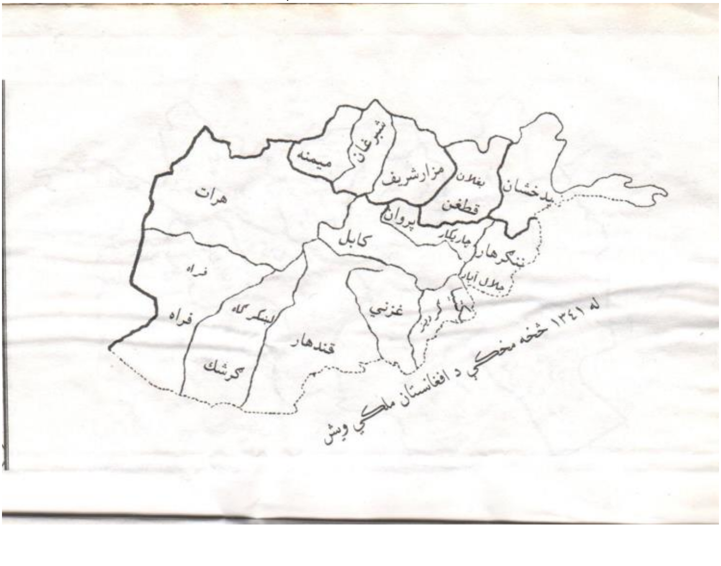

[۱] دافغانستان پیژندنې لنډه لار، دپوهاندنورالله ځل لیکنه،۲۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۴۳) لمریز کال دلومړي ځل لپاره د اساسي قانون او دیموکراسۍ د تطبیق په خاطر د افغانستان په اداري تشکیلاتو کې بنسټیز بدلونونه ځکه راغلل، چې د پخواني اداري وېش په برخه کې د اداري واحدونو ترمنځ رقابت ډېرو. ځینې ولایتونه دومره پراخه و چې د طبیعي خنډونو له کبله د سوځونکو او لوړو دښتو له کبله يې اداره د هغه وخت په وسایلو ګرانه وه. د اداري کسانو کار او بوختیا دوره ډېره وه چې په ګرانه يې کولای شول چې د خلکو غوښتنلیکونو ته ورسیږي. سربېره پر دې عرفاني او ټولنیزې موضوعګانې چې باید ډېره پاملرنه ورته شوې وی، د هېرېدو په حال کې وي. همدارنګه په پخواني ملکي وېش کې مرکزونه دومره لرې او ستونزمن و چې خلک په اسانه نه شو ورسیدلای او د خپلو ستونزو د حل لپاره مجبورو چې ډېرو اټنونه لنډ کړي. د ې وضعې، نه یوازې دا چې په خلکو جسمي او فزیکي سترېیا تحمیلوله، بلکې د هېواد د ناتوانو پرګنو وخت او پانګې ته يې ډېر زیان رساوه.

د پورته ټکو په پام کې نیولو سره هېواد لومړی په (۱۳۴۳) لمریز کې په (۲۹) ولایتونو ووېشل شو. اداري واحدونه بیا په لویو ولسوالیو، لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه علاقداریو چې هرې یوې يې عدلي او ابتدایه محکمې، د مالیې او نورې څانګې درلودې ووېشل شو.

هر ولایت د یوه والي په واسطه چې د مرکز سره يې تماس درلود اداره کېده. همدارنګه هر ولایت یو اداري مرکز درلود، چې د ې رسمي اداري بېله حوزه درلوده، چې له همدې حوزې به دوړو اداري واحدونو لکه لویې ولسوالۍ، ولسوالیو او علاقداریو ترمنځ د کارونو د ښه انسجام لپاره اړیکې تنظمېدلې، چې شمېر يې (۲۴۳) اداري واحدونو ته رسیده، وروسته له یوه کال یانې په (۱۳۴۴) لمریز کې د کټوازاو ارګون ولایت د غزنې او پکتیا سره یوځای کړای شول. یانې افغانستان په (۲۸) ولایتونو ووېشل شوا و نور اداري واحدونه په خپل حال پاتې شول. اداري واحدونه د پراخوالي، د نفوسو د شمېر او نورو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاملرنو له امله په مختلفو درجوو بشل شوي وو. د بیلګې په توګه لومړی، دویم او دریم درجه ولایتونه، او په همدې ترتیب ولسوالۍ هم په لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه وبشل شوې وې. د اویشنه په ډېره اندازه د نفوس د شمېر او جغرافیایي ساحې پربنسټ ترسره شوې وه. علاقدرایو تشکیل او درجه بندي نه درلوده.

د افغانستان په اداري جوړښت کې له (۱۳۴۴-۱۳۵۲ المریز) کلونو کې پورې د پاملرنې وړبدلونونه رانغلل، حال دا چې له (۱۳۵۲-۱۳۵۷ المریز) کلونو پورې په اداري جوړښتونو کې لږبدلونونه پیښ شول.

له (۱۳۵۳ المریز) کال کې د کونړ او کاپیسا ولایتونه لویې ولسوالۍ شوې، کونړ په ننګرهار او کاپیسا په پروان پورې وتړل شوه. خو په (۱۳۵۷) لمریز کال کې یوځل بیا د کونړ لویه ولسوالي له ننګرهار څخه بېله او ولایت شو. سربېره پردې په اداري واحدونو کې هم وار ه بدلونونه منځ ته راغلل.

له (۱۳۵۷) لمریز کال کې څخه وروسته اداري موضوعګانې د نورو ټولنیزو او اقتصادي موضوعګانو په څېر په پام کې ونیول شوې. له (۱۳۵۷) لمریز کال څخه را وروسته لکه څنګه چې په ټولو ټولنیزو او اقتصادي برخو کې بدلونونه ترسترګو کېدل او په راتلونکې کې تطبیق د ملیتونو او قومونو د اقتصادي، ټولنیزو، کلتوري، سیاسي، جغرافیایي او توپوګرافي غوښتنو د معیارونو په پام کې نیولو سره تنظیم او تعدیل شول، چې د قومي او قبېلوي نفاق په برخه کې سترعامل ګڼل کېږي. د وزیرانو شورا (۱۴-۱۰-۱۳۵۹) نېټې د ملکي وېش په غونډه کې درې نوي اداري واحدونه لوګر، کاپیسا او وردګ د ولایتونو په توګه منظور شول. په دې توګه په (۱۳۶۰) لمریز کې د هېواد اداري جوړښت د (۱۳۴۳) لمریز کال په څېر بیا په (۲۹) ولایتونو، دوهن لویو ولسوالیو (۱۸۳) ولسوالیو او (۱۰۱) علاقداریو جوړشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړنۍ نفوس شمېرنې پر اساس د هېواد ټول اداري واحدونه(۲۳)ښاري او (۳۵۳۲۴) اصلي او فرعي قریې لري[۱]

د دیموکراتیک جمهوریت دوره: د کمونیستانو له کودتا څخه وروسته چې د جمهوري نظام په وړاندې وکارول شوه، کمونیستي رژیم د ګوند د طرحو د ښه پلي کولو او سخت امنیتي کنترول په موخه پداسې حال کې چې ولایتونه یې په خپل عادي حال پرېښودل،نوي اداري تشکیلات د زون تر نامه لاندې رامنځ ته کړل او شمېره یې تر ۹ زونونو ورسوله.

۱: شمالي زون (د بلخ ،سمنګان،جوزجان ،او فاریاب)ولایتونه پکې شامل و.

۲ شمال ختیځ زون (کندز ،بغلان، تخار،او بدخشان)ولایتونه پکې شامل وو .

۳ ـ شمال لویدیځ زون (هرات ،بادغیس او غور)ولایتونه په کې شامل وو.

۴ـ جنوبي زون (هلمند ،قندهار ،زابل او ارزګان) ولایتونه په کې شامل وو.

۵ ـ سویل لویدیځ زون (فراه او نیمروز)ولایتونه په کې شامل وو.

۶ـ جنوب ختیځ زون (غزني ،پکتیا او پکتیکا)ولایتونه په کې شامل وو.

۷ ـ ختیځ زون(ننګرهار ،کنر،اولغمان)ولایتونه په کې شامل وو.

۸ـ مرکزي زون: کابل ،پروان،کاپیسا او بامیان)

۹ ـ د کابل ښار: چې پکې یولس ناحیې شاملې وې.

په (۱۹۷۰ زیږدیز)کال کې افغانستان په ۲۶ ولایتونو ۶ لوی ولسوالیو او ۱۷۵ ولسوالیو او ۱۱۸ علاقداریو تقسیم شوی و. د خلقیانو(کمونیستانو)په دوره کې پکتیکا او سرپل ولایتونه د افغانستان په سیاسي نقشه کې زیات کړی شو. د مجاهدینو په دوره کې د خوست او نورستان د ولایتونو په زیاتولو سره د ولایتون شمېره ۳۲ ته ورسیده.

---

[۱] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه.۴۰-۴۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حامد کرزي په راتګ سره پنجشېر (چې د کاپيسا د ولايت يوه ولسوالي وه په (۲۰۰۴ زېږديز) کال ولايت ته پورته کړی شوه، همدا راز دايکندي (چې د ارزګان ولايت يوه ولسوالي وه) د (۲۰۰۴ زېږديز) کال په مارچ کې په ځانګړي ولايت واړول شوه په دې توګه په کال (۲۰۰۴ زېږديز) کې د افغانستان سياسي نقشې ته دا دوه نور ولايتونه هم ورزيات شول چې اوس مهال (۱۳۹۴ المريز) کال کې د افغانستان د ولايتونو شمېر ۳۴ او ولسواليو شمېر ۳۶۴ ته رسيږي.[۱]

---

۱ د افغانستان اداري ويش او سرحدي کرښو په اړه کولای شئ نور معلومات د (تشکيل سرحدات، وواحدهای اداري افغانستان درمسيرتاريخ) د ښاغلي پوهيالي فهيم (کوشاه)، سيستم اداري وتشکيلاتي افغانستان معاصر، د ښاغلي سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي ليکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان د سياسي او اداری تقسيماتو جدول

ګڼه	ولايت	مرکز	مساحت په کيلو متر مربع	د ولسوالی ګانو تعداد	د تشکيل درجه	د ولايت کود
۱	ارزګان (Uruzgan)	ترينکوت	۱۲۶۴۰	۴	۳	۳۰
۲	بادغيس(Badghis)	قلعه‌نو	۲۰۰۴۸	۶	۳	۲۳
۳	باميان(Bamian)	باميان	۱۴۱۲۷	۶	۳	۲۳
۴	بدخشان (Bdakhshan)	فيض‌آباد	۴۷۴۰۳	۲۷	۲	۱۴
۵	بغلان(Baghlan)	پل خمري	۳۰۳۶۲	۱۴	۲	۱۶
۶	بلخ(Balkh)	مزارشريف	۱۲۸۴۰	۱۴	۱	۱۹
۷	پروان(Parwan)	چاريکار	۵۸۲۸	۹	۲	۰۳
۸	پکتيا(Paktia)	ګرديز	۶۲۵۹	۱۰	۲	۰۸
۹	پکتيکا (Paktika)	شرنه	۱۹۳۳۶	۱۸	۲	۰۷
۱۰	پنجشېر (Punisher)	بازارک	۳۵۳۱	۶	۳	۳۳
۱۱	تخار (Takhar)	تالقان	۱۲۳۷۶	۱۶	۲	۱۵
۱۲	جوزجان (Jowzjan)	شبرغان	۱۰۳۲۶	۱۰	۲	۲۰
۱۳	خوست Khost	خوست	۴۰۲۹	۱۲	۳	۰۹
۱۴	دايکندی(Daykandy)	نيلي	۱۲۶۵۵	۸	۳	۳۴
۱۵	زابل (Zabol)	قلات	۱۷۲۹۳	۹	۳	۲۹
۱۶	سمنګان(Samangan)	ايبک	۱۱۲۱۸	۶	۲	۱۸
۱۷	سرپل Sarpool	سرپل	۱۶۳۶۰	۶	۳	۲۱
۱۸	غزني (Ghazni)	غزني	۲۳۳۷۸	۱۸	۲	۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹	غور (Ghor)	چغچران	۳۸۶۶۶	۹	۳	۳۱
۲۰	فاریاب (Faryab)	میمنه	۲۱۱۴۶	۱۳	۲	۲۲
۲۱	فراه (Farah)	فراه	۴۷۸۷۶	۱۰	۲	۲۵
۲۲	قندوز (Kunduz)	قندوز	۷۸۲۷	۶	۲	۱۷
۲۳	قندهار (Kandahar)	قندهار	۴۷۴۷۶	۱۵	۱	۲۸
۲۴	کابل (Kabul)	کابل	۴۵۸۵	۱۴	۱	۰۱
۲۵	کاپیسا (Kapisa)	محمود راقی	۱۸۱۷	۶	۳	۰۲
۲۶	کنړ (Konar)	اسد آباد	۴۳۳۹	۱۴	۲	۱۱
۲۷	لغمان (Loghman)	مهترلام	۳۴۰۸	۴	۳	۱۲
۲۸	لوګر Lowgar	پل علم	۳۹۵۵	۶	۳	۰۵
۲۹	ننګرهار Nangarhar	جلال آباد	۷۶۱۶	۲۱	۱	۱۰
۳۰	نیمروز (Nimruz)	زرنج	۴۱۳۵۶	۴	۳	۲۶
۳۱	نورستان (Nuristan)	پارون	۹۹۴۲	۷	۳	۱۳
۳۲	وردک (Wardak)	میدان شار	۹۰۲۳	۸	۳	۰۴
۳۳	هرات (Herat)	هرات	۶۳۰۹۷	۱۶	۱	۲۴
۳۴	هلمند (Helmand)	لشکرګاه	۶۱۸۲۹	۱۲	۲	۲۷
مجموعه			۶۵۲۲۲۵	۳۶۴		

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی
دحکومت درې ګونې قواوې

حکومت په مجموع کې له درې قواوو څخه تشکیل شوی دی چې دولت د دغو درې ګونو قواوو په وجود کې، چې د هریوه ځواک واکونه اودندې د قواوو د تفکیک اصل په پام کې نیولو د اساسي قانون او نورو قوانینو په رڼا کې ځانګړې شوي ترڅو د هرې یوې برخې جوړښت، واکونه او مسوولیتونه به په جلاتوګه تشریح او توضیح شي.

مقننه قوه (ملي شورا)

ملي شورا په هرهېواد کې په مختلفو نومونو یادیږي لکه:مجلس الشعب الوطني، نیشنل اسمبلي... او پارلمان یې مشهورنوم دی، پارلمان له فرانسوي کلیمې (Parliament)څخه اخستل شوی چې دخبرواترو ، مباحثې او نظریاتو د تبادلې ځای ته وایې، پارلماني دندې او واکونه، پارلمان دغړو ټاکلو څرنګوالی او نورې اړونده مسلې دهرهېواد د قوانینو پربنسټ تشریح اوپارلمانونه دهماغو قوانینو پراساس خپل فعالیت کوي.

پارلمانونه دجوړښت اوواکونو له پلوه په مختلفو هېوادونو کې توپیرلري چې دغه توپیرونه دهېوادونو په اساسي قوانینو کې مشخص شويدي، لکه په ځینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادونوکې پارلمان يومجلس لري لکه:بنګله ديش، چين، کيوبا ، صربستان، اوکراين اودمالدويا په هېوادونوکې خودنړۍ په اکثروهېوادونوکې پارلمانونه دوه مجلسه دي چې دانګلستان،فرانسې،کاناډا او استراليا هېوادونه او په دوديز شکل زموږ د هېوادپارلمان نوم اخستی شو چې زموږ هېواد پارلماني تاريخ په اوږدوکې دوه مجلسه سنا(مشرانو جرګه) او دا ستازو مجلس(ولسی جرګه)وو ،دنوي اساسي قانون يو اتيايمې او دوه اتيايمې مادې پربنسټ دافغانستان اسلامي جمهوري دولت ملی شورا ،دستر تقنيني ارګان په توګه دافغانستان دخلکو دارادي څرګندونه او دټول ملت نمايندګي کوي،همدارنګه دافغانستان ملي شورا ددولت تقنيني قوه ده چې دقانون سره سم دوه مجلسه يانې ولسي جرګه او مشرانو جرګه ده چې د داخلي کرنلارو پر بنسټ خپلې چارې تر سره کوي.

ولسي جرګه: ولسي جرګه دافغانستان ملي شورا يو څانګه ده چې د اساسي قانون د درې اتيا يمې مادې د حکم پر بنسټ د ولسي جرګې غړي دخلکو دازادو ، عمومي،پټواومستقيمو ټاکنو له لارې انتخابېږي،دهمدې مادې د څلورم جزد حکم پر بنسټ دولسي جرګې دغړيو شمېر دهرې انتخاباتي حوزې د نفوسو د شمېر په تناسب ،زيات نه زيات ۲۵۰کسانو پورې دي.

ددې مادې دمحتوياتو پر بنسټ د ټاکنو په قانون کې بايد داسې لارې چارې وسنجول شي چې انتخاباتي نظام په ټاکنوکې دګډون لپاره دخلکوعمومي اوعادلانه استازيتوب تأمين کړي اودنفوسو په تناسب له هر ولايت څخه په اوسط ډول لږترلږه دوه تنه ښځينه وکيلانې د ولسي جرګې غړيتوب تر لاسه کړي.

ترکيب او هيأت:ولسي جرګه ۲۴۹غړي لري چې يادوشويوچوکيوپه جمله کې ۶۸ ښځې هغوڅوکيوته انتخابيږي چې داساسي قانون له خوا هغوی ته ځانګړې شوېدي، په۲۴۹څوکيوکې لس څوکۍ دکوچيانو استازيوته خاص شوي او نورې پاتې څوکۍ هرولايت ته دنومړي ولايت دوګړو د نفوس په تناسب ولسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې ته د استازو د استولو حق ورکړ شوی دی. د هرې کاري دورې په پیل سره، د ملي شورى دواړه مجلسونه د خپلو غړو له منځ څخه یو یو غړی د تقنیني دورې (پنځو کلونو) لپاره د مجلس د رییس په توګه، دوه دوه غړي د رییس د لومړي او دویم مرستیال په توګه، او دوه دوه غړي د منشي او منشي د مرستیال په توګه د یو کال لپاره ټاکي.

دا کسان باید د ولسي جرګې او مشرانو جرګې لپاره اداري ټولګي (ګروپونه) وټاکي.

ولسي جرګه واک لري چې د مجلس د یوه ثلث د وړاندیز پر بنسټ د حکومت د فعالیتونو او کړنود څارنې او څېړنې په غرض یو خاص کمېسون وټاکي. پاتې دې نه وي چې ولسي جرګه خپلو چارو د سمون له پاره په داخل کې مختلف کمېسونونه د داخلي کړنود سره سم رامنځ ته کوي چې ولسي جرګه اتلس کمېسونونه لري او په مختلفو څانګو کې د هرې اداري اعمال او کړنې تر څېړنې او ارزونې لاندې نیسي.

نقش او مسؤولیتونه: ولسي جرګه چې د ولسواکۍ اصل ساتنې په پام کې نیولو او اساسي قانون څلورمې مادې پر بنسټ یوا ځې منتخب کسان کولی شي د ولس استازیتوب وکړي، په همدې بنسټ ولسي جرګه د اساسي قانون یونوي یمې مادې سره سم لاندې واکونه او صلاحیتونه لري:

۱- له هریوه وزیر څخه د استېضاح په برخه کې د اساسي قانون د دوه نوي ېمې مادې له حکم سره سم تصمیم نیول.

۲- د پرمختیایې پروګرامونو او دولتي بودیجې په باب تصمیم نیول.

۳- د اساسي قانون له حکمونو سره سم د مقرریو تائید یا رده ول.

د اساسي قانون د دوه نوي مې مادې پر بنسټ، ولسي جرګه په سلو کې د شلو غړو په وړاندیز هر وزیر د استېضاح لپاره ولسي جرګې ته وربللی شي، یانې د هغو مسالو په باره کې چې وزیران یې مسؤولیت لري، له هغو څخه توضیحات غوښتلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي.لکه: ددفاع او کورنیو چارو له وزیرانو څخه د نا امنیو د زیاتېدو د لامل په هکله پو ښتنې وکړي، یادعامې روغتیا له وزیر څخه دناروغیو دخپرېدو په باره کې توضېحات وغواړي.که ورکړل شوې توضېح دقناعت وړ نه وي،ولسي جرګه د نه باور(عدم اعتماد)رأیه ورکوي. وزیر ته د نه باور رأیه باید صریحه، مستقیمه اودمؤجه دلایلو پربنسټ ولاړه وي.دنه باور رأیه هم دولسي جرګې د غړو د رأیو په اکثریت سره ورکول کېږي.

د اساسي قانون د اته نوي یمې مادې پر بنسټ، د دولت بودیجه اود حکومت پرمختیایي پروګرام دمشرانو جرګې له لارې دهمدې جرګې له مشورتي نظریې سره یوځای ولسي جرګې ته سپارل کېږي.دولسي جرګې پرېکړه د جمهور رئیس تر توشیح وروسته،بې له دې چې مشرانو جرګې ته وړاندې شي،نافذه ګڼل کېږي.

داساسي قانون دڅلور شپېتمې مادې په یوولسمې او دولسې فقرې کې راغلي دي چې د ولسي جرګې په تائیدد وزیرانو ،لوی څارنوال،دمرکزي بانک،د ملي امنیت او سرې میاشتې درئیسانو ټاکل او د هغوی استعفاء منل. یا په بل عبارت ،دغه هر یو چارواکی دې ته اړ دی چې دجمهور رئیس له خوا تر معرفي کېدو وروسته دولسي جرګې د اعتماد رأیه تر لاسه کړي خو ولسي جرګه دکوم وزیر یارئیس دعزل کېدو واک نلري..

د مشرانو جرګه: مشرانو جرګه یاد سنا مجلس چې د افغانستان اساسي قانون د دوه اتیایمې مادې پر بنسټ ملي شورا له دوه جرګو څخه چې یوه یې هم مشرانو جرګه ده،جوړه او د پارلمان د دوه جرګو دلیل پدې اساسي قانون او نورو قوانینو کې د پوه او تجربه کاره تقنینیه څواک تکمیلول او ددې پخاطر دولسي جرګې تر غړیو دمشرانو جرګې دغړوعمر ډېروي (ولسي جرګې غړي۲۵کلن او دمشرانو جرګې غړي۳۵کلن وي) دیادونې وړ ده چې مشرانو جرګه خپلو چارو د سمون او فعالیتونو ترسره کېدو پخاطرغړي دداخلي کړندود له مخې په کمېسونونو وېشل کېږي چې بیا دغه کمېسونونه په مختلفو برخو کې خپل فعالیتونه ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب او هیأت: اساسي قانون د څلور اتیایمې مادې پر اساس د مشرانو جرګې غړي په لاندې ډول ټاکل کېږي:
د هرې ولایتي شورا له غړو څخه یوتن د مربوطه جرګې په انتخاب سره د څلورو کلونو له پاره چې د څلورد پرشو ولایتونو څخه ۳۴ کسه انتخابیږي.
د هر ولایت د ولسوالیو شوراګانو له غړو څخه یوتن د هرولایت مربوطه ولسوالیو شوراګانو د غړو په انتخاب د درې کلونو لپاره چې څلور د پرش کسه انتخابیږي.
پاتې دریمه برخه د همدې مادې د حکم پربنسټ څلورد پرش کسه د جمهور له خوا د معلولینو، معبوبینو او کوچیانو په استازیتوب دوه تنو اشخاصو په ګډون د هېواد پوهو او باتجربه اشخاصو له منځ څخه د پنځو کلونو له پاره انتصابیږي.
د یادې مادې د حکم پر اساس جمهوررئیس له د غو اشخاصو څخه په سلوکې پنځوس سلنه ښځې انتصابوي، څوک چې د مشرانو جرګې د غړي په توګه د مربوطه جرګې لخوا انتخابیږي، په مربوطه جرګه کې خپل غړیتوب له لاسه ورکوي او دده پرځای د قانون له حکمونو سره سم بل شخص ټاکل کېږي.
نقش او مسؤولیتونه: لکه څنګه چې مو مخکې هم یادونه وکړه د غه برخه د ملي شورا (مشرانو جرګه) له یوه اړخه مسلکي اوباتجربه جرګه ده چې د خپلې پوهې او تجربې پربنسټ د ولسي جرګې قانوني مصوبې او پریکړې څېړې او له بله پلوه اکثرا مشرانو جرګه، حکومت او ولسي جرګې ته په مختلفو برخوکې سلا مشورې ورکوي چې پدې ترتیب سره ویلی شو مشرانو جرګه نسبت ولسي جرګې ته کمواکه جرګه ده.[۲۱]

---

[۱] د افغانستان د ولسي جرګې په اړه نور معلومات د (نګاهي به ترکیب جدید مجلس نماینده ګان افغانستان(د ښاغلو عباس حسیني او نورالله فیضي لیکنه وګورئ
[۲] د ملي شورا د دندو او صلاحیتونو په اړه زیات معلومات د اساسي قانون په پنځم فصل د ۸۱ مادې څخه تر ۱۰۹ مادې په اړه تفصیلي معلومات کتلی شئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د ملي شورا تاریخي پس منظر

په هرعصر او زمانه کې د افغانستان د خلکو دا یوه ځانګړتیا وه چې محلي، قومي، او ملي مهم کارونه یې په مجالسو، محافلو او قومي جرګو کې حل او فصل کړي او د ابتدایي ترینو دورو د ژوند کولو نه تر قبېلوي ژوند او بیا تر ښاري ژوند پورې یې همېشه دا ځانګړتیا ساتلې ده، مشوره او د نظر تبادله کول همېشه زمونږ د ملک د خلکو د توجه وړ ګرځیدلي دي، مجلسونه د اجتماعي او قبیلوي وضعې او حالاتو په نظر کې نېولو سره فرق لري کله په کوچني شکل او کله بیا په لوی شکل سره جوړې شوي دي.

د ځانګړتیا له هغه وخته چې باختري اریایان د ښارویو د څرولو د ژوند له وخت څخه قبیلوي ژوند ته داخل شول نو د سبها د مجالسو په جوړولو یې لاس پورې کړ چې سبها د مجلس په مانا وه سبها چې په کلي کې جوړیده نو په هغه کې په کوچنیو سیاسي مسایلو باندې بحث کېده او همدا سې مسایل په کې حل او فصل کېدل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره یو معین اوطاق موجود وو چې د کلي ټولو خلکو به په هغې کې ګډون کاوه په پخوانۍ اریایي ژبه کې د سبها کلیمه د مجلس لپاره استعمالېده ځکه چې تراوسه پورې دغه کلیمه او بعضې نورې پخوانۍ کلیمې په هندي ژبه او پاکستاني ژبه کې مروجې دي،نن ورځ په هندوستان کې ملي مجلس ته لوک سبها (ملي مجلس) وایي دغه رسم او رواج د پخوا نه داریایي قومونو په منځ کې مروج و اوخپل مجلسونه به یې د سبها په نوم یادول د سبها ترڅنګ اریایي قبایلو او طایفو یو بل ډول قومي مجلس هم درلود چې د سمتي په نوم یادیده ولې د سبها غونډې ټولو خلکو په کې ګډون نشو کولای.سمتي مجلس له حقوق پوهانو، نجباو او د قوم له پوهو خلکو څخه جوړ شوی و. تحقیق کوونکو ددې دواړو مجلسونو اهمیت په ویدي عصر کې یوګڼلو او عقیده یې درلوده چې اریایان دخپلو مهمو مسایلو د حل او فصل لپاره پرته د کومې استثناء څخه دې مجلس کې شامل کېدل یا ګډون کاوه.[1] ولې بعضې فکرکوي چې دې مجلسونو یو دبل څخه توپیر درلود په سمتي مجلس کې پخپله پادشاه هم ګډون کاوه او حتی انتخاب کېده هم سمتي مجلس ته لکه چې زیمر الماني تحقیق کوونکي پدې باره کې وایي چې په پخوانۍ اریایي ټولنه کې پادشاه د سمتي مجلس لخوا څخه انتخابیده.

په شپږمه قبل المیلاد پیړۍ کې د هند په نیمه وچې کې د بودا مذهب رامنځته شو چې په تدریجي توګه همسایه هېوادو ته ورسید د کنشکا په تخت کېناستو سره ددې مذهب د پخوانیو اصولو د تعدیل او اصلاح په خاطر یو مجلس د کنشکا له خوا جوړ شو، چې دغه مذهبي مجلس د کشمیر په ښار کې جوړ شو چې پنځه سوه تنو عالمانو او راهبانو په هغه کې عضویت درلود، دغزنویانو دوخت لوی مجلس چې د دولت لوړو چارواکو او د لښکر د مشرانو ترمنځ جوړ شو او د هغې په نتیجه کې ناصرالدین سبکتګین د پادشاه په حیث انتخاب شو دغه شخص د غزنویانو د

---

[1] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۶۵، ۶۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت موسس یا بنیاد ګذار او د افغانستان په تاریخ کې یې ډېر مهم کارونه ترسره کړي دي د(۱۷۰۹ زېږدیز)کال مجلس چې د قندهار ښار د شمال شرق په دېرش میلۍ کې دمانجه په نوم ځای کې دایر شوچې پدې مجلس کې تصمیم ونیول شو چې ګرګین باید ووژل شي، اوازادي اعلان شي پدې مجلس کې د رهبرانو وظایف او د مربوطه قبایلو وظایف تعین شوچې ترڅو د ازادي د ساتلو او د صفوي دولت د هر رنګه نظامي حملې لپاره چمتو واوسي د پخوانیو مجالسو له تجربو څخه په استفاده خلکو د(۱۷۱۷زېږدیز)کال د تاریخي مجلس چې په هرات کې وو په جوړولو لاس پورې کړ د غه مجلس په ملي مسایلو باندې دمشورې له حیثه با اهمیته ګڼل کېده دمجالسو جوړول د قومي غرور، خودخواهۍ او نوروکې موثر او مفید واقع شوی دی د هرات مجلس کولای شو ددغو مهمو او موثرو مجلسونو له جملې څخه حساب کړو چې د حکومت مشران یې په خپلو کړنوکې په ښه توګه رهبري کړل یو بل مهم مجلس چې د افغانستان د تاریخی او مهمو مجلسونو له جملې څخه ګڼل کېږي، د قندهار د(۱۷۴۷زېږدیز) کال مشهور مجلس دی دغه مجلس پدې تاریخ د شېر سرخ په مزارکې جوړ شو چې نهه ورځې یې دوام پیدا کړ چې باالاخره وروسته له نهوورځو څخه احمدخان ابدالي د افغانستان دپادشاه په حیث انتخاب شو یو بل مهم مجلس د(۱۸۴۱زېږدیز)کال د کابل مجلس دی چې دا جرګه د افغان انګلیس دلومړۍ جګړې د شدت په وخت کې چې ددې خاورې خلکو دهرکنج اوکنار څخه دازادۍ دلاس ته راوړلو په خاطر د جنګ میدان ته راوتلي وو جوړه شو دخلکورهبرانو په هرځای کې مجلسونه جوړول چې ترڅو په یوه طریقه د انګلیسانو د مختنه تګ مخه ونیسی.[1] خپل مجلسونه یې په دوامداره توګه جوړول او د کابل د ښار نه بېرون یې هم د خلکوسره رابطه درلوده، دجهاد مشرانو ټول کارونه په مشوره سره سرته رسول د(۱۸۴۱زېږدیز)کال دنومبر د میاشتې په اول د شپې په مجلس کې محمدزمان خان درئیس په حیث تعین شو د

---

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۲۲، ۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرحبیب الله خان سلطنت په وخت کې یوه دولتي شورا تشکیل شوې وه چې دهغې غړي خپله د پادشاه له خوا یانې شهزادګان د دولت عالي رتبه مامورین او د کابل ښار بعضې مشهورکسان دبادشاه له خوا انتخابېدل.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې چې په (۱۹۱۵زېږدیز) کال اکتوبرپه میاشت کې دالمان، استرالیا، اوترکې نمایندګان افغانستان ته راغلل او دانګلیس په ضد یې داتحاد غوښتنه وکړه چې له مونږ سره یوځای شئ د انګلیس پرضدخو امیرحبیب الله د شورۍ څخه مشوره وغوښتله چې یو تعداددې غوښتونکي وو چې افغانستان په لومړۍ نړیواله جګړه کې داخل شي او په نتیجه کې دافغانستان دولت دلومړۍ نړیوالې جګړې څخه بې طرفه پاتې شو داپورته مجلسونه چې ذکر شو دوی یوائې په ملي او سیاسي مهمو مسایلوکې رایه ورکوله په افغانستان کې پارلمان یا ملي شورا وروسته د امان الله د حکومت څخه د دولت د نظامنامې مطابق تشکیل شوا ونیمه مستقل دولتي کارونه یې ترسره کول پدې مانا چې ددولتي نظامنامې دموادوپه اساس دولتي شورا منځته راغله چې د پادشاه د اوامرو مطابق تعین شوي دولتي کارونه د غوراو بررسۍ لاندې نیول وو، ددې نظامنامې په اساس پادشاه غیرمسول وه اووزیران پادشاه ته مسئول وو مګر دولتي شورا ته یې کوم مسولیت نه درلوده او دغه دولتي شورا د(۵۰) غړو څخه جوړه وه چې پنځه ویشت تنه غړي یې دخلکولخوا څخه انتخاب کېدل او پنځه ویشت تنه نور یې د پادشاه لخوا څخه انتصاب کېدل، دغه شوراچې په اول کې ددولت نوم هم ورسره و، نه د ملت نوم ترڅو چې وروسته د دولت پرځای د (ملي) کلیمه راغله.

که څه هم په افغانستان کې پارلمان دومره پخوانۍ سابقه نه لري اما ددې په خلاف پارلمان چې په اروپایې هېوادونو کې یې سابقه څوپخوانیو پیړیو ته رسیږي، په افغانستان کې دغه نوعه مجلسونه دلویې جرګې په نوم یادیږي چې دغه لویې جرګې تقریبا(۲۵۰) کاله پخوانۍ سابقه لري.په افغانستان کې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدغه لویو جرګو کې به دمهمو موضوعاتو په باره کې تصمیم نیول کېده که څه هم دغه لویو جرګو ته به یې ملي لویې جرګې ویلې خو په حقیقت کې دغه لویو جرګو دیوې خاصې طبقې څخه نمایندګي کوله، نه دافغانستان دټولو موجودو طبقو څخه یا په بل عبارت پدغو لویو جرګو کې اصولا دشاهي کورنۍ طرفدارو خلکو ګډون کولای شو او تنها دپادشاه نظریاتو او غوښتنو ته یې احترام کاوه او هغه یې تائید کولو دا پداسې حال کې و چې ددولت قدرت دمختلفو ارګانونو ترمنځ تقسیم شوی نه و او ددولت ټول قدرت د وخت دمیراثي پادشاه په لاس کې واو دقواوو د تفکیک مسئله اصلاوجود نه درلوداو که چابه داسې کوم پېشنهاد مطرح کولو نو هغه به دشاهي کورنۍ لخوا څخه د تهدید لاندې نیول کېده او د دیموکراسۍ اصل او د والسواکۍ ننۍ اصطلاح په قطعي توګه په نظر کې نه نیول کېده او دغو جرګو پادشاه په پوره ډول غیر مسول او واجب الاحترام ګڼلو خلک او دولتي لوړ پوړي چارواکي یې د اسلامي احکامو او مقرراتو په خلاف دشاه په وړاندې مسئول ګڼل چې داخپله دجامعې دخلکو او د پادشاه دکورنۍ ترمنځ غیر عادلانه تبعیض ګڼل کېده.

په پخوا وختونو کې چې دیکتاتور رژیمونه د نړۍ په هېوادونو کې حاکم وو، ټول واک (اجرایه قوه، مقننه قوه، او قضایه قوه) دیو ټولواک پاچا په لاس کې وه چې د شاه احکامو او فرامانونو به دقانون حیثیت درلود. دیادولو وړ ده چې په همدغه دیکتاتوري نظامونو کې په شکل د اشکالو سره شوراکانې موجودې وې چې وخت ناوخته به یې دچارو د سمبالښت لپاره د شاه سره مشورې کولې چې په تاریخي لحاظه ددې شوراګانو ریښې د یونان او روم دسنا مجالسو ته رسېږي. افغانستان هم د نورو هېوادونو په شان دديکتاتوري رژیمونو ترسیورې لاندې وخت تېر کړی دی او هر کار به یې چې زړه وغوښت په ولس باندې به یې منلو او دخلکو ازادي یې سلب کړې وه خو سره لدې چې ټولواک نظامونه موجود و د ولسونو ترمنځ سیمه ایزې جرګې او شوراګانې هم موجودې وې چې دکلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرانو او سپين ږيرو به يې رهبري کوله چې د خلکو په لانجو او منازعاتو په حل او فصل کې يې رغنده ونډه اخيسته او په عرفي ډول د خلکو د احترام وړ ګرځيدلي وې چې دوخت په تېريدو سره په دې شوراګانو او جرګو کې نوښت او بدلونونه رامنځته شو چې کولای شو د لويې جرګې څخه يادونه وکړو خو البته ملي شورا چې د ديموکراسۍ د اصل له مخې او د درې ګونو قواوو د تفکيک د نظريې په اساس چې(اجرايه قوه، مقننه قوه، قضايه قوه)چې اوس شتون لري نه وو موجود ،دوخت دغوښتنې او سياسي بدلونونو په اساس د افغانستان څخه پرته په نورو هېوادونو کې ريفورمونه اول په ترکيه او ورپسې په افغانستان کې د قوانينو دتدوين روحيه د امير شېرعلی خان په ځانګړي توګه دامير حبيب الله خان په وخت کې ګړندۍ شوه خو په عمل کې پلي نه شوه. وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان دديموکراسۍ د اصل په توګه اوددرې ګونو قواوو دتفکيک د نظريې په اساس ترهغه ځايه چې ممکن وو په عمل کې پلي کړه چې په لنډه توګه ترې يادونه کوو.

دامان الله خان په دوره کې مقننه قوه: د(۱۳۰۳المريز)کال داساسي قانون اوددولت دتشکيل کوونکي نظامنامې مطابق د دولت د درې ګونو قواوو تفکيک رامنځته شو چې البته دغه جوړښت او تشکيل ځانته خپل يو ځانګړی خاصيت درلود يو له دغو قواوو څخه مقننه قوه وه چې د(۱۳۰۳المريز)کال داساسي قانون تر تصويب پورې په مختلفو نومونو ياده شوه لکه داعيانو شورى ،د شورى کور يا خاصه شورى او باالاخره د دولتي شورى په نوم ياديده داساسي تشکيلاتو دنظامنامې په تصويب سره دلومړي ځل لپاره دافغانستان دولت دافغانستان د دولتي تشکيلات په تاريخ کې د قانون جوړونې موسسه چې تر يوه حده پورې په خپلو کارونو او صلاحيتونو کې مستقله وه، رامنځته شوه[1] چې دغه موسسه هماغه دولتي شورا وه چې غړي يې په انتخابي او انتصابي شکل تعين کېدل،

[1] ،شورى پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيری ليکنه مخونه ۶۹، ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي شورا قانوني پروژې ترتیبولې او د تصویب لپاره یې د وزیرانو د مجلس له لارې یې د صحت لپاره پادشاه ته لېږل او د دولت بودیجه او خارجي معاهداتو او تړونونو ته به یې رسیدګي کوله دغه شوری په حیث او د عمومي ملکي مصلحتو او خبرو چې ۵۰ تنه غړي یې درلودل په مساوي توګه نیم غړي یې انتخابي او نیم غړي یې انتصابي و ، انتخابي غړي چې د دولتي شورى نیم غړي یې جوړول د افغانستان دولت د اساسي تشکیلاتو د نظامنامې د ۲۷ مادې مطابق د ولایاتو د خلکو او د حکومت څخه انتخابېدل او بیا شورى ته لېږل کېدل ، د شورى مختلف غړي د دربې کلو لپاره د خلکو لخوا انتخابېدل د نظامنامې د ۲۴ مادې مطابق د دولتي شورى وظایف په دوه برخو ویشل کېدل.

الف ـ ملکي تنظیمات

ب ـ د ملکي مامورینو محاکمه

دغه شورى د یو نفر رئیس ، درې معاونین (اول، دوهم، دریم) یو نفر منشي ، یو نفر سرکاتب او د ضرورت په اساس کاتب او همدارنګه یو څو تنه مسلکي غړو تر ریاست لاندې ورسپارل شوي وظایف سرته رسول د دولتي شورى رئیس او معاونین د منتخبو خلکو څخه انتخابېدل او د پادشاه منظوري هم شرط وه چې باید تائید یې کړي.

د دولتي شورى منشي د رئیس په انتخاب او د پادشاه ترمنظورۍ وروسته مقررېده ، سرکاتب او کاتبان د دولتي شورى د معاونینو په انتخاب او د رئیس له منظورۍ نه وروسته مقررېدل هغه څه چې د ذکر کولو وړ دي چې د دولتي شورى په ایجاد سره او د هغې شرکت د قوانینو په رامنځته کولو کې او د حکومت په کارونو باندې د کنترول او نظارت حق او همدارنګه د عالي محکمې د وظایفو څخه برخوردار و کوم چې به د دولتي مامورینو لخوا جنایات ترسره شو دیوې نیمه مستقلې او نیمه نماینده موسسې په حیث او پرته له شک څخه په هغه وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې دافغانستان سياسي سېستم دليبرال کېدو په شکل ښکاره کوو [1] دیادولووړ ده چې د (۱۳۰۳ المریز) کال د افغانستان اساسي نظامنامې د قانون جوړونې او داجرایه قوې ترمنځ فرق نه و کړی، ځکه چې حکومت په عین حال کې هم اداري وظایف اوهم دقانون جوړونې وظایف تطبیقول اما دا دوه حالته د امیر د کنترول لاندې و د دولتي شوری انتخابي غړي چې د ولایتونو د مجلس د غړو څخه او دحکومت څخه د هر ولایت د نفوسو په تناسب او د حکومت څخه دولتي شوری ته راتلل او د دولتي شوری غړو په مرکزکې خپل مرکز جوړاوه دکابل ولایت څخه پنځه تنه دهرات ولایت څخه څلورتنه دقندهار ولایت څخه څلورتنه دترکستان ولایت څخه درې تنه د بدخشان او قطغن ولایت څخه دوه تنه د مشرقي سمت څخه درې تنه د جنوبي سمت څخه دوه تنه دمیمنې د اعلی حکومت څخه یوتن د فراه د اعلی حکومت څخه یو تن وو.د دولتي شوری د مشورتي مجلس انتخابي پس له هرو درې کالو څخه بدلیدل او دهغو په عوض په انتخاباتو کې بل وکیل نوموړي دولتي شوری ته لېږل کېده د(۱۳۰۷ المریز) کال لويې جرګې پخپلو پنځه ورځنيو جلسوکې زيات مسايل تر بحث لاندې ونيول چې له هغې جملې څخه د دولتي شوری بدلول په ملي شوری باندې غټ تغیر و دمقننه قوې د استقلال د دولت په ساحه کې.

ځکه چې د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاريخ کې يوه لويه قانون جوړونې موسسه ايجاد شوه چې په هغه کې د خلکو ټولو انتخاب کړو وکيلانو ګډون درلود د ملي شوری غړولويې جرګې دفيصلې او تصويب نه وروسته د يو جداګانه قانون د موادو مطابق انتخاب کړ اوخپل فعاليت يې شروع کړ،ولې متاسفانه بايدووايو چې دغه شوری د امان الله خان د حکومت په دوران کې ونشو کولای چې شوری دايره کړي او خپل فعاليت شروع کړي.[1]

---

[1] شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيری ،ليکنه مخونه۷۰ ،۷۱
[1] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحميد فقيری ليکنه۷۲ ، ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنادرخان په دوره کې شوری: نادرخان وروسته لدې چې قدرت ته ورسید ده دخپلو کارونو دښه پرمخ وړلو لپاره خپله تګلاره په لسو مادو کې دافغانستان خلکو ته اعلان کړه چې لسمه ماده یې د ملي شوری د وکیلانو د انتخاب په رابطه وه او په دغه ماده کې راغلي وو چې: د ملت وکیلان د ټولو خلکو څخه مرکز ته راځي انتخاب یې په پخوانۍ طریقه وو ،وکیلان له خلکو څخه پوه اوصادق عالمان او هغه کسان کوم چې ملت ورباندې پوره اعتماد ولري انتخاب کېږي د دولت وزیران او مسول چارواکي به دملت وکیلان وو د شوری ریاست د تفتیش حق درلود او دغه شوری د ملت د نمایندګانو څخه انتخاب کېدله دغه مسوده د لویې جرګې لخوا چې په(۱۳۰۹المریز) کال کې د نادرخان د حکم پواسطه تشکیل شوه د غور او بررسۍ لاندې ونیوله.

پدې شوری کې دوکالت دوره درې کاله وه او اول یې د ملي شوری د مجلس دافتتاح ورځ ده پدې توګه د افغانستان پارلمان د لومړنۍ تقنیني موسسې په حیث چې له دوو مجلسونو څخه (انتخابي ملي شوری)اود(اعیانوعالي مجلس) جوړ او وروسته د انفاذ ددې لایحې په (۱۳۱۰المریز) کال کې پخپل کارپیل وکړ.

د ملي شوری مجلس :د(۱۳۱۰_۱۳۱۲ لمریز) کال مطابق د لویې جرګې په فیصله دافغانستان ملي شوری د(۱۳۱۰المریز)کال د سرطان په ۱۴ مه نېټه د یوې لویې ملي موسسې په حیث د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې افتتاح او په کار یې پیل وکړ د افغانستان د اساسي اصولنامې د ۲۷ مادې د حکم پراساس ۱۱۰ تنو د خلکو انتخابي نمایندګانو دهېوادله هرګوټ نه په کې اشتراک کړی و[۱] او د ملت نمایندګانو د خپل کار په لومړۍ مرحله کې قسم نامه امضاء کړه ،ولې بیاهم دغه نمایندګان د نورو جرګو د نمایندګانو په څېر د خاصو طبقو څخه شوری ته لاره پیدا کړې وه اودنفوسو توازن اودملیتونو تعادل په نظر کې ونه نیول شو او دغه شوری د بلې شوری ترتاسېس یانې تر(۱۳۴۳المریز)کال پورې د شاهي مشروطه په

---

[۱] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۴، ۷۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوروکې د شاهي کورنۍ د غړو د میل او رضا مطابق د قواوو د تفکیک څخه پرته خپل اجراءت مختـه وړل او د خپلو کارونو پـه اجراء کولو کې یې استقلال نه درلود ،نو پدې خاطر د هغې شورى ټول اجراات د ظالم پادشاه د فرمان مطابق ترسره کېدل او د نني پارلمان چې خلک یې تصورکوي حیثیت یې نه درلود .[۱]

د ظاهرشاه پـه دوره کې ملي شورى: د(۱۳۴۳المریز)کال اساسي قانون د دولت د درې ګونو قواوو د تفکیک اصل منځته راوړ چې د اعمل د افغانستان پـه تاریخ کې بې ساری او په مخکنیو اساسي قوانینو کې نه وو بیان شوې، د دې قانون د ۲۵ مادې مطابق حکومت د ولسي جرګې پـه وړاندې مسول و ،د حکومت کړنلاره او اعضاء یې د صدراعظم لخوا ولسي جرګې ته معرفي کېدل،ولسي جرګې د بحث څخه وروسته د اعتماد رایه حکومت ته اعلانوله،د اعتماد د رایې پـه صورت کې شاهي فرمان د حکومت د رئیس او د غړو په باره کې اعلانوله،باید یادونه وشي چې د اساسي قانون هدایت د شورى د رایې اعتماد پـه باره کې حکومت تـه د هغـه پـه فعالیت یې واقعي اثرکاوه د(۱۳۴۳ ه ش)کال اساسي قانون صدراعظم او وزیران د حکومت د کارونو پـه مورد کې چې د هغې پـه باره کې د اساسي قانون مطابق شاهي فرمان ترلاسه کاوه مسول ګڼلو د ذکروړ ده چې د حکومت او پارلمان متقابله رابطـه پـه دوه متضادو اصلونو باندې ولاړه وه لـه یوه طرفـه د پارلمان قدرت ظاهرامنل شوى و او هغه ته یې حکومت تـه د عدم اعتماد حق ورکړى و اولـه بل پلوه حکومت د شاه لخوا څخه تعین کېده او د خپلو کارونو پـه هکلـه د شاه پـه وړاندې مسول و او پـه همدې ډول د اساسي قانون د ۵۹ مادې مطابق حکومت د شورى د فوق العاده غونډې د جوړېدو د وړاند بزحق او د ۵۷ مادې مطابق د جلسې

[۱] شورى پارلمان. عبدالحمید فقیرى لیکنه ۷۲، ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبحثونود پټوالي درخواست او د قانون جوړونې دحق څخه برخوردار و او پدې توګه يې کولای شو د پارلمان په کارونو اثر وکړي او په همدې ترتيب اساسي قانون د اظطرار په حالت او په انتقالي دوره کې لوی صلاحيتونه ورکړي و ، داساسي قانون د ۱۱۴ مادې دحکم پراساس پدې حالت کې شاه کولای شو ټول او يابعضې صلاحيتونه دشورى حکومت ته انتقال کړي او په انتقالي حالت کې په صراحت سره په ۱۲۵ ماده کې راغلي دي چې: دانتقال په دوره کې د شوری صلاحيتونه حکومت ته سپارل کيږي. د(۱۳۴۳المريز)کال اساسي قانون په څلورم فصل کې د فعاليت کړنلاره او د پارلمان حقوقي اوضاع د تنظيم لاندې نيوله پدې قانون کې لکه پخوانی اساسي قانون دوه مجلسه يا دوه اطاقه پارلمان په افغانستان کې پيش بيني کړي و ،ولې د پخوانيو اصولو برخلاف په طرزالعمل د مشرانوجرګې او ولسي جرګې کې يو سلسله تغيرات رامنځته کړل د اساسي قانون ۴۱ ماده د شوری په باره کې داسې حکم کاوه :دافغانستان شوری دخلکو دارادو ښکارندوی ده اودټول ملت څخه نمايندګي کوي اوپدې ماده کې د خلکو شرکت د مملکت په سياسي امورو کې داسې ذکرشوې وه: دافغانستان خلک د شوری پواسطه دمملکت په سياسي امورو کې برخه اخلي.دشوری هر غړی پداسې حال کې چې ديوې معينې حوزې څخه انتخاب شوي دي د رايې ورکولو په وخت کې د افغانستان عمومي مصالح د خپل قضاوت محور ټاکي د (۱۳۴۳المريز) کال اساسي قانون په لومړي ځل دافغانستان په تاريخ کې عمومي، پټ،ازاداومستقيم انتخابات دولسي جرګې ټېنګښت پيداکړ ددې اساسي قانون مطابق هرکانديد چې په خپله حوزه کې ډېرې رايې ترلاسه کولې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وكيل پېژندل كېده، د اساسي قانون د ۴۴ مادې مطابق د ولسي جرګې غړي د څلورو كالو لپاره چې يوه تقنيني دوره ده انتخاب كېدل.

د پارلمان وكيلان د حكومت او سترې محكمې په وړاندې د قانون جوړونې د حق څخه برخوردار وه د يادونې وړ ده چې د دې اساسي قانون د احكامو مطابق شاه د قانون جوړونې د حق لرونكى نه وه او هغه د قوانينو د توشيح حق درلودونكى و كوم چې د پارلمان لخوا په تصويب رسيدل د(۱۳۴۳ لمريز) كال اساسي قانون او د(۱۳۱۰ المريز) كال اساسي اصول د پارلمان د مجالسو ترمنځ د اختلافاتو د حل او فصل لپاره په لاندې ډول كړنلاره ترتيب كړه.

د دې اساسي قانون ۷۳ ماده په دې مورد كې داسې حكم كولو: هركله چې د يوې جرګې تصويب د بلې جرګې لخوا رد شي، د دې اختلاف د حل لپاره په مساوي توګه د دواړو جرګو څخه يو مشترک هيئت د قانون د احكامو مطابق جوړيږي د مشترک هيئت فيصله د شاه د توشيح څخه وروسته نافذ ګڼل كېږي په هغه صورت كې چې مشترک هيئت نشو كولاى اختلاف حل كړي تصويب رد شوى ګڼل كېږي هركله چې تصويب د ولسي جرګې لخوا سرته رسيده نوې تقنيني دورې د ولسي جرګې كولاى شو په اكثريت د اعضاو د رايو تصويب كړي د غه تصويب پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړ شي وروسته د پادشاه د توشيح څخه نافذ ګڼل كېده.

هركله كه د دواړو جرګو اختلاف د مالي قوانينو د طرحو په باره كې وو او په هغه صورت كې چې مشترک هيئت د هغه حل نشو پيدا كولاى نوې ولسي جرګې كولاى شو چې پخپلې وروستۍ غونډه كې هغه طرحه په اكثريت د رايو تصويب كړي نوموړې طرحه پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړه شي وروسته د پادشاه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

توشیح څخه نافذ ګڼل کېږي د پارلمان دغه دوره په ۹ د میزان د(۱۳۴۴ ه ش)کال د ظاهرشاه لخوا افتتاح شوه او پخپل تقنیني کار یې شروع وکړ.

د پارلمان د ۱۳ دورې لنډه بررسي او دهغې سقوط د(۱۳۱۰_۱۳۱۲المریز) مطابق دلویې جرګې دفیصلې(۱۳۰۹المریز)کال دافغانستان ملي شورا دلومړي ځل لپاره دافغانستان په تاریخ کې په (۱۳۱۰لمریز)کال د سرطان په۴نېټه افتتاح شوه،دغه پارلمان په ۱۳ دورو کې خپلو فعالیتونو ته ادامه ورکړه او ددغې شورى ۱۳دوره په(۱۳۴۸لمریز) کال دمیزان په ۲۲ تاریخ د ظاهرشاه په وینا افتتاح شوه چې په حقیقت کې ۱۳ مه دوره ددې شورى اخري دوره حسابېږي.چې ددې دورې په مختلفو وختونو کې مختلف بحرانونه ایجاد شول چې په نتیجه کې سیاسي بې ثباتي اوسخت بحثونه ددولت اوپارلمان،لومړی شاهي وزیرانو ونشو کولاى چې اوضاع کنترول کړي چې په نتیجه کې یو په بل پسې تبدیل شول او حالت نور هم خرابېدل،بالاخره دپارلمان ۱۳ مه دوره د یو تعداد روشن فکرو وکیلانو پرته دراېي ورکولو په ماشین تبدیل شو چې د ملت په ضد اعمال او په چپاول ګره اوغارت ګره دستګاه باندې تبدیل شو،هر هغه څه چې حکومت پارلمان ته وړاندې کول نوپارلمان مخکې لدې چې موضوع باندې غوروکړي چې دا موضوع د خلکو په ګټه ده او که په ضررهغه به یې تصویب کوله.

په دې شرایطو کې ددولت اتباع چې دمختلفو طبقو څخه وه دحکومت اوپارلمان څخه چې دهغوى دارزو یو ائېنى کورو،مایوس او نا امیده شول او دهغوى پرضدولاړ و.دې عمل ددولت سیاسي ثبات او اجتماعي ثبات ورځ په ورځ ضعیف کاوه او په نتیجه کې د خلکو اعتماد ورځ په ورځ په حکومت باندې کمیده. چې بالاخره د(۱۳۵۲المریز)کال د سرطان په۲۲ نېټه دملي اردو افسرانو چې په حقیقت کې دشوروي اتحاد څخه رهبري کېدل قیام وکړ،ځکه چې شاهي نظام په اجتماعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیاسي بحرانونو کې ککړو او د خلکو په حال یې هیڅ توجه نه کوله نو په همدې وجه ونړول شو، شاهي او استبدادي نظام پر ځای چې د ډېر اوږد وخت څخه را په دېخوا جمهوري حکومت اعلان شو.

نوي دولت چې د خلکو په اوږو ولاړ و په او ایلو کې د روسي دولتدارانو په لاس کې وو داود خان د افکارو په تغیر سره په یو خدمتګار دولت باندې تبدیل شو چې د نوي دولت د فرمان په اساس د(۱۳۴۳ لمریز)کال اساسي قانون لغوه او پارلمان تعطیل شو باید ووایو چې په ۱۳مه دوره کې د نمایندګانو تعداد ۲۱۳ تنه وو.[۱]

څرنګه چې مخکې موهم اشاره ورته وکړه د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون له مخې د لومړي ځل لپاره د محمد ظاهرشاه په دوره کې ملي شورا د څارنې واک تر لاسه کړ چې شورا کولای شي چې هر وزیر او یا هم په مجموعي ډول کابینه تر استیضاح لاندې ونیسي او د دې قانون په اساس د افغانستان سیاسي رژیم مشروطه شاهي اعلان شو، چې بالاخره (۱۳۵۲لمریز)کال د چنګابښ د میاشتې ۲۶ نېټه کودتا مشروطه شاهي دولت په جمهوري رژیم بدل کړ پدې موده کې ملي شورا د تعالیق په حالت کې وه ترڅو چې په(۱۳۵۵لمریز)کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړه چې له هغې نېټې راهیسې تر(۱۳۸۴لمریز)کال ترپارلماني ټاکنو پورې د افغانستان خلکو منتخبه ملي شورا نه درلوده، کله چې په(۱۳۸۲لمریز) کال کې نوی اساسي قانون رامنځته شو ملي شورا منځته راتګ یې لازم وګاڼه نو په همدې اساس (۱۳۸۴لمریز)کال د ټولټاکنو په اساس نوې ملي شورا رامنځته شوه چې د دوه مجلسونو څخه جوړه شوه چې ولسي جرګه او د مشرانو جرګه نومول شوي دي.

---

[۱]عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ ه ش کال) صـ ۸۳، ۸۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاريخي بهير

قانون ديوناني کليمې Cannon څخه اخيستل شوی چې ډېرو معناؤ ترڅنګ دقاعدې او ترتيب مانا هم لري او قانون له لفظي مانا له نظره دمقياس او اندازه کولو په مانا سره تعريف شوی چې قوانين يې جمع دي.

دقانون کليمه په عام مفهوم سره دکار قاعدې ته وايي په ټولو علومو او اړخونو باندې او هم عالم او حاکم په ټولو شيانو باندې.

قانون په ځانګړي مفهوم سره: دټولنيز ژوند انه دستوردی چې دباصلاحيته مقام لخوادعرف او عاداتو په اعتبار سره دحق او ناحق، سزا، جزا، نيک او بد د تشخيص په اړوند داجرايوي ضمانت په واسطه مقدر او بيان کېږي چې موخه يې دټولنيز نظم او دوګړو اودولتي مقاماتو دبې مورده اوبې ځايه لاسوهنو څخه مخنيوی دی .

قانون په اصطلاح کې عبارت دی له هغو مقرراتو، دساتېرو او احکامو څخه چې ددولت او ملي شورا د مجلس له خوا دسمونونو او دټولنيزو چارو داداره کولو په موخه نافذ کېږي.

اساسي قانون ديو هېواد دستري او ملي وثيقې په توګه دهغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې په ځانګړيو شکلياتو او تشريفاتو سره وضع کېږي، اساسي قانون ديو هېواد سياسي اقتصادي او ټولنيز نظام مشخص کوي او د حکومت بنسټ او دعدالت پلي کول په ټولنه کې دعمومي نظم دساتلو او دافرادو دآزادۍ دملاتړ لپاره منځ ته راځي، همدارنګه دمقننې قوې دصلاحيت دپولو تعين اود هغې اړيکې دقضايه قوې او اجرائيه قوې سره داساسي قانون د صلاحيتونو څخه دي نو پدې سره اساسي قانون ته ځانګړی ارزښت ورکړی دی چې د عادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون جوړوني مجلس د فسخې حق او تجدید نظر په هغه کې نلري او د هغه د قواعدو څخه پیروي کوي

غـازي امـان الله اودهېـواد لـومړی اساسي قـانون :دافغانسـتان لـومړې اساسـي قـانون یااساسي نظامنامـه چـې دامـان الله خـان لخـواد(۱۳۰۱)لمریز کـال دحمـل دمیاشتی پـه ۲۰ نېټـه ملـت تـه وړانـدې شـو ،په نومړي اساسي قـانون جوړولو کې ترکي پوهانو لکه جمال پاد شاه،یوري یک اومحمود طرزي هم برخه درلوده.امان الله خان په جلال آباد کښې یوه جرګه چې ددولتي شورا له غړو څخه تشکیل شوې وه جوړه کړه ،په دغه یاده شوې جرګه کې چې د(۱۳۰۱ لمریز)کال د کب دمیاشتې په (۸) نېټه اساسي قانون او یو څو نورې نظامنامې په پښتو ژبه تصویب او تسوید کړې،نومړي اساسي قانون ۷۳ مادې لرلې چې په لسو څپرکو کې ورته ځای ورکړل شوی وو چې دهغه له ډلې څخه درژیم بڼه،عامه حقوق،اجرایه قوه،قضائیه قوه،ددولتي شورامالي مسایل اونور متفرقه مواد شامل وو. یاد شوی اساسي قانون بیادپغمان په جرګه کې(۱۰۵۰)کسانو په وړاندې د(۱۳۰۳ لمریز)کال په چنګاښ کې تصویب اودهمدې کال دسلواغې په ۸ نېټه دپلې کېدو وړ اعلان شو،چې دا اساسي قانون دهېواد لومړی اساسي قانون ګڼلی شو چې وروسته یې د پیچلو مسایلو دحل لپاره ځانګړي قوانین چې شمېره یې تر ۷۷ اوړي تدوین او تصویب شوي دي په دې کې هیڅ شک نشته چې غازي امان الله خان دزړه له تله غوښتل چې دې هېوادته په مېړانه سره خدمت وکړي اوخپل هېوادپه نړیواله کچې دنړیوال پرمختګ له کاروان سره برابرکړي.له بده مرغه ددې په ځای چې دټولنیزپرمختګ بنسټیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

معیارونو ته پاملرنه شوې وای، دا سې مسایلو ته زیاته پاملرنه وشوه چې نه یوازې اغېزمن نه وو بلکې دنورو دکرکې لامل وګرځېدل.

د افغاني ټولنې دکلتورپه خلاف یې خپلې هڅې ترنوروا ړتیاوو زیاتې ګړندۍ کړې په ولسي کچه یې خپل ملاتړ له لاسه ورکړ، هېوادبې مشر تابه پاتې شواو دسقاوزوی حبیب الله واک ترلاسه کړ، دامان الله خان قوانین یې له منځه یوړل اوله ځانه یې تګلارې ترتیب کړې چې زمونږلاس یې اصلي نسخو ته ونه رسیده، ددې اصلي لامل داوو چې دسقاوزوی له ملي پاڅون سره مخ اووروسته دمرګ کندې ته ولوید اونادرشاه په سیاسي ډګر نوې لوبه پیل کړه.

دنادرشاه دواکمنۍ پرمهال دافغانستان دوهم اساسي قانون: دافغانستان دوهم

اساسي قانون چې دسپه سالار محمدنادرشاه خان لخوا په (۱۳۰۹ لمریز) کال منځ ته راغلی د دوهم اساسي قانون داعتبار موده دلومړي اساسي قانون داعتبار دمودې په نسبت لنډه یانې شپږکلنه دوره نه بلکې دایوه اوږد مهاله دوره وه چې له (۱۳۰۹ لمریز) کال څخه پیل په کال(۱۳۴۳ لمریز) کې پای ته ورسیده. په دې اوږدمهاله دوره کې هېواد له بېلابېلو کورنیو او بهرنیو بدلونونو سره مخ شود قانون بېلابېل چلوونکي اوواکمنان چې هریو ځان ته لارې اوځانګړتیاوې درلودې راغلل اولاړل اوداساسي قانون پلې کېدلو هم له دې بدلونونو سره بېل بېل حالتونه درلودل. په هرحالت نوموړی اساسي قانون په ۱۴ څپرکو کې لیکل شوی وو چې ۱۱۰ مادې یې درلودې، چې دایران اوترکې په اساسي قوانینو سربېره داماني دورې داساسي قانون څخه هم په کې ګټه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنادرشاه دواکمنۍ اساسي قانون دامان الله د اساسي قانون څخه ډېر سخت او شدیدوو ،کومه آزادي چې دامان الله خان په اساسي قانون کې نغښتې وه، د نادرشاه په اساسي قانون کې مقیده شوه ،چې مونږ یې بېلګه دځانګړي (شخصي) ازادي،درسنیو ازادي او دملي شورا صلاحیتونه یادولی شو.دنادرشاه خان دوخت دغه قانون تر(۱۳۴۳)لمریزکال پورې نافذ وو ترڅو ډېرمهاله پورې دکاغذ پر مخ پاتې شو ترڅو چې نادرشاه په یوه ناوړه پېښه کې مړ او دظاهرشاه خان دواکمنۍ دوره پیل شوه.

دظاهرشاه خان واکمني اودریم اساسي قانون:(۱۳۴۳)لمریز کال د سنبلې

دمیاشتې په ۱۸ نېټه لویه جرګه له پروګرام سره سمه په سلام خانه کې دایره شوه.داعلیحضرت دراتګ سره سم دهېوادملي سرود وغږول شو ،شاهي سلام پرځای شو ،ترتلاوت وروسته شاه خپله پرانستې وینا برخوالوته واوروله .نوموړې جرګې دسنبلې تر ۲۸ نیټې پورې دوام درلود ،ورپسې داساسي قانون مسوده دګلخانې په ماڼۍ کې توشیح اونافذه شوه اودهمدې مسودې پرانفاذ سره د(۱۳۰۹)لمریز کال اساسي قانون سره له ټولو ضمایمو لغوه اعلان شو.دظاهرشاه ددورې یادریم اساسي قانون په ۱۲۸ مادو اویوولسو څپرکیو کې لیکل شوی وو ، دظاهرشاه دواکمنۍ پرمهال یولړ نور قوانین هم دتصویب پړاو ته رسیدلي وو

داساسي قانون چې کله له تصویب څخه راووت دخلکو له خوا څخه په ډېر درناوي سره یې هرکلی وشو ،خلکوته یې دډیموکراسۍ روحیه او ډېرې آزادي ورکړه .نوموړي اساسي قانون که څه هم ترپخوانیو مدرن اویو څه دخلکو دغوښتنو او اړتیاوو په بنسټ ولاړ وو بیاهم هغه څه چې دوخت اړتیاوه جمهوریت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوندونو دخپلې ازادی نه چې قانون ورکړې و ددې هیلې لپاره یې هڅې کولې چې د شهید محمد داؤد خان په لاس دغه هیلې په حقیقت بدلې شوې او د جمهوریت بنسټ یې کېښود.

دهېواد لومړي جمهور رئیس او دهېواد څلورم اساسي قانون: دافغانستان څلورم اساسي قانون دنوموړي هېواد دلومړي جمهور رئیس سردار محمد داؤدخان لخوا په (۱۳۵۵ لمریز) کال دکب دمیاشتې په (۵) نېټه په پلازمېنه کابل کې توشیح شو. سردارداود خان دسیاسي قدرت دترلاسه کولو نه یو اونۍ وروسته په یوه مطبوعاتي غونډه کې یوژورنالیست ته څرګنده کړه چې دشاهي دورې اساسي قانون نوردا عتبار ورندي او پرځای به یې نوی اساسي قانون دجمهوریت په رڼا کې تصویب شي. دهمدې اړتیا له مخې د (۱۳۵۵) لمریز کال دسلواغې دمیاشتې په ۱۰ نېټه یې لویه جرګه راوغوښته چې دکابل په انصاري واټ کې یې څلورورځې دوام وکړ.

دې جرګې ته ۲۲ کسان دجمهور رئیس او صدراعظم په فرمان انتخابي وټاکل شول

عزیزالله واصفي یې رئیس وټاکل شو او شکلاً دغه اساسي قانون په یوه دیموکراتیکه فضاء کې تصویب شو، سردار محمد داؤد خان یې دجمهور رئیس په توګه وټاکه دکب دمیاشتې په (۵) نېټه دنوموړي اساسي قانون دتصویب له پړاو نوتېرشول چې ۱۳ څپرکي او ۱۳۶ مادې یې درلودې. ددې قانون د برمواد یې (۱۳۳۴ لمریز) کال دقانون څخه په لږ ادلون او بدلون را اخیستل شوي وو او یو شمېر نور قوانین لږ وړاندې دجمهور رئیس د فرمانونو پربنسټ رامنځ ته شوي وو، چې ددې بر لړ مهال لپاره پلي شول دبېلګې په توګه دپولېسي تادیب مقررات په تورغونډي، هرات،

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېرخان بندر او د حیراتان بندرونو لپاره اساسنامې د افغانستان د تېلو د ملي موسسې قانون او د عراده جاتو د حق العبور قانون د سردار محمد داود خان دوخت مدني او جزايي قوانین ترډېره مهاله په هېواد کې نافذ وو او پخپله سردار محمد داود خان د سرو وحشیانو په ناوړه او شوم پلان سره په یوه بد مرغه او خونړي کودتا کې د واک له ګدۍ ولوید او په شهادت ورسیده چې پدې سره واک د سره لښکر بدرنګه او د دې خاورې تاریخي دښمن پلوه غلامانو ته په لاس ورغئ.

ببرک کارمل او د هېواد پنځم اساسي قانون: د افغانستان د دیموکراتیک جمهوریت اصول یا د هېواد پنځم اساسي قانون چې(١٣٥٩)لمریز کال د غوايي په لمړۍ نېټه د انقلابي شورا د اعلامې مطابق نافذ او خپور شو ،د غوايي د اوومې نېټې د بد مرغې کودتا څخه ورسته چې دین پلورونکي او د هېواد پلورونکي واک ته ورسیدل ورسره جوخت نور محمد ترکي پرلپسې فرمانونه صادرول چې افغاني ټولنې او وګړو ته د منلو وړ نه وو چې شمېره یې ٢٢ ته رسیدله.

د سردار محمد داود خان دوخت اساسي قانون یې د استبدادي او دکتاتوري قانون په نوم لغوه اعلان کړ او د فرمانونو پرلپسې لړۍ د نوموړي اساسي قانون ځای ناستی شو د سره لښکر غلامان او لاس پوڅي خپلو کې سره وران شول او پرلپسې یې یو او بل له منځ څخه یوړل، تره کې په همدې اړودوړ کې له منځ څخه لاړ، حفیظ الله امین واک ته ورسیده چې په دې دوره کې هم د قوانینو په اړه کوم پرمختګ و نشو ورپسې ببرک کارمل د سرو لښکرو په بدرګه هېواد ته راغئ هر څه یې د خاورو سره خاورې کړل ډېرې وینې یې توې کړې چې په دې سره یې په وړاندې د هېواد په ټولو برخو کې د مسلمانانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅونونه پیل شول.ببرک کارمل غوښتل خپل تاریخي خیانت په خلکو باندې هیر کړي نو په ۱۰ څپرکو کې یو قانون چې ۶۸ مادې درلودې خپور کړ خو په دې سره یې د ولس رضایت راخپل نه کړ، ولس یې لا په وړاندې سنګرونه ټینګ کړل وروسته په(۱۳۶۶)لمریزکال کې کمونستي رژیم له منځه لاړ یا په بل عبارت سرې لښکرې ماتې شوې ، ډاکتر نجیب الله ملي سوله اعلان کړه نو په دې موخه د ببرک کارمل اساسي قانون لغوه شو او نوی اساسي قانون یې نافذ کړ.

ډاکتر نجیب الله او د هېواد شپږم اساسي قانون:دافغانستان شپږم اساسي قانون د(۱۳۶۶)لمریز کال د لیندۍ دمیاشتې په ۸ او ۹ نېټه ۱۳ څپرکو او ۱۴۹ مادو کې د لویې جرګې لخوا تصویب او د تصویب دنیټې څخه نافذ اعلان شو ، ډاکتر نجیب الله په (۱۳۶۵) لمریز کال کې لویه جرګه جوړه کړه او په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکو کې د ملي روغې جوړې اساسي قانون یې تصویب کړچې تر ډېره حد پکې دپخوانیو اساسي قوانینو مادې ځای پرځای شوې وې.دا هغه وخت وه چې شوروي اتحاد یو ځواکمن قدرت ګڼل کېده، چېرته چې یې د قدرت پل ایښی وه چا یې د لرې کولو وسه نه درلوده خو افغان میړني ملت د اسې غابښ ماتونکی ځواب ورکړ چې د شوروي اتحاد څو رهبران یو په بل پسې له منځ څخه لاړل د شوروي اتحاد یوځوان رهبر ګورباچوف دافغانستان موضوع دنوموړي اتحاد لپاره دناسورزخم وباله اودنیولو له هوس څخه یې ډډه وکړه نوریې نه غوښتل چې دغه زخم ژورشي اوځواکونه یې په افغانستان کې پاتې شي چې افغان ولس یې په وړاندې کلک سنګر نیولی وو ، په دغه وخت کې دا قانون توشیح کېدلو چې د جګړې په ببرنیو شرایطو او حالاتو سره د قانون دانفاذ ساحه محدوده شوه .چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروپسې د ډاکتر نجيب الله حکومت هم سقوط وکړ او اسلامي انقلاب د بري پړاو او درشل ته ورسيده مجاهدين هېواد ته راستانه شول او پلازمېنه يې تر واک لاندې راوسته دهېواد ټولې اداري رنګې شوې او پخواني مامورين وتبنتيدل، ډګرد پرديو دموخود ګټلولپاره پاتې شو د فرمانونولړۍ لاتراوسه دوام لري تردا اود خان وروسته ټول راتېرشوي حکومتونه ولس ته دمنلووړ نه وه او نه يې دچا قانون ته په درنه سترګه کتل چې ترنن پورې همداسې ده.

حامد کرزی او دهېواد اووم اساسي قانون: دبن د تړون له مخې انتقالي حکومت ته دنده[1]و سپارل شوه چې دنوي اساسي قانون دمتن دبرابرولو په موخه يو کمېسون

جوړکړي او هغه دبحث څېړنې او تصويب لپاره لويې جرګې ته وړاندې کړي، دبن تړون موخه داوه چې نوی اساسي قانون بايد دنړۍ والو معيارونو پربنسټ جوړشي ترڅو په هېواد کې دديموکراسۍ د واکمنۍ، دبشر دحقوقو اونورو مدني ټولنو لپاره دفعاليت زمينه مساعده شي چې دافغانستان ستونزو ته دپای ټکی کېږدي، ورسره ملي روغه جوړه پرمختګ وکړي ترڅو تل پاتې سوله ټينګه او په هېواد کې دبشر حقوق خوندي او تاءمين شي دبن په تړون کې يادونه شوې وه چې هروګړی حق لري ترڅو خپل برخليک او دهېواد سياسي راتلونکی داسلامي اساساتو، ديموکراسۍ، اکثريت پالنې او ټولنيزعدالت پربنسټ وټاکي، دبن په تړون کې دا يادونه هم شوې وه چې دافغانستان دولت بايد پراخ بنسټه وي او جنسي توازن او انډول بايد په نظرکې ونيول شوی وي، داساسي قانون دتسويد بهير بايد مشارکتي وي او دسلا مشورې له لارې پرتېرو

---

[1] اخلاقي يا قانوني ژمنتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

ټپونو ملهم کېږدي ترڅو افغانان برياليي شي او په خپل هېواد کې سول ایز ژوند وکړي نوله دې کبله ددغه بهیر له پیله تراوسه هڅه شوې ده چې د تسوید بهیر داسې برابرشي چې دهېواد وګړي پکې دیونوي پړاو پېلامه وګوري او خپلې راتلونکې ته هیله من وا ؤ سي.

پدې اړه د دولت رئیس د(۱۳۸۱)لمریز کال دتلې دمیاشتې د ۱۳ نیټې ۷۴ ګڼې د فرمان له مخې اساسي قانون دتسوید لپاره دولت ریس دمرستیال ښاغلي پوهاند نعمت الله شهراني په مشرۍ ۹ کسیزه کمېسون جوړکړ چې دتسوید دنده یې درلوده ترڅوداساسي قانون مسوده چمتواوورسته یې دغوراوڅېړنې لپاره دتدقیق کمېسون ته وسپاري دغه کمېسون د(۱۳۸۲) لمریزکال دورې په میاشت کې دمسودې لومړۍ نسخه چمتوکړه اوداسلامي انتقالي دولت ریاست ته یې وسپارله داساسي قانون دتدقیق کمېسون (۱۳۸۲)لمریز کال دغوايې په میاشت کې ددولت دریاست دبل فرمان له مخې جوړشو چې ۳۵ غړي یې درلودل او پوهاند شهراني هم دتسوید اوهم داساسي قانون دتدقیق دکمېسون دریس په توګه وټاکل شو.

دتسوید دکمسیون ترخوا ددارالانشابرخه هم جوړه او په کارېې پیل وکړچې دنده یې دلوژستیکي،اداري، څېړنیزو اسا نتیا وو برابرول،درسنیو سره داړیکو نیول اودعامه پوهونې اوتګلارو پلې کول وو ترڅو په دې سره دقانون جوړولو په بهیردنوروبرخوبرابري اوهمغاړېتوب رامنځ ته کړي چې دغې برخې دډاکترفاروق وردګ تریاست لاندې وکولی شول چې خپلې دندې په ښه توګه سرته ورسوي داساسي قانون ددارالانشاددرندو مسولیتونو ساحې ددې غوښتنه کوله چې باید دافغانستان دوګړو سره او په نړیواله کچې خپلې اړیکې پراخه وساتي چې پدې برخه کې یونامایه افغانستان کې دملګرو ملتونو په مرسته په اتو ساحواود ایران اوپاکستان په څلورو ښارونوداساسي قانون ددارالانشاه خپل ساحوي دفترونه په لاندې ښارونولکه:کابل،جلال اباد ، ګردیز، بامیان، قندهار، هرات، مزارشریف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

کندوز، پېښور، کويټه، تهران او مشهد کې جوړ کړل د غه اساسي قانون تر يو لړ پړاوونو وروسته په(۱۳۸۲ لمريز) کال د مرغومې په ۱۴ نېټه عملاً د جمهور ريس حامد کرزي لخوا توشيح او نافذ شو نوموړی اساسي قانون ۱۲ څپرکي او ۱۲۲ مادې لري[۱]

د اساسي قانون د جوړيدو کال	د اساسي قانون د نافذ کيدو په وخت کې د حکمرانۍ دور (د وخت حاکم)
۱۹۲۳ زېږديز	له برتانې څخه د خپلواکۍ تر لاسه کولو وروسته د امان الله خان په واسطه توشيح شو.
۱۹۳۱ زيږديز	د ۱۹۲۹ کال بلوا او د امان الله خان له لرې کېدو وروسته د نادر شاه په واسطه توشيح شو.
۱۹۶۴ زيږديز	د ظاهر شاه له لورې نافذ او د ۱۹۷۳ کال د داود خان د کودتاه په پايله کې تعليق شو.
۱۹۷۷ زيږديز	د حکومتي اړودوړ په اوږدو کې د داود خان له خوا نافذ شو.
۱۹۸۰ زيږديز	پر افغانستان باندې د شوروي له يرغل وروسته د ببرک کارمل په واسطه تصويب شو.
۱۹۸۷ زيږديز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته د ډاکتر نجيب الله د حکومت په وخت کې د ملي پخلاينې په موخه تصويب شو.
۱۹۹۰ زيږديز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته او د کمونستي وروستي ځلې ړنګيدو وروسته د ۱۹۸۷ کال اساسي قانون تر ډېرې اندازې تعديل شو.
۲۰۰۴ زيږديز	د بن د ۲۰۰۱ کال د هوکړې وروسته په ۲۰۰۴ زيږديز کال کې نافذ شو[۲]

---

[۱] کولای شئ په دې اړه زيات معلومات د (د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي) په نوم کتاب وګورئ
همداشان د افغانستان په اړه هراړخيزه معلومات د (الف څخه ترياد افغانستان لپاره مرستندويه لارښود) په نوم کتاب وګورئ

[۲] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي صفحه ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې تصویب شوي قوانین

- دحقوقو تحصیل د دولت قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شویده.
- ددولت دقضایاو قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)کې نشر شویده.
- دمدافع وکیلانو قانون(رسمي جریده ۹۳۴ شمېره)کې نشر شویده.
- دمعاملاتو دلاربښوونې قانون (رسمي جریده شیمره کې ۷۸۲)نشر شویده
- دټولنیز و سازمانونو قانون (رسمي جریده ۸۰۴ شمېره)
- دسیاسي ګوندونو قانون (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره کې)
- دمحبسونو او توقیف خانو قانون (رسمي جریده ۹۲۳ شمېره)
- دکوچنیانو سرغړونه ته دلاس رسي قانون (رسمي جریده ۸۲۲ شمېره)
- دعرایضو دکتنې اوڅېړنې قانو (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دافغانستان اسلامي جمهوریت دتقنیني اسناد دنشرولو او تطبیقولو قانون (رسمي جریده (۷۸۷ شمېره)
- دعلمي کدرونو دحقوقو او امتیازونو او دقانون جوړونې دچارو دانستیتوت قانون (رسمي قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دکوچنیانو داصلاح او روزنې دمرکز قانون (رسمي جریده)

مقرري او اساسنامې

- ✓ دعدلې وزارت د کړنو ، هڅو او تنظیم مقرره (رسمي جریده ۷۸۲شمېره)
- ✓ دتقنني اسنادو د برابرولو وړاند یزونو دطرز العمل مقرره (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- ✓ کوچنیانو دروزنې او اصلاح مرکزونو دچارو تنظیم مقرره (رسمي جریده ۹۷۴ شمېره)
- ✓ دسیاسي ګوندونو دثبتولو دطرز مقرره (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره)
- ✓ دمحبسونو او توقف خانو دچارو مقرره (رسمي جریده ۸۸۳ شمېره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ دقانون جوړونې او علمي حقوقو څېړنو دانستيتوت دچارو اساسنامه (رسمي جريده ۹۲۴ شمېره)[۱]
- ✓ دحقوقي اسانتياؤ مقرره)

اجرايه ځواک(حکومت)

ددولت درې ګونو قواوو څخه يو هم حکومت يا اجرائيه قوه ده چې د دولت هغه سازمان ته ويل کيږي چې په يوه ټاکلې سيمه کې قانوني واک او د قانون په تنفيذکې مستقلانه واک او اختيار ولري.دحکومت دمفهوم لپاره ډول، ډول تعريفونه شوي چې لدې جملې څخه يو هم حکومت د يوه دولت د تصميم نېولو قوت او مرکزيت بلل کېږي او يا په بل عبارت اجرايه قوه ياحکومت دهېواد په داخل کې دسياسي او اداري واکونو په اعتبار سره د دولتي حاکميت(په يوه قلمروکې ترټولولوړقدرت) داجراء او تطبيق مرجع ګڼل کېږي چې دنورو ملکونو په وړاندې د دولتي واکمنۍ استازيتوب اوورڅخه دفاع کوي. حکومت له درې ډوله قواو ،اجرائيه،مقننه اوقضائيه ځواک څخه جوړاو دافغانستان ددولت په اجرائيوي سېستم کې ولسمشر دحکومتي رياست ترڅنګ د دولت رئيس هم دی چې په تقنيني،قضائې او اجرائيوي برخوکې خپل قانوني صلاحيتونه دقواوو دتفکيک اصل ته په پام کې نېولو سره کاروي.دافغان دولت اجرائيوي برخه ديوه ځواکمن ولسمشر او دولسمشر له دوه مرستيالانو څخه جوړه شوې ده.

ترکيب اوهيأت:داساسي قانو ن ديواويايمې،درې اويايمې او وه اويايمې مادې پر بنسټ دافغانستان اجرائيه قوه يا حکومت له وزيرانو يا کابينې څخه د ولسمشر تر رياست لاندې جوړ اوهر وزارت يو اداري واحد دی چې د مربوطه وزير په واسطه اداره کېږي ،دملي شورا غړي پدې شرط کولی شي د وزير په توګه انتصاب شي چې د ملي شوراغړيتوب يې سلب اودهغه پرځای بل کس دقانون له حکم سره سم ټاکل کېږي .همدارنګه وزيران د ولسمشرپروړاندې دخپل رئيس په توګه اوله سياسي اړخه د ولسي جرګې پر وړاندې مسوول او ځواب ويونکي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقش او مسوولیتونه[2]: اجرایه قوه یا حکومت د دولت هغه ارکان دي چې د قانون د پلي کولو او تنفیذ دنده لري. د اجرایه قوې غړی عموماً د وزیرانو په نامه یادېږي چې د اساسي قانون له حکمونو سره سم په مختلفو برخو کې لاندې مسوولیتونه او دندې لري:

۱ـ د اساسي قانون د احکامو، قوانینو او محکمو د وروستیو پریکړو اجراء کول.

۲ـ افغانستان خپلواکۍ ساتل، له ځمکنۍ بشپړتیا څخه دفاع، په نړیوالو ټولنو او نړیوالو سازمانونو کې د افغانستان د ګټو او حیثیت څخه دفاع کول.

۳ـ د هېواد په کچې د عامه نظم او امنیت ټینګول او د هر راز اداري فساد پر ضد مبارزه او له منځه وړل.

۴ـ د بودیجې ترتیبول، د دولت د مالي چارو تنظیمول او د عامه شتمنیو ساتل.

۵ـ د پرمختیایي پروګرامونو طرحه او پلي کول البته د ملي شورا له تائید وروسته.

۶ـ ملي شورا ته د ترسره شویو چارو او د نوي مالي کال د مهمو پروګرامونو په اړه ګذارش وړاندې کول.

۷ـ د حکومت اداري ریاست او اداري چارو د سمون له پاره اداري مقرراتو جوړول او پلي کول چې باید د دغه شان اداري قواعدو او مقرراتو تدوین او تطبیق د اساسي قانون او نورو قوانینو له نص او رحې سره په مخالفت کې نه وي.

۸ـ د هغو نورو دندو ترسره کول چې د اساسي قانون او نورو قوانینو له مخې د حکومت له دندو او مسوولیتونو څخه شمېرل کېږي.[21]

---

[1] د درې ګونو قوا او ځانګړتیاوې او واکونه، د فیضان الله پټان لیکنه، ۲-۳ مخونه

[2] د اجرایه قوې (حکومت) د دندو، تاکلو او صلاحیتونو به اړه زیات معلومات د اساسي قانون په څلورم فصل د ۷۱ مادې څخه تر ۸۰ مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمهور ريس دندې او صلاحيتونه

ځرنګه چې د اساسي قانون په ۶۴ ماده کې جوته ده جمهوري ريس لاندې صلاحيتونه او دندې لري.

- د اساسي قانون له پلي کېدو څخه مراقبت کول
- د هېواد د سياست د اساسي خطوطو تعينول چې شورا تصويب کړي وي
- د افغانستان د ټولو قواو سرمشري
- د مشرانو جرګې او ملي شورا د غونډو پرانستل
- د وزيرانو او لوی څارنوالانو ټاکل
- د مرکزي بانک ريس ټاکل
- د څارګرې اداري د ريېس ټاکل
- د ولسي جرګې په تائيد د سترې محکمې د غړو او ريس ټاکل
- د مشرانو د جرګې ۳/۱ غړيو ټاکل
- د سولې او يا جنګ اعلانول
- د لوی جرګې تشکيل او د هغې لپاره انتصابي غړيو ټاکل
- د ټاکنو د خپلواک کميسون د غړيو ټاکل[2]

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکيلات

د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې له مخې د افغانستان اسلامي جمهوريت اداره د مرکزي، محلي واحدنو او ادارو پربنسټ د قانون مطابق تنظيمېږي.

مرکزي اداره په يو لړ اداري واحدونه وېشل شوې ده، چې د هريو په راز کې يو وزير قرار لري. محلي اداري واحدونه، ولايتونه دي چې شمېر، ساحه اجزاد ولايتونو تشکيلات او اړونده ادارتو پر اساس د نفوسو اندازه، ټولنيزه

---

[1] د درې ګونو قواو ځانګړتياوې او واکونه، د فيضان الله پټان ليکنه، ۴-۲ مخونه

[2] د ولسمشر د دندو او صلاحيتونو په اړه د اساسي قانون د دريم فصل ۶۰ څخه تر ۷۰ پورې مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعه، اقتصادي وضعیت او جغرافیې موقعیت پورې اړه لري او د قانون پواسطه تنظمیږي.

دافغانسان جمهوري دولت دنافذه قوانینو په نظري کې نیولو سره په لاندې سکتورونو کې فعالیت کوي.

دامنیت سکتور

۱=دملي دفاع وزارت

۲=دکورنیو چارو زارت

۳=دملي امنیت عمومي ریاست

دحکومت داري چارواکې دقانون دحاکمیت او دبشر دحقوقو سکتور

۱=لویه ثارنوالي

۲=دعدلې وزارت

۳=دبهرنیو چارو وزارت

۴=دسرحدونو قومونو او قبائلو چارو وزارت

۵= دحج اواوقافو وزارت

۶=ددولت ریاست، دمقام ددفتر ریاست

۷=دچارو داداري او دوزیرانو دشورا ددارلانشاء عمومي ریاست

۸=په پارلماني چاروکې ددولت دوزیر دفتر

۹=دمحلي ارګانونو مستقله اداره

۱۰دملکې خدمتونو او داداري اصلاحاتو مستقل کمېسون

۱۱=داداري فساد په وړاندې استراتیژي دتطبیق او نظارت عالي اداره

۱۲= دتاکنو خپلواک کمېسون

۱۳= دمرکزي احصایې عمومي اداره

۱۴= دکنترول او تفتیش اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبعي زېرمو او زیر بناو سکتور
۱=د معدن وزارت
۲=د مخابراتو او معلوماتي تکنالوژي وزارت
۳=د اوبو او برېښنا وزارت
۴=د فوایدعامې وزارت
۵=د ترانسپورت او هوایې چلند وزارت
۶=د اریانا د افغان جوړښت شرکت
۷=د ښاري پراختیا وزارت
د معارف سکتور
۱= د ښوونې او روزنې وزارت
۲= د لوړو زده کړو وزارت
۳=د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۴=د علومو اکاډمي
۵= د بدني روزنې سپورت عمومي ریاست او د المپیک ملي کمیټه
د روغتیا سکتور
۱_د عامې روغتیا وزرات
د زراعت او کلیو پراختیا سکتور
۱=د کرهنې، اوبو لګولو او مالدارۍ وزارت
۲=د کلیو د پراختیا او بیارغونې وزارت
۳= مخدره توکو پرضد د مبارزې وزارت
د اقتصادي ودې او خصوصي سکتور د پراختیا سکتور
۱=د مالې وزارت
۲=تجارت او صنایع وزارت
۳= د اقتصاد وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴= د افغانستان بانک
۵=دچاپېريال ساتنې ملي اداره
۶=د افغانستان د پانګې اچونې د ملاتړ اداره
۷= د ستندرځانګړي اداره (انشا)
۸= دجيوديزي او کارتوګرافي عمومي اداره.
دټولنيزو ملاتړ سکتور
۱= دمهاجرينو او بېرته راستنيدونکو چارو وزارت
۲= دښځو چارو وزارت
۳= دکاره ټولنيزو چارو شهيدانو او معلولېنو وزارت
۴= دکابل ښاروالي
۵= دافغاني سرې مياشتې ټولنه
۶= دکوچيانو دچارو او تنظيمولو مستقل رياست
۷= دپيښنو سره دمبارزې دتياري ملي ادره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسمشر

لومړی

دوهم معاون

اداري چارې
په پارلماني چاروکې ددولت وزیر
مشاورو وزیران
دریس جمهور مشاورین
دکادراو پرسونل ریس
دملی امنیت شورا

مقننه قوه

ولسي جرګه

دمشرانو جرګه

اجرایه قوه

وزارتونه

قضایه قوه

قاضی القضات

لوی څارنوالي

خپلواکه اداري اوریاستونه

- دالمپیک ملي کمېټه
- دسره صلیب کمېټه
- دعلومو اکاډمي
- کارتوګرافي
- دطبیعي پېښوپه وړاندې دمبارزې ریاست
- دافغانستان مرکزي بانک

خپلواکه کمیسونونه

- حقوق بشر خپلواک کمیسون
- داداري فساد په وړاندې دمبارزې کمیسون
- دبې وسلې کولو او ملک جوړولو کمیسون
- دټاکنو خپلواک کمیسون
- دملي روغې جوړې خپلواک کیمسون[1]

۱. د عدلیې وزارت
۲. د مالیې وزارت
۳. د عامې روغتیا وزارت
۴. د کلیو د پراختیا او بیا رغاونې وزارت
۵. د سوداګرۍ او صنایعو وزارت
۶. له نشه یي توکیو سره د مبارزې وزارت
۷. د بهرنیو چارو وزارت
۸. د مخابراتو او مخابراتي ټکنالوژۍ وزارت
۹. د دفاع وزارت
۱۰. د کورنیو چارو وزارت
۱۱. د اقتصاد وزارت
۱۲. د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۱۳. د پوهنې وزارت
۱۴. د لوړو زده کړو وزرات
۱۵. د اوبو او انرژۍ وزارت
۱۶. د ټرانسپورت او هوايي چلند وزارت
۱۷. د ښځو چارو وزارت
۱۸. د حج او اسلامي ارشاد وزارت
۱۹. د فواید عامې وزارت
۲۰. د کرنې، اوبو لګولو او مالدارۍ وزارت
۲۱. د ټولنیزو چارو، شهیدانو او معلولینو وزارت
۲۲. د سرحدونو چارو وزارت
۲۳. د ښاري پراختیا وزارت
۲۴. د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت

[1] سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، د سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنه، م ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايي ځواک (محکمې)

له هغې ورځې نه چې انسان ټولنیزاو مدني ژوند ته مخه کړې، دهماغه وخت راهیسې ټولنیز نظم دټینګښت ،لانجو او شخړو دحل او فصل له پاره دا اړتیا لیدل کېده څو لانجې په یو شکل حل او فصل او دنورو احتمالي شخړو مخنیوی وشي، همدغو موخو ته درسیدو له پاره کوم منظم عدلي او قضایي سېستم شتون نه درلود بلکې په پخوازمانو کې به اکثرا دقبیلوي سېستم یانې جرګو او مرکو څخه کار اخستل کېده او په هره کورنۍ کې به مخورو ،او هوښیاروکسانو ته دستونزو او لانجو دحل له پاره مراجعه کېده ،هغوی به دخپلو تجربو او پوهې په مټ دعوې او لانجې حلولې .دبشري ټولنو له پرمختګ سره سم مختلف حقوقي اوعدلي سېستمونه رامنځ ته شول لکه:

١_فقهي حقوقي سېستم په دغه سېستم کې قانون دفقهااوو اوعلماوو نظریات دي چې دمحکمو په واسطه اجراء اوعملي کېږي، دغه حقوقي سېستم ته داسلام حقوقي سېستم ویل کېږي، په دې سېستم کې قانوني قواعد اومقررات داسلامي فقهاوو نظریات تعریفوېږي چې باید دغه نظریات د قرآن او نبوي احادیثو سره په ټکر کې نه وي.

٢ _قضایي حقوقي سېستم چې په هغه کې قانون دمحکمو پخوانۍ پریکړې اوقضایي چال چلند دی چې دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي چې دغه سېستم دکامن لا(Common Law) انګریزي حقوقي سېستم سره اړخ لګوي.

٣_تقنیني حقوقي سیستم دغه حقوقي سېستم لیکلی اوقانون، دیوه تقنیني ارګان په واسطه تدوین او دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي، دغه حقوقي سېستم ببلابېلو ټولنو دپرمختیا سره، عصري دولت دحقوقي تقنیني ماډرن سېستم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پربنسټ رامنځته او دا یې ثابته کړه چې د نورو سېستمونو د منځپانګې شمولیت له پاره مناسب دی، دوضاحت، یووالي او نظم له پلوه او قانوني قاعدې جوړونې له مخې ډېر اغېزمن او کارنده دی، مهمه ځانګړنه یې داده چې د دولت د ځواکونو، مقننه، قضائیه او اجرائیه ځواکونو تشکیلات او توازن بیانوي. چې او سمهال ټولو حقوقي سېستمونو په ماډرنو سېستمونو پیل کړی او په اسلامي نړۍ کې هم دغه تغیرات او بدلونونه په اتلسمه پېړۍ کې هغه مهال پیل شول چې عثماني خلافت، تنظیمات او مجلة الاحکام العدلیة یې د ماډرن قانون په شکل سره وړاندې کړل، باید ووایو دغه حقوقي ماډرن سېستم ته رومن ژرمنیک (Roman Zhrmnyk) ویلی شي.

د شلمې پېړۍ له پیل وروسته(۱۹۲۰زېږدیز) کې چې د(۱۲۹۹)لمریز سره سمون خوري، د مصر هېواد خپل لومړنی مدني قانون چې د(عبدالرزاق السنهوري) د الازهر علمي موسسې فقهیه غړي په واسطه ترتیب او ولیکل شو، دغه قانون د حنفي فقهي او نورو مذهبونو د فقهو پربنسټ او د فرانسې له مدني حقوقو سره سم تصویب کړ، دا مدني قانون د ډېرو اسلامي هېوادونو (ټولو عربي هېوادونو او افغانستان له پاره یو بنسټ وګرځید.

پس له هغې چې په (۱۷۴۷زېږدیز) کال کې احمد شاه دراني رسما د افغانستان پادشاه شو د قضا حکم په ثابت او انحصاري ډول د علماو په صلاحیت او اختیار کې و یا په دقیق عبارت د قاضیانو او مفتیانو په واک کې ؤ. مرکزي دولت چې زیات اختیارات او امتیازات یې علماؤ ته ورکړي و او دهغوی تاثېرات یې زیات کړي و نو علماو به هم د دولت څخه حمایت کاوه. علماو اصولاً د عدالت په تطبیق د خپلو تفاسیرو مطابق زیاته توجه نکوله په تېر قرن (۱۹۲۰-۱۹۷۰ زېږدیز) کلونو کې د عدالت د اجراء د مدیریت ساده کونه او متمرکز کولو هدف د اجرایه قوې د قدرت کمولو ته په توجه او قضایه قوې ته د استقلال په ورکولو ترسره شو. امیر عبدالرحمن خان د حاکمیت نوي دکتورین وړاندی کړل د هغه په اند او فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

.هغه د یو اسلامي ټولنې رهبر او دخپلو اتباعو په نسبت دخدای تعالی په وړاندې مسؤل دي پدې اساس هغه دعلماؤ قدرت دخپل قدرت په وړاندې یو تهدید ګاڼه. هغه په علماؤ باندې دحکومتي کنترول داعمال په منظور دقضاتو مقام ته یې په دولتي استخدام کې اداري پروسه تغیر کړه پدې شکل سره چې هغوی نورصرف دمذهبي اقتدارلرونکي ندي، امیر ددې هدف دلاسته راوړلو لپاره د وقف ارګان چې مذهبي او مالي نهاد ګڼل کېده له منځه یوړ او پدې سره یې د مذهبي قضاتو مالي پشتیوانه ګڼل کېده ړنګه شوه .د هغه وخت نه وروسته قضاتو باید قضا دمنصب لپاره د دولت تر کنترول لاندې یو امتحان ورکړای وای چې پدې سره د قضاتو مذهبي علمیت تعینېده او دهغوی دمعاش تعېنوونکی هم و، کله به چې یوچا دقضا وظیفه ترلاسه کړه بیا ددنیوي کارونواوعلومودزدکړې نه منعه کېده، همدارنګه امیرعبدالرحمن خان د محاکمو یو شرعي نظام رامنځته کړ چې د معېنو اصولو په چوکاټ کې د دولت لخوا د اساس القضات تر عنوان لاندې رامنځته شوی و، فعالیت کاوه دامیر اقدامات اګرچې دعدالت داجرا درسمي کېدو موجب شو اوپه دې طریقه مرکزي دولت قدرت یې په قضایي امورو کې زیات کړ مګر دقضایه قوې خصوصیت ته یې دیوې کلا په حیث کومه صدمه وارېده نکړه .دامیرعبدالرحمن نه وروسته امیر حبیب الله خان د ده سېستم پرته له تغیر څخه تعقیب کړ وروسته له دې غازي امان الله خان دغربي هېوادونو څخه په تقلید کوښښ وکړ ترڅو یو کامل حقوقي نظام دقانون د حاکمیت په منظور ایجاد کړي په(۱۹۲۳زېږدیز) کال کې یې یونوی اساسي قانو ن وضع کړ چې دهغې په اساس دافغانستان حکومت په مشروطه شاهي باندې بدل شو، دامان الله خان قضایي اصلاحات چې په نظام نامه باندې ونومول شو تر یوه حده دترکیې هېواد داصلاحاتو څخه چې دنولسم قرن په اواخرو کې رامنځته کړي و الهام اخستی و، امان الله خان ددولتي محاکمو یونوی نظام، سېستم اونوی دجزا قانون رامنځته کړ ،دامان الله خان داساسي قانون ۲۱ تمې مادې داسې حکم کاوه چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضایاوې باید د اسلامي شریعت، جزا قانون او مدني قانون په اساس وڅېړل شي اوورته رسیده ګي وشي د امان الله خان دوخت جزایې قانو ن غربي نړۍ څخه نه وو ،بلکې دیوه اسلامي مدون قانون شکل یې درلود ،چې په دې اساس علماؤ ته په خپل سرد تفسیر حق نه ورکول کېده باید نوموړې مدوین قوانین یې تفسیر کړې وای.د امان الله خان نه وروسته د حبیب الله کلکاني د لنډې دورې په پای ته رسېدو نادرشاه چې کله قدرت ته ورسېده هغه د امان الله خان د نظامنامې هغه برخې چې زیاتې جنجالي او مناقشې وړ وې ملغا کړې او هغه مذهبي قوانین او موازین چې په یو شکل سره د حبیب الله لخوا په شرعي محاکمو کې رامنځته شوي ؤ محدود کړل.دنادرشاه د(۱۹۳۱زېږدیز)کال د اساسي قانون ۸۷ او ۸۸ مادو د اسې حکم کاوه چې ټول عمومي مرافعات باید شرعي قوانینو سره په وفق کې تنظیم شي او د حنفي فقهې د احکامو مطابق باید مسایلو ته رسید ګې وشي.[1]

د داود خان دوره:د داود خان ریاست جمهوري په اعلان سره ستره محکمه منحل شوه او د هغې صلاحیتونه د عدلې وزارت د عامه عدالت کمېټې ته چې نوم یې قضایي عالي شورى ته تغېر شوي ؤ انتقال شول.د قاضي القضات صلاحیتونه د عدلیې وزیر ته منتقل شول ،او نورد ټولو محاکمو تشکیلات د(۱۹۲۷زېږدیز) کال د محاکمود تشکیلاتو او صلاحیتونود قانون مطابق په خپل ځای پاتې شول. د(۱۹۷۷زېږدیز)کال مصوب اساسي قانون مطابق بیا ستره محکمه رامنځته شوه او خپل صلاحیتونه یې دوباره لاس ته راوړل ،خو ددې قانون په ۱۰۱ او ۱۱۲ مادو کې د قضایه قوې د استقلال تقلیل ښکاره کېده ،دغه اساسي قانون قضایه قوه د یوحکومتي ارګان په حیث معرفي کړې و او د(۱۹۶۴زېږدیز)کال اساسي قانون په څېر یې د قضایه قوې د استقلال څخه یادونه نوه کړې.ریېس جمهور به قاضي

---

[1]- رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل ۱۳۸۸ هـ ش)ص۱۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

القضات او د سترې محکمې قضات منصوبول (۱۰۷ ماده)، علاوه پر دې د دې اساسي قانون د ۱۰۴ مادې په اساس ریيس جمهور کولای شول چې پس له پنځو کلونو قضات بدل کړي په داسې حال کې چې د (۱۹۶۴ زیږدیز) کال اساسي قانون دغه موده لس کاله ټاکلې وه.[۱]

کمونستي رژیم په وخت کې د (۱۹۷۷ زیږدیز) کال اساسي قانون ملغا شو او ټول امورات باید د انقلابي شورى د اجرايوي فرمانونو او مقرراتو په اساس تنظیم شوی وای.

انقلابي شورا داخبره اعلام کړه چې د(۱۹۷۷ زیږدیز) اساسي قانون پرته، نور قوانین دې د اجرا لاندې ونیول شي څکه دا قوانین د دوی حکومت او انقلابي شورى سره په تضاد کې نه واقع کېدل. د انقلابي شورى د فرمان د دوهمې مادې په اساس یوځل بیا د سترې محکمې اختیارات عالي قضایي شورى ته چې په سر کې يې د عدلیې وزیر قرار درلود او انقلابي شورى ته مسؤلۀ و سپارل شول ،د دې تر څنګ او مې مادې د عسکري څواکونو یو انقلابي محکمه ایجاد کړه چې هغه جرایمو ته رسېدګي وکړي چې د عسکري څواکونو، سیاسي اشخاصو او انقلاب د مصالحو په ضد واقع کېدل او نامحدود اختیارات يې درلودل، دغه محاکمو څو ځله تغیرو کړ بلاخره په (۱۹۹۰ زیږدیز) کال کې لغوه شول .د کمونستانو رژیم یو ځل بیا ستره محکمه ایجاد کړه او د اساسي قانون په ۵۲ ماده کې د قضایه قوې استقلال اعلام کړ خو په ۵۵ ماده کې راغلی ؤ چه ستره محکمه باید په منظم شکل انقلابي شورا ته راپورورکړي. د ټولو عادي محاکمو قضات په علاوه د سترې محکمې د قضاتو د انقلابي شورا د ریس له خوا منصوبېدل، وروسته د خلکو د ملاتړ د لاسته راوړلو په منظوريې په (۱۹۸۷ زیږدیز) کال کې یو نوی اساسي قانون وضع کړ چې یو څو جزوي تغیرات يې رامنځته ته کړل، د دې

---

[۱] – رامین ،مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محکم افغانستان،(چاپ سوم، حمل ۱۳۸۸) ص ۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون په ۱۰۷ مه ماده کې داسې راغلي ؤ چې قضایه قوه یو مستقل ارګان دی او ستره محکمه یو عالیترین قضایي ارګان دی چې په ټولو محاکمو دنظارت او د قوانینو دبرابر تطبیق مسولیت لري. او د ۱۱۰ مې مادې په اساس قاضي القضات د ریيس جمهور لخوا د شپږ کلونو لپاره منصوبېده.
د داخلي جنګونو په دوران کې د(۱۹۹۰ زېږدیز) کال داساسي قانون مطابق قاضي القضات جمهور ریيس ته مسؤل ګڼل کېده او دمحکمو دتشکیلاتو اوصلاحیتونو قانون نوی وضع شو .دطالبانو په رژیم کې دکمونستي رژیم اکثره قوانین لغوه شول اودظاهرشاه دوخت قوانین داجرالاندې ونیول شول.د طالبانو درژیم څخه وروسته د بن د توافقنامې په اساس د(۱۹۶۴ زېږدیز) کال اساسي قانون دوباره برقرار شو البته تر هغه ځایه چې باید بن د توافقنامې،افغانستان سره د نړیوالو معاهداتو او نورو موازینو سره په مغایرت کې قرار ونلري،چې بلاخره د(۲۰۰۴ زېږدیز)کال جنوري په شپږو یشتمه نېټه اوسنی اساسي قانون وضع شو.دبن په توافقنامه کې دقضایه قوې په رابطه په ۳-۲ مادو کې داسې صراحت موجود ؤ(د افغانستان قضایه قوه باید مستقله وي او دسترې محکمې لرونکې وي اونورټول محاکم باید دمؤقت دولت په واسطه ایجاد شي،انتقالي اداره باید دملګرو ملتو دسازمان په مرسته یوقضایي کمېسیون دداخلي قضایي نظام دبیا رغونې په خاطر چې د اسلامي اصولو، نړیوالو معیارونو،د قانون حاکمیت او د افغانستان د حقوقي عنعناتو سره مطابقت ولري رامنځته کړي).[1]
زموږ دهېواد اوسنی قانوني سېستم په جوړښت کې داسې تدابیر نیول شوي چې پورتني یاد سېستمونه په برکې رانیسي،دافغانستان اساسي قانون دهېواد تر ټولو لوړقانون دی چې ټول قوانین اوارګانونه دهمدې اساسي قانون سره په مطابقت کې تدوین اواداره کېږي،ددې اساسي قانون د ۳مې،۱۳۷مې او ۱۳۱مې

۱- رامین،مشتاقي،رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم، حمل۱۳۸۸)ص۳۲-۳۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ۹۰ یمې مادې له حکم سره سم زموږ دهېواد نظام اسلامي جمهوري دی او باید ټول قوانین د اسلام سپیڅلي دین له احکامو سره په مخالفت کې نه وي. همدارنګه محاکم د ټولو دعواوو په حل او فصل کې د بشپړې خپلواکۍ ترڅنګ باید د اساسي قانون احکام او نورعادي قوانین تطبیق کړي که چېرته دیوې دعوې په اړه په دې اساسي قانون او نوروعادي قوانینوکې څه حکم موجود نه وي، محکمې کولی شي د اساسي قانون په حدودو کې حنفي فقه او په ځانګړوموارد وکې د شیعه مذهب احکامو تطبیق د سرچینې په توګه یوازې په هماغې دعوې کې تطبیق او اجراء کېږي، د اجرایه ځواک دنده داده چې عادي قوانین او د محاکمو پریکړې اجراء او عملي کړي. د عادي قوانینو وضعه کول د مقننه ځواک اصلي او لومړنی واک د ملي شورا دی چې د ولس او ملت استازیتوب کوي.

ترکیب او هیأت: د افغانستان اساسي قانون ۱۱۲ مې مادې د حکم په اساس ستره محکمه د ستر قضائیه ځواک په سر کې چې له یوې سترې محکمې، د استناف له محکمو په ولایتي کچې او ابتدائیه محکمو د ولسوالیو په کچې او همدارنګه د ځانګړو محکمو څخه جوړه ده چې تشکیلات او صلاحیتونه یې د قانون له لیارې تنظیمېږي.

ستره محکمه (۹) کسه غړي لري چې د اساسي قانون ۵۰، ۱۱۷ او ۱۱۸ مادې له حکمونو په رعایت، چې د سالمې ادارې او سمون رامنځته کېدو او په شرایطو وړ اشخاص چې د سترې محکمې یو غړی د ریېس او نور د سترې محکمې د غړو په توګه د ولسمشر له خوا د ولسي جرګې له تایئد سره په لاندې ډول ټاکل کېږي.

- درې تنه د څلورو کلونو له پاره.
- درې تنه د اوو کلونو له پاره.
- درې تنه د لسو کلونو له پاره.

باید یادونه وشي چې ستره محکمه د لاندې دیوانونو څخه جوړه شویده:

۱-د عمومي جزاء دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-دعامه امنیت دیوان

۳-مدني دیوان

۴-دعامه حقوقو دیوان

۵-دترافیکي جرمونو دیوان[۱]

نقش او مسؤولېتونه:د افغانستان قضایه ځواک په صلاحیت کې ټولو هغو دعوو غور او رسیدګي شامله ده چې د دولت په شمول دحقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا دمدعي یا مدعي علیه په حیث د قانون له حکمونو سره سم دمحکمې په وړاندې اقامه شي، په محکموکې قضیې دمعیار او ماهیت پربنسټ په دوه ابتدایي او استناف مرحلو کې حل او فصل کېږي.ستره محکمه هغه قضیې چې داستناف دمحکمو څخه ورته احاله شوي وي، یوازې په هغو شرایطو کې ورته رسیدګي کوي چې موخه یې داوي آیا قانون په کره او سمه توګه پلي شویدی اوکنه؟ څو جوته شي چې د قانون احکام نه وي نقض شوي اویا داچې معلومات ترلاسه شي چې نوموړي احکام په سمه توګه ندي تطبیق شوي نو پدې حالت کې ستره محکمه قانوناواک لري چې د لاندنیو(تحتاني) محکمو پریکړې نقض او دسره کتنې له پاره ور ولیږي او یاهم خپله پریکړه صادره کړي چې پدې حالت کې دسترې محکمې پریکړه وروستۍ او نهایي ګڼل کېږي، په لنډه توګه د قضائیه ځواک واکونه او صلاحیتونه په لاندې ډول دي:

- د قانون پربنسټ دحکومت یا محکمو دغوښتنې پر اساس،له اساسي قانون سره دقوانینو ،تقنیني فرمانونو ،بین المللي معاهدو او نړیوالو میثاقونو دمطابقت څېړل او تفسیرول.
- دحکومت له لارې ملي شورا ته د قضایي چارو د تنظیم په ساحه کې دقانوني طرحي وړاندیز.

---

[۱] ددرې ګونو قوااو ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیظان الله پټان لیکنه ۲۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په اړوندو قوانينوکې دا ټکل شويو احوالو مطابق، دلوي څارنوالۍ يا ددعوى دلوري دا اعتراض پربنسټ، د نويو دليلونو د پيدا کېدو په سبب د محکمو پرقطعي فيصلو باندې نوې کتنه کول.
- دقانون د حکمونو پربنسټ، بهرني دولت ته د مجرمينو دبيرته ورکړې (اعادې) په هکله د دليلونو څېړنه او تصميم نيول.
- داساسي قانون اته ويشتمې مادې دحکم په پام کې نيولو سره بهرني دولت ته د اتباعو د تسليمولو په هکله د تور او اتهاماتو د دليلونو څېړل او تصميم نيول.
- دقضايي تګلارې (رويې) د وحدت تامينول.
- دقاضيانو دجنايي او انتظامي سرغړونو په هکله تصميم نيول.[1]

[2]

[1] ددرې ګونوقواوو ځانګړتياوې اوواکونه، دفيضان الله پټان ليکنه، ۲۸۳۰ مخونه
دقضايه قوې په اړه نورمعلومات داساسي قانون په اووم فصل د۱۱۲مادې څخه د۱۳۵مادې پورې وګورئ

[2] دافغانستان داساسي حقوقومبادي، صفحه ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی
د افغانستان سرحدي کرښې

څلورخواوې او سیاسي پولې په حقیقت کې دیو هېواد د ملي هویت پېژندنه کوي، چې دیو سیاسي واحد په توګه د نړۍ ملتونه یوله بله بېلوي. همدا پولې دي چې د هرهېواد جغرافیایي حدود تعین او مشخصوي او د حاکمیت سیمې یې یوله بله بېلوي او معلوموي. دیو هېواد پولې که په وچه کې وي که په اوبو (سیند، سمندرګي یا سمندر) کې، خاوره یې د بهره او پراخه وي که لږه یا کوچنۍ، ځمکه یې متجانسه وي که غیرمتجانسه، دښته وي که غره ایزه، واحد ملیت ولري که ګڼ شمېر، یوه ژبه ولري او که بېلې، خو په دننه کې، د ټاکلو سیاسي پولو په چوکاټ او د نړۍ د هېوادونو په لیکه کې دیوه واحد هېواد په توګه پېژندل کېږي. نو ځکه په یوه هېواد کې ټاکلي پولې دیوې سیاسي سیمې هغه ځرګندې بېلونکې پدېدې دي چې د ګاونډیو هېوادونو او نړیوالو معیارونو په منلو سره رسمي، ملي او نړیوال حیثیت غوره کوي.

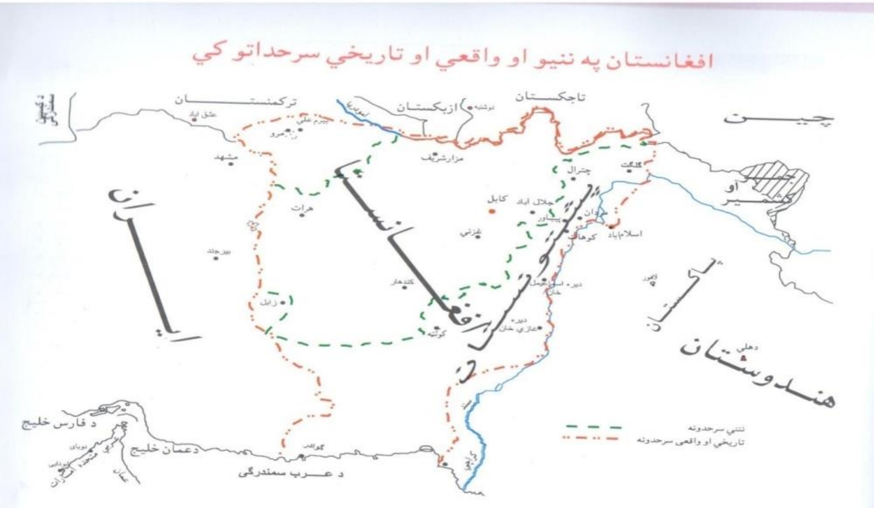

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو هېواد د سیاسي پولو تاکنه د هغه د اداري قلمرو ، ملي حاکمیت او د قانون د تطبیق ساحې راپېژني او د همدغې ځمکنۍ پراختیا په چوکاټ کې اداري او قضائي وېشنه، د اقتصادي او ټولنیزو پروژو ترتیب، پرمختیایي پلانونه، انتخاباتي فعالیتونه، ګمرکي چارې، د بانکونو ټونواو پیسو قانوني چلښت او داسې نورې چارې هم ترسره کېږي.

په لنډ ول ویلای شو چې پولې د یو دولت یا هېواد تر کنټرول لاندې سیمې په خپله لمن کې رانغاړي او د یو هېواد متشکله عنصر یانې قلمرو تثبیت او مشخصوي.

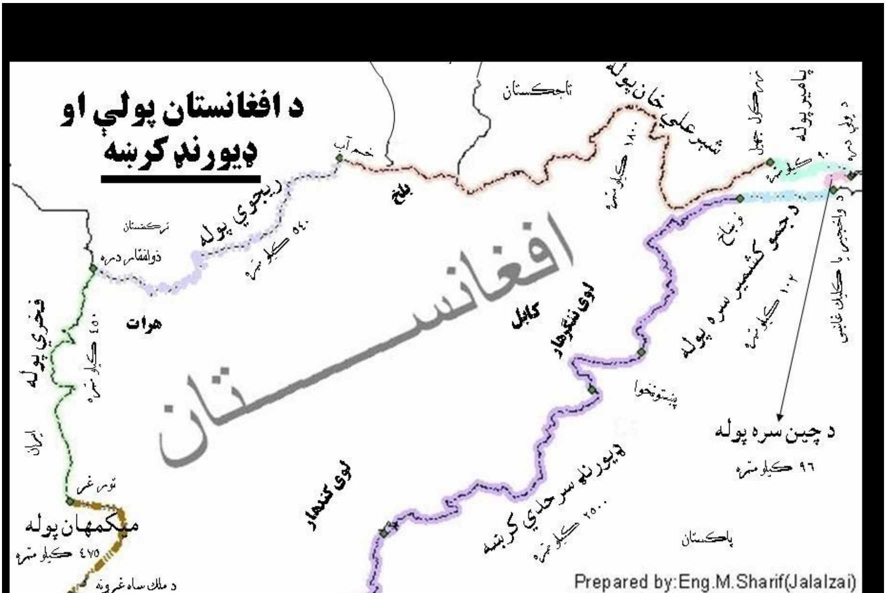

سیاسي سرحدونه هغه مهمترین عوامل دي چې یو سیاسي متشکله واحد د بل سیاسي متشکله واحد څخه بېلوی او یا په بل عبارت سیاسي سرحدونه له یوې متشکله سیمې څخه د بلې سیاسي متشکله سیمې د بېلتون یا جدا والي غوره نښې دي، چې دا نښې شونې دي طبعي او یا مصنوعي وي. په ضمن کې د همدې سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکو يا سرحدونو شتوالی دی چې په يوه ځمکه کې سياسي يووالی او انساني وحدت ممکن کوي او جوړوي يې. سرحدي خطونه هغه اعتباري او قرادادي خطونه دي چې ديو سياسي واحد حدود و د مشخص کولو په خاطر د ځمکې پر سر مشخص او ټاکل کېږي بنا پر دې سرحدونه د سياسي جغرافيې داصلي او مهمو بحثونو څخه شمېرل کېږي. سره د دې چې د سياسي واحد څخه مطلب حکومت دی هغه خطونه چې ديو حکومت ځمکه د بل همسايه ملک څخه بېلوي په نړيوالو سرحدونو مشهور دي. خو که چېرته د سياسي واحد څخه موخه او مطلب يو ولايت يا ولسوالي وي، چې ديو هېواد په داخل کې سياسي پولې رامنځته کوي، نو دې ډول سرحدونو ته ملي سرحدونه (National Borders) وايي.

پوله په عربي ژبه کې په سرحد، په فارسي کې مرز او په انګليسي کې په Border ژباړله کېږي، په حقيقت کې ديو هېواد د حاکميت او صلاحيت سيمه ټاکي.[۲] يانې هغه سيمه ټاکي چې يو ازې يو دولت پکې خپل ځواک او واکمني پلي کولای شي او له هغه څخه هغه خوا به ګام نه پورته کوي ځکه هغه خوا ته د بل هېواد د واکمنۍ سيمه پيلېږي.

ديو دولت پولې هغه فرضي کرښې يا ليکې دي چې د يو هېواد ساحه له بل هېواده (يا د هغې ساحې په اړه چې د بل هېڅ خپلواک هېواد تر واکمنۍ لاندې راغلي نه وي، لکه آزاد بحرونه) بېلوي.[۳] يا په بله وينا، پولې هغه حدود دي چې د هغو پواسطه ديو دولت قلمرو مشخصېږي او د نورو ساحو څخه يې بېلوي، دا نورې ساحې امکان لري يا بل دولت وي او يا هم آزاد سمندرونه وي.[۴]

د پولو يا سرحدونو څېړنه د حقوقو، جيوپولېټيک او جغرافيې له مهمو او په زړه پورو موضوعاتو څخه ګڼل کېږي، په خاص ډول هغه پولې چې ديو واحد ملت،

---

[۲] حقوق بين الملل عمومی، (دوکتور محمد رضا ضيائي بيګدلي، م. ۱۸۲

[۳] ، نړيوال عمومي حقوق، پوهاند دوکتور ودير ساپی م. ۹۹

[۴] ، نړيوال عمومي حقوق-لکچرنوټ، (الحاج پوهاند دوکتور حفيظ الله دانش م. ۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژاد ، قبیلې ، دین ،مذهب او کور وګړي سره بېل او جلا کړي. دا ډول پولې همېشه د سیاسي ستونزو او لانجو لاَمل وي او د دوو ګاونډیو هېوادونو ترمنځ سوله او امنیت له منځه وړي.لکه د افغانستان سره چې د وخت د ښکرور او ظالم ښکېلاکګر ځواک لخوا کابو(۱۱۷) کاله وړاندې دغه شان جبر او ناروا وشوه او ترنن ورځې پورې دوا ړولورو ته پراته ورونړه او عزیزان د دغه اور په لمبو کې سوځېږي. دا جوته ده چې پوله او سیاسي کرښه یوه قراردادي کرښه ده او د هېوادونو د سیاسي حاکمیت حدود تسجیل او بیانوي، خو له حقوقي اړخه او د سیاسي جغرافیې له مخې تر ټولو ښه پوله هغه پوله ده چې د سیاسي لانجې او مناقشې لاَمل و نه ګرځي، د واحد ملت،نژاد ،قبیلې،دین،مذهب او وګړي سره بېل نه کړي، د یو هېواد سیاسي یووالی له منځه یو نه سي،د یو قام او قبیلې ټولنیزې، اقتصادي، فرهنګي، مذهبي او سیمه ایزې ځانګړتیاوې په پام کې ولري او د بېلېدونکو وګړو غوښتنو ته پکې لومړیتوب ورکړي.[1]

د پولو د ټاکلو په موخه باید لاندې څلور پړاوونه او مراحل ترسره او طی کېږي:

۱: د سرحدي کرښو ټاکنه............................... (Allocation)

۲: د سرحدي کرښو محدود ول.......................... (Delimitation)

۳: د سرحدي کرښو نښه کول............................ (Demarcation)

۴: د سرحدي کرښو قانوني او پارلماني تائید......... (Ratification)

د سرحدونو ډولونه

کولی شو چې سرحدونه د ځواړخونو له مخې و یش کړو. یو دا چې سرحد څنګه منځته راغلی، د نژادي او فرهنګي ګروپونو په و یش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی او بله دا چې د فزیکي پدېدو سره د سرحد ورته والی او یا نه ورته والی څنګه دی. نو د همدې امله د وچې سرحدونه د و یش له مخې په لاندې توګه بېلو و.

[1] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصنوعی سرحدونه: دا هغه سرحدونه دي چې په حقیقت کې په طبیعي شکل نه وي موجود ،بلکې په غیرطبیعي ډول د دولتونو لخوا جوړیږي لکه دیوالونه،اغزن تار،پایې اوداسې نور..خودمنځته راتګ اوفزیکي پدېدوسره دورته والي له مخې سرحدونه کولای شوله دوواړخونوډلنبدي کړو. یو داچې سرحد څنګه منځ ته راغلی ، دنژادي او فرهنګي ګروپو نو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی.اوبل داچې دفزیکي پدېدو سره د سرحدورته والی اویانه ورته والی څنګه دی خو په عمومي ډول سرحدونه په دریو ډولونوویشل شویدي چې لومړی د وچې سرحدونه دي دویم بحري اودریم هوایي سرحدونه دي چې مونږاول دوچې په سرحدونو په تفصیلي ډول سره بحث کوؤ.

الف: هغه سرحدي کربښې چې په یوه سیمه کې دبشري ټولنولـه مېشته کېدوڅخه وړاندې کښل شوې وي ،دا ډول سرحدونه د سرحدونو غوره بېلګې ګڼل کېږي، ځکه کله چې ورو ورو او په تدریجي توګه انساني ټولنې ددې ډول سرحدونو په څنډو او لمنو کې مېشت کېږي،نوځانونه د سرحد دڅرنګوالي اوقوانینو سره برابروي چې له همدې امله دا ډول سرحدونه هیڅ ډول ستونزې نه راولاړوي.غوره بېلګه یې دالاسکا (Alaska) اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی ،ځکه کله چې په(۱۸۲۵- ۱۸۲۷زېږدیز)کلونوکې دروسانواوانګریزانوترمنځ ددې کربښې دویستلو پرېکړه کېده هیڅا په دغو سیمو کې ژوند نه کولو ،دا ډول سرحدونه دانتي سیدنت (Anticedent)سرحدونوپه نوم یادیږي.بله بېلګه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو (U.S.A) او کاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی چې په (۱۷۸۲-۱۸۴۲ زېږدیز) کلونو کې ټاکل شوي.

ب: هغه سرحدونه چې له وګړو څخه په ګڼو سیمو کې غزیدلي وي خو د سیمو کلتوري ارزښتونو ته پکې درناوی شوی وي چې دا ډول سرحدونه د سبسي کونت (Subsequent) په نوم یادیږي د دې ډول سرحدونو غوره بېلګې د زیاتره اروپایي هېوادونو ترمنځ لیدل کېږي او بله بېلګه یې د هند او پاکستان له ازادي او وېش (۱۹۴۷ زېږدیز) کال څخه وورسته د دواړو هېوادونو تر منځ سرحد دی.

ج: هغه سرحدونه چې دیوې سیمې داوسیدونکو کلتوري ارزښتونو ته د درناوي پرته یواځې د نړیوال سیاست په پایله کې کښل شوي وي چې د دې ډول کرښو په غزولو سره هغه وګړي چې دیوې ژبې، یو کلتور او یو نژاد څخه وي او کلونه کلونه یې یو له بل سره دیو کلتور په درلودلو سره لکه دورونو په څېر ژوند کړی وي په بېلا بېلو هېوادونو پورې تړل کېږي چې د افریقایي هېوادونو تر منځ زیاتره سرحدونه او د افغانستان په ختیځ او سهیل ختیځ کې د دیورند Durand سرحدي کرښه یې غوره بېلګې دي.[1]

طبیعي سرحدونه: هغه سرحدونه چې له فزیکي پدیدو څخه په ګټې اخستنې سره ټاکل کېږي او د طبیعي سرحدونو په نوم یادیږي. د دې ډول سرحدونو څخه ګټې اخستنې له ډېر پخوا څخه د هېوادونو په منځ کې رواج درلود. د دې ډول سرحدي کرښو د ټاکلو اصلي لامل دا دی چې د سرحدونو په نښه کولو او د

[1] د افغانستان سرحد ونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۲۱ او ۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تثبیت پړاوونه یې په اسانۍ سره بشپړیږي، همدارنګه ددې ډول سرحدونو دفاعي ارزښت هر وخت اوبیا په ځانګړي ډول په پخوا وختونو کې زیات و. لیکن باید څرګنده شي چې دې ډول سرحدونو ته د طبعي سرحدونو اصطلاح ورکول نا سمه ده چې ګویا دا ډول سرحدونه په طبیعي بڼه رامنځته شوي او د بدلون وړنه دي. ددې ډول سرحدونو اصلي رول داوي چې د دوه هېوادونو د قلمرو سیمې یو له بل څخه بېلوي او عادتاً ددې ډول سرحدونو د ګړو ترمنځ اړیکې او پیوستون کم لیدل کیږي. په دې ډول سرحدونو کې د وګړو د تېرید وراتېرید و لپاره یو یا څو ځانګړي معبرونه یاد تېرېدو ځایونه ټاکل کېږي چې همدا معبرونه په اسانۍ سره دفاعي وړتیا هم لري. او په همدې ترتیب ددې ډول سرحدونو څارنه او کنټرول د لږو لګښتونو په ګالللو سره کېږي دا ډول سرحدونه غوره او دوام لرونکي سرحدونه ګڼل کېږي ځکه چې سربېره پردفاعي او نظامي ارزښت یې د نقشې پرمخ ددې ډول سرحدونو ټاکل او تثبیت اسانتیاوې لري. پر دې ټولو غوره والو سربېره کېدای شي دا ډول سرحدونه ځینې ستونزې هم ولري د بېلګې په توګه شونې ده چې د غرونو په درو کې ځینې وګړي استوګن وي هغه وخت چې دا ډول سرحدونه ددې فرهنګي او ټولنیزو مرکزونو څخه تېریږي کېدی شي چې ستونزې راولاړې کړي چې همدغو غرنیو وګړو ته د منلو وړ نه وي د بېلګې په توګه له چین (China)

او هند (India) ترمنځ د تبت (Tibit) د سیمې او د همالیا د لړیو منځنۍ سرحدي کرښه (مکمهان) چې په ۱۹۱۴ (زېږدیز) کې تثبیت شوې وه لیکن هیڅ وخت په سیمه کې په ښه نه شوه[۱]

[۱] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۲۴-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندري سرحدونه: د ګوتو په شمېر له څو هېوادونو څخه پرته چې په وچې کې راګېر دي د نړۍ زیاتره هېوادونه د سمندرونو او سمندرګیو سره د ګاونډیتوب له امله په بېلا بېلو واټنو سره د سمندري سرحدونو لرونکي دي. یا په بله ژبه د دغې هېوادونو یوه زیاته اندازه پراخه سیمه په سمندرونو کې هم وي، په سمندرونو دبرلاسۍ او حاکمیت څرنګوالی د وچو په پرتله توپیرلري، ځکه چې په سمندرونو کې انساني ټولنې د تل لپاره نه او سیږي. ولې همدا د سمندرونو څنډې دي چې سربېره له هغو کانونو څخه چې د سمندر په بستر او یا ساحلي برخو کې دي نورې اقتصادي سرچینې لکه: له سمندر څخه د کبانو تر لاسه کول هم په زیاته پیمانه په همدې سیمو کې لیدل کېږي.

افغانستان د ښه او مناسب جغرافیایي او ستراتیژیک موقعیت، لوړو غرونو، پراخو جلګو، شنو او ښایسته درو او څپاندو سیندونو په لرلو سره د تاریخ په اوږدو کې په منځنۍ اسیا کې غوره شهرت لرلی دی.

له یوې خوا یې د امناسب اقلیم او ښه جغرافیایي موقعیت او له بله پلوه یې د ښې آب وهوا او د کرنې لپاره د مناسبې خاورې په لرلو او په همدې توګه شمال څخه د جنوب او له ختیځ څخه د لویدیځ په لورې د تګ راتګ او د تګ راتګ په پایله کې د بېلا بېلو وګړو د کلتورونو د خلط کېدو او د لرغونو کرنیزو تمدنونو د راپیدا کېدو لامل ګرځیدلی.

د افغانستان په لرغونې خاوره کې بېلا بېل تمدنونه منځته راغلي چې د دغو بېلا بېلو تمدنونو د رامنځته کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکزونه، سرحدونه او د قلمرو سیمې بېلا بېلې وې، چې د بېلګې په توګه یې له نظره تېروو.

هغه ټوټه ځمکه چې د پېړیو پېړیو څخه را پد ېخوا زمونږ د نیکونو تروا کمنۍ لاندې وه او د حالاتو د ژرندې او توندو توپانونو څخه په نني شکل او بڼه مونږ ته راپاتې ده، د تاریخ په بېلا بېلو پړاونو کې د بېلا بېلو حدودو اتو په لرلو سره په بېلا بېلو نومونو یاده شوې ده. د غه ټوټه ځمکه د پخوانۍ آریانا څخه رانیولې تر باختر، خراسان، لوی افغانستان او نني افغانستان پورې د سترو سترو مدنیتونو ټاټوبی او زانګو وه او ده او د ډېرو سترو سترونو ابغو، مشاهیرو او شخصیتونو د روزنې او پالنې دویاړ په لرلو سربېره وخت ناوخت د بېلا بېلو ښکېلاکګرو او امپراطوریو له یرغلونو او تېریو سره هم مخ شوې ده. په غالب ګمان آریایان هغه لومړنی قوم دی چې له دغې لارې (افغانستان) څخه هندوستان، داروپا ختیځې برخې او د نړۍ نورو برخو ته تللي او رسیدلي دي.له تاریخي پېښو څخه ښکاري چې د افغانستان پولې په دایمي ډول او تلپاتې نه دي ځکه سیاسي بدلونونو، د یرغلګرو تاړاکونو، کورنیو ناقراریو او قبیلوي ځانځانیو افغانستان په رازراز سیاسي محدودیتونو کې را ښکیل کړی دی.

د پخوانیو نقشو او تاریخي اثارو په مرسته د هراړخیزې پلټنې د چاپ شویو او قلمي اسنادو له پرتله کولو څخه وروسته کولای شو د دغې جغرافیاوي ټوټې (لرغوني افغانستان) پولې له ډېرو پخوانیو تاریخي دورو څخه ترنن ورځې پورې په مستنده توګه په لاندې ډول تثبیت او وټاکو:

لرغوني افغانستان (آریانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې)

له ډېرو پخوا زمانو څخه را پد ېخوا افغانستان په مرکزي آسیا کې د کرنیز مدنیت ستر مرکز وو. د آمو او سیر[1] سیندونو د شتون له کبله نو موړې سیمه، چې په

---

[1] د یو سیند نوم دی چې د تاجکستان، ازبکستان او قرغزستان په منځ کې بهیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسو (۱۲) حوزو مشتمله وه او داورال له شګلنو څخه د سند تر دلتا[۱]، د سند له سیند څخه د هند ترسمندره او د هند د تار له دښتو څخه داوسني ایران د ختیزو شګلنو پورې سیمې یې په خپله لمن کې رانغښتې، ډېره ښېرازه، حاصلخیزه او سمسوره وه. د پخواني باختر یا بخدي لوړو بېرغونو او د دفاع کلکو استحکاماتو، چې د اُم البلاد په نوم یادیده، د دغه مدنیت ته لاشهرت وربښلی و. هغه وخت(د لرغوني آریانا په وخت کې) د دغه مدنیت حدود په لاندې ډول وو:

شمالي سرحد یې د اورال جهیل[۲] وو چې د آمو او سیر سیندونو د پای له ټکي څخه پیل کېده، سویلي سرحد یې د عربو سمندرګی وو، ختیزه پوله یې د سند سیند له ګلګت څخه د هند ترسمندرګي پورې وه، لویدیزته یې د بلوچستان ولایتونه، سیستان او اوسني خراسان د ایران سره ګډه پوله لرله او شمال ختیځ ته یې د چین له ختیز ترکستان سره پوله لرله.[۱]

د یونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲ تر ۲۲۷ م ز)

د میلاد څخه(۳۳۲) کاله مخکې مقدوني سکندر په دغې ځمکې یرغل وکړ او کابو ټوله یې لاندې کړه. د سکندر په یرغل سره د دغې سیمې په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانستل شوه، د سیمې داو سیدونکو دژوندانه په هره برخه کې یو لړ بدلونونه رامنځته شول. د سکندر د راتګ څخه دمخه د دغې سیمې خلکو د آریایانو کلتوراودودونه خپل کړي وو خود سکندر په راتګ آریایې او یوناني کولتورونه سره ګډ شول او یو نوی کلتور رامنځته شو چې د یونان اوباختري کلتور په نوم

---

[۱] دلتا: د سیند خوله یا د سیند په خوله کې درسوبي موادو یوه سیمه چې دځمکې هواریدو او د سیند د څانګه کیدو سبب ګرځي.

[۲] جهیل: ډېرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې دو چې په واسطه چاپېر شوي وي.

[۱] اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاځون، م. ۱

او دتاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۰ _ ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادېده او دآریایې تمدن او کلتور په څېر یې د پرمختګ اوودې لوړ لوړ پړاونه یو په بل پسې ترشا پرېښودل.[۲]

په(۲۲۷) مخ زېږدیز کال کې دیونان او باختر دخپلواک پادشاه له خوا یو ډول نظام رامنځته شو. دا نظام په اصل کې شاهي و خوددوو جرګو یا مجلسونوله خوا اداره کېده چې یوه جرګه یې د قومي مشرانو او شیخانو جرګه وه او بله یې ملي جرګه یا مجلس و.[۳]

د یونان و باختر په دوره او بیا په تېره ددمتریوس(۲۰۰—۱۲۰م ز) په دوره کې ددې خاورې ختیځ سرحدونه ترسند اودهندوستان شمالي برخو اودګنګا تر سواحلو ورسیدل ،نو ویلی شو چې ددې خاورې سیاسي سرحدونه د ایران له دښتو څخه تر ګنګا او له سیحون(سیرسند)اوجیحون(اموسیند)څخه ترد هند سمندر پورې وغزیدل.

ددغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وي او کابو دهر واکمن په وخت کې د بدلون په حال کې وي،مګر بیا هم شمال ختیځ ته تر چین،ختیځ ته ترهندوستان،سویل ختیځ ته ترعرب سمندرګي، لویدیځ ته تر پرسیس او ننني مشهد ،شمال ته تر اکسوس یا آمو سیند او کاشغر تر غرونو پورې رسېدې.[۴]

ددغې امپراطورۍ پولې هم دپخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وي اوکابو دهر واکمن په وخت کې دبدلون په حال کې وي.

---

[۲] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م.۲۲

[۳] تاریخ افغانستان،(احمد علي کهزاد ،م.۵۲

[۴] اطلس تاریخي افغانستان، محمد عتیق پاځون، م.۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

دخراسان پولې (د ۷۴۲ تر ۹۲۲ زېږدیز پورې)

کله چې د اسلام مبارک دین دغې سیمې ته راورسول شو او مسلمانان په دغه سیمه واکمن شول، نو د دغې سیمې او وګړو په تاریخ او دژوند انه په بېلابېلو اړخونو کې بنسټیز بدلونونه رامنځته او یو نوی تمدن (اسلامي تمدن) د پخوانیو تمدنونو لمن تر ډېره بریده ورټوله او محوه کړه. د دغو بدلونونو په ترڅ کې یو هم د دغې سیمې د نوم بدلېدل و ، یانې د دغې سیمې نوم له آریانا او باختر څخه په خراسان واړول شو. دا چې څه وخت پدغه سیمه د خراسان نوم کېښودل شو او کومې ځمکې یې په خپله لمنه کې رانغښتې وې، پدې هکله د تاریخپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف شتون لري، خو د کره تاریخي اسناد و پربنسټ ویلای شو چې په لومړنیو اسلامي پېړیو کې ټولو هغو اسلامي ولایتونو ته، چې په ختیځ کې د لوت د دښتو او د سند حوزې ترمنځ پراته وه، دغه نوم استعمالیده او تر اتلسمې پېړۍ پورې په دغه نوم یادېدل. د نولسمې پېړۍ څخه وروسته د پېرنګي د لاسوهنو له امله د افغانستان په لویدیځ کې یوه برخه په ایران پورې وتړله شوه ، چې دا سیمه تر نن ورځې پورې د ایران تر واکمنۍ لاندې ده او په همدغه نوم (خراسان) یادېږي.[1]

د تاریخي شواهدو پربنسټ بایدوویل شي چې د خراسان سیمه په لومړنیو وختونو کې یوه محدوده او وړه سیمه وه خووروسته یې په کراره کراره د آریایانو لومړني حدود په خپله لمن کې راونغاړل. د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په بېلابېلو تاریخي دوروکې (له ۵-مې مېلادي پېړۍ څخه تر ۱۸-مې مېلادي پېړۍ پورې) ثابتې او معلومې نه وې ځکه یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به کوچنۍ وه، د بېلګې په توګه د غزنویانو او غوریانو په دورو کې د لرغوني افغانستان یا خراسان ځمکې ډېرې پراخه شوې. د غزنوي سلطان محمود په وخت کې د خراسان پراختیا د لوت له دښتو ، اصفهان، عراق، همدان او طبرستان څخه نیولې په ختیځ

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۳ _ ۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ګنګا تر ساحل او شمال کې تر سیر سیند یا خوارزم او سویل کې تر بلوچستان او کاتیاوړ پورې امتداد درلود ،یا په سیاسي وینا ،دغزنوي سلطان محمود په وخت کې دخراسان پولې دلرغوني افغانستان یا آریانا اصلي پولو ته ورسېدلې او پخوانۍ آریانا ،ماورالنهر او فرغانه يې په خپلو لمنو کې راونغښتل.[۲]

دیادولو وړ ده چې هغه مهال خراسان په دوو برخو یادېده،عام خراسان او خاص خراسان،د هندوکش (هندوکش) د غرونو څخه ښکته جنوبي سیمې،چې ختیزې سیمې،سویل او سویل لویدیز افغانستان،نننی پښتونستان او بلوچستان پکې شامل وو ،دعام خراسان په نوم یادېده او دهندوکش دغرونو څخه بره خواته شمالي سیمې،چې لاندې څلور برخې یا ربعې يې لرلې،دخاص خراسان په نوم یادېده.

۱- دنیشاپور او شاریاخ ربع: په دغې ربعه کې نیشاپور، طوس، مشهد ، همدان، اسهیق، سبزوار، جوین،جاجرم، اسقراین،استوا ،کلات،سرخس ا ځینې نورې برخې شاملې وې.

۲-د مروې ربع: په دغې ربعه کې دمرغاب سیند ، لویه مروه،خوارزم،جیحون او ځینې نورې برخې شاملې وې.

۳- د هرات ربع:په دغې ربعه کې دهرات ښار،دهریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، دشینډنډ ولایت، پوشنج، د بادغیس ولایت او ښارونه يې، غرجستان، غور، بامیان او ځینې نورې برخې شاملې وې.

۴- د بلخ ربع: په دغې ربعه کې فاریاب، شبرغان، انبار، اندخوی، تخارستان، خلم، سمنګان، اندراب،تالقان او ځینې نورې سیمې شاملې وې.

په ټول خاص خراسان کې پورته څلوربرخې شاملې وې چې دهندوکش (هندوکش) د سویل ترځمکو ،باباغره، فیروز غره او دهند ترسمندر پورې يې امتداد درلود.[۱]

---

[۲] ،اطلس تاریخي افغانستان،(محمد عتیق پاځون لیکنه م. ۷

[۱] د تاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م. ۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پنځمې میلادي پېړۍ څخه تر اتلسمې پېړۍ پورې که د افغانستان تاریخ ته وکتل شي نو وبه لېدل شي چې د مختلفو حکمرانانو د قدرت په اوږدو کې د هېواد اصلي حدود د هغوی د سیاسي حدودو سره یو شان نه وو ، د بېلګې په توګه د افغانستان سیاسي پولې یو وخت د تارم (Tarim) صحرا او کاشغر ترغرونو پورې رسېدلې وې ، کله به هم په ترکستان او یا ماوراالنهر (د اموسیند پورته خواوې لکه: تاجکستان، ازبکستان، اوترکمنستان)او کله به هم په ایران کې او ځینې وخت به په هندوستان کې وې یانې د غزنویانو ، سلجوقیانو ، غوریانو او ځېنو نورو په دوروکې افغانستان د ګاونډیو هېوادونو سره په شمال او لویدیځ کې یو واحد دولت و ، حال دا چې ځینې وخت به یې د پردیو د کامیابېدو له کبله پولې کوچنۍ شوې او یا به تجزیه شو.۲

په لومړیو کې د خراسان نوم یوې کوچنۍ ټوټې ځمکې ته منسوب و او ورو ورو پکې نورې پراخې سیمې راګیرې شوې ، د افغانستان د شمال او شمال لویدیځ ولایتونه لکه تخارستان (بدخشان او قطغن) بلخ (مزار شریف او میمنه) مرغاب، هرات، مرو ، طوس او نیشاپور د خاص خراسان په نوم یادیدل.

سربېره پر دې ځینې نورې سیمې یانې د هندوکش جنوبي سیمې یا د افغانستان ختیځې، جنوبي او جنوب لویدیځې سیمې او سنۍ پښتونستان او بلوچستان هم په خراسان کې شاملې سیمې وې چې دا وروسته یادې شوې سیمې د عام خراسان په نوم پېژندل کېدې.

د عام او خاص خراسان د سرحدونو په شمال کې د خوارزم (ماورالنهر او فرغانه) جنوب خواته یې د هند سمندر ، ختیځ لورې ته یې سیند او جهلم او لویدیځ لورې ته یې د لوت دښته او کرمان پراته وو.

---

[۲] پورتنی اخځلیک ،م. ۹۲۴

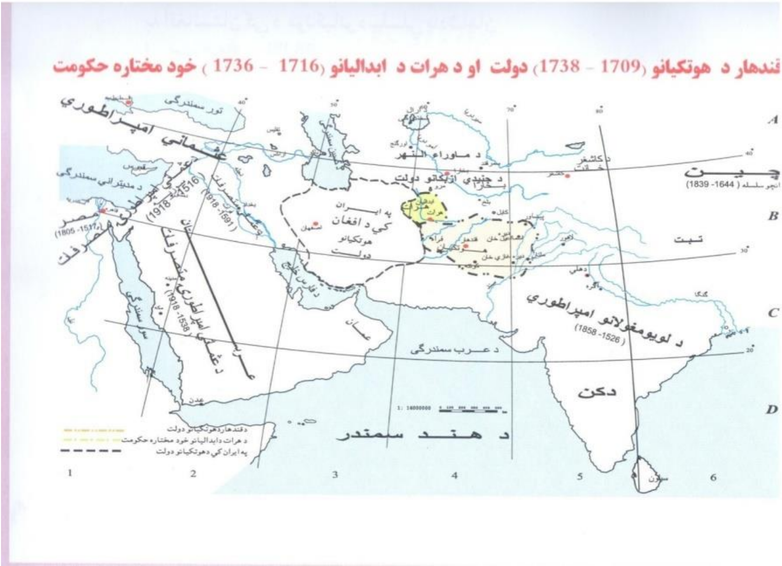

د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې)

ده ېرې مـودې ځخـه وروسـته دافغانـانو دخـاورې د ۲۰۰ کلنې تجزیـې او ګـډوډۍ مرحله پـای تـه ورسـېده اودافغانـانو سره دروښانه راتلونکې هیلې پیدا شوې.په (۱۷۰۹)زېږدیزکـال کـې میـرویس خـان هوتـک پـه کنـدهارکـې د ایرانـي واکمنیـو وروسـتنۍ پـاتې شـونې محـوه کـړې او پـه کنـدهارکـې یـې د افغـان غلجیـانو (هوتکیانو) مستقل حکومت رامنځته کړ. دمیرویس نیکـه اودهغـه څخـه وروسـته دشاه محمود هوتکي،شاه اشرف هوتکي اوشاه حسین هـوتکي دواکمنیـو پرمهـال دافغانستان پولې شمال ته ترکابله، شمال ختیځ ته تر پېښوره،ختیځ تـه ترملتانـه، جنوب ته تر سنده اولویدیځ ته تـر هراتـه پـورې رسـېدلې وې.دهوتکیـانو پـه دولـت کې اسماعیل خان ډېره،غازي خان ډېره،کوټه،کندهار، فراه او ځېنې نورې سیمې شاملې وې. [۳]

---

[۳] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، (محمدعتیبق پاڅون، لېکنه م. ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې)

په(۱۷۴۷زېږدیز) کال کې دایران واکمن نادر افشار ووژل شو، دهغه د وژل کېدو څخه وروسته ۲۵ کلن احمد ته د کندهار ښار د شېرسرخ بابا په زیارت کې د بې برخلیکه او ټوټه ټوټه وګړو د چارو واګې وسپارل شوې. احمد شاه په خپل ځانګړي سیاسي درایت او پوهې سره په پیل کې د دغې سیمې خلکو ته د ملي هویت او پېژندنې په ورکولو سره په ملت جوړونه لاس پورې کړ، ټول لراو برپراته بېلابېل ټبرونه یې د واحد افغان په ټغر سره راټول او کېښینول او ورپسې یې د امپراطورۍ دحدودو په ټاکلو پیل وکړ. بابا دیوه امیراو افغان امپراطور په توګه د خپلو لسو نظامي، ستراتیژیکو او برخلیک ټاکونکو سفرونو په ترڅ کې دافغانستان پولې دآریانا د پخوانۍ ځمکې ترکچې ورسولې او په خاوربنه کره یې دآسیا په زړه کې ددغوبې برخلیکه خلکو لپاره دافغانستان په نوم د اوسیدنې او پېژندنې یو ستر ټاټوبی جوړ او رامنځته کړ او افغان توغ یې پرې ورپاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلوی افغانستان بنسټ ایښودونکي، افغانانو ته دملي هویت وربښونکي او د افغانانو پلار اعلیحضرت احمد شاه بابا ډېر ستړي، ستومانه او خادم ژوندانه څخه وروسته دوفات پرمهال لوی افغانستان په لاندې پراختیا او سیاسي پولو سره خپلو راتلونکو نسلونو ته د مور او ناموس په څېر په میراث پرېښود:

له مروه او آمو څخه تر عرب سمندرګي، بلوچستان، سند، ګجرات او د ډېلي شاوخوا سیمې یې تر کشمېر پورې په خپله لمن کې رانغښتلې، یانې شمالي پوله یې دآمو سیند، سویلې پوله یې عرب سمندرګی او د عمان خلیج، لوېدیځه پوله یې مشهد او کرمان او ختیځه پوله یې سرهند او د تبت د غرونو لړۍ وې.[2]

بابا دخپلې امپراطورۍ د پراخولو، ساتلو او پرمختګ په موخه کابو لس ځله د هند، خراسان او شمالي سیمو په لور نظامي سفرونه وکړل چې ډېر ستړي شو او دهمدغې ستړیا له امله ناروغي ورپېښه او ترې وفات شو، خو دوفات پرمهال (۱۷۷۳ زېږدیز) کال یې یوه پراخه امپراطوري په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، په لوېدیځ کې تر مشهد او سبزوار، په شمال کې د آمو تر سینداو په سویل کې تر عرب سمندرګي پورې رسېدله. دغه حدود چې پورته ذکر شول د اتلسمې پېړۍ په اوومه لسیزه کې د دراني امپراطورۍ حدود وو خوداټول افغانستان نه وو، بلکې پخپله احمد شاه بابا به د اباسیند څخه تر مشهده او د آمو سیند څخه تر عرب سمندرګي پورې سیمه افغانستان باله او نورې سیمې لکه کشمېر، پنجاب، سند، خراسان یې دافغانستان ملحقات ګڼل.[1]

---

[2] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض م. ۳۳

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۳۶ _ ۳۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر
ددغې خاورې پراخوالی په بېلابېلو وختونو او دورو کې دواک دخاوندانو دتوان اودنړیوالې وضعې د څرنګوالي په ترڅ کې د تغیر او بدلون په حال کې وو.
دافغان ملي تاریخ لیکوال دیوه غربي تاریخپوه ګانکوفسکي دکتاب په حواله چې (دراني امپراطوري) نومېږي،لیکي((دلوی افغانستان جوړیدل اودپولوټاکل داحمدشاه(بابا) په واسطه په کال(۱۷۶۱)زېږدیزکې بشپړل شول.احمدشاه بابا په خپل ژوندانه کې ددوه میلیونه کېلومتره مربع (۲۰۰۰۰۰۰ Km۲)په مساحت افغانستان جوړ او راتلونکو نسلونو ته یې په میراث پرېښود. [۲]
احمدشاه بابا دغه ستره امپراطوري په اتو ولایتونو او پنځلسو اعلی حکومتونو وېشلې وه.
دبابا(دوفات څخه وروسته ددغې سترې امپراطورۍ دچارو واګې تیمورته ورکړل شول.
تیمورشاه دداخلي توطیواوشورشونو په شنډولو ،ځپلواو دبې شمېره بنځواواولادونو په اداره بوخت شواو دهېوادچارې یې په ډېرو نازکو حالاتو کې ترشا پرېښودلې او په سم ډول یې ترتیب او تنظیم نه کړې. تیمورشاه په خپله(۲۱) کلنه واکمنۍ کې یوازې د داخلي توطیو اوځینو باغي او بېلتون غوښتونکو پاڅونونو په ټکولو سربېره له پلاره ورپاتې امپراطوري وساتله او نور یې کوم پرمختګونه ونه کړل.
دتیمورڅخه وروسته دهغه ځوی شاه زمان واک ته ورسېد ،شاه زمان دوخت په سیاسي ګرداو کې ګېر شواو ویې نه شوای کړای چې ځان ددغه ګرداو له داخلي او خارجي اغېزو څخه په آمان کې وساتي. دغه وخت انګریزانو په شمالي هندکې پرهغو افغاني مقبوضاتو دتسلط پروژې ترتیب اوطرحه کولې چې له احمدشاه بابااوتیمورشاه څخه شاه زمان ته په میراث پاتې وو او دتیمورشاه په مرګ سره

[۲] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م ۴۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې د بغاوت جنډې پورته کړې. پنجاب چې تل د سکهانو د پاڅونو مرکز وو د تیمورشاه له مرګ سره یوځل بیا پکې د بغاوت سرونه پورته شول. شاه زمان د هغو د تصفیې او ارامولو په موخه یو ستر پوځي پلان طرحه او چمتو کړ، خو دا چې د غه مهال پنجاب د انګریزانو د استعماري کړیو او پروژو د تطبیق ځای او مرکز تاکل شوی وو، نو شاه زمان په سخت تشویش کې شو او په ځان کې یې د دې توان و نه لید چې د پنجاب په ضد کوم ګام پورته کړي ځکه هرلور ته چې به یې حرکت کاوه نو له بل لورې به پاڅونونه پیل کېده. شاه زمان په دام کې د نښتي زمري په څېر هرلورې ته لاسونه اچول او هڅه یې کوله چې له نیکه څخه ورپاتې امپراطوري په اصلي او پخواني حالت ژوندۍ وساتي، خو له بده مرغه د انګلیسانو، ایراني واکمنانو او داخلي مخربو عناصرو د مخالفتونو او خنډونو له امله یې د غې هیلې د عمل جامه وانه غوستله.[1]

د شاه زمان د واکمنۍ پرمهال انګلیسانو د افغانستان په هکله دوه ډوله سیاست طرحه کړی وو، په لومړۍ مرحله کې د دوی سیاست دفاعي وو، یانې یوازې د دې مخه یې نیوله چې افغانان په هند برید و نه کړي او په دویمه مرحله کې یې سیاست تعرضي بڼه خپلوله او غوښتل یې چې افغانستان په راتلونکې کې کمځواکه او حتی تجزیه کړي.[2]

شاه زمان څخه وروسته د شاه محمود د واکمنۍ پرمهال انګریزانو په افغانستان کې بربنډه او ښکاره لاسوهنه پیل کړه او خپل دفاعي سیاست ته یې تعرضي جنبه ورکړه او هڅه یې کوله چې د روسیې له خوا پر هند د احتمالي برید په وړاندې د افغانستان څخه د ډال او خنډ په حیث کار واخلي. همدارنګه انګریزانو له یوې خوا د سدوزیو او محمدزیو د کورنیو ځینې غړي په غبرګ کې ونیول او په بېلابېلو

---

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م ۴۴ _ ۴۵

[2] ، مداخلات خارجي در امور افغانستان، د اصحاب الدین سیدي لیکنه م ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځـایونوکې یـې بغاوتونواوشورشـونوته هڅـول او لـه بلـې خـوا یـې ایرانیـانو، هندوانواوسکهانو ته پرافغانستان باندې دیرغل لپاره مرستې ورکولې.
پـه(۱۸۰۲)زېږدیزکـال دشمال ازبکـان دآمولـه سیند څخـه راتېـر شـول، په(۱۸۰۳) زېږدیزکال کې دایران قاجاریـانو، دنادر افشـار دکورنۍ څخـه خراسـان اومشـهد ونیول پداسې حال کې چې نوموړې سیمې پخوا دافغـان حکومت پـه امرادار‌ه اوکنټرول کېدلې.[۳]
انګریزانـو دافغانسـتان داوږد مهالـه لانـدې کولـو، تجزیې اوپـه هنددروسـیې یـا فرانسې دبرید دمخنیوې په موخه دلومړي ځل لپاره د(۱۸۰۹)زېږدیزکال دفبرورۍ پـه میاشـت کـې یـانې دشـاه شـجاع دلـومړنۍ واکمنـۍ پرمهـال دمونټ سـټوارټ الفنسـټون(Mount Stuart Elphinston) پـه مشـرۍ دافغانـانوژمنی پلازمېنې پېښـور تـه یـوپلاوی راولېږه، دپلاوي هدف ظاهراً دافغان ـ انګلیس دارېکـو پیـل ښـودل کېـده خو پـه حقیقت کې دغـه پـلاوی د سیمې د هـر اړخیزې څېړنې اوجاج اخستنې په موخه راغلی وو او پـه دغه ارتباط سره انګلیس وکولای شول چې له شاه شجاع سره دیوتړون پـه اساس پـه سیمه کـې د نـوک څرخېدوځای پیدا او دافغانستان په چاروکې لاسوهنه پیل کړي. دغه پلاوي په خپل ترکیب کې کـابوځلور سـوه تنـه بېلابېـل ملکـي مـامورین، انجینران، د سروې متخصـصین، نظامي منصبداران، پلي او سپاره عسکر لرل.[۱] الفنسټون لـه خپلو راغلو ملګرو سره سیمه پـه ډېر دقیق ډول وڅېړله او معلومات یې انګلستان او برطانوي هند تـه ولېږل. الفنسټون چې پـه خپلو لیکنوکې اباسیند دهنداوافغانستان ترمنځ طبیعي اوسیاسي پوله بولې.

---

[۳]، د افغانستان معاصر تاریخ-لکچرنوټ، (د پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۲۴

[۱] د افغانسـتان پـر معاصـر تـاریخ یـوه لنډه کتنـه، د کاندیـد اکاډمیسـن محمـد ابراهیم عطـایي لیکنه م. ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود ددویم ځل واکمنۍ پرمهال د پنجاب حاکم رنجیت سنګهـ په ملتان برید وکړاو ملتان یې ترخپلې ولکې لاندې راوست.[3] په کابل کې د سردار دوست محمد خان د حکومت پرمهال یانې هغه وخت چې په افغانستان کې مرکزي حکومت شتون نه درلود او هېواد د محمدزیو ورونو له خوا په ملک الطوایفي ډول اداره کېده، سند، بلوچستان او بهالپور محلي اداراتو ته وسپارل شول. کشمېر او ډېره جات د پنجاب سکهانو ونیول.[4]

په (۱۸۳۰) زېږدیز کال پېښور د رنجیت سنګهـ له خوا ونیول شو.[5] بلوچستان د لومړۍ افغان ـ انګلیس جګړې څخه وروسته په (۱۸۴۳) زېږدیز کال کې د خان قلات د خیانت له امله د افغانستان څخه بېل او د انګلیس د نفوذ په سیمه کې شامل کړای شو چې وروسته انګلیسانو کاملاً د افغانستان څخه بېل کړ.[6]

پدې ترتیب د تیمورشاه د واکمنۍ څخه وروسته له یوې خوا د سدوزیانو ترمنځ واک ته د رسېدو په خاطر خپل منځي اختلافات او بې اتفاقۍ او له بلې خوا د سدوزیانو او محمدزیانو د کورنیو ترمنځ اختلافات او همدا رنګه د محمدزیانو خپل منځي اختلافات د دې لامل شول چې د وخت ښکیلاکګر ځواک خپل انساني ضد کړه وړه ترسره کړي، او په پایله کې د بابا په وینو ګټل شوی ملي ناموس یانې (لوی افغانستان) د لاسه ولاړ، له ختیځ، لویدیځ، سوېل او شمال څخه راکوچنی او په وچې کې راښکیل هېواد ترې جوړ شو.

---

[3] ، دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي لیکنه م. ۲۵

[4] ، د افغانستان معاصر تاریخ -، پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۳۳

[5] محمد عتیق پاڅون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م. ج

[6] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، د محمد عتیبق پاڅون لیکنه م. ۳۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه زمان څخه وروسته د بابا (د امپراطورۍ کابو دولس لکه متره مربع (۱۲۰۰۰۰۰ Km۲) خاوره د نااهله اولادونو د نه پاملرنې ،ناپوهۍ او خپل منځي سرتنبګیو له امله د افغانستان له تن څخه بېله او د دښمن پلیتو قدمونو ته پرېښودل شوه.[۷]

په لاندې جدول کې د احمد شاه بابا څخه د راپاتې دراني امپراطورۍ د تدریجي تجزیې او ټوټه کېدو بهیر ته نغوته کوو ،یانې په ترتیب سره د هغو سیمو نومونو او د بېلتون کلونه ذکر کوو چې د شاه محمود د واکمنۍ څخه د امیر عبدالرحمن خان ترواکمنۍ پورې د افغانستان له تن څخه بېلې او په ګاونډیو هېوادونو یا سیمو پورې تړل شوې دي: ♠

: دراني امپراطورۍ تدریجي تجزیه او د لوی افغانستان له اصلي وجود څخه بېلې کړای شوې سیمې

ګڼه	بېل کړای شوی ایالت، ښار یا ځای	د بېلتون کال	د وخت واکمن	بېلونکی یا نیونکی
۱	د خراسان ایالت	۱۸۰۳	شاه محمود ابدالي	قاجاري ایران
۲	اباسین تر څېرمه د اټک کلا	۱۸۱۲	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګهه په مشرۍ پنجابي سکان
۳	د ملتان ایالت	۱۸۱۸	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګهه په مشرۍ پنجابي سکان
۴	د کشمیر ایالت	۱۸۱۹	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګهه په مشرۍ پنجابي سکان
۵	غازي خان دیره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان	د رنجت سنګهه په

[۷] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

			محمدزی د کابل والي او ورونه یې	مشری‌پنجابي سکان
۶	اسماعیل خان د ېره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنگهه په مشری‌پنجابي سکان
۷	د پېښور ایالت	۱۸۳۰	دوست محمد د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنگهه په مشری‌پنجابي سکان
۸	د سند ایالت	۲۵- ۱۸۴۳	امیر دوست محمد	انگلیس
۹	د بلوچستان ایالت	۵۴- ۱۸۷۲	امیر دوست محمد شېرعلي خان، افضل خان او محمد اعظم	انگلیس
۱۰	د خیبر، کرمې او بولان ستراتیژیکې درې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۱	د کوژک او پیوار غاښي (کوتلونه)	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۲	د لنډي کوتل ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۳	د شال، فوشنج او کوژک سیمې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۴	د کوټې ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۵	د سیبې او پېښین ښارونه	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انگلیس
۱۲	د سوات ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انگلیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	د باجوړ ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۸	د چترال ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۹	د ارناوې، وزیرو، داورو او چاغې سیمې	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۰	د چمن ښار	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۱	د مروه ایالت	۱۸۸۴	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۲	د پنجدې ایالت	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۳	د آق تپه، چمن بېد او چشمهٔ سلیم ښارونه	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۴	د آمو سیند څخه بره خواته د پامیر سیمه	۱۸۹۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۵	د سیستان ایالت لویه برخه	۱۸۷۲	امیر شېرعلي خان	ایران

♠ په دې هکله دلاډېرو معلوماتو په خاطر په لمن لیک کې لېکل شویو کتابونو ته مراجعه وکړئ.[1]

[1] محمد عتیق پاځون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل:مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م. ۲۴

◄ ،مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان د محمدعتیق پاځون لېکنه م. ۲۹۹

◄ ،د افغان ملي تاریخ،د قدرت الله حداد فرهاد لېکنه م. ۴۰۲

◄ د ډیورنډ تراژیدي))،ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه،(محمد عتیق پاځون،(لېکنه م. ۱۸۲

◄ ،دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان،پاکستان و نیروهاي ناتود غلام محمد محمدي لېکنه م. ۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان اوسنۍ پولې

کله چې په بېلابېلو وختونو کې د افغانستان ځمکنۍ پراختیا ګورو او یادا چې د افغانستان پولې څېړونو له هر افغان سره دوه ډول احساس پیدا کېږي.

• لومړی احساس چې هر ربښتني افغان پرې خوشحاله کېږي او روح یې پرې تازه کېږي هغه د ملي غرور احساس دی، ځکه هر کله چې یو افغان خپلې پخوانۍ ځمکنۍ پراختیاوې او لويې امپراطورۍ ګوري او د دغو امپراطوریو په لمنو کې بېلابېل له ویاړه ډک او ځلیدلي مدنیتونه ګوري، چې حدود یې د آمو د سیند څخه تر عرب سمندر ګې، د پنجدې، سیستان او اسلام کلا څخه تر سیر سیند پورې رسېدل او خپلو اکو ځواکمنو دولتونو پرې واکمني کوله او یادا چې بلوچستان، اسماعیل خان ډېره، کشمېر، ډېلي او سند زمونږ د امپراطوریو ملحقات وو، نو د هر افغان لپاره د ویاړ او خوښۍ ځای وي.

• دوه یم احساس چې د هر افغان لپاره د ژور خفګان سبب ګرځي هغه دا دی چې په اتلسمه زېږدیزه پېړۍ کې د دوو لویو ځواکمنو ګاونډیو هېوادونو (په ختیځ کې برتانوي هند او په شمال کې تزاري روسیې) ترمنځ زمونږ د هېواد موقعیت د دې لامل شو چې افغانستان د تېریو او سیاسي بریدونو ډګر وګرځي. افغانان او ټاټوبی یې له انګریزانو سره د لومړۍ او دوه یمې جګړې په پایله کې ورو ورو کمزوری شول، د خاورې ځینې مهمې او ستراتیژیکې برخې یې د لاسه ورکړې او وروسته د روس او انګلیس ترمنځ د بفر یا حایل په بڼه رامنځته شو.

د افغانستان نننۍ پولې او سرحدي کرښې چې پر سیاسي نقشو ترسیم شوي کابو یوه پېړۍ وړاندې تثبیت او ټاکل شوي دي. د دغو پولو او کرښو په ټاکلو کې ګاونډیانو، انګلسي او روسي حکومتونو مستقیم لاس او مهم رول درلود.[1] د دغو لاسوهنو او مداخلاتو، چې په ټوله مانا د سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره ترسره

---

[1] ((د ډیورنډ د موافقه لیک حقوقي ارزونه))، ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه، پوهنوال دوکتور محمد عثمان روستار تره کی، لیکنه. ۱۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، د پولو او سرحدي کرښو په ټاکنه کې د سیمې د دولتونو، قومونو او حتی خلکو ترمنځ ډېرې سیاسي ستونزې رامنځته کړې دي.[۲] دلیکنې پدې برخه کې په ځینو هغو مطالبو لنډه رڼا اچوو چې د افغانستان د او سنیو پولو په ټاکنه او تثبیت کې يې په یو ډول نه یو ډول اغېزې لرلې دي.

د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې

د افغانستان په معاصر تاریخ کې د ډیپلوماتیکو تحولاتو په رابطه د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو جوړښت او بدلون ډېر مهم خو په عین حال کې یو مغلق او پیچلی بحث دی چې د موضوع په اړوند د ډېرو سیاسي اسنادو، مذاکراتو او میثاقونو په استناد باید خبرې وشي. پدغه ځای کې به د موضوع د جریاناتو په توضیح بشپړه رڼا واچوو.

د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو مسئله که څه هم د نولسمې پېړۍ له دوهمې نیمایي څخه بیا کابو د شلمې پېړۍ تر دوهمې نیمایې پورې وخت په برکې نیسي خو د موضوع د لا روښانتیا او دقیق تحلیل په موخه باید یو څه وخت وړاندې لاړ شو او د هماغه وخت څخه په موضوع تحلیل او څېړنه پیل کړو.

افغانستان د بابا د امپراطورۍ له پیل سره، چې د اتلسمې پېړۍ د دوهمې نیمایې سره سمون خوري، د یو سیاسي او ثابت کولتوري اورګانیزم په توګه شکل نیولی وو. بابا او دهغه مشاورین دغې نقطې ته په بشپړ دقت سره متوجې وو چې افغانستان باید د سیاسي بقا څښتن شي، هماغه وو چې بابا په خپل

[۲] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول ځواک سره هڅه کوله چې د هېواد د پولو سیاسي جوړښت د کلتوري جوړښت سره په مطابقت او مناسبت کې وټاکي. احمد شاه بابا د اباسیند او آمو سیندونو ترمنځ سیمه افغانستان باله چې په همدغو حدودو کې یې پولې ټاکل کېدلې او نورې سیمې چې به یې فتح کولې هغه به یې د افغانستان د اقمارو په څېر ساتلې. د دغو سپوږمیانو یا اقمارو څخه به یې په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډېره زیاته ګټه اخستله[1]

دبابا تر وفات پورې د افغانستان پولې ډېرې پراخې وې خو وروسته چې د سدوزیو او محمدزیو د فتنو او فتور دوره پیل شوه، نو د سرحدونو مفهوم بېخې د منځه ولاړ. دوخت ستروځواکونو د شمال څخه روس د سویل څخه انګلیس اودلوېدیځ څخه قاجاري ایران کابویوه پېړۍ په دې هڅه کې وو چې افغانستان وخوري، خو افغانستان د دوی داړتیاوو او خپل جغرافیوي موقعیت له مخې له منځه نه ولاړ.

روس او انګریز په خپلو منځو کې د ټکر د مخنیوي په خاطر پر افغانستان دبفر، حایل یا جدایي طرحه وتپله او اوسنۍ پولې او کرښې تر ډېره بریده د همدغه سیاست تر سیورې لاندې رامنځته شوې دي، چې په لاندې ډول یې په تفصیل سره څېړو:

د افغانستان شمال ختیزې پولې

په شمال ختیزه برخه کې افغانستان له پخوانۍ روسیې (نتني تاجکستان) او چین سره په داسې یوه سیمه کې ګډې پولې لري، چې د کال په اوږدو کې تقریباً همېشه تر واورو او کنګلو نولاندې وي. دغه سیمې د پامیر او واخان کم بره منطقې دي. په دغه عنوان کې به لومړي د پامیر پوله او بیا له چین سره ګډه پوله تر څېړنې لاندې ونیسو.

---

[1] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف - د پامیر یا واخان پوله:

د امیر شېرعلي خان د واکمنۍ په وخت کې د دغې پولې ټاکلو یا تعینولو ته څوک متوجه نه وو، خو کله چې عبد الرحمن خان واک ته ورسېد نو د دغې پولې ټاکل او تعینول یې هم اړین وبلل، نو موړي په (۱۸۸۲) زیږدیز کال کې یادونه وکړه چې د خواجه صالح څخه تر پامیر پورې سرحدي کرښه باید وټاکل شي. په همدې کال روسي ځواکونو په پامیرکې پر افغان سرحدي ځواکونو برید وکړ، ټول یې ووژل او شمالي پامیر یې ونیو. په همدغه وخت کې د انګلیس د باندنیو چارو دوزیر روزیري او په لندن کې د روسیې د سفیر موسیو دوستال ترمنځ خبرې روانې وې چې دا خبرې د پلاوي په ټاکلو پای ته ورسېدې. په دغه پلاوي کې د انګلیس له خوا جنرال جبرارد او توماس هولډېچ او د روسیې له خوا مونوکوسکي او بندیسکي وټاکل شول. پلاوي څېړنې پیل او نقشه یې چمتو کړه. همدارنګه سیمې ته یو ګډ پلاوی هم ولېږل شو، په دغه پلاوي کې د افغانستان څخه غلام محي الدین خان، د انګلیستان له لورې میجر جیرلو او د روسیې له خوا فیفروشویکوویسکي د خپلو ډلو مشري کوله.[1] د (۱۸۹۵) زیږدیز کال د مارچ په میاشت کې د انګلیستان د باندنیو چارو وزیر او د روسیې سفیر په هغه پروتوکول لاسلیک وکړ چې له مخې یې لوی پامیر، د شغنان او روشان (د بدخشان ولسوالۍ دي) په ګډون، روسانو ته او کوچنی پامیر، د واخان له دهلیز او دروازه

---

[1] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته ورسېږ.دغه دهلیزچې ترچیني ترکستان پورې غزیدلی (۸۰ –۱۰۰) کېلومتره اوږدوالی او (۱۳– ۱۲) کېلومتره پلنوالی یا سور لري.[2]

د پامیرسرحدي کرښه چې د افغانستان او تاجکستان ترمنځ ګډه پوله تشکېلوی، د ۹۰ کېلومتره اوږدوالي په لرلو سره دویکتوریا (زرکول) جهیل دختیزې اخرنۍ برخې څخه پیل او دلوړو ځایونو څخه تر تېرېدا وروسته د یولې تر درې امتداد پیدا کوي.[3]

ب - چین سره ګډه پوله:په(۱۹۴۹)زېږدیز کال کې په چین کې کمونیستي انقلاب رامنځته او له امله یې د چین ولسي جمهوریت جوړ شو.دهمدغه کال د سیپټمبر په میاشت کې د افغانستان سره د ګډې پولې دټاکلو خبرې پیل شوې او په(۱۹۵۷)زېږدیز کال کې پرېکړه وشوه چې پوله باید دځمکې پرمخ تثبیت اووټاکل شي. باالاخره دافغانستان او چین ترمنځ ګډه پوله دیو لړ خبرو څخه وروسته د (۱۹۶۴) زېږدیز کال د اګست په میاشت کې رسماً ددواړو لوروو داستازو له خوا په فني ډول د ستنو په وسیله په نښه، تثبیت او وټاکله شوه.[4] دا پوله د ۹۲ کېلو

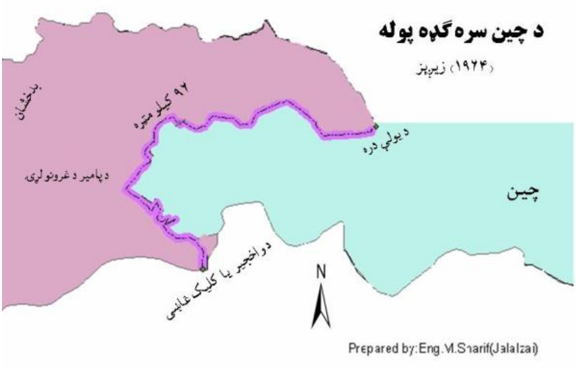

---

[2] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی،م. ۲۳۸

[3] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لېکنه م. ۷۳

او د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[4] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی،م. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

متره اوږدوالي په لرلو سره د یولې له دري څخه د قوس په بڼه پیل او د کلیک تر کوتل یا د واخجیر د کوتل تر سویل ختیزې برخې پورې غزیدلې ده، چې غرونه یې همېشه په واورو پټ وي.[۵]

شمالي پولې

افغانستان په شمال کې د خپلو دریو ګاونډیو هېوادونو سره دوه ګډې پولې لري چې یوه یې د امیرشېرعلي خان پوله او بله یې درجوي پوله ده.دا پولې نن ورځ د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان د حاکمیت سیمې بېلوی چې هره یوه یې د امکان تر بریده بېله څېړو:

الف ــ د امیر شېرعلي خان پوله: کله چې د انګلیس او روس ترمنځ د بفرپه طرحې هوکړه وشوه نو د افغانستان د شمالي پولو تعین او تثبیت ته یې جدي پاملرنه وکړه. د انګلستان له لورې د برتانوي هند د نوي ویسرای[۱] لارډ مایو د دفتر یو سیاسي مامور د ګلاس فرسایټ ته دنده وسپارله شوه چې د امیر شېرعلي خان د ټولو تصرفاتو او واک لاندې سیمو نقشه ترتیب او چمتو کړي، نوموړي شخص د ډېرو څېړنو او کتنو څخه وروسته په لاندې ډول نقشه ترتیب او وړاندې کړه:

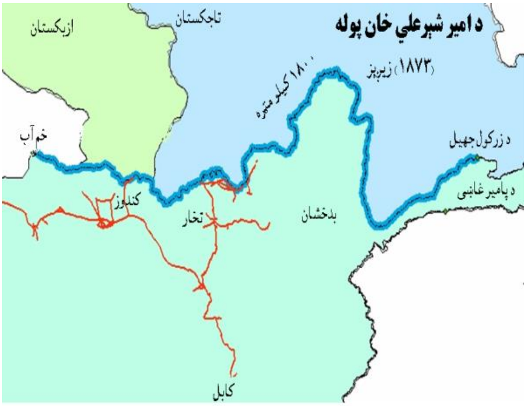

(د امیر شېرعلي خان شمالي سرحد دې د خواجه صالح څخه تر کرکي پورې د آمو د سیند په مسیر کې وټاکل شي چې په ختیځ کې تر پنج سیند

---

[۵] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۱] په هندکې د انګلیس لوی حکمران د ویسرای په نامه یادیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوواخان پورې داکرښه رسېږي اودبلخ، میمنې او اندخوي ښارونه یې بهترین ټکي دي اوداکرښه بایدلاندې خواته ترهرات پورې دا مسیر تعقیب کړي. همدارنګه په ختیځه خوا کې دهندوکش ترلړیو او د پامیر له قلات سره وتړله شي.)[۲]

دغو خبرواوترتیباتوکابودوه کاله وخت ونیواوانګلیس له روس څخه غوښتنه وکړه چې د خپلو نظریاتو مفصل راپور دې دبرتانیادباندنیوچارووزارت ته وسپاري، خوروسي لورې ژرځواب ورنکړهماغه ووچې د انګلیستان د سفیر له لورې په سنپټربورګ کې دروسیې کابینې ته یو مکتوب وړاندې شو، په مکتوب کې دافغانستان د شمالي پولو په هکله داسې ویل شوي وو:

۱: بدخشان او د هغه متعلقات په ختیځ کې د واخان له یوې برخې سره اودسرقول څخه ترکوکچې پورې چې له آمو سره اتصال پیدا کوي، شمالي پولې ټاکلې کېږي.

۲: افغاني ترکستان چې پرکندز، خلم اوبلخ مشتمل دي اوشمالي سرحد چې ددووسیندونو(آمواوکوکچې) دجلاکېدوله برخې څخه ترخواجه صالح پورې چې دامیرشېرعلي خان متصرفات دي او د آمو سیند پر کینه خوا سیمې چې د خواجه صالح څخه دې خواته واقع دی، هم د امیرشېرعلي خان په تصرف کې بلل کېږي.

۳: داخلي ولایات آقچې، سرپل، میمنه، شبرغان او اندخوي چې داوروستی یې دشمال لویدیځ سرحداخیري څنډه ګڼله کېږي دهغو ټولو بېدیاووسره چې دآزادوترکمنودقبایلوسره تعلق لري، امیرشېرعلي تصرفات بلل کېږي.

۴: د افغانستان په لویدیځ کې هرات د هغه دمتعلقاتوسره چې قسماً دایران سره همسرحده دی، نښاني کولو ته اړتیا نه لري، ځکه هغه د امیر وطن دی.

روسی لوری په پیل کې د مکتوب منلو ته چمتو نه ووخو وروسته ځینې داسې حالات رامنځته شول چې په خپل دریځ کې یې نرمښت راوست اوپه(۱۸۷۳ زېږدیز)کال کې یې دیومکتوب په ذریعه دانګلیس له خوا جوړه شوې نقشه تاییده او ومنله اودافغانستان، انګلیستان اوروسیې داستازوترمنځ یې اسنادلاسلیک

---

[۲] پورتنی اخځلیک، م. ۴۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تبادله شول. د همدغې نېټې څخه را پدې خوا دا پوله د افغانستان او ګاونډيانو په اسنادو کې د امير شېرعلي خان د پولې په نوم ياده شوه.[١]

د امير شېرعلي خان پوله کابو ١٨٠٠ کېلو متره اوږده والى لري چې له زرکول جهيل څخه پيل او د خم آب په سيمه کې پاى ته رسېږي. دا پوله افغانستان له ننني تاجکستان او ازبکستان څخه بېلوي.[٢]

ب ـ د ريجوي پوله: کله چې عبدالرحمن خان په (١٨٨٠) زېږديز کال کې واک ته ورسيد نو په دې هڅه کې شو چې د افغانستان شمال لوېديځه پوله د روسيې سره پرځمکه تثبيت او معلومه کړي.[٣]

په (١٨٨٤) زېږديز کال کې روسانو په مروه بريد وکړ او لاندې يې کړه، د روسانو په دغه وړاندې تګ سره ترټولو مهمه د هرات سيمه چې د هندوستان د کيلي حيثيت يې درلود، د روس له ګواښ سره مخ

---

[١] ، د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، دبناغلي کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي ليکنه م. ٤١٧ ـ ٤١٨

[٢] د جيوډيزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سياسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ١٣٨٨)

او دو سوى خط ديورند: باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي ليکنه م. ١٤

د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح. تراب، م. ٥٥

[٣] دو سوى خط ديورند: باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو د غلام محمد محمدي، ليکنه. ١٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، پداسې حال کې چې ایران به پخوا هم د روس په لار ښوونه د هرات د نیولو سوچونه او فکرونه کول تر څو انګریز له دغې ناحیې څخه تهدید کړي. په همدغه وخت کې روسانو یو بل پلان هم تر تطبیق لاندې ونیو یانې پنجده یې تر فشار لاندې ونیوله. انګریزانو په ډېر تلوار روسانو ته خبر ورکړ چې په دغه سیمه کې باید د پولو د ټاکلو کارونه ترسره شي.دوی موافقې ته ورسېدل، د(۱۸۸۴)زېږدیز کال په وروستیو کې د انګلیس له خوا د کرنل ریجوي، د روسانو له خوا د جنرال زیلونوي او د افغانستان له خوا د قاضي سعدالدین خان په مشرۍ پلاوي سیمې ته راورسېدل، پدغه وخت کې روسانو د پنجدې د تصرف غوښتنه وکړه، خو انګریزانو ونه منله. روسانو د(**۱۸۸۵**)زېږدیز کال د مارچ په د برشمه پر پنجدې بریدوکړ او کابو ۲۰۰۰ تنه افغان سرحدي ځواکونو د جنرال غوث الدین خان په مشرۍ د ژوند تر وروستۍ شیبې له خپل ناموس یانې خاورې څخه په مېړانه دفاع وکړه خو داچې له یوې خوا د افغان ځواکونو شمېر کم وو او له بلې خوا یې تجهیزات نه لرل، ټولو د شهادت جامونه وڅښل او روسانو پنجده ونیوله.[1] دغه وړاندې تګ د انګریز لپاره د خطر یو بل زنګ وو او انګلیس ډېر ورخطا شو، فوراً یې په لندن کې د روس له سفیر سره یو پنځه ماده ایز تړون لاسلیک کړ چې اصلي موضوع یې د افغانستان د شمال لویدیځې پولې د ټاکلو د کار پیل کول وو. روسانو موافقه وکړه او خپل پلاوی یې د کهولبرګ په مشرۍ سیمې ته ولېږه. د پولو په ټاکلو کې لومړی یوه اندازه اختلافات پیدا شول خو وروسته دا اختلافات حل شول او د(**۱۸۸۷** زیږدیز)کال د جولای په **۲۲** نېټه د پروتوکول وروستۍ کاپي د کرنل ریجوي او کرنل موسیوزینوف په وسیله لاسلیک شوه او ورپسې د(**۱۸۸۸**

---

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. **۵۲**

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیږدیز)کال د جولای په ۱۲ نېټه د دواړو لوریو له خوا د تایېد مهرونه پرې ولګېدل[۱] او سره تبادله شول.[۲]

دغه پوله چې د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ واقع ده کابو **۵۴۰** کیلو متره اوږدوالی لري چې د خم آب څخه تر ذولفقار درې پورې د قوسي خط په بڼه تثبیت او تعین شوې ده.[۳]

لویدیزې پولې

د سیستان سیمه چې د افغانستان په سویل لویدیزکې پرته ده په بېلابېلو تاریخي دوروکې به کله د ایران تر لاس لاندې او کله به هم افغانستان اداره کوله. د احمد شاه دِ وخت څخه د نولسمې پېړۍ تر نیمایې پورې سیستان د افغانستان د خاورې یوه برخه وه، تردې چې د سربندي قبیلې مشر علي خان د افغانستان سره خیانت وکړ او د خپلې قبیلې او سیمې سره یوځای ایران ته تسلیم شو او د ایران تابعیت یې ومانه. سربېره پردې د سرحدي پولو ټاکنه او تثبیت هم اړین وو، خو دځېنو سرحدي ستونزو له امله ایران او افغانستان په دې ونه توانیدل چې کومې پرېکړې ته ورسېږي، نوله ناکامه یې د هندله ویسرای سره تماس ونیو او د افغانستان د سویل لویدیزې او د ایران د سویل ختیځې پولې د ستونزې د حل په برخه کې د پرېکړې غوښتونکي شو.[۱]

الف - د میکمهان پوله: دا سرحدي کرښه چې د افغانستان او ایران ترمنځ پوله مشخصوي، یوه لانجمنه او له ستونزو ډکه کرښه ده، ځکه د هلمند د سیند پر اوبو

---

[۲] کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، (کابل: میوند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳)، م. **۴۲**

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغوني اداره، ۱۳۸۲)، م. **۵۲**

[۱] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغوني اداره، ۱۳۸۲)، م. ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر دې او اخرو پورې جنجالونه روان وو، نو دنو مورې سرحدي کرښې مسئله هم ورسره ګرمه او بحراني وه.

دامير شېرعلي خان د واکمنۍ په دوه يمه دوره کې هغه ته د ايران له لورې تشويش پيدا شو، نو پس له مفاهيمو يې حکميت يا منځګړيتوب انګريز ته ورکړ چې هغه داوبو او پولې د ټاکنې په برخه کې خپل رول څرګند کړي.انګريزانو په(۱۸۷۲)زېږديزکال کې فريډريک ګولډ سميټ ورته راواستاوه، دافغانستان له خوا سيد نورمحمد شاه دپلاوي مشري کوله او ايران له خوا دپلاوي مشر ميرزا معصوم وو.نوموړي درې اړخيز پلاوي تر ډېرو خبرو وروسته پرېکړه وکړه چې په ټوله مانا د ايران په ګټه او د افغانستان په زيان وه، افغان لورې دا پرېکړه ونه منله او رد يې کړه.

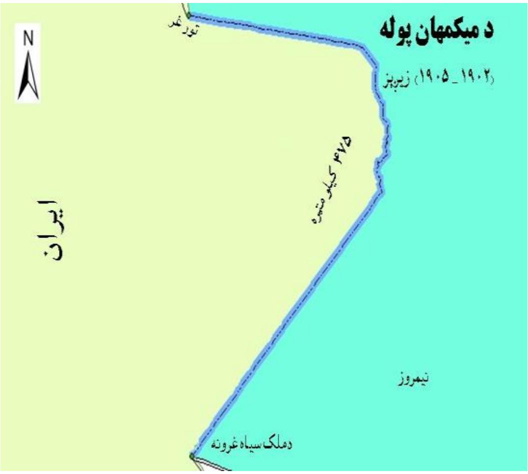

په(۱۸۸۸)زېږديزکال کې ددويم ځل لپاره د امير عبدالرحمن خان له خوا له انګريزانو څخه په دې مسئله کې د منځګړيتوب غوښتنه وشوه، داځل د افغانستان له لورې جنرال غوث الدين خان، د ايران له لورې ميرزا ناظم الملک او ځوی يې او د انګليس له لورې په مشهد کې انګريز سفير جنرال ميک نيل د موضوع د حل لپاره وټاکل شول. دا ځل هم ګډه کمېسيون د ايراني لورې د مخالفت له امله په دې ونه توانيد چې کومه پرېکړه وکړي.[۲]

[۲] د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي، لېکنه م ۴۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۰۲)زېږدیز کال کې ایران او افغانستان بیا انګریزته د منځګړیتوب بلنه ورکړه، انګریز داځل میکمهان د ۱۵۰۰ انګلیسي او هندي عسکرو سره یوځای راولېږه، له افغان لورې ښخه آخندزاده نصیرالدولة او فقیرمحمد خان او د ایران له لورې عین النظام او معصوم خان پلاوي ته ورمعرفي شول. دغه ګډ پلاوي کابو دوه کاله او درې میاشتې په سیمه کې ګډې څېړنې وکړې او په پای کې یې خپله پرېکړه اعلان کړه، په پرېکړه لیک کې د کوه ملک سیاه چې د افغانستان په جنوب لویدیځه زاویه کې پروت دی او د سیاه کوه چې د هلمند د هامون په شمال غربي برخه کې موقعیت لري تر منځ وتاکل شوه.[۳] خو دا پرېکړه هم تر ډېره بریده یو لورې ته هم د منلو وړ نه وه ځکه اصلي ستونزه د هلمند د اوبو په وېش کې وه او کله چې د هلمند اوبه وېشلې شوې وای نو دا مسئله به هم په خپله حل شوې وای. د میکمهان کرښه تر ډېر وخت پورې په نوساني حالت کې وه چې باالاخره د(۱۹۷۳) زېږدیز کال د مارچ په میاشت کې د لومړي وزیر موسی شفیق په سیاسي هلوځلو د ایران سره د هلمند د اوبو په وېش سره ارامه او ومنل شوه. سربېره پردې چې دا یوه لانجمنه پوله وه خو بیا هم د فخرالتایي د کرښې په تعین او تثبیت سره یې جنجال ډېر کم شو.[۱]

دا کرښه د افغانستان او ایران تر منځ ګډه پوله جوړوي چې کابو ۴۷۵ کیلو متره اوږدوالی لري.[۲]

---

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م ۷۱

[۱] دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، دښاغلي غلام محمد محمدي لیکنه م ۱۲

[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب - د فخري التاي پوله: څرنګه چې د میکمهان د سرحدي کرښې په کار نه افغانستان خوښ وو او نه هم ایران، نو دا ځل د ایران او افغانستان دولتونو په خپلو منځونو کې د ذولفقار د درې څخه تر تورغره پورې د ګډې پولې د ټاکلو په خاطر په (۱۹۳۳) زیږدیز کال کې د ترکیې هېواد څخه د منځګړيتوب غوښتنه وکړه. د ترکیې هېواد دا غوښتنه ومنله او یو ماهر نظامي مهندس جنرال فخرالتاي يې د دو نورو مهندسانو هریوه بای کمال او الباي ضیا په ملتیا سیمې ته د څېړنو لپاره ولېږه. دا افغانستان له لوري د دغې پولې د ټاکلو لپاره جنرال عبدالرحیم خان ساپی او د ایران له لوري یو دیپلومات مهدي فرخ ولېږل شول.

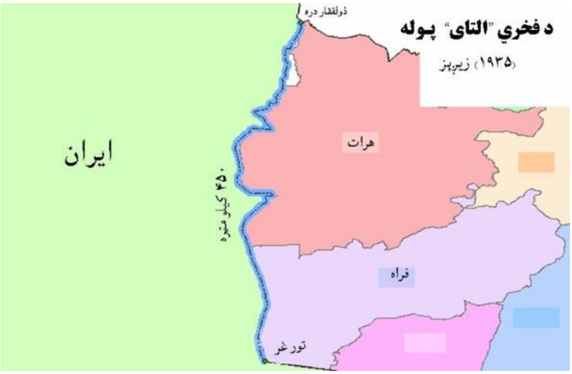

دغه ګډ پلاوي د میکمهان او ریجوي د پولو ترمنځ، په سیمه کې څېړنې پیل کړې او د ۱۴ میاشتو څېړنو څخه وروسته يې په سیمه کې په نښه شوي سرحدي کرښه نقشې ته واړوله. دغه کرښه د تورغره څخه تر موشي آباد پورې او د هغه ځای څخه ترتومان آغا پورې، چې د ذالفقار د درې یا درجوي پولې له پیل سره لګېږي، پرته ده او د دواړو هېوادونو ترمنځ د موافقې څخه وروسته رسمي پوله وبلله شوه. [3] دا پوله ۴۵۰ کیلو متره اوږد والی لري. [4]

---

[3] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه. ۴۲۵

[4] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد

مخکې له دې چې په ختیزه- سویلې کرښه وغږیږو ،لومړی د هغې د تېلو ځخه په مخکینیو حالاتو او شرایطو لنډه رڼا اچوو.

د ګندمک توافق لیک :له امیر شېر علي خان ځخه وروسته د هغه زوی امیر محمد یعقوب خان په لنډ مهاله ځو میاشتني امارت کې (۱۸۷۹) زېږدیز کال چې دانګریزانو د مستقیم یرغل او کورني اړو دوړ په نتیجه کې زمونږ هېواد له یو سترکړکېچ سره مخامخ او د عصری ژوند بنسټونه او ټولې نښې نښانې له منځه ولاړې ،هېواد په کنډوالو او بېا وروسته د امیر عبد الرحمن خان دواکمنۍ په وخت کې (۱۸۸۰-۱۹۰۱) زېږدیز کال کې د هېواد سیاسي ټولنیزه فضاډیره خړه پړه او حکومتي استبداد په ټوله معناواکمنه وه ،نوموړي امیرخپل زیاتره مخالفین په یوه اوبله پلمه ووژل، یا یې دزندان توروخونوته ولېږل او یا یې دهېواد دننه له یوې سیمې ځخه بلې ته او یا یې له هېواد بهر ته قراراوجلاوطني کړل،نو دغسې ځه دپاسه دوه لسیزې په هېواد کې کوم ځرګند سیاسي خوځښت نه لیدل کېږی او نه دروښانه او مترقي افکارو د ځرګندولو او خپراوي مناسبې لارې چارې موجودې وې.کله چې امیر محمد یعقوب خان واکمنۍ ته ورسید نو د خپل اقتدارپه لومړۍ ورځ یې دهېواداو خپل واک انګلیسانو ته وسپاره او د خپل تاج او تخت ددوام لپاره یې دانګلیسانو سره ګندمک له شرمه ډک تړون لاسلیک کړ ،پریعقوب خان ترهرچاخپل خسرسردار یحی خان ډیراغېزمن واقع شو او پدې پسې منشي مختیار هم بد ابلیس نه و ،هغه هم په ټوکو ټکالوکې امیر ته سره اوزرغون باغونه وروښودل ځوامیر یې د ګندمک سیمې ته ورساوه او هلته یې پرې تړون لاسلیک کړ.[۱]

د ګندمک تړون په ۱۰ مادوکې د مۍ دمیاشتې په ۲۶ نېټه (۱۸۷۹زېږدیز ـ۱۲۵۷المریز) کال لاسلیک شو چې په دې سره د خورا مهمو غرونو لړۍ د کرمې نه

---

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاریخ لنډه کتنه،دښاغلي محمد ابراهیم عطایي لیکنه م۱۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دځائیوترپیله پورې، دخیبر دره دهفت چاه دختیځې څنډې پورې، لنډي کوتل او پشین یې دکوژک تر غره پورې له لاسه ورکړل.
دګندمک دمعاهدې منځپانګه ښاغلي غلام محمدغبار داسې نقل کړې ده.
((داژمنپاڼه چې لاندې شرایط لري دبرتانیې دحکومت اودافغانستان امیر والا حضرت محمد یعقوب خان او اړوندانوترمنځ یې دسوله آیزو اړیکو او دوستۍ دټینګښت لپاره وشوه.
۱ـ له هغې ورځې نه چې داژمنپاڼه ددواړوډلولخوا منل کیږي نودبرتانې دحکومت اودافغانستان دحضرت امیر، اړوندانو او دامیر نه وروسته ناستو کسانو ترمنځ به دایمي سوله اودوستي ټینګیږي.
۲ـ دافغانستان حضرت امیر او اړوندان یې ژمن دي چې ددې تړون له منلو وروسته دهغوی ټولوکسانولپاره عمومي ښښنه ده چاچې دانګلیس پوځ لپاره کارکړی، دوی چې په هره درجه او دنده کې وي دمجازاتو اوزیان رسولونه به په امن وي لکه سردار محمد ولې خان لاتې اونور.
۳ـ دافغانستان امیر او اړوندان یې ژمن دي چې دبهرنیو هېوادونو سره داړیکو پروخت دبرتانیې دحکومت سره په سلاکولوپابندوي اوددې حکومتونوسره ژمنه وکړي اوپرضدیې وسله پورته نه کړي اودبهرنۍ حملې په صورت کې ددفاع لپاره نظامي مرسته وسله اوانګلیسي روپۍ چې انګلیس یې څنګه مناسبه وګڼي ښایي استعمال شي. انګلیس پوځ به ددفاع دکار ترسرته رسولو وروسته دبرتانیې نوي قلمرو ته ځي.
۴ـ دبرتانیې حکومت او حضرت ترمنځ دنږدې اړیکو دساتنې اوهم دحضرت د مقبوضه سرحدونو دساتنې لپاره به دواړه خواوې ژمنه کوي چې په کابل کې یو انګلیسي استازي دساتونکو نظامي ډلې سره پخپله دبدبې نه ډک کورکې مېشت شي اودیوې مهمې پېښې دپېښېدو په ترڅ کې برتانیه حق لري چې افغانستان پولوته انګلیسي استازي اوساتونکي عسکرولېږي په هغه اړین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې چې د دواړو خواو ګټې پکې ولېدل شي دافغانستان حضرت امير هم کولای شي چې خپل استازي د ګورنر جنرال په دربار کې مېشت کړي همدارنګه دهند په ټولو ځايونو کې چې د دواړو رضايت پکې وي.

۵. دانګليس استازيو ساتنه دافغانستان دحضرت امير اوارونداونوپورې اړه لري دانګليس حکومت ژمن دی چې استازي يې د افغانستان په داخلي چاروکې لاسوهنه ونه کړي.

۶. دافغانستان حضرت امير اواړوندان يې دخپلو اوله ده نه وروسته کسانولخوا ژمن دي چې دانګليسانو دتګ او راتګ لپاره په افغانستان کې ستونزې پيدانکړي ترڅو په امن سره تجارت وکړي.

۷ـ څرنګه چې ددواړولوريو ترمنځ تجارت پرلپسې جاري دي، نو دافغانستان حضرت اميرژمنه کوي چې دسوداګرو دساتنې او په عمومي لاروکې دتجارتي مالونو داساتنياو په برخه کې ډېرې هڅې او دلارو په ساتنه کې کوښښ وکړي دسوداګرۍ دپراختيا دلارواوتجارتي ماليا تو دانتظام اونورو په برخه کې به ديوکال په اوږدوکې يو بل سوداګريز قرارداد ترسره شي.

۸. دتجارتي اړيکواوتګ راتګ لپاره دواړه لورې ژمن دي چې له کرمې نه تر کابله پورې چې دبرتانيې په لګښت دتلګراف يوه کرښه وکښل شي، دافغانستان امير به يې ساتي.

۹ـ څرنګه چې ددې معاهدې سره ددواړوحکومتونوترمنځ دوستي ټينګه شي، دبرتانيې حکومت دکندهار اوجلال اباد ښارونه اوهغه علاقدارۍ چې اوس دانګليس قواو ترکنترول لاندې دي، پرېږدي او بېرته يې سپاري، پرته له کرمې، پشين او سيبې (داړونده نقشې سره سم) نه چې دبرتانيې دواکمنۍ او انتظام لاندې دي، خو دانيونه دايمي نه ده اوودداخلي کليو لګښتونو ترسپموني وروسته به يې ماليې دافغانستان امير ته ورکړل شي، دبرتانيې حکومت دميچنۍ او خيبر انتظام چې دپېښوراوجلال اباد ترمنځ واقع دي.پخپل لاس کې نيسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه برتانیه به د قبایلو تګ راتګ چې د همدې دوو سیمو سره اړه لري په خپل لاس کې نیسي.
۱۰. د برتانیې حکومت حضرت ته ددې لپاره چې خپل روا اختیارات حاصل کړي، د مرستې لپاره ددې شرایطو د منلو په مقابل کې داژمنه کوي چې هر کال ۶۰۰ زره روپۍ هغه او د هغه ځای ناستو ته ورکړي. داژمنلیک د مۍ د میاشتې په (۲۶ مه ۱۸۷۹ زیږدیز - د جمادې الثاني ۴ مه ۱۲۹۶ هـ ق) کې په ګندمک کې تر سره شو. داژمنلیک د جمعې په ورځ د (۱۸۷۹ زیږدیز) کال د مۍ په ۸ د برشمه نېټه د هندوستان وایسرای او ګورنر جنرال لخوا تصدیق شو. دګندمک معاهدې تر منلو وروسته انګلیسانو نورمحمد یعقوب خان ته اړتیا نلرله هغه یې د(۱۸۷۹ زیږدیز) کال د ډسمبر په لومړۍ نېټه ترخارنې لاندې دانګلیس دیوه جبره خوړونکې په توګه هند ته یوړه ترڅو هلته مړ شو.[1]

د ډیورنډ د کرښې تاریخ

کله چې انګریزانو داومنله چې دوی په زور سره پر افغانانو حکومت نه شي کولای اونه ددوی یرغل پر افغانستان مثبتې پایلې لرلی شي نو له همدې امله یې د سیمې دارامولو او د خپل اجتماعي شکست د مخنیوي لپاره بله د شیطانت لاره په کار واچوله چې د یوه سرحد په شکل د افغانستان د نفوذ مخنیوی وکړي په همدې خاطر یې سرهینري مورټیمرډیورنډ دیوهیئت په مشرۍ کابل ته واستوه چې هغه طرحه یا پلان په عبدالرحمن خان باندې په پټه او د بډو په واسطه لاسلیک کړي.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ، ۵۹-۶۰ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیورنډ د زماني غاصب مامورو ،د دې غاصب دوکې له امله ولس دوه ټوټې شو.خوولس دغه کرښه په دې څه د پاسه یوه پېړۍ کې هم هېڅکله ونه منله اوس یې هم په هېڅ توګه څوک نه مني.[۱]

په (۱۸۹۳زېږدیز) کال کې انګریزي استعمارپرافغانستان باندې دډیورنډ کرښه دبرتانوي هنداوافغانستان ترمنځ دافغانستان په زړه کې تحمیل کړه.چې په ملیونونوافغانان له افغانستان د سیاسي،مدني،بشري قوانینو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول.

ډیورنډ سرحدي کرښه:په (۱۸۹۳زېږدیز)کال کې انګریزي استعمار پرافغانستان باندې دډیورنډ کرښه د برتانوي هنداوافغانستان ترمنځ د افغانستان په زړه کې تحمیل کړه.چې په ملیونونوافغانان دافغانستان له سیاسي ،مدني،بشري قوانینواوله خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول. ددغې کرښې په کښلو کې دغه سیمې لکه:دازادو قبایلو

---

[۱] د شلمې پېړۍ په لومړیو دریبولسیزوکې دافغانستان د سیاسي اوفرهنګي بهیرخبرنه،دښاغلي جان محمد پیغام لیکنه ۲۰۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيمې،وزيرستان،خيبر،پېښور،کوټه،سمندري لار ، بنو ،سوات،چترال او داسې نور ښار ګوټي له افغانستان څخه د يوې مودې لپاره بېل کړای شول.

دغه کرښه چې نژدې(۲۴۳۰)کيلو متره اوږدوالی لري انګريزانوله پيل څخه په دقيقه توګه نه ده ويستلې،دا کرښه دانګريزکلونيل(استعماري) سېستم دساتلولپاره په موقته توګه ويستل شوې وه ،دغه کرښه د برلين ديوال ،دسويلي او شمالي کورياګانو ،دکشمير بېلوونکې کرښې سره هيڅ نه پرتله کېږي، افغانانو له پيل څخه ترننه پورې ددغې کرښې قانوني خيال نه دی ساتلی او زمونږ د کوچيانو تګ راتګ په دوامداره توګه پدې کرښې جريان لري.

داسيمې هيڅکله دبرتانوي هند امپراطورۍ سره تړلې سيمې نه وې.ددې سيمو ټولې په لاس راوړنې اوماليات به ترډېرې مودې پورې دانګريزانو له خوا دافغانستان شاهي دولت ته ورکول کېدل.

ددغې کرښې تړون د افغانستان امير عبدالرحمن خان او برتانوي هند د باندنيو چارو وزير Sir Mortimer Durand له خوا په ۱۲ نومبر(۱۸۹۳زېږديز)کال پس له دووافغان او انګليس جګړو څخه دانګريز چل او فشار لاندې د لوی لوبې (The Great Game) په ترخ کې پر امير عبدالرحمن خان باندې ور وتپل شو. افغانستان مجبور کړای شو چې يوائې دغه کرښه د نړۍ په نقشه کې په موقتي توګه ومني.

د افغانستان په شمال کې روسي ځواکونه ديرغل په حالت کې ولاړ وو. روسانو او انګريزانودنړۍ نيولواو ويشلو تجربوسره په افغان پولو تيارسۍ په حالت کې وو . روسان او انګريزان دافغانستان له ستراتيژيکي موقعيت څخه پوره خبروو ، دلوې لوبې دواړه خواوې په دې پوهېدې چې په يوائې توګه ټول افغان ولس نشي کنترولولی.

په (۱۸۶۹ زيږديز) کال د برلين په کنګره کې د سمارک په مشرۍ روسانو او انګريزانو خپلوټولو خپل منځني اختلافاتو ،زبرځواکيو اوسياليو ته د پای ټکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېښود. د انګریزانو په پرېکړه د افغانستان نیمايي به انګریز او نیمايي[1] برخې به روسان کنټرول کړي. دا به د دواړو سیالیو امپریالستي هېوادونو په ګټه وي او هم به د افغانانو خاوره د دوی تر منځ یوه بېلوونکې سیمه (Buffer State) اعلان شي[21].

ګڼه	سرحدي کرښې	د تړون کال	اوږدوالی	بڼه	پیل او پای	تاکوونکي
۱	امیرشېرعلي خان سرحدي کرښه	۱۸۷۳	۱۲۰۰	طبعي	ویکتوریا_خم اب	امیرشېرعلي خان
۲	دریجوي سرحدي کرښه	۱۸۷۸	۵۴۰	مصنوعي	خم اب_ذوالفقار	امیرعبدالرحمن خان
۳	دفخري سرحدي کرښه	۱۹۳۵	۴۵۰	مصنوعي	سیاه کوه_ذوالفقار	
۴	دډیورنډ سرحدي کرښه	۱۸۹۳	۲۴۳۰	طبعي		امیرعبدالرحمن خان
۵	دمکماهن سرحدي کرښه	۵_ ۱۹۰۳	۳۵۰	مصنوعي	ملک سیاه_سیاه کوه	امیرشېرعلي خان
۶	شمال ختیزه سرحدي کرښه	۱۹۲۴	۹۶	طبعي،م صنوعي		
۷	دپامیرسرحدي کرښه	۱۸۹۵	۹۰	طبعي	زرقول_یولې دره	امیرعبدالرحمن خان

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۸۴ـ۸۲ مخونه

۲ یادونه دډیورنډ سرحدي کرښې په اړه زیات معلومات (دډیورنډ کرښه یا ناسور زخم) په نوم کتاب چې حبیب الله غمخور لیکلی او (دډیورنډ تړون د حقوقو او سیاست په تله کې) دښاغلي ډاکتر رحمت ربي زیارکار لیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

اووم څپرکی

د سیمې له هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې

دافغانستان بهرنی سیاست

کله چې زمونږ ګران هېواد دا احمد شاه بابا په وخت کې دافغانستان په نوم سره ونومول شو ،له هغه وخته (۱۷۴۷) زېږدیز کاله دافغانستان په بهرنۍ کړنلاره کې دري ښکاره پړاوونه لیدل کېږي چې دا پړاوونه دافغانستان دستونزو داوارولو دلاس څنډونه راښئ اوبالاخیره افغاني بهرنۍ پالیسي ته موپام رااړوي چې مونږ دا پړاوونه صرف په عنواني شکل ذکر کوو:

۱ـ دپراختیاغوښتني پړاوو: داپړاوود(۱۷۴۷زیږدیزکال نه شروع تر۱۸۰۰زېږدیز) کال پورې رسیږي پدې پړاوو کې دافغانستان سیاسي سرحدونه طبعي سرحدونه تعینیږي.

۲ـ دبهرني لاس وهنې پړاوو:داپړاوو د(۱۸۰۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۸۸۰زېږدیز) کال پورې رسیږي چې پدې پړاووکې دایران دلورې دپاریس،روسیې اوبرتانیې څخه علاوه دپنجاب پاڅیدونکو سک ځوانانوته په غیره ورتګ وو.

۳ـ ددفاعي ګوښه والي پړاوو:داپړاوو د(۱۸۸۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۹۰۱زېږدیز) کال پورې دوام کوي. وروسته لدې کله چې شلمه پېړۍ شروع کېږي اوپه دې پېړۍ کې هغه سیاسي، مرکزي اومحراقي نقطي چې داپیړۍ یې دسیاست په میدان کې دتوجووړګرځولې ده چې ترټولو مهم یې لومړي نړیواله، دوهمه نړیواله جګړه ، دجامعه ملل سازمان ،اودملګروملتونوسازمان رامنځ ته کېدل، دسیاستوالولېدني کتني،نظامي اوساحوي تړونونه دي.افغانستان پدې پېړۍ کې خپله پالیسي دلاندې نقطوپه چارچوب کې عیاره کړې وه:

آلف: بطرفي له شرق اوغرب سره عدم تعهد چې پدې مورد کې کولای شو دا یاداوري وکړو چې افغانستان دمثبتې بطرفۍ څخه په استفادي سره په(۱۳۳۴المریز) کال کې داسیایې اوافریقایې هېوادونو دباندونک په کنفرانس کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت درلود او هم یې د بطرفه هېوادونو په لاندې غونډو کې ګډون کړی دی، د(۱۹۶۱ز ېږدیز) کال دد سیمبر په لومړۍ نېټه په بلګراد کې، (۱۹۶۴ز ېږدیز) کال اکتوبر پنځمه په قاهره کې د(۱۹۷۰ز ېږدیز) کال د سپټمبر۸مه په بوسکا کې ،د(۱۹۷۳ز ېږدیز) کال دد سمبر پنځمه په الجزایر کې، د(۱۹۸۲ز ېږدیز) کال د اګست په ۲مه په کولمبو کې، (۱۹۸۹ز ېږدیز) کال سپټمبر په ۲مه په هاوانا کې او همدارنګه د(۱۹۸۳ز ېږدیز) کال د مارچ د میاشتې په ۲مه نېټه د نوي ډهلي په غونډه کې د دې ټولو غونډو د اعلامیو په تکوین کې افغانستان مهم رول درلود .

ب: دخپل هېواد ازادي ساتل

ج: د اړیکو پراخول

د: په اقتصادي لحاظه په ځان متکي کېدل.

د پورتنیو ځلورو نقطو څخه تر ټولو مهمه د دې هېواد د بطرفي ده چې تر اوسه پورې یې ساتلې ده، ولې کوم وخت چې د بهرني سیاست دې برخې ته صدمه رسیدلې، دا دولت په زیاتو مشکلاتو کې راګېر شوی د مثال په ډول کله چې افغانستان د روسانو تر تسلط لاندې په اتیا یمه لسیزه کې راغی د بطرفئ سیاست یې داغجن شونو ترنن پورې کوم مشکلات چې افغانستان وربانديې ځوریږي، د دې وخت نه یې نشاءت موندلی دی ځکه په دې وخت کې دلویدیځ او دختیځ چاکران پیدا شول، د ګاونډیو لاس وهنې موجودي وي. هرڅومره چې د افغانستان سیاسي سرحدونه دلویو استعماري قدرتونو په واسطه له بېنه وړل شوي او مخکنی سیاست ته یې صدمه رسیدلې، ولې بیا هم افغانستان د مهمو منطقوي هېوادونو خاصتاً همسایهؤ سره دوستانه اړیکې او دهغوی اتباعو ته یې په احترام کتلي او په داخلي چاروکې یې لاس وهنه نه ده کړې او س هم د اسیاست پرمخ وړي. د افغانستان اوسنی بهرنی سیاست په لاندې نقاطو باندې راڅرخي:ښه ګاونډیتوب، دیو اسلامي هېواد په حیث د اسلامي هېوادونو په سازمان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت، دملګرو ملتونو په سازمان کې غړیتوب، له ټولو هېوادونو سره دوستان اړیکې او په نظامي تړونونو یا سازمانونو کې عدم عضویت.

سیاسي او کنسلي نمایندہ ګۍ: څرنګه چې افغانستان دیو خپلواک دولت په حیث دنړۍ دزیاتو هېوادونو سره سیاسي اړیک لري. ددې جملې نه په ځېنو کې سیاسي نمایندہ ګې لري او په ځېنو کې نه او خپلو ټول سیاسي او غېرې سیاسي ارتباطات او خارجي مسایل دهمدې نمایندہ ګېو دلارې پرمخ وړي او هم دخپل هېواد او ملت دمنافعو تحفظ او ساتنه دهمدې نمایندہ ګېو په واسطه کوي.ددې په خاطر چې د افغانستان دهغو نمایندہ ګېو په مورد کې چې په خارج یې لري، ښه پوه شو د وضاحت په خاطر به لومړی دافغانستان په سیاسي او غېرې سیاسي نمایندہ ګېو باندې بحث وکړو :

آلف: سیاسي نمایندہ ګۍ: لکه مخکې چې موترې یادونه وکړه افغانستان دزیاترو هېوادونو سره سیاسي اړیکې لري ولې ددې جملې نه په ځېنو کې مقېمې نمایندہ ګۍ لري او په ځېنو کې یې بیا نه لري چې په دې هېوادونو کې خپلې سیاسي اړیکې ددې سره په څنګ کې په بل هغه هېوادکې چې نمایندہ ګې لري دهغې په واسطه یې پرمخ وړي نو ددې لپاره چې په موضوع باندې ښه پوه شو دافغانستان سیاسي نمایندہ ګي به په دوه ډوله تقسیم کړو اول مقېمې او دوهم غېرې مقېمې کولای شو په ترتیب سره هریویې په جلا توګه وڅېړو.

لومړی مقېمې سیاسي نمایندہ ګي: افغانستان په لاندې هېوادونو کې مقېمې سیاسي نمایندہ ګۍ لري چې دهرهېواد پلازمېنه یادوو: اسلام اباد، تهران، ریاض، دوشنبه، تاشکند، ډاکا، بېجینګ، نوی ډهلی، جاکارتا، بغداد توکیو، الماتا، سویل، کویټ، کولالمپور، مسکټ، انقره، عشقاباد، ابوذوبئ، لندن، کېف، مادرید، پاریس، روم، وارسا، اوسلو تریپولي، برلین، سویس، ویانا، پراګ، کانبرا، قاهره، اوتاوا، سویزرلنډ، واشنګټن، بروکسل چې پدې کې افغان سفیرپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي اتحاديه کې هم دافغاني هيئت په حيث کارکوي او همدارنګه په ملل متحداو يونسکو کې دائمي نماينده ګي لري.
دوهم غېرې مقيمې سياسي نماينده ګۍ: افغانستان دخپلو مالي او پرسونلي امکاناتو او يا هم دمسايلو د مطرح والي په اساس په لاندې هېوادونو کې چې رسماً اړيکې ورسره لري ولې مقيمې سياسي نماينده ګي نلري چې بيا پدې هېوادونو کې يې دسفارت چارې ددې سره په خواکې په کوم بل هېوادکې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي هغه په لاندې ډول دي:
ارجنټاين، برازيل، بوليويا، چلي، کولمبيا، اکوادور، مکسيکو، نيکاراګواى، يوروګواى، پانامه، ونزويلاچې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په واشنګټن کې دافغان سفارت لخواپرمخ وړل کېږي. بېلاروس، جورجيا، اومالدف چې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په روسيه کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي. بوسنيا، استونيا، لتويا، اوسلواکيا پدې هېوادونو کې سفارت چارې په بروکسل کې دافغان سفارت لخواپرمخ وړل کېږي، مراکواوپرتګال کې دسفارت چارې په پاريس کې دافغان سفارت لخواپرمخ وړل کېږي. يونان کې دايتاليې په هېوادکې دافغان سفارت لخوا، په نيوزيلاند اوبروني دارالسلام کې، په استراليا کې دافغان سفارت لخوااوهمدارنګه په يمن کې دافغانستان دسفارت چارې په سعودي عربستان کې دافغان سفارت لخواپرمخ وړل کېږي
ب: غېرې سياسي (کنسلي) نماينده ګۍ: دافغانستان هېواددځينوهېوادونوسره چې دسياسي اړيکوڅخه علاوه پراخې مدني قضاياوې لري. ددې مسايلودترتيب اورسيده ګي لپاره پدې هېوادونو کې غېرې سياسي نماينده ګۍ يانې کنسلي نماينده ګۍ لري چې کولاى شو هغې څخه په لاندې ډول سره يادونه وکړو.
۱ـ په پاکستان کې افغانستان درې کنسلي نماينده ګۍ لري په کويټه، پېښوراو کراچۍ کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د ایران په مشهد او زاهدان کې ۳ـ د قزاقستان د الماتا په ښارکې ۴ـ د تاجکستان د خارغ بدخشان په ښارکې ۵ـ د هند دبمبۍ په ښارکې ۶ـ د امریکا د متحده ایالاتو په نیویارک او لاس انجلس کې ۷ـ د ترکیې په استامبول کې ۸ـ د سعودي عربستان په جده کې او همدارنګه د هالنډ په مرکزکې.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې د افغانستان دریځ

څرنګه چې ددې جګړې عمده دلیل او عامل د اروپا د استعماري هېوادونو د خپلې خاورې د پراختیا حرص او د مستعمرو په سرسیالۍ وې، خو په ظاهره کې د اتریش د شهزاده او شهزادګۍ وژل وو. دا جګړه د(۱۹۱۴زېږدیز)کال د جولای په ۲۸مه پیل او د(۱۹۱۸زېږدیز)کال د نوامبر په ۱۱مه پای ته ورسیده پدې جګړه کې المان، ترکیه ،اتریش، هنګري او بلغاریا یو طرف چې متحدین هم ورته ویل کېده او بل طرف ته انګلستان، فرانسه ،ایټالیا ، روسیه او د امریکا متحده ایالات وو چې متفقین ورته ویل کېده.

داچې پدې جګړه کې افغانستان څه دریځ غوره کړی و ؟ ددې سوال جواب په لنډو کې دا دی چې بطرفي یې غوره کړې وه خو په اوږدو کې به وو ایو چې کوم وخت پدې جګړه کې ترکیه چې د عثماني خلافت مرکز و. د المان په طرفدارۍ د انګریزان پر ضد جګړې ته داخله شوه د ترکیې ګډون په افغانستان کې سیاسي حالات نور تازه کړل د(۱۹۱۴زېږدیز)کال د اګست په اتمه د هندوایسرا افغان واکمن امیر حبیب الله خان ته یو لیک راواستوه پدې لیک کې یې لیکلي وو ،چې اتریش او هنګري په سربستان باندې غېږې حقه حمله کړې ده نو انګلستان د خپلو ګټو په نظرکې نېولو سره د فرانسې په طرفدارۍ جګړې ته داخل شوې ده ،ده وغوښتل چې امیر باید بطرفي غوره کړي او د خپلو سرحداتو کلکه ساتنه وکړي هیڅ کوم بهرني هیئت ته د داخلېدو اجازه ورنکړي.

ددې نه وروسته امیر حبیب الله خان د درباریانو او قبایلي مشرانو یوه غونډه جوړه کړه او ددې غونډې په ترڅ کې یې خپله بطرفي اعلان کړه خو بیا هم پدې وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزي او داخلي مخالفتونه رامنځ ته شول ځکه يو خوا د ديني ورورياني ترکېه اوبل طرف ته دوست هېواد انګلستان و. پدې وخت کې د ترکيې خليفه يو لېک افغانستان ته راولېږه په ليک کې يې د امير څخه وغوښتل شو چې دبرتانيې پرضد جګړې ته داخل شي ولې امير په ځواب کې ورته ولېکل چې دا جګړه مذهبي نده او داسې کوم دليل نشته چې افغانان دې دبرتانيې پرضد جګړې ته ورداخل شي. دامير ډېر درباريان دامير خلاف شول چې په رائس کې يې سردار نصرالله خان ،عنايت الله خان، سردارعبدالقدوس خان، محمود طرزي او دحبيبيه ليسې استادانو چې اکثره يې دهند دعلي ګړ د پوهنتون مسلمان فارغ التحصلان وو. او پدې وخت کې دا تريش او المان هيئتونه هم افغانستان ته راغلل.[۲۱]

دوهم نړيوال جنګ په دوران کې دافغانستان دريځ

دوهم نړيوال جنګ چې په(**۱۹۳۹** زېږديز) کال کې شروع شوی او په(**۱۹۴۵** زېږديز)کال کې پای ته ورسيد. ددې جنګ لمبې چې له اروپا څخه اوچتې شوې وې ډېر ژر اسيا او دنړۍ نورو برخوته خپرې شوې. ددې جنګ دوه طرفونه د محوري اومتحدينو په نامه ياديدل چې په محوري کې المان ،ايټاليا ،جاپان او دختيځې اروپا واړه هېوادونه شامل و. او په متحدينو کې انګلستان، فرانسه، شوروي، د امريکا متحدا ايالت او يو شمېر نوراروپايي هېوادونه شامل ؤ.

دا يو خطرناک جنګ و ،هغه هېوادونه چې په مستقيم ډول پکې شامل و ډېر زيات ځاني او مالي تاوانونه ورته ورسيدل او هغه هېوادونه چې هيڅ پکې شامل نه و هغه هم بې زخمه پاتې نه شول داکثرو ملي حاکېميت خراب او داخلي امنيت خراب شو. ددې جنګ په دوران کې ترافغانستان د شمال او جنوب او ختيځ له لورې

---

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاريخ يوه لنډه کتنه،دکانديداکاډميسن محمد ابراهمی عطايې ليکنه،۱۲۱مخ

[۲] دلـومړۍ نړيوالې جګړې په اړه زيات معلومات د(لومړۍ نړيواله جګړه)ليکوال:سيد محمد فضل الله بخاري کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحدین (روسیه او برتانیه) او دلو دیخ له لوري ایران وربانديږ راچاپیره و پدې وخت کې دافغانستان باچا محمد ظاهر شاه او محمد هاشم خان صدراعظم ؤ. محمد هاشم خان په ډېر لوی تدبیرنه یوازې افغانستان دجنګ له لمبو څخه وساته او وطن ته یې زیان ونه رسیده دا قتصاد لپاره یې هم دډالرو سپما وکړه دجنګ په پیل کې د (۱۹۳۹ زېږدیز) کال دډسمبر په شپږمه په باچاهي فرمان سره په جنګ کې افغانستان بې طرفي اعلان کړ.

کله چې جنګ زور واخیست او دمحوري طرف قواوې دختیځې اروپا له لارې دشوروي خاوري ته داخلې شوې پدې وخت کې محوري هېوادونو دکامیابۍ لپاره داضروري وه چې دافغانستان مرسته ترلاسه کړي ځکه افغانستان دمحوري ځواکونو هند او روسیې ته درسیدو لپاره ښه دروازه وه. هغوی غوښتل چې افغانستان هم لکه ایران خپله پایګاه جوړه کړي.د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال دجولاي په ۲۸ مه افغانستان یوځل بیا خپله بې طرفي تائید کړه. په دې پسې د همدغه کال په نومبر کې لویه جرګه راوغوښتل شوه او دجرګې په ترڅ کې افغانستان په جدي توګه بې طرفي اعلان کړه.څرنګه چې په دې وخت کې دافغانستان په مختلفو پروژو کې یو شمېر الماني او ایټالوي انجنیران اوکارپوهانوکارونه کول پدې باب روسي او انګلستان تشویش درلود ،روسي د(۱۹۴۱ زېږدیز)کال په اکتوبر کې او برتانیې افغانستان ته یادا ښتونه ورکړل چې دا کارکوونکي وباسي افغان حکومت په دې شرط چې برتانیه به یو بې طرفه هېواد ته ددې کارکوونکو دتللو لپاره به په خپلو سیمو کې دتېریدلو اجازه ورکوي.برتانیې حکومت دافغان حکومت داغوښتنه ومنله هغوی ته یې اجازه او لیکلی ضمانت ورکړ چې پدې حساب افغان حکومت دجرمني نه داوغوښته چې ددوی مجبوریت ومني چې داسې نه افغانستان دایران غوندې برخلیک سره مخامخ شي،ده داژمنه هم وکړه چې ددې کارکوونکو دلارې مصرف به هم افغان حکومت ورکړي.پربکړه وشوه چې دمحوري هېوادو اتباع به دپېښور دلارې کراچۍ ،بصري او له هغه ځایه ترکیې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورسول شي، د دې هئیت د ایستلو کار پیل شو د اهئیت ۱۸۰ کسه جرمني او ۸ کسه ایټالوي ؤ . په دوه کاروانونو کې چې لس بسونه او په سامان آلاتو بار د ېرش لارۍ وې داکتو بر په د ېرشمه او یو د ېرشمه له کابل څخه ووتل. وتونکو هریو ته ۲۵۰ هندي روپۍ او د ۴۷ کېلو سامان اجازه ورکړه، له وتونکو نه هغه کسان چې د کار کولو تړونونه یې درلودل د افغان حکومت لخوا ورته ښه سوغاتو نه ورکړل شول.

لکه مخکې چې موو ویل هغه هېوادونه چې پدې جګړه کې داخیل هم نه و ولې بې زخمه پاتې نه شول افغانستان چې په مکمل ډول بې طرفه وو، ولې د جنګ سنګینې پرې راپریوېې یو شمېر امنیتي ستونزي یې داخل کې رامخ ته کړې خو مدبر صدراعظم محمد هاشم خان چې په عیني زمان کې یو مستبد شخص وو په جدي توګه د افغانستان او ضاع نورماله و ساتله او د هغه وخت د شرائطو سره مطابق د محمد هاشم خان کار د هر ډول ستاینې وړ وو .[1]

د افغانستان او پاکستان سیاسي اړیکې

د برتانیا له لورې د هند د اشغال څخه وروسته د لاهور معاهده په (۱۸۳۱ زېږدیز) کال کې د ګندمک معاهده په (۱۸۷۹ زېږدیز) کال او د ډیورند معاهده په (۱۸۹۳ زېږدیز) کال کې د افغانستان هند او بریتانیا د واکمنانو ترمنځ لاسلیک شوي چې د دې معاهدو په اساس د افغانستان یوه

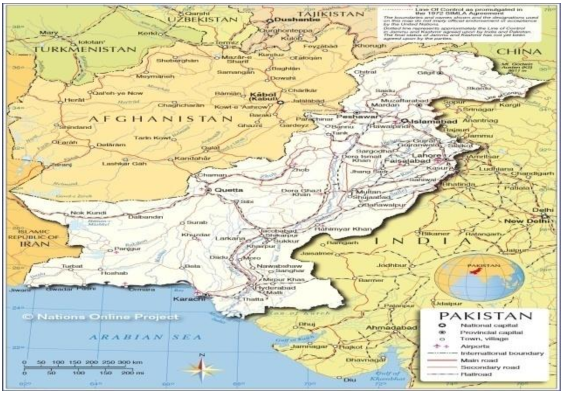

---

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، کاندیداکاډمیسن محمد ابراهیم عطایې، لیکنه ۲۳۸ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه خاوره دبرتانوي هند تر واک لاندې راغله. امان الله خان له ازادۍ وروسته په(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې زیاتې هڅې وکړې ترڅو دا خاوره بېرته تر لاسه کړي ولې بریالي نشو. په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې کله چې هند خپله آزادي واخیسته او په دوه هېوادو هنداو پاکستان باندې ووېشل شو دافغانستان دهغه وخت حکومت چې په سرکې یې شاه محمود خان و ،له ځان څخه کوم عکس العمل ونه ښود چې داحالت دخلکو دنیو کولامل وګرځید ،چې بالاخره دافغانستان حکومت په دې باندې مجبور کړای شو چې یو رسمي یادداشت په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې دجون په ۱۳ د پښتنو دبرخلیک په هکله چې د ډیورند دکرښې دواړه غاړو ته پراته و ،په کابل کې دبرتانیا سفارت ته وړاندې کړي دا هغه وخت و ،چې کار دې ځای ته رسیدلی و چې د افغانستان ددې دعوې څېړل د بریتانیا لپاره نا شونې و ،او همداسې د پاکستان لپاره د منلو وړ نه وه .

په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې دد سپتمبر په ۳۰ نېټه افغانستان دپاکستان دغړیتوب په هکله دملل متحد په سازمان کې منفي رایه ورکړه چې داکار د دواړه هېوادونو ترمنځ د بدبینۍ د زیاتوالي لامل وګرځید.

د(۱۳۲۲\۱۲\۱المریز)کال داعلامې په بنسټ ددواړو هېوادو اړیکې دسیاسي نمایندګیو په جوړولو سره د سفیرانو کچې ته ورسیدلې اما د دواړو هېوادو اړیکې د تل لپاره نا سمې وې لکه څنګه چې په کال(۱۳۴۲المریز) د افغانستان دوخت حکومت د پاکستان په لوردمصادرې امر صادر کړ اما د یو شمېرهېوادو په منځګړیتوب سره د جګړې خطر له منځه لاړ.

په (۱۹۴۹زېږدیز)کال دمارچ په میاشت کې دپاکستان حکومت قبايلي سیمې دپاکستان څخه نه بېلیدونکې وشمېرلې چې داکارد دواړو هېوادو ترمنځ د ترینګلتیا لامل وګرځید وروسته له هغې څخه د همدې کال د جون په میاشت کې دپاکستان الوتکو دپکتیا په ولایت کې یو کلی بمبارد کړ چې دا کار د دواړو هېوادو په منځ کې حالات نور هم خراب کړل اودافغانستان ملي شورا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۴۹زېږدیز)کال دجولاي په ۲۲ پخواني تړونونه له هغې جملې څخه د ډیورند معاهده هم لغوه اعلان کړه.
تر(۱۹۵۸زېږدیز)کال پورې په پاکستان کې دکم وخت حکومتونه دیوبل پسې واک ته ورسیدل چې دا حکومتونو په تدریج سره انګلستان او امریکا ته متمایله و او په پایله کې په نظامي او سیاسي پیمانونو(لکه سیاتو او سنتو)کې غړیتوب ترلاسه کړاو دسیاتو تړون په کال(۱۹۵۲زېږدیز)دډیورنډ کرښه دافغانستان او پاکستان ترمنځ دسرحد په توګه په رسمیت وپېژندله.
وروسته د اړیکو د یو څه ښه والي څخه د پاکستان ګورنر جنران سکندر مرزا په (۱۹۵۲زېږدیز)کال کې کابل ته سفر وکړ چې په مقابل کې محمد داود خان په(۱۹۵۲زېږدیز)کال دنومبر په ۲۴ نېټه کراچۍ ته سفر وکړ،د پاکستان د چارواکو سره یې بحث اوخبرې اترې وکړې.
په (۱۹۶۲زېږدیز)کال محمد ایوب دپاکستان ریس جمهورکابل ته سفر وکړ او د افغاني چارواکو سره یې داړیکو د ښه والي په اړه خبرې اترې وکړې په (۱۹۶۲زېږدیز) کال داګست په لومړۍ نېټه دریل دپټلۍ قرارداد چې دچمن څخه تر سپین بولدکه پورې غزیده دعبدالوهاب حیدردافغانستان دپلان دوزارت معاون اومعین الدین د پاکستان داورګاډي د پټلۍ د کمیشنر له خوا لاسلیک شو.
دثور دکودتا څخه وروسته پاکستان خپل ملاتړپه افغانستان کې دخلق دیموکراتیک دحکومت دمخالفینو یاني دافغانستان دمجاهدینو سره اعلان کړاو دافغانستان دحکومت سره یې اړیکې سړې شوې په داسې حال کې چې دپاکستان سفارت په کابل کې فعاله و ،ولې بیاهم اړیکې ورځ تربلې خرابېدلې که څه هم د(۱۳۵۸لمریز)کال په بهیرکښې شاه محمد دوست دافغانستان دهغه وخت دحکومت دبهرنیو چاروو زیردا سلام آباد څخه لېدنه وکړه اوډېره هڅه یې وکړه ترڅو آغاشاهي دجنرال ضیاءالحق سیاسي مشاوردکابل څخه لېدنه وکړي ولې پاکستاني چارواکي ددې کارڅخه تېرشول اوددې په ځای یې خپل ملاتړ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان مجاهدينو ځخه چې دهغه وخت دحکومت په وړاندې جنګيدل اعلان کړ اودهغوی سره يې نظامي کومکونه کول.
په افغانستان کې دمجاهدينو دبرياليتوب ځخه وروسته دافغانستان اوپاکستان ترمنځ يوشه قراردادونه چې يوهم عملي نشولاسليک شو.په(۱۳۷۱المريز)کال دميزان په ۵نېټه دافغانستان لوړپوړي هيات دوخت دريس جمهوربرهان الدين رباني په مشرۍ دپاکستان دجمهور ريس اولومړي وزيرپه غوښتنه پاکستان ته سفروکړ اوداړيکودښه والي په هکله ددواړو هېوادوترمنځ خبرې اترې وشوې. او وروسته له دې ځخه پاکستان دهغو هېوادونو ځخه و چې دطالبانو په منځته راتګ کې رول درلود اوهغوی يې په رسميت پېژندلي و او دمؤقتې اداري ځخه وروسته دافغانستان سفارت په اسلام آباد اوجنرال قونسلګرۍ په پېښور، کوټه، اوکراچۍ کې له سره پرانستل شوې اوهمداسې دپاکستان سفارت په کابل کې وروسته ديوې لنډې مودې ځخه فعاله کړای شواوخپلې قونسلګرۍ يې په مزارشريف،قندهار اوننګرهارکې پرانستلې.
په (۲۰۰۳زېږديز) کال ددسمبرپه ۲۲نېټه پاکستان اودافغانستان دنورو ګاونډيو هېوادو لخواځخه دښه ګاونډيتوب اعلاميه په کابل کې امضاکړای شوه په (۲۰۰۳زېږديز) کال داګست په ۲۲نېټه دپاکستان دبهرنيو چارو وزير مير ظفرالله جمالي کابل ته راغی اودافغاني چارواکو سره يې ديولړ موضوعاتو په هکله خبرې اترې وکړې.

دافغانستان اوايران سياسي اړيکې

افغانستان دخپل ګاونډي هېواد ايران سره تقريبا(۹۳۲)کېلومتره ګډه پوله لري او په تاريخي لحاظه دواړه هېوادونه فرهنګي،نژادي اونورتولنيزورته والی لري ايران اوافغانستان ترډېره حده پورې پخپل منځ کې سوله ايزژوند تېرکړی دی اوکله کله دپولو په سرد چارواکو ترمنځ ستونزې رامنځته شويدي چې داستونزې ترلوړو پوړيو پورې ندي رسيدلي اودلږوخت ځخه وروسته بېرته حل شويدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمعاصر افغانستان سیاسي بنسټ د سدوزیانو دواکمنۍ په وخت کې کېښودل شوی ولې بیا هم ددواړه هېوادو ترمنځ تاریخي اوفرهنګي تړونونه پخپل ځای پاتې و.

افغانستان دازادۍ څخه وروسته دایران سره دیپلوماتیکي اړیکې ټینګې کړې ولې ددواړو هېوادو دمېشته سفیرانو په کچې اړیکې په(۱۳۰۰)لمریز کال دمودت دمعاهدې په اساس چې دافغانستان استازی لوی سفیر عبدالعزیزخان په تهران کې اوتهران استازی مجدالملک لخوا څخه دتهران په ښارکې لاسلیک شواو ددواړو هېوادونمایندګۍ په ایران اوکابل کې پرانستل شوې.

په(۱۳۱۲)لمریز کال دافغانستان اوایران ترمنځ دنه، تېري معاهده دترکې اوعراق په ګډون لاسلیک شوه دهلمند دسند داوبو لوړوالی اودهغه دلورې بدلول په پولو کې کله ناکله ددواړو هېوادو ترمنځ اړیکې خرابې کړېدي نوکله هم داستونځې ددیپلوماتیکو لیارو څخه حل شوي اوکله کله هم پدې

هکله نوي تړونونه رامنځته شوي دي په(۱۳۵۴لمریز)کال دثور دمیاشتې په ۲نېټه محمد داودخان ددولت ریس اولومړی وزیر دایران دشاه په غوښتنه دایران دهېواد څخه لېدنه وکړه په دې سفر کې دواړو خواوپه یوشمېر پروژوباندې موافقې ترسره کړې دي.

دایران اسلامي انقلاب په(۱۹۷۹زېږدیز)کال کې په دې هېواد کې لوی بدلون راوست اودافغانستان دولت هم دا انقلاب په رسمیت وپیژانده په افغانستان دشوروي دیرغل څخه وروسته دایران دولت (دافغانستان ددیموکراتیک خلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
ګوند سره)خپلې مرستې بندې کړې پداسې حال کې چې ددواړو هېوادو سياسي نمايندګۍ په دواړو هېوادو کښې فعاله وې او دخپلو اړيکو کچې يې شارژدافيرته راکښته کړه او دافغانستان دحاکم دولت ټول وړاندېزونه يې دا ړيکو دښه والي په هکله ردکړل او په مقابل کې دايران هېواد په افغانستان کې دايران په څېر دا اسلامي حکومت غوښتونکی و ،وروسته له دې څخه چې دشوروي ځواکونه له افغانستان څخه ووتـه دايران دا سلامي جمهوريت دسفارت اړيکې په موثر شکل دافغانستان دبهرنيو چاروو وزارت سره ټينګې شوې اودا ړيکو په پراخوالي يې ټينګار وکړ،له دې جملې څخه دډاکترنجيب الله سفرو په(۱۳۶۹المريز) کال کې دايران اسلامي جمهوريت ته او همداسې هلته دلوړپوړو چارواکو لېدنه کتنه اوديوشمېر تړونونو ترسره کول او ترڅنګ دايران هېواد دشارژ دافير ليدنه دډاکترنجيب الله سره او د ويزوله سره نيول ددواړو هېوادو او سيدونکو ته ديادونې وړدي،دمجاهدينوله بريا څخه وروسته ددواړو هېوادو اړيکې خپل عادي حالت ته راوګرځيدې په(۱۳۷۱المريز) کال کې برهان الدين رباني دافغانستان ولسمشر له تهران څخه لېدنه وکړه اوعلي اکبر رفسنجاني دايران دولسمشرسره لېدنه او کتنه وکړه چې ددې ليدنې او کتنې څخه وروسته د دواړو هېوادو ترمنځ په اقتصادي ،سياسي،فرهنګي برخو کښې لاسليکونه وشول. دطالبانو دمنځته راتګ سره ددواړو هېوادو اړيکې خپلې ټيټې کچې ته چې ددواړو هېوادو دا ړيکو دتاريخ په اوږدو کې سارې نه درلود راښکته شوې طالبانو اوه تنه دايران قونسلي استازي په مزارشريف کې ووژل په مقابل کې دايران سفارت او قونسلګرياني په افغانستان کې وتړل شوې او ايران دافغانستان په شمال کې دمقاومت ځواکونه دطالبانو په وړاندې تقويه کول وروسته دسپتمبر له واقعې څخه چې دطالبانو رژيم دبين المللي ځواکونو لخوا دامريکاپه رهبرۍ له منځه ولاړنو ايران لومړنی هېوادو چې خپل سفارت يې په کابل او جنرال قونسلګري يې په مزارشريف کې پرانستلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوتاجکستان سیاسي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر داسې دلايل شته چې ددواړو هېوادونو داړيکو په ټېنګښت يې مثبت تاثيرغورځولی د شلم قرن پخواني جمهوريتونو کې دغړيتوب له کبله چې ددواړوهېوادواړيکې په مستقيم ډول دمسکواوشوروي اتحاد سره نښلولې دشوروي داتحاد دتيت اوپرک کېدو ځخه وروسته تاجکستان هم ديو مستقل هېواد په شکل رامنځته شواوبې له ځنډه يې موافقې وکړې اوخپل سفيران يې نورو هېوادو ته ولېږدول، دتاجکستان ددا خلي جنګونو په وخت کې د تاجکستان ددولت مخالفان زمونږدهېواد په شمال کې مېشته شول چې دارنګه اړيکې دداخلي شخړو دتاثير لاندې راغلې وې اووروسته اړيکې بېرته ښې شولې اودافغانستان دهغه وخت ولسمشر ددوی دداخلي شخړو په حل کې منځګړيتوب اومرسته وکړه په(۱۹۹۲زېږديز)کال دجون په مياشت کې افغانستان خپل سفارت دتاجکستان په پايتخت دوشنبې کې پرانيست اوپه(۲۰۰۲زېږديز)کال دددسمبر په ۲۲نېټه حامد کرزي دافغانستان ريس جمهور دتاجکستان سفارت په کابل کې پرانيست اوهمداسې په(۱۳۸۲لمريز) کال دثوردمياشتې په ۲۴نېټه افغانستان خپله قونسلګرۍ دتاجکستان په خاروق ښارکښې پرانيستله او پدې موافقه وشوه چې تاجکستان به خپله قونسلګرۍ دافغانستان دمزار شريف په ښار کې پرانيزي.او دبرق رسونې پروتوکول چې په ترست کې به يې دتاجکستان دبدخشان ولايت ځخه دافغانستان بدخشان ددرواز منطقې ته برق ليږدوي دتاجکستان اوافغانستان ترمنځ لاسليک شواوهمداسې دافغانستان اوتاجکستان دروغتيا وزارتونوترمنځ ګټوره موافقتنامه دمتقابلې همکارۍ په موخه لاسليک شوه.اوپه(۲۰۰۴زېږديز)کال دفبرورۍ په ۱۱نېټه دآمودسيند په سرديوپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دجوړيدوقراردادد افغانستان اوتاجکستان ترمنځ لاسليک شو چې د تاجکستان د(پنج پايان)منطقه دافغانستان دکندز دشېرخان بندرسره نښلوي چې د دې پل په شروع کې دافغانستان دريېس جمهورمعاون نعمت الله شهراني او دتاجکستان ريس جمهور امام علي رحمانوف اودنړۍ د اسماعليه مذهب مشر آغاخان ګډون کړی و چې د دې پل دافتتاح څخه وروسته دمنځنۍ آسيادپوهنتون دبنسټ تيږه هم په بدخشان کې کېښودل شوه.

په(۲۰۰۴زېږديز)کال دسپتمبرپه۱۴نېټه(داقتصادي مرستو)دسازمان دغړوهېوادودمشرانوناسته چې دتاجکستان په پلازمېنه دوشنبې کې ترسره کړه اوحامدکرزي چې دې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفرکړی و ددې غونډې ترڅنګ يې دامام علي رحمانوف اوشوکت عزيزسره ليده کاته درلوده چې ددې ناستې په ترسټ کې ديوې لويې لباري په جوړولوباندې چې دافغانستان څخه به تېرېږي اوتاجکستان اوپاکستان به سره نښلوی اوهمداسې دافغانستان دقلمروڅخه دبرق مزي،پاکستان ته له تاجکستان څخه غزول کېږي موضوع ترڅېړنې لاندې ونيول شوه اوپه(۲۰۰۵زېږديز)کال داپرېل په۲۷نېټه امام علي رحمانوف کابل ته راغی اودحامدکرزي سره يې يوپه يوخبرې وکړې ددې ليدنې څخه وروسته ځوموافقتنامې ددواړوهېوادوترمنځ ترسره شوې چې له دې جملې څخه يې دبنه ګاونډيتوب اوهمداسې دښوونې اوروزنې،فرهنګ،علم اوتخنيک په هکله جوړجاړی اودبرق دانرژۍ اوصنعت په هکله موافقتنامې لاسليک شوې.

اوپه(۲۰۰۶زېږديز)کال دجولای په۲۲نېټه حامدکرزي دافغانستان،تاجکستان اوايران په دري اړخيزې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفروکړاوددې

سفرپه دوهمه ورځ حامد کرزي او امام علي رحمانوف د دې هېواد[8] د ګلخانې په ماڼۍ کې يو په يو خبرې وکړې چې د دې خبرو څخه وروسته د دواړو هېوادو د ريېس جمهورانو لخوا يوه ګډه اعلاميه نشر شوه چې په دې اعلاميه کې د دواړو هېوادو د اقتصادي او فرهنګي اړيکو په پراخوالي او د تروريزم او مخدره موادو سره مبارزه او د امنيت په هکله د اړيکو په پراخوالي باندې ټينګار شوی و او همداسې د بنديانو د تبادلې او په لوړو زده کړو کښې د مرستې په هکله موافقې ترسره شوې.

په (۱۳۸۵ المريز) کال کې د ياد د اشتونو تبادله د افغانستان او تاجکستان ترمنځ د ويزې او سياسي پاسپورت د لېږې کولو په خاطر او همداسې د دواړو هېوادو د بهرنيو چارو وزارتونو ترمنځ تفاهم د افغاني محصلينو تګ راتګ پرته له ويزې او پاسپورت څخه د تاجکستان د خاورې څخه د افغانستان د بدخشان ولايت ته.

د ترکمنستان او افغانستان سياسي اړيکې

د ترکمنستان اړيکې همېشه د افغانستان سره نيکې او ښې وې زمونږ هېواد د ترکمنستان سره اوږده ګډه پوله لري د دواړو هېوادو فرهنګي او تاريخي ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

والـي داړیکـو پـه بـه والـي او ټینګښـت بانـدي مثبتـه اغیـزه اچـولي ده.

کلـه چـي ترکمنسـتان دپخـواني شـوروي اتحاد څخـه خپلـه آزادي واخیسـته نو افغانستان هم پـه(١٩٩١زېږدیز)کال کې دیو خپلواکه جمهوري دولت پـه حیث هغه پـه رسمیت وپیژانده چې دافغانسـتان داپـه وخت اقدام دترکمنسـتان لـوري دخوشـحالۍ لامـل وګرځیـده اوورو سـتـه لـه دي داړیکـو دټینګښـت لپـاره ددواړو هېـوادو ترمنځ دسـفارت پـه کچـې مشـوري پیـل شـوي چـې بالـآخره ددیپلوماتیکو اړیکو دټینګښت سند پـه(١٩٩٢زېږدیز)کال دفبروري پـه٢١نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دبهرنيو چارو وزير اودترکمنستان دبهرنيوچارو دوزير قلي اُف لخوا لاسليک شواوپه(۱۳۷۰المريز)کال دقونسلګريو دپرانستلو معاهدې دترکمنستان اوافغانستان لخواترسره شوې چې پدې سره ترکمنستان په هرات اومزارشريف کې دقونسلګرۍ دجوړولوامتيازترلاسه کړاوپه دې هکله دافغانستان د قونسلګرۍ دجوړولوحقوق په ترکمنستان کې حفظ شوي دي اود(۱۹۹۱\۴\۱۸) زېږديز کال کنوانسيون سره سم ترکمنستان خپله قونسلګرۍ داکتوبرپه ۲۸تاريخ دهرات په ښارکې پرانيستله چې دهغې دپرانستلو په مراسمو کې دافغانستان له پلوه جنرال اسماعيل خان دهرات پخواني والي اودترکمنستان څخه دهغه هېواد د بهرنيو چاروو زيرحاضرو ،ترکمنستان دخپلې بې طرفۍ دموقف له امله چې په افغانستان کې دطالبانو دحکومت په وخت کې درلوده ديوې خواڅخه يې درباني نماينده ته په خپله خاوره کې دفعاليت اجازه ورکړې وه اودبلې خوائې د طالبانو درژيم دغوښتني پربنسټ دهغوی نماينده حاجي فضل محمد ته دفعاليت اجازه ورکړې وه اوهمداسې ددواړو هېوادو ترمنځ دنفتي موادوداخيستلوپه هکله او سوداګريزومسايلولکه دبرق لېږدول دهرات،بادغيس اوفارياب ولايتونو ته مؤافقتنامې لاسليک شوي و ، په(۱۹۹۳زېږديز)کال داګست په مياشت کې دترکمنستان، افغانستان اوپاکستان ترمنځه دري اړخيزه يادداشت دترکمنستان څخه جنوبي آسياته دګازواونفتودلېږدپه هکله لاسليک شواوتر(۱۳۷۵المريز) کال پورې پدې هکله ددې درې هېوادوترمنځ مذاکرات روان و اوپه پايله کې ددې پروژې دتطبيق لپاره ديو نيکال امريکايي کمپنۍ اوبريداس ارجنټايني کمپنۍ په سيالۍ واچول شوې چې په پايله کې يونيکال امريکايي کمپنۍ ددې پروژې د تطبيق په هکله وړونکې اعلان شوه ولې په افغانستان کې دکورنۍ جګړو اود طالبانودرژيم د واک له امله چې ددې هېواد په زياترو هغوسيمويې درلودچې نل ليکه دهغو ځايونو څخه غزيدله نوددې لپاره موضوع په ځنډواچول شوه پدې هکله خبرواترو د(۱۹۹۹زېږديز)کال پورې دوام وموند ترڅوچې په (۲۰۰۲زېږديز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مـی د میاشـتې پـه ۲۰نېټـه د دریـو واړو هېـوادو افغانستان، پاکسـتان او ترکمنستان ترمنځ توافقتنامه لاسلیک شوه چې د افغانستان له لورې حامد کرزی او د پاکستان دا ړخه پرویز مشرف او د ترکمنستان دا ړخه سفرمراد نیازاُف لخوا یاده شوې موافقتنامه لاسلیک کړه.

د دې موافقتنامې په اساس باید د نل لیکي د لېږد کار د ۱۴۰۰کېلومتره د اُوږدوالي په اندازه د کراچۍ د ګوادر بندر ته په (۲۰۰۳زېږدیز) کال د جون په میاشت کې پیل شوې وای او همداسې د افغانستان د هوایي چاروو زارت او د ترکمنستان د هوایي چارو د اداري ترمنځ پروتوکول د کابل او عشق آباد او د هرات او عشق آباد تر منځ د پروازو په هکله په (۱۹۹۰زېږدیز) کال کې لاسلیک شو البته دا پروتوکول بیا کتنې ته اړتیا لري چې په نږدې راتلونکي کې به وکتل شي په (۱۳۸۰\۱۳\۱۲المریز) کال کې د صفر مراد نیازاُف د غوښتنې په بنسټ حامد کرزي د انتقالي اسلامي دولت ریس د یوجیګ پوړي هیېت په راس کې د ترکمنستان د جمهوري دولت څخه رسمي لیدنه وکړه چې په دې لیدنه کې یو تعداد پروتوکولونه او مؤافقتنامې چې د هغې جملې څخه د افغانستان د سرحدي پولېسو مریضان د علاج لپاره د ترکمنستان هېواد ته لیږدول او همداسې د هرات د برق د تمویل په هکله او د محصلانو د منلو په هکله ګډه اعلامیه د دواړو هېوادو د مشرانو له لورې څخه په امضا ورسیده.[1]

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آسترالیا کابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان او ازبکستان سياسي اړيکې

د(۱۹۹۱زېږديز)کال دد سامبرپه ۲۱نېټه افغانستان دازبکستان استقلال په رسميت وپيژانده، په(۱۹۹۲زېږديز) کال داکتوبرپه ۱۳نېټه کې افغانستان خپل سفارت په ازبکستان کې پرانيست چې ددې دمخه يې په تاشکندکښې قونسلګرۍ اودآريانا هوايي شرکت نمايندګۍ هم فعاله وه نوکله چې سفارت پرانيستل شو دافغانستان سره يې ديپلوماتيکي اړيکې شروع شوې اودمؤقتې اداري ځخه وروسته ازبکستان خپل سفيرپه افغانستان کې وټاکو اوهمداسې قونسلګري يې هم په مزارشريف کې پرانيستله په(۲۰۰۲زېږديز)کال دمۍ دمياشتې په ۲۲نېټه دافغانستان اوازبکستان دفوايدعامې دوزارت ترمنځ دافغانستان دپل اوپلچک جوړونې په هکله موافقتنامه په تاشکند کې وشوه، په (۲۰۰۲زېږديز)کال دمارچ په ۵نېټه حامدکرزي له ازبکستان ځخه يوه رسمي

اودوستانه لېدنه وکړه اويوه ګډه موفقتنامه يې په هغه ځای کې لاسليک کړه.[1]

په (۲۰۰۲زېږديز)کال داپريل په ۲۹نېټه کې يوه تفاهمنامه د(اوزنرګيا)دولتي کمپنۍ دهيئت سره دبرق دليږدپه هکله له ازبکستان ځخه افغانستان ته په تاشکند کې وشوه.

په(۲۰۰۲زېږديز)کال دمۍ دمياشت په ۲۲نېټه يوه لوړ رتبه هيئت دشاکر (کارګر)په مشرۍ دمؤقتې اداري دريېس دمعاون اودفوايدعامي وزير، ملکي هوانوردي

---

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آسترالياکابل: مرکزمطالعات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزیر او د کرهنې او د تجارت وزیر په ګډون له تاشکند څخه لېدنه وکړه او د ازبکستان له لوري سره یې موافقتنامې لاسلیک کړې.[1]

په (۲۰۰۲ زېږدیز) د دسمبر په ۲۲ نېټه د کابل د اعلامې په نوم د ښه ګاونډیتوب اعلامیه د ګاونډیانو سره لاسلیک شوه چې د ازبکستان هېواد په نماینده ګۍ د هغه هېواد سفیر په افغانستان کې دا اعلامیه لاسلیک کړه او په (۱۳۸۱ لمریز) کال کې د میزان په میاشت کې د ازبکستان د بایسکل جوړونکي شرکت په افغانستان کې په کار پیل وکړ او د افغانستان د سوداګرۍ وزیر کاظمي لېدنه له ازبکستان څخه او موافقت نامه د افغانستان د علومو د اکادمۍ او د ازبکستان د زمین شناسۍ د انستتیوت ترمنځ په (۱۳۸۳ لمریز) کال کې موافقتنامه چې د ترانسپورتي آسانتیاوو لپاره د افغانستان، ایران او ازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه او د بین المللي لوی لېارې جوړولو موافقتنامه چې د ایران او ازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه او د حامد کرزي سفر چې په (۲۰۰۴ زېږدیز) کال د جون د میاشتې په ۱۷ نېټه یې د شپږو هېوادو جلسې کې د ګډون لپاره تاشکند ته کړې وه، په (۲۰۰۲ زېږدیز) کال کې د ازبکستان لوړپوړو چارواکو له کابل څخه لېدنه وکړه، په (۲۰۰۲ زېږدیز) کال د دسمبر په میاشت کې د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر داکتر سپنتا ازبکستان ته سفر وکړ داکتر سپنتا او د ازبکستان د بهرنیو چارو وزیر ولادیمیر امایچ په هغه لېدنه کې چې د رلوده د تفاهم یادداشت لاسلیک کړ او د دوه اړخیزه اقتصادي کمېسون جوړښت او د هغه د ریېس ټاکنه او د کمېسون د غړو ترمنځ لېدنه، خبرې او د نظرو تبادلې صورت ونیوه د اتول ذکرشوي موادو هغه څه دي چې د دواړو هېوادو د پراخوا ړیکو ښکارندویې کوي.[2]

---

[1] افغانستان و جهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکز مطالعات ستراتیژیک وزارت امور خارجه، سال ۲۰۰۷م

[2] افغانستان و جهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکز مطالعات ستراتیژیک وزارت امور خارجه، سال ۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

دچین او افغانستان سیاسي اړیکې

چین او افغانستان دوه پخواني دوستان دي، ددواړو هېوادو اړیکې دنن او صبا ځخه ندي پیل شوي بلکې ددواړو هېوادو اړیکې ډېرې پخوانۍ اړیکې دي دافرهنګي او اقتصادي اړیکې دچین او افغانستان ترمنځ دپخوانۍ پېړیو ځخه کلکې وې، دابریشم دلوی لیارې ځخه به دچین کاروانونه دافغانستان له قلمرو ځخه تېریدل زمونږ دخلکو تاریخي آثار اوروایات دچین دخلکو دپرمختګ، لوی والی اود ښکلا حال وایي.نړۍ ګرځیدونکي چینایان په پخوانۍ پېړیوکې زمونږ دهېواد ځخه لیدني کړیدي، ددې لپاره چې ددواړو هېوادو اړیکې په ښه توګه ترڅېړنې لاندې ونیولی شو(۱۳۰)کال دمیلاد ځخه مخکې دهان دامپراتورۍ لمړی استازی دافغانستان شمالي سیمودیوچې هادربارته واستول شو په (۲۳۱)زیږدیزکال هیون تسانګ چینایي زیارت کونکي له سمرقند ځخه حرکت وکړ او۲۰دمارچ خلم (تاشقرغان)ته اوپه ۲۰داپرېل بلخ او په ۳۰داپرېل بامیانو ته ورسید ،دسمبر په اخرکې دسند له رود ځخه تېرشول اودهند په لورې لاړل اویوڅه وخت په هندکښې پاتې شول ددوهم ځلې لپاره زمونږ هېوادته راستانه شول په(۲۴۴)زیږدیزکال کې په غزني اوڅه موده بدخشان ته لاړل اود سپتمبر په ۱۲نېټه پامیر له لیارې دیارکند اوختن ته چې دچین په هېوادپورې تړلې دي، روان شول په (۹۲)زیږدیزکال کښې دابریشم لیاره پرانستل شوه.

دکوشاني امپراتورۍ په ځانګړي ډول دلوی کنشکاپه وخت کې دبودایي دین دلته مروج شو.زمونږهېواددهند ،چین اوبین النهرین ترمنځ دتړون نقطه وګرځیده کنکشا- دکوشاني امپراتور خپل سفیر داتورهان دربارته واستاوه اودچین سفیردکوشانیانو په دربارکښې موجودو په(۳۳۹)زیږدیزکال کې فوسیان چینایي زارینو له جلال آباد اوکابل ځخه لیدنه وکړه اویولیدلیک یې ولیکه دتانګ دکورنۍ په وخت کې چیني مشهور راهب شوان چوانګ په اوولسمه مېلادي پېړۍ کې له بامیانو ځخه لیدنه وکړه اودبامیانو له بوتانو ځخه یې صفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړپه ۱۵م پېړۍ کې دچین شاهي دولت دمینګ دلړۍ څخه په([۵]۱۷۴۴زیږدیز) کال دشارخ دربارته ۱۵۰تنه نمایندګان دهرات ولایت ته واستول احمدشاه دراني په(۱۷۲۲ زیږدیز) کال کې خپل ځانګړی نماینده دمینک دکورنۍ دامپراتوردربارته واستواوددواړو هېوادو ترمنځ ډالۍ یوبل ته ورکول شوې، په(۱۷۲۵ زیږدیز) کال کې امیرشېرعلي خان یو هیئت چین ته واستاوه اولس اسان یې دچین امپراتورته ډالۍ ورکړه.

دافغانستان خلکو دچین د خلکو قهرمانه مبارزي چې په ۱۹پیړي کې دیرغلګروپه وړاندې درلودې په ډېره دلچسپۍ سره څارلې اودهغوی له بریالیتوبونو څخه خوشحالېدل. په (۱۳۰۱المریز) کال دسنبلې په میاشت کې چیني هیئت دچینګ لین یونګ په نوم کابل ته راغی، داړیکوپه بیارغولوکښې مذاکرې ترسره کړې په(۱۹۲۲ زیږدیز) کال داګست په میاشت کې محمد شریف خان دافغان دلومړي قونسل په توګه دچین ترکستان ته سفر وکړاودکاشغر په ښارکښې مستقرشو، په(۱۳۱۲المریز) کال کې حبیب الله خان لخواطرزي دمختاروزیرپه توګه په نانکن کې وټاکل شو، له دې وروسته دچین دخلکو جمهوریت په(۱۹۴۹ زیږدیز) کال کې رامنځته شو، افغانستان دلومړیو هېوادونو څخه وه چې چین یې په(۱۹۵۰ زیږدیز) کال کې په رسمیت وپېژانده اوپه(۱۹۵۵ زیږدیز) کال کې دچین هېواد دافغانستان دشاهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت سره دلوی سفارت په سطح خپل سیاسي اړیکې ټینګې کړې، ښاغلي عبدالصمد د افغانستان لومړنی سفیرو چې خپل باورلیک یې په(۱۳۳۴المریز) کال وړاندې کړ او د چین لومړنی سفیر د تینک کوا پرپه نوم خپل باورلیک په(۱۳۳۴المریز) کې وړاندې کړ.
افغانستان او چین هغه هېوادونه دي چې د(۱۹۵۵ زیږدیز) کال د باندونګ په تاریخي کنفرانس کې ګډون وکړ او دې تاریخي کنفرانس ته یې تقویت ورکړاو همداسې د پنځه اصولو لرونکي د ښه ګاونډیتوب اعلامیه یې لاسلیک کړه چې د افغانستان دلورې څخه سردار محمد نعیم د صدراعظم مرستیال او د بهرنیو چارووزیر او د چین دلورې څخه چین چو پن لاي د چین صدراعظم ګډون درلود د امهمې مذاکرې یې ترسره کړې د ۵۰ کلونو په موده کې د دواړه هېوادونو اړیکو په بهیر کښې د سلو په شاوخوا کښې استازي دیو او بل د هېوادونو څخه لیدنه اوکتنه کړیده چې ۵۵شاوخوا افغاني او ۴۵چیني استازي جوړوي په دې ۵۰کلونو کې په بېلابېلو برخولکه فرهنګي، علمي، فني، اقتصادي، او سوداګریزي موافقتنامې لاسلیک شویدې او د ۵۰کالو په موده کې اوه سفیران د افغانستان څخه لکه عبدالصمد ،محمد شعیب مسکېنیار، داکتر محمد آصف، محمد عثمان صدیقي، میرمحمد یوسف، داکترمحمد یاسین عظیم تر(۱۹۷۹ زیږدیز) کال پورې خپل باورلیکونه د چین هېواد ته وړاندې کړیدي او وروسته (شارژدافیرانو) هم باورلیکونه د چین هېواد ته د اعتماد د حاصلولو لپاره وړاندې کړیدي. په(۲۰۰۲ زیږدیز) کال کې پروفیسورقیام الدین(برلاس) خپل باورلیک د چین هېواد ته وړاندې کړ.[1]

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوامریکا ستراتیژیکي اړیکې

په(۱۹۱۹ زېږدیز)کال کې امان الله خان یو هیئت د محمدولي خان دروازي په مشرۍ د اروپا او د امریکا متحده ایلاتو په لور واستاوه ترڅو دافغانستان دخپلواکۍ خبرددغوهېوادونوحکومتونواوملتونوته ورسوي اود رسمي او غیر رسمي اړیکو د ټینګیدو په اساس د هغوی توافق او پاملرنه ترلاسه کړي، ددې پلاوي سره محمد ګل خان مهمند ،عبدالرحمن لودي ، فیض محمد خان ذکریا ، میرزا محمد خان یفتلي او ځینــې نورمــل وو، دې پلاوي اروپا او امریکا ته د سفر په ترڅ کې د (۱۹۱۹زېږدیز)کال په سپتمبر کې تاشکند ته

ورسید ،ددې ښار څخه یې د امریکا جمهور ریس ورین هاردینګ په نوم پیغام واستاوه، په پیغام کې ویل شوي و چې د سولې په نړیوال کنفرانس کې د افغانستان استازیتوب کوي او په ضمن کې د امریکا د متحده ایالاتو څخه د همکاري او دافغانستان داستقلال درسمي پیژندنې غوښتونکي دي، خوکله چې دې پلاوي غوښتل چې لویدیځې اروپا اوامریکا په لور روان شي نو برتانیې یې مخه ونیوله، په دغه کال افغاني پلاوي ونه شو کولای چې امریکا ته سفر وکړي خو واشنګټن د تاشکند څخه د پلاوي لخوا د لیږل شوي پیغام په هکله جواب ورنکړ اودادې ښکارندویي کوي چې امریکادبرتانیادتسلط څخه د خپلواکۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره کې د افغانستان هڅو ته اعتنا نه لري، خو شوروي د افغاني پلاوي تود هرکلی وکړ او د افغانستان خپلواکي یې د لومړني هېواد په توګه په رسمیت و پېژندل.[1]
په (۱۹۲۱ زېږدیز) کال کې یو پلاوي د محمد ولي خان دروازي په مشري بیا د اروپا او امریکا په لور روان شو، دا هیئت د اروپا څخه وروسته په (۱۹۲۱ زېږدیز) کال د جولای په ۱۲ امریکا ته ورسید او د جولای په ۲۰ یې د بهرنیو چارو د وزیر سره وکتل، تر دې کتنې مخکې نوموړي وزیر ته په فرانسې کې د برتانیې د سفیر له خوا یو لیک رسیدلی ؤ چې په لیک کې د نورو خبرو سربېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د ښو اړیکو یادونه شوې وه، پلاوي د محمود طرزي لیک کوربه وزیر ته وړاندې کړ او د افغانستان د خپلواکۍ او د دواړو هېوادونو ترمنځ د اړیکو د ټینګیدو خبره یې راپورته کړه خو د هغوی د منفي غبرګون سره مخ شول او افغاني هیئت بېرته افغانستان ته راغي.
د امریکا متحده ایالات د محمد نادر خان د سلطنت په موده کې هم د افغانستان سره د رسمي او ډیپلوماتیکو اړیکو برقرارولو ته حاضر نشول، څو چې په (۱۹۳۲ زېږدیز) کال د مارچ په ۲۲ نېټه د افغانستان او متحده ایالاتو ترمنځ د سیاسي او کونسلي روابطو موافقه په پاریس کې د امریکا د سفیر جیسمي ایزدورستراوس او د افغانستان د بهرنیو چارو د وزیر علي محمد خان ترمنځ لاسلیک شوه.[2]
د محمد ظاهرشاه په وخت کې د افغانستان او امریکا ډیپلوماتیکې او سیاسي اړیکې کله چې په (۱۹۳۳ زېږدیز) کال کې محمد ظاهرشاه د پلار د وژل کېدو وروسته پاچا شو، نو یو لیک یې د امریکا جمهوررییس فرانکلن روزولټ ته واستو، چې په لیک کې یې د خپل سلطنت پیل او د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستانه اړیکو د ټینګولو هیله څرګنده کړې وه.

---

[1] : امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۴۰
[2] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

واشنګټن د محمد ظاهرشاه د ليک څخه درې کاله وروسته د افغانانو سره د ډيپلوماتيکو اړيکو په ټينګولو اقدام وکړ يانې کله چې خپله ګټه په افغانستان کې ولېده، خو متحده ايالاتو د خپل سياسي نماينده ګي دفتر په کابل کې ډېر وروسته پرانيستی او د امريکا د متحده ايالاتو په افغانستان کې وان انچ انګرت دلومړني هستوګن مختار وزير په توګه معرفي کړ او په(۱۹۴۲ زېږديز) کال په جولای کې يې خپل باورليک رسماً محمد ظاهر شاه ته وړاندې کړ، په(۱۹۴۳ زېږديز) کال کې عبدالحسين عزيز په لومړي ځل د افغانستان د مختار وزير په توګه واشنګټن ډي سي ته ولاړ.

د امريکا د متحده ايالاتو او افغانستان ترمنځ سياسي او ډيپلوماتيکې اړيکې د محمد ظاهرشاه د دوهم صدراعظم شاه محمود د صدارت په وخت کې ډېر انکشاف وکړ او په(۱۹۴۸ زېږديز) کال کې د دواړو هېوادونو د سفيرانو په تبادله کولو موافقه وشوه او محمد نعيم خان په متحده ايالاتو کې د افغانستان سفير وټاکل شو او ايلي ايل پلامر په کابل کې د امريکا د سفير په حيث وټاکل شو.

پوځي او نظامي اړيکې: د افغانستان سره د امريکا نظامي او پوځي اړيکې د محمد ظاهر شاه د سلطنت تر پايه پورې ترټولو اړيکو سړې وې، امريکا په دې ټول دوران کې هيڅ وخت د پوځي همکاري د وسلو او حربي وسايلو په اړه د افغانستان د دولت او دولتي چارواکو غوښتنو ته مثبت جواب ونه وايه او د دې سړو اړيکو علت د پښتونستان د مسئلې پر سر د پاکستان سره اختلافؤ او د افغانستان د چارواکو په وينا امريکا هميش په بې انصافۍ سره د پاکستان طرف نيولی او علت يې داؤ چې امريکا افغانستان د شوروي په لمن کې سقوط ګڼي او د افغانستان چارواکي بالخصوص داؤد خان يې د شوروي طرفدار ګاڼه او دبلې خوا امريکا چې په سيمه کې کوم ستراتيژيک اهداف لري هغه اهداف د پاکستان سره په ښو اړيکو ترسره کېږي بناءً امريکا خپل دوست هېواد پاکستان هېڅکله د افغانستان يا کوم بل هېواد په خاطر نه خپه کوي. او د افغانستان چارواکو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ظاهرشاه، شاه محمود خان، داؤد خان او نورو چې کله هم د وسلو او پوځي برخو کې کومک غوښتنه نو امريکايي چارواکو به پرې خندل او هيڅکله يې د دوی دا غوښتنه نه ده منلې او دا د شوروي سره د طرفدارۍ او د پاکستان سره د اختلاف په خاطر.

د(۱۹۵۱ زېږديز) کال په وروستيو کې د افغانستان د حکومت د لوړ پوړو چارواکو لکه صدراعظم شاه محمود، دفاع وزير محمد داؤد، په امريکا کې د افغانستان سفير محمد نعيم خان او په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازي عبدالحسين عزيز په ډېرو وړاندېزونو او کوښښونو سره امريکا دې ته چمتو کړه چې د افغانستان سره پوځي مرستې وکړې ولې امريکا داسې شرايط وضع کړه چې هيڅ د عملي کېدو نه وه او دا شرايط د امريکا سفير جارج آر ميريل په واسطه وړاندې شول چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو:

۱: د افغانستان حکومت بايد وسلې په نقدو پيسو او هغه هم د مال د حاصلولو ځخه مخکې تسليموي.

۲: کله چې معامله عملي بڼه غوره کړي نو د امريکا حکومت به مال يو امريکايي بندر ته وړي او افغاني لورې ته به يې سپاري او په لېږلو کې به يې هيڅ ډول مرسته نه کوو.

۳: افغانستان بايد ديوې اعلاميې په خپرولو سره رسمي ژمنه وکړي چې اخيستل شوې وسله به يوازې د ځای د دفاع په خاطر او په هېواد کې د کورني امنيت د تأمين په خاطر کارول کېږي نه د تعرض لپاره.

د دې شرايطو ځخه يې هدف داؤ چې وسله پر افغانستان ونه پلورې.

د امريکا د بهرنيو چارو وزير د افغانستان سفير ته د يوې پوښتني په جواب کې ويلي و چې افغانستان ته پوځي مرستې ستونزې را ولاړوي، په دې سره به چې کوم ځواک رامنځ ته کېږي مخه نيول يې ناشوني دي نو افغانستان دې د دې پر ځای چې د وسلو وړاندېز وکړي د پاکستان سره دې د پښتونستان مسئله حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بناءً د امریکا د دا سې چالچند څخه معلومېږي چې امریکا[1] هیڅکله هم د افغانستان سره په صداقت همکاري نه ده کړې، که څه هم امریکا د پوځي برخو څخه پرته په نورو برخو کې همکاري کړې ولې دومره ناچیزه ده چې په هیڅ حساب دي او هغه هم ددې لپاره چې افغانستان په دوهم نړیوال جنګ کې آلماني اتباع د خپل هېواد څخه وباسي او بې طرفي اعلان کړي چې همدا سې هم وشول خو دجګړې څخه وروسته چې دامریکا هدف ترسره شو هوخپله پښه یې د افغانستان څخه ټوله کړه، که چېرې دوی په علمي برخو کې همکاري کړې وي نو هدف یې ورڅخه دخپلې مفکورې راویستل و افغانستان ته او بس، که چېرې دوی زموږ سره همکاري کولای نو ښه مثال به یې نظامي او پوځي مرستې وای نوبناءً دوی هیڅکله د پاکستان په تاوان زموږ سره همکاري ته چمتو نه دي ځکه دوی په منطقه کې تر هرچا پاکستان زیات ضرورت لري.

علمي او کلتوري اړیکې: دامریکا او افغانستان ترمنځ علمي او کلتوري اړیکې هغه وخت شروع کېږي کله چې په(۱۹۳۰ زېږدیز) کال کې امریکایي استادان افغاني زده کوونکو او محصلینو ته ددرس او تدریس او همدارنګه د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته د هغوی داستولو لپاره دحبیبې او اماني لیسو او د کابل پوهنتون ته راغله او د همدې لسیزې په دوهمه نیمایي کې د افغاني ځوانانو زده کوونکو او محصلینو لومړنۍ ډله دخپلوزده کړو د دوام په هدف دامریکا په لور روان شول، ځېنو ددغو کسانو څخه چې دتحصیل ددورې د سرته رسولو او تخصص د حاصلولو وروسته هېواد ته راغلل نو د محمد ظاهرشاه د سلطنت په اوږدو کې لوړو مقامونو او آن تر وزارت او صدارت پورې ورسید لکه ډاکتر عبدالظاهر تر صدارت پورې، دده ورور ډاکتر عبدالقیوم د داخلي تر وزارت پورې ، موسي شفیق تر صدارت پورې او نور.

د امریکا متحده ایالات سربېره پردې چې په افغانستان کې یې د تحصیل او تخصص زمینه مساعده کړه په بېلابېلو برخو کې یې که څه هم کمې مرستې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۲۴ زېږدیز) کال کې یې د کابل پوهنتون او د محصلینو د لیلې کار بشپړ کړ او په(۱۹۲۵ زېږدیز) کال کې یې د حبیبې د لېسې ودانۍ جوړه کړه.
همدارنګه د کابل پوهنتون دانجینري اوزراعت په پوهنځیوکې دامریکایي استادانو لخوا تدریس او په ولایاتو اوولسوالیوکې دمختلفو ښوونځیو جوړول اودهغوی لپاره دکتابونوچاپول دافغانستان دمعارف سره د امریکا د مرستو څخه دي.
سردار محمد داؤد خان او د امریکا متحده ایالات:محمد داؤد خان په(۱۳۵۲ لمریز) کال د سرطان په ۲۲ نېټې د یوې سپینې کودتا په ترڅ کې د قدرت واګې ترلاسه کړل او د سلطنت د اعلانولو پرځای یې د جمهوري نظام په جوړولو پیل وکړ، په پوځ کې د محمد داؤد ملګري چې په کودتا کې یې ورسره همکاري وکړه یا د خلق دیموکراتیک ګوند پټ غړي وو او یا خو هم د چپه لاس د کمونیستو نظریاتو خاوندان او د شوروي پلویان وا او محمد داؤد خان د لومړۍ کابینې ځینې غړي هم د دغه ګوند د پرچم ډلې څخه و.
څنګه چې داؤد خان د شوروي پلوه کېڼ اړخه ګوند د کودتا په واسطه واک ته ورسید او همدارنګه د هغوی څخه یې یو شمېر خپل وزیران مقرر کړل او د بلې خوا د خپل صدارت په دوره کې یې د شوروي سره پوځي اړیکې ټینګې کړې او اوس د محمد داؤد خان واک ته رسیدل دا سې فکر رامنځ ته کړ چې د شوروي د یو دښمن په توګه نور د امریکا متحده ایالات د خپلو اړیکو دروازه پر افغانستان تړي.
ولې د دې ټولو اټکلونو سره سره د محمد داؤد خان د جمهوریت په کلونو کې د افغانستان او امریکا اړیکو هغسې ښه غوره نکړه لکه څنګه چې یې اټکل کېده،
په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې دامریکا دبهرنیو چارو وزیر هنري کېسنجر افغانستان ته راغی او د محمد داؤد خان او نعیم خان له خوا یې تود هرکلی وشو او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر هم د دوی سره په علاقمندۍ خبرې وکړې او افغانستان ته یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتو اقتصادي مرستو په اړه خبرې وکړي او د خبرو په ترځ کې یې هغوی ته توصیه وکړه چې د پاکستان سره خپل روابط ښه کړي او محمد داؤد خان هم د خپل پخواني دریځ په خلاف ډاډ ورکړ چې هېوادیې اوس چمتو دی چې د یو دوست هېواد په منځګړیتوب د خبرو دلارې څخه د پښتونستان مسئله حل کړي[1]

په(۱۹۷۷ زېږدیز) کال د جولاي په ۲۹ کله چې د افغانستان نوي سفیر عبدالواحد د امریکا جمهور ریس جیمز ایرل کارتر ته خپل باورلیک وړاندې کړ نو کارټر هغه ته وویل: امریکا ستاسې نوی اساسي قانون په مینه تعقیب کړی دی او موږ د هغه چانس څخه چې بشرحقوقو ته مو پکښې ورکړی دی خبر یو ،همدرانګه موږ پوره خبرتیا لرو چې جمهور ریس داؤد هوډمن دی چې د افغانستان د خلکو اقتصادي سطحه لوړه کړي او موږ چمتو یو چې په دې برخه کې مرسته وکړو.

په(۱۹۷۶ زېږدیز) کال کې ذوالفقارعلي بوټو کابل ته راغي او دواړو خواوو ترمنځ تودې خبرې وشوي او همدارنګه د خبرو د دوام او د ستونزو په حل هم موافقه وشوه او داؤد د ذوالفقارعلي بوټو بلنه پاکستان ته ومنله او داؤد خان ورته وویل چې خپلو پاکستاني ورونو ته ستاسې او ستاسې د ملګرو په واسطه ډاډ ورکوم چې د افغانستان ملت د پاکستان د ملت سره دورورګلوی او دوستی. نه پرته بله هیڅ کومه هیله نلري.کابل ته د ذوالفقارعلي بوټو دراتګ څخه دوه میاشتې وروسته محمد داؤد خان پاکستان ته سفر وکړ، په پاکستان کې تود هرکلی وشو، د پاکستان سره د محمد داؤد خان د اړیکو پراختیا د امریکا لپاره په زړه پورې وه.

محمد داؤد خان چې په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې د اساسي قانون د تصویب څخه وروسته دلویې جرګې دخوا د منتخب جمهور ریس په توګه وټاکل شو ، نود بهرنیو مرستو دلاسته راوړلولپآره یې په نوي نظر لا زیاتې هڅې پیل کړې او دهغه په نوي نظر کې په بهرني سیاست کې د پاکستان سره د اړیکو ښه کول، د امریکا د متحده ایالاتو ، اروپایې هېوادونو او هغوی ته نژدې اسلامي هېوادونو ته مخه

---

[1] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۹۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

کول وه، خو دا سیاست د شوروي سره د اړیکو د قطع کولو په مانا نه ؤ بلکې داؤد خان غوښتل چې په خارجي سیاست کې یو تعادل راولي چې تر دغه وخته پورې یې د شوروي پر مرستو یوازې تکیه کړې وه او غوښتل یې چې د دوه اړو بلاکونو څخه د خپل اووه کلن پلان د پروګرامونو د بشپړولو په هدف پر بېمانې مرستې لاسته راوړي.

داؤد خان خپل لومړنی سفر شوروي ته وکړ، دا سفر د دې ښکارندوی ؤ چې داؤد اوس هم د مسکو سره د نږدې روابطو په درلودلو مکلف دی خو په دې سفر کې داسې حالت رامنځ ته شو چې د خبرو فضاء یې خرابه کړه او د شوروي سره د اړیکو راتلونکې یې شکمنه او په تیاره کې واچول، د خبرو په جریان کې د برژنیف له خوا یوه ګیله په ډېره سخته لهجه او د نیو کې په بڼه چې ټول ناست خلک یې حیران کړل په داسې ډول داؤد خان ته وشول چې د شوروي اتحاد د پولو په نږدې سیمو کې ولې لویدیځ کارګران او متخصصین په چارو بوخت دي؟ داؤد خان بې له کوم ځنډه جواب ورکړ: موږ به هیڅکله دا حق تاسې ته درنکړو ترڅو موږ ته امر وکړې چې په څه شکل د خپل هېواد چارې پرمخ بوځو، یا دا چې څوک په افغانستان کې استخدام کړو او یا دا چې څه ډول او چېرته بهرني متخصصین په دنده وګمارو، دا د افغانستان د دولت په صلاحیت پورې اړه لري او دا صحیح ده چې افغانستان غریب خو په خپلو کړنو او هوډ کې به ازاد وي.

کله چې یې خپلې خبرې پای ته ورسولې بې له ځنډه د خبرو د میز څخه راپاڅید او د خپلو ملګرو سره د کوټې څخه را روان شو، برژنیف او نور په ډېره چټکۍ سره په افغاني پلاوي پسې راپورته شول، خو یوازې د وحید عبدالله په ټینګار سره داؤد خان دوه مره ودرید چې د شوروي د طرف د پلاوي سره یې خدای پاماني وکړه.

ښایي داؤد خان د برژنیف سره د دې تاوتریخوالي څخه وروسته په دې فکر کې شوی وي چې د شوروي سره خپلې اړیکې پای ته ورسوي او بیا به یې غوښتل چې د دې ډول تصمیم او سیاست د خپلولو په اړه امریکا ته د خپل سفر په ترڅ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکایې چاروا کو سره وړغبږې او دا موضوع ورسره مطرح کړي، ځو په(۱۹۷۸ زېږدیز) کال کې چې داؤد خان امریکا ته د هغوی په بلنه سفر درلود ، ددې سفر څخه مخکې په(۱۹۷۸ زېږدیز) کال په اپرېل کې د شوروي پلوه کمونیستي ګوند (خلق دیموکراتیک) لخوا د کورنۍ سره یو ځای شهید شو. داچې ایا امریکایانو به دده سره په خلاص مټ کومک کړی وای ترڅو افغانستان د شووري څخه نجات پیدا کړی وای؟ جواب یې منفي دی، ځکه امریکایانو هر ډول سیاست په افغانستان کې د خپلو ګټو او اهدافو په خاطرؤ خو افغانستان په هغه وخت کې د هغو ټولو درنو مصارفو د تأدیه کولو توان نه درلود او د بلې خوا د امریکا متحده ایالاتو لا پخوا افغانستان د شوروي په نفوذ کې شمېرلی ؤ او ددې نفوذ څخه د افغانستان د ایستلو هڅې د امریکا د ګټوسره سمون نه درلود.

سردار محمد داؤد خان یو داسې واکمن ؤ چې د افغانستان د ترقۍ او پرمختګ سره یې مینه لرله خو ده دا پرمختګ او ترقي تر خپلې مشرۍ لاندې غوښته چې داؤد په عین حال کې یو مطلق العنانه ، دیکتاتور ، حساساتي ، کینه کښ او د رنګ په رنګ مزاج خاوند ؤ ، داؤد په خپل سیاست کې په بې ثباتي ، ناڅاپي بدلون او پرته د کوم فکر څخه عمل کاوه، په داسې حال کې چې د پاکستان سره یې د پښتونستان د مسئلې او د ډیورنډ د کرښې پر سر خبرې تر جګړې او پوځي ټکره ورسیدلې خو د خپلې واکمنۍ په پای کې پاکستان ته ولاړ او د هغه هېواد سره یې د دوستۍ او وروړګلوی خبرې شروع کړې.

په افغانستان کې د(۱۹۷۸ زېږدیز)کال د اپرېل کودتا د امریکا لپاره کومه ناڅاپي پېښه نه وه ځکه امریکا د افغانستان او شوروي د نږدې پوځي اړیکو او د افغانستان په پوځ کې د ورځ په ورځ زیاتیدونکي نفوذ څخه باخبره وه.

دامریکادملي امنیت اداري په(۱۹۵۱ زېږدیز) کال کې یو رپوټ نشر کړ، په رپوټ کې ویل شوي و چې کرملین وایې دافغانستان نیول اسانه دي او دیرغل په وړاندې دافغانانو اراده دومره مهمه نه ده خو کېداى شي چې د برید په صورت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني قبايل په ځانګړي توګه پښتانه قومونه خپل مقاومت ته دوام ورکړي، نو امريکا هم د افغانستان سره خپلې اړيکې حساسې کړلې ترڅو د شوروي د مخ په زياتيدنکي نفوذ مخه ونيسي. او امريکا د شوروي د تېري څخه وروسته د افغانستان دحکومت سره د مناسباتو د تأمينولو څخه مخ واړاوه اوخپل سفارت په کابل کې وتړي اودحکومت پرځای يې دحکومت مخالفوځواکونو ته پام واړاوه اوهمدارنګه دخلق ديموکراتيک حکومت يې تر فشار لاندې راوست.د شوروي د پوځي تېري وروسته امريکا دافغانستان د بهرنيو چارو د وزارت هيڅ ډول غوښتنو ته اهميت نه ورکاوه حتی د افغانستان د حکومت سره دخبرو داړتيا پر وخت يې ددې حکومت پرځای د شوروي د حکومت سره تماس نيوه.

د(۱۹۸۰ زېږديز)کال دجنورې په ۹ په واشنګټن کې د سنا په مجلس کې چې د سي.آي.اي استازي هم موجود و موضوع مطرح شوه چې په افغانستان کې د سي.آی.اي پټې مليشي بايد خپل فعاليتونه شروع کړي، چې ددې سره سناتورانو هم مخالفت نه درلوداوبالاخره دا موضوع سپيني مانۍ ته ولاړه او جمهور ريس هم په افغانستان کې د عملياتو په کولو خپل فرمان صادرکړاوداهغه سياست ؤ چې دجمهور ريس دملي امنيت په چاروکې سلاکار برژنسکي مخکې له مخکې پيشبيني کړې ؤ،اوورانديزيې کړی ؤ چې په افغانستان کې بايد ډېر ژر او که په هره طريقه وي بايد د شوروي د نفوذ دمخه ونيول شي، زبېګنيو برژنسکي دامريکاپه سياست کې يو د هغواشخاصو څخه ؤ چې دکمونيزم اوشوروي سرسخته مخالف ګڼل کېده اوامريکاپه بهرني سياست کې په خاص ډول دافغانستان په اړه يې فعال او غوره رول ولوباوه. برژنسکي په پولېنډ کې زيږيدلی او دخپلې ځوانۍ دوره يې په جرمني او فرانسې کې تېره کړې ده او په سياسي علومو کې ډاکتري د امريکا دهارورډ دپوهنتون څخه واخيستله اود امريکا تابعيت يې ترلاسه کړ، نوموړي د خلق ديموکراتيک د ګوند سره داړيکو په درلودلو مخالف ؤ او هميش به يې ويل چې په موجوده حکومت بايد فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړل شي او په مقابل کې يې د حکومت د مخالفينو سره مرستې وشي ترڅو موجوده حکومت سقوط وکړي او د تودواوبو او په منځني ختيځ کې د انرژي د زېرمو په وړاندې بايد د شوروي مخه ونيول شي او په افغانستان کې ورسره مقاومت وشي، اودده نظرياتو هغه وخت نور هم عملي بڼه غوره کړه چې په افغانستان کې د خلق ديموکراتيک ګوند لخوا د خلکو ټکول او زورول زيات شول او په مقابل کې د خلکو مخالفت د حکومت په وړاندې پراخه شو او کله چې په(۱۹۷۸ زېږديز) کال د ډسمبر په پنځمه د کابل او مسکو ترمنځ د دوستۍ تړون لاسليک شو او د شوروي پوځې مداخلې ته يې لاره جوړوله نور نو امريکا د بهرنيو چارو دوزارت نظرياتو خپل ځای د برژنسکي نظرياتو ته خالي کړ او دده د نظرياتو تطبيق شروع شو اونور نو د برژنسکي نظرياتو د امريکا د بهرني سياست شکل پيدا کړ[1]

د امريکا استخباراتي سياست د نورو متحده اسلامي او غيرا سلامي دولتونو او سازمانونو د استخباراتي او جاسوسي سياستونو په ځانګړي ډول د پاکستان او سعودي عربستان د سياستونو سره په ګډه عملي شو ، که څه هم په افغانستان کې د شوروي په خلاف مرستې د سي.آي.اي لخوا په پټ ډول ورکول کېدلې خو د دغو مرستو څخه د ګټې اخيستلو او د هغې دويشلو واک د پاکستان سره ؤ او پاکستان دې خطر ته غاړه اېښودل د يو ډېر غټ مصلحت په خاطر کړی ؤ او هغه د اسلام او افغانستان په خاطر نه بلکې په دې کلنو کې د پاکستان اټومي پروګرام ډېر مخکې ولاړ او بالاخره د اتيايمي ليسزي په پای کې په يو اټومي ځواک بدل شو په داسې حال کې چې د شوروي د يرغل څخه مخکې په پاکستان باندې امريکا خپلې مرستې په دې خاطر بندي کړې چې اټومي پروژه يې پوځي اهداف لري خو امريکا وروسته نه يوازې دا چې د پاکستان د اټومي پروګرام په هکله پټه خوله شول بلکې

---

[1] امريکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم انديشمند ليکنه.صفحه ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورې زیاتې پوځي مرستې چې پرمختللي ټانګونه، ایف ۱۲ جیټ جنګي[8] الوتکې او نور شامل وه ورسره وکړي.

امریکا هم د افغانستان د جګړې پر سر د پاکستان سره د معاملې د لارې غوښتل چې خپل ځانګړي اهداف لاسته راوړي د شوروي لپاره د افغانستان جګړه د ویتنام جګړه جوړول، د پاکستان په خاوره کې د پوځي تاسېساتو نصبول ترڅو په منځني ختیځ کې د شوروي د توغندیو مخه ونیسي د دغو اهدافو بنسټیز ټکي و، د ایران د شاهي نظام ترنسکورولو مخکې امریکا ایران انتخاب کړی ؤ خو په ایران کې د امریکا ضد حکومت منځته راتګ او پر افغانستان د شوروي یرغل پاکستان ته زرین چانس په لاس ورکړ.

د (۱۹۸۰ زېږدیز) کال د فبروري په دریمه نېټه برژنسکي په خیبر کې د پاکستان او افغانستان ترمنځ یوې پوځي سرحدي اډې ته راغی او جنرال ضیاء الحق سره یې خبرې اترې وکړې، ضیاء الحق غوښتنه کوله چې هغه پیسې او وسلې چې امریکا یې مجاهدینو ته استوي باید د دوی په اختیار کې ورکړل شي او دا امتیاز هم بالاخره ورکړل شو او جنرال ضیاء الحق هم د دې پروګرام لپاره د آي.ایس آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن وټاکه او د اي.ایس.آي ریس هم د نورو غوښتنو څخه علاوه لاندې غوښتنې امریکایې چاروا کو ته یادې کړې چې امریکایې چارواکو هم ټولې ورسره ومنلې:

۱: هیڅ امریکایې اجازه نلري چې د پاکستان د خاورې څخه افغانستان ته داخل شي.

۲: وسله یوازې د آي.آیس.آي د افسرانو په واسطه ویشل کېږي.

۳: مجاهدینو ته پوځي روزنه د آي.آیس.آي په کمپونو کې د دوی د افسرانو په واسطه د افغانستان د پولې په اوږدو کې ورکول کېږي.

۴: د سي.آي.اي افسران مجاهدینو ته د روزنې ورکولو حق نلري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵: د نوو وسلو د سیستم د پېژندنې لپاره به د سي.آي.آي افسران د آي.آیس.آي ښوونکو ته روزنه ورکوي.[۹]

نور نو آي.آیس.آي چې څنګه غوښتل د امریکاباد راوړي پیسې او وسلې یې به یې ویشلې، د آي.آیس.آي د افغاني برخې رییس په پېښور کې په مېشتو افغان مجاهدینو وسلې او مهمات ویشل او هغه تخصیص چې په کال(۱۹۸۷ زېږدیز) کې مجاهدینو ته ورکول کېده په لاندې ډول ؤ: ګلبدین حکمتیار ته ۲۰٪ ، رباني ته ۱۸٪ ، سیاف ته ۱۷٪ ، خالص ته ٪ ۱۵ ، محمد نبي ته ٪ ۱۵ ګیلاني ته ٪۱۱ او مجددي ته ٪ ۵ .

د امریکا سیاست د جیمي کارټر وروسته د رونالډ ریګن په راتګ سره نوي پړاو ته داخل شو او په دې پړاو کې په افغانستان کې شوروي ته د ګوزار ورکولو او دجګړې د زور اخیستلو په هدف دزیاتو پیسو او وسلو لمنه پراخه شو ، د کارټر په وخت کې د امریکا دا سیاست په ډېر احتیاط مخکې روان ؤ او یوازې برژنسکي ؤ چې په شوق او جدیت سره یې دمجاهدینو سره مرستې کولې او دامریکا دبهرنیو چارو وزیر سایرس وانس دده د نظریاتو سره موافق نه ؤ ځکه هغه د(۱۹۷۸ زېږدیز) کال د اپرېل کودتا کې د شوروي لاس داخل نه بللې.خو کله چې ریګن د امریکاجمهور رییس شونود شوروي امپراتوري یې د شیطان امپراتوري وبلله او د مجاهدینو سره د زیاتو مرستو ډګر ته راووتو ، په(۱۹۸۰ زېږدیز)کال کې د کارټر په وخت کې مرستې ۳۰ میلونه ډالره وي په داسې حال کې چې په(۱۹۸۵ زېږدیز) کال کې مرستې ۲۸۰ میلونه ډالره وي او په دې کچې او یا ددې څخه زیاتې سعودي عربستان هم ورکولې او په پای کې خو سپین چکونه ورکول کېدل چې څو مره پیسې مو پکار وي اخیستلای یې شي او په(۱۹۸۷ زېږدیز)کال کې د مجاهدینو لپاره ۶۲۰ میلون ډالره مرسته ځانګړې شوه ،اود(۱۹۹۱ زېږدیز)کال په پای کې چې کمونیستي حکومت سقوط وکړ او د سي.آي.آي د پټو عملیاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني صلاحیت هم پای ته ورسید د پنځو ملیارد ډالرو مرسته شوي وه.[۱] چې د دې مثلث اصلي کارکوونکي چې عملاً بوخت وه د نورو څخه علاوه د آي.آیس.آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن، د سي.آي.آي ریس ویلیام کیسي او د سعودي عربستان د استخباراتي اداري ریس شهزاده ترکي الفیصل وه.

د امریکا متحده ایالات او حامد کرزی: نوموړي په(۲۰۰۱ زېږدیز) کال د سپټمبر په ورستیو کې د طالبانو پر خلاف د خلکو د راپارولو لپاره کندهار او اورزګان ولایتونو ته ولاړ، خو مخکې له دې چې د طالبانو لخوا د یوې کلابندی په ترڅ کې ونیول شي، د امریکایي چورلکو په واسطه نجات ورکړ شو او کوټې ته واستول شو. په دوهم ځل کله چې د امریکا دهوایي بمباریو سره سم د امریکایي سرتېرو د یوې ټولې سره د اورزګان ولایت ته ولاړ بیا د طالبانو دیوې پنځه سوه کسیزي ډلې تربرید لاندې راغی په دې وخت کې امریکایي ځانګړو ځواکونو د هوایي بمبارۍ غوښتنه وکړه چې د ابمونه په ترینکوټ کې حامد کرزي ته نژدې په دوه سوه مترۍ کې هم وغورځول شول ،دغو عملیاتو د طالبانو دځواکونو ملا ماته کړه او ډېر ژر کندهار سقوط وکړ.

حامد کرزي د پوپلزیو د قبیلي څخه دی او د کندهار د کرز د سیمې او سیدونکی دی، پلار یې عبدالاحد کرزی د ظاهرشاه په وخت کې د پارلمان وکیل او د پوپلزیو د قبیلي مشر ؤ چې د(۱۹۹۹ زېږدیز)کال په جولاي کې د پاکستان د کوټې په ښار کې ووژل شو ،حامد کرزي د ماسټري تر کچې پورې خپلې زده کړې د هندوستان د هماچل پردیش په پوهنتون کې سرته رسولې دي او د شوروي پر ضد د جهاد په وخت کې د ملي نجات د تنظیم غړیتوب یې درلود او د مجاهدینو په حکومت کې د څه وخت لپاره د بهرنیو چارو په وزارت کې سیاسي معین ؤ خو وروسته بېرته په (۱۳۷۲المریز)کال کې کوټې ته ولاړ او وروسته کله چې طالبان را پیدا شول نو ده اړیکې ورسره درلودې خصوصاً د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر ملا محمد غوث

---

[۱] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او د هغوی سره یې ځینې مالي مرستې هم کولې خو کله چې په(۱۹۹۹ زیږدیز) کال کې یې پلار عبدالاحد کرزی ووژل شو او پر طالبانو تاوان شو نو د طالبانو سره یې اړیکې قطع کړې او په مقابل کې یې خپل سیاسي فعالیتونه تیز کړل او د امریکا سره یې اړیکې قایمې کړې، کرزی وایې چې زه به هره هفته یو ځل اسلام اباد ته تلم او د امریکایانو ،انګلیسانو ، جرمنیانو ،فرانسویانو او ایټالویانو سره به مې کتل او ورته ویل به مې چې د افغانستان خلک د طالبانو په خلاف پاڅون ته چمتو دي خو هغوی زما په خبرو باور نه کولو.[1]

د(۲۰۰۱ زیږدیز) کال د سپټمبر یوولسمې د طالبانو په اړه د امریکایانو په سیاست کې تغیر راوست، امریکایانو لومړی غوښتل چې د طالبانو په رهبري کې تغیر راولې او که داسې ونه شي نو رژیم به د منځه وړي، د دې پلان د تطبیق کولو لپاره یې د طالبانو په عوض د پښتنو ځای ناستو په توګه قومندان عبدالحق او حامد کرزي ملاتړ شروع کړ ولې قومندان عبدالحق ډېر ژر په دې لاره کې خپل سر بایلود او کرزی د امریکایانو د یوازیني انتخاب په توګه پاته شو او د بن په غونډه کې د زلمي خلیلزاد د هڅو په نتیجه کې د موقتې ادارې د ریاست مقام ته ورسید.

محمد قسیم فهیم وایې: چې ما ته له بن څخه څو ځله سید مخدوم رهین او ډاکتر عبدالرحمن ټلیفون چې د موقتې ادارې د ریاست لپاره عبدالستار سیرت ومنې او حامد کرزی رد کړي ، زه رباني او سیاف ته ورغلم چې سیرت ومنو او که یا ؟ خو استاد سیاف د سیرت په هکله مخالفت وښود او میز ته یې ډب ورکړ چې سیرت خاین دی، هغه ونه منۍ همدارنګه زلمي خلیلزاد هم راته ټلیفون کاوه چې د سیرت پر ځای د موقتې ادارې لپاره حامد کرزی ومنې ترڅو د پښتو او فارسي ستونزه رامنځ ته نه شي.

---

[1] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرزي د(۲۰۰۱ زېږدیز)کال د ډسمبر په ۲۲ نېټه او د(۱۳۸۰لمریز)کال د قوس د میاشتې په ۲۲ نېټه کابل ته راغی او یوه هفته وروسته یې د برهان الدین رباني څخه واک ترلاسه کړ او د بن د موافقې سره سم د شپږو میاشتو لپاره د بېړنۍ جرګې تر جوړېدو پورې د موقتې اداري ریس شو ،د واک د لېږداو د موقتې ادارې د ریس په حیث د حامد کرزي د انتخابېدلو څخه وروسته امریکا په کابل کې خپل سفارت خلاص کړاو په واشنګټن کې د افغانستان سفارت هم په(۲۰۰۳ زېږدیز) کال کې پرانیستل شو او هارون آمین د شارژدافیر او وروسته بیا اسحق شهریار او بیا سید طیب جواد او بالاخره اوس اکلیل حکیمي په امریکا کې د افغانستان د سفیرانو په حیث وټاکل شول.[1]

کرزي د(۲۰۰۲ زېږدیز)کال د جنورې په ۲۷ نېټه خپل لومړنی رسمي سفر امریکا ته وکړ او په نیویارک کې د یو مطبوعاتي کنفرانس په ترڅ کې یې د ملګرو ملتونو د سرمنشي کوفي عنان سره په ګډه بېړنۍ لویې جرګې د جوړولو لپاره د یو ۱۹ کسیزه کمېسون اعلان وکړ ،حامد کرزي د موقتې اداري د شپږ میاشتني ریاست څخه وروسته په بېړنۍ لویې جرګې کې چې د(۲۰۰۲ زېږدیز) کال په جون او د(۱۳۸۱لمریز)کال کې جوړه شوې وه او پخواني پاچا ظاهرشاه پرانیستله د دوهم ځل لپاره د انتقالي دورې د ریس په توګه د بل یو نیم کال لپاره وټاکل شو.[2]

---

[1] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۲۰

[2] کولای شي دامریکااو افغانستان په اړیکوزیات معلومات(افغانستان د دښمنانو لومې رسواکیږي)نومې کتاب کې چې ښاغلي شاه محمود حصین لیکلی ،همداشان (لس کلنه ډیموکراسي اودافغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتابونه وګورئ همدارنګه په افغانستان دامریکا داستخباراتو په اړه نورمعلومات د(دسي ای ای پټې جګړې له ویتنامه ترافغانستانه) دښاغلي محمد زبیر شفیقي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳
اتم څپرکی
پہ افغانستان کې د بهرنيو هېوادونو لاسوهنې
دافغانستان پہ اړه دپاکستان دریځ
داخوټولو ته جوته ده چې زموږ ګاونډی وړور هېواد پاکستان کله؟ څنګه؟ اوپه سیمه کې دکومو ،کوموا هدافو دترلاسه کولو په غرض جوړ کړای شو؟
کله چې انګرېزان دهند دنيمې وچې پرېښودو اړ کړای شول،نوپه سيمه کې يې خپلو سياسي اهدافو ته درسېدو په خاطر يونوی هېواددپاکستان په نوم رامنځته کړ او دخپل شيطاني سياست له مخې يې دهند او پاکستان ترمنځ دکشمير او د افغانستان اوپاکستان ترمنځ د ډيورنډ متنازع مسايل ترشا پرېښودل، ترڅو هر وخت اوبه خړې وي اوپه اسانۍ په کې ماهيان ونيول شي.
پاکستان دخپل پيدا ايښت له لومړۍ ورځې هلته دهند او دلته له افغانستان سره خپلې زړې دښمنۍ ته يونوی، مګرخطرناک شکل ورکړی دی. ددواړو هېوادونو پرخلاف يې نااعلانه جنګ پيل کړی اوهره ورځ زموږ دبې ګناه هېوادوالو کورونه ورانېږي،بې دفاع خلک په کې وژل کېږي اوپه دې توګه زموږ دهېواد په بربادۍ کې دخپلې آبادۍ کرغېړن پلانونه عملي کوي چې مثالونه يې د سرپه سترګو مشاهده کوو.
نن زموږ يونالوستی اوساده سړی هم په دې حقيقت پوهېږي چې پاکستان له افغانستان سره دوستي او وروروليي نه غواړي،بلکې غواړي دافغانستان دپنځه زره کلونو ملي افتخارات دتاريخ دکندې ته وغورځوي.
بايد داخبره هم واضحه کړو چې دپاکستان مومن او غيرتي ولسونه زموږ ورونه دي اوورونه به وي،خود پاکستان حکومتي چارواکي او استخباراتي اداره،هېڅکله هم زموږ ربښتيني اوواقعي ورونه نشي کېدلای ځکه چې هغوی پخپل هېواد کې پرخپلو ورونو هم ترحم ونه کړاو دالقاعدې په نامه يې دباجوړ، سوات اووزيرستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

بې ګناه مسلمانان په امریکایي ډالرو وپلورل او بیایې د امریکي د ډرون حملو ښکار وګرځول.

دا به یو عارفانه تجاهل وي چې خپل دښمن ته وروروایو او دا به نهایي ساده ګي وي چې نورهم په خپل قسم خوړلي دښمن باور وکړو.زموږ ولس مشرښاغلي کرزي هم دیوه نېک نیت له مخې پاکستان ته د(وروره هېواد) خطاب کوي او کله بیاورته دښمن هم وایي. زموږ پاک زړي هېوادوال هم دیوه سپېڅلي نیت پر اساس،غواړي چې پاکستان یې ربښتینی او واقعي دوست شي او پاکستان ته هم په خپل ګاونډ کې دیو(دوست هېواد) ضرورت دی،خو پاکستان د افغانانو سره د هابېل او قابېل د وروروليـ لوبه پیل کړې ده او غواړي چې دې لوبې ته دوام ورکړي.

پاکستان هڅه کوي چې افغانستان خپله پنځمه صوبه وګرځوي او ددې کرغېړن پلان دعملي کولو په خاطر په افغانستان کې روزل شوي ایجنټان هم لري چې د(ISI) بدنامه اداره یې ترشاه ولاړه ده او دهغوی تمویل او تجهیز په غاړه لري. ترڅو پورې چې په هېواد کې ملي او اسلامي ارزښتونو ته وفادار او دملي ګټو واقعي ساتونکي مشران او کشران راټول نه شي او دې خونړۍ مسئلې ته د حل یوه کوټلې لاره ونه سنجوي،نوزموږ سر، مال او ناموس به د تل لپاره د خطرسره مخامخ وي او داور او وینې دا ډرامه به جریان لري.

دا یوه مشهوره خبره ده چې د پاکستان د مسلم لیګ (ن) ګروپ مشر،نواز شریف دخپل یوه انتخاباتي کمپاین پرمهال خپل یوه پیپلې سیال ته پېغور ورکړ چې ((تم نے بنګال دیا اورهم نے افغانستان لیا))زمونږ دوروروليـ دروغجن دعوه دار خپل سیال ته دا هم ویلي وو چې ((ما دافغانستان دوه سوه کلنه اردو له منځه یوړه، تا پاکستان ته کوم خدمت کړی دی؟))

د دروغجن دا خبره ربښتیا ده چې زموږ دوه سوه کلنه اردو یې دړې وړې کړه، خو پر افغانستان د قبضې خوبونه به ورته ګران تمام شي او هغه اوریې چې زموږ په کور لګولی،خپل کور به یې هم په کې غرغنډه کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو پاکستان الاصله امریکایي، چې د نیویارک ټایمز لپاره لیکنې کوي وایي: ۵
((ما د نړۍ بېلابېل ملتونه ولېدل او دې نتیجې ته ورسېدم چې له پښتنو (افغانانو) پرته، که په هر بل قوم کې کومه شخړه رامنځ ته شي، نو یوه خوا فاتحه او بل خوا یې مفتوحه شي، خو که په پښتنو کې دا عمل تکرار شي نو یوه ډله فاتحه او بله مغروره شي مغروره ډله ترهغې په قرار نه کښیني، چې ترڅو یې له مقابل لورې خپل کسات نه وي اخیستی)).
نو موړی وایي: چې دا خبره مې د یوې مرکې په ترڅ کې جنرال ضیاءالحق ته وکړه. او زیاته مې کړه چې: ((د افغانستان مسئله په جنګ او تشدد نه حل کېږي، باید د امن لپاره یو سوله ایز اقدام وشي تاسې خو په خپل هېواد کې هم هغه ډول نظام نه غواړئ، کوم چې په افغانستان کې یې را وستل غواړئ؟ نو په سیمه کې د دې ویرانۍ او بربادی څه هدف دی؟))
نو موړی لیکي چې ضیاءالحق ځواب را کړ چې پدې اړه جنرال اختر عبدالرحمن وپوښته. کله چې مې هغه ته هم دا خبره وکړه، نو ویې ویل: ((موږ ته د (STRATEGIC DEPTH) عسکري ژورتیا ضرورت دی. زموږ هوایي جنګي جهازونه له اګرې وړاندې نشي تللای او د هند له هوایي ځواکونو زموږ یوه هوایي اډه هم په امن کې نه ده.)) ما ویل: ښه، خبره د افغانستان د قبضه کولو ده..؟
له پورتنیو اظهاراتو زموږ هېواد وال څه ډول قضاوت کوي؟ آیا پاکستان د افغانستان خواخوږی او واقعي ورور هېواد کېدای شي؟ نه، هېڅکله نه![1]
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې
په افغانستان کې د پاکستان د سیاسي موخو او له افغاني تنظیمونو سره د جنرال ضیاءالحق د حکومت د چلند په اړه د پاکستان د آي اس آي (ISI) د اداري د مشرتابه یوه غړي، ډګروال محمد یوسف د (خوګ تلک) تر عنوان لاندې یو کتاب

[1] للمه مجله، د جرار ادبي، کلتوري او ټولنیزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰ قوس څلورمه ګڼه. م ۴،۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلی دی، پدې کتاب کې لیکوال هڅه کړې ده چې له یوې خوا د روسانو پرضد د افغانانو د جهاد په ویاړنویو اړخونو رڼا واچوي، او پاکستان وویاړي، او بلې خوا یې ترډېره حده پورې یې د پاکستان سیاسي اغراض چې دلوڅولو وړ وو، لوڅ کړي دي.
دافغانستان غمیزه د پاکستان د مارشل لا رژیم لپاره یوه (غیبي تحفه) وه، زمونږ پرهېواد د شوروي د سره لښکر یرغل دهغه هېواد مشرانو ته دا ښه فرصت ورپه برخه کړ چې له یوې خوا له افغانانو څخه د تاریخي بدل اخیستلو او له بلې خوا د خپل هېواد د څوا ړخیزو بحرانونو دلرې کولو په لور په افغانستان کې خپله لاس وهنه د مرحوم محمد داود خان د جمهوریت په زمانه کې پیل کړې وه، ګړندۍ کاندي که څه هم چې دا لاس وهنه په ظاهر کې د افغانانو سره د اسلامي خواخوږي په نوم روانه وه، خو په حقیقت کې دهغې شاته پخې تاریخي سیاسي موخې پرتې وي، پدې کې شک نشته دډېورنډ لاین ها خوا ته میلونونه افغانان مهاجرین پراته وو او د پاکستان حکومت ورسره ترخپله وسه پورې بشري مرستې کولې او افغانانو پرکورد کمونیزم او وروسي بیاروسانو درالویدلي تندرسره په مقابله کې افغانان د خپلو ګاونډیو مرستو ته احتیاج وو خو پاکستان افغانانو ته ددې مرستو ورکولو په عوض کې د خپلو موخو د ترلاسه کولو په هڅه کې وو.
د جنرال ضیاءالحق چې تردې دمه د ګردې نړۍ لخوا د بشپړ تجرید سره مخامخ و، لومړی هدف یې دا و چې پرسیاسي څواک باندې خپلې پښې ټینګې کاندي، ډګروال محمد یوسف چې له (۱۹۸۳-۱۹۸۷ زیږدیز) کلونو پورې په ای اس ای کې د افغان جهاد لارښوونکي وو (خوک تلکه) (په ۲۰ او ۲۵) مخ کې وای چې جنرال ضیاء الحق د پاکستان د ای اس ای دنوي ټاکل شوي رئیس جنرال اختر عبدالرحمن او نورو ورته نږدې جنرالانو سره په یوه غونډه کې د افغانستان روانه وضع وڅېړله او جنرال اختر ته یې وویل: چې ددې لپاره چې په پاکستان او نړۍ کې خپل دریځ پیاوړی کړای شم، نو دوه کاله مودې ته اړتیا ده، او ددې لپاره باید په افغانستان کې اوبه په مناسبه تودوخه ویشول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړیوال ډګرکې د پاکستان د مارشل لا ایزیم د ستونزو پرهکله ډګروال یوسف دخپل کتاب په(۲۲)مخ کې زیاتوي چې په (۱۹۷۹ زیږدیز)کال کې جنرال ضیاء الحق دخپل پخواني صدراعظم (بوټهو)دوژلو له کبله دټولې نړۍ له کرکې اومحکومیت سره مخامخ ؤ ،په پاکستان کې دننه اوله نړۍ له کرکې اومحکومیت سره مخامخ ؤ ،په پاکستان کې دننه اوله هغه څخه بهریې شهرت په ژوره توګه ځپل شوي ؤ ،اوپه بشپړه توګه یې ځان تجرید سره مخامخ احساسوه ،که څه هم په نارسمي توګه دیوه کمونیست زبرځواک پرضدله جهادسره یې دملاتړ له لارې غوښتل دلویدیځ زړه سوي ځانته راواړوي،په دې کې یې شک نه و چې امریکا به یې مرستې ته ورودانګي ،دیوه کلک مسلمان په توګه نوموړی دې ته چمتوؤ ،چې خپلو اسلامي ګاونډیوته مرسته ورکړي، نوداسې لیدل کېدل چې ټول دیني، سیاسي اوستراتیژیک فکتورونه ددې کارلپاره سم وو ،چې په ریښتیا سره ډېردخوښۍ تصادف وو.

هماغه ؤچې ددې،خوښ تصادف ترسېورې لاندې داي اس اي دننه چې مشري یې دجنرال اخترعبدالرحمن په لاسوکې وه ،دافغانستان دتنظیمونوپه لسګونوزره مجاهدینودروزلواودسلګونوزره تنه وسلواوګولیو اونورو لویومالي اوتخنیکي امکاناتودبرابرولولپاره په عملي کارلاس پورې شو ،نوموړي جنرال چې دضیاءالحق نږدې اوخوراپیاوړی دوست وو ،نوموړی د(۱۹۸۰)تر(۱۹۸۷) زیږدیز کلونوپورې دپاکستان دپوځي استخباراتوریس پاتې شو ،اوبیا د(۱۹۸۸) زیږدیز کال داګست په میاشت کې له جنرال ضیاء الحق سره دهغوی دسپرلۍ په یوه پوځي الوتکه کې دچاودنې له کبله ووژل شو.

ډګروال محمدیوسف اومارک ارکېن د(خوګ تلک) په ۴۲ مخ کې وایې:چې جنرال اختردپاکستان داردوټولې زیرمې مخ پرشاواړولې،اوله هغوی څخه یې (۳۰۳) نمبرانګریزي ټوپک اودټانک ضدماینونه اوچینایې توغندي راویستلي و ، داي اس اي اړوندې ادارې دشپې په تیاره کې افغانستان ته وسلې لیږدولې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځېنو قوماندانانو او ځېنو تنظیمونو ته دوسلو لېږدولو دنده وروسپارل شوه، دجګړې دسمون او بهبود لپاره داسلاوې لیږدیدي دامکان ترهغه کچې پراخه شو چې له دې لپارې څخه تر (۱۹۸۲) زېږدیزکال پورې افغانستان ته په اونۍ کې زرګونه وسله لیږدیدله، ډګروال یوسف لیکي چې زمونږ بنسټیزه موخه داوه چې کابل باید دکال په دولس (۱۲) میاشتوکې دتوغندیوتربریدلاندې وي، هوایې ډګرونه اولويې لارې په تېره بیاتراموسیند پورې دشمال په لویه لار اودسالنګ په تونل بریدونه هیڅ کله هم ونه دریږي.[1]

پرلویوپوځي اودولتي مرکزونوباندې دتوغندیوپربرید سربېره باید پرلویو فابریکو دبرید لپاره هم تخریب کاروان واستول شي ،دکابل ویجاړول دجنرال اختر د پلان مرکزي هسته جوړوله، په (۱۹۸۰) زېږدیزکال کې اي اس اي د مجاهدینو بېلابېلوډلوته په زرګونوټنه وسلې اومهمات ورکړي وو ،اوپه همدې ډول په زرګونوتنه مجاهدین پاکستان ته دروزنې لپاره راتلل.

د(۱۹۸۰)او(۱۹۸۷زیږدیز)کلونوترمنځ دآي اس آي له لارې دپاکستان داردو ډلې افغانستان ته دمجاهدینو دمرستې اولارښوونې لپاره تللي،خوپه خپل وارپه افغانستان کې دپاکستا ن دنقش پرهکله دخورا اوږده بحث په ترځ کې ښاغلي حق شناس، چې دجمعیت اسلامي دتنظیم مخورغړي وود(تحولات سیاسي وجهاد افغانستان)کتا ب دلومړي ټوک په (۱۱۲) مخ کې لیکي چې پاکستان دشروع نه په تمامه مینه اومحبت په ډېره اوچته توګه دافغانستان مسئله او دروسي عسکر وویستل زمونږ دګران هېوادنه په معلومه اومعین وخت سره په دغه لاره کې ترسره کړل ،داسلامي هېوادونو سره په جدا ډول اوپه غیرعمومي غونډې کې یوازې دملل متحدترقیادت لاندې دغه مسله ترخه کړي ،دپاکسنان حکومت چې پرله پسې کوم کوششونه کړي دي، په څلورومادوباندې یې ډېرټینګارکړی دی.

۱- دافغانستان څخه به غیر دقیداوشرط نه دروسي فوځ ویستل.

---

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، دښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه م ۹۷,۹۸,۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- په خپله د افغانستان د خلکو لخوا د نوي نظام غوره کول.
۳- په خپله خوښه او رضا سره د روسي پوځ وتل
۴- په اینده کې ضمانت ورکول او ساتل د اسلامي نظام
واقعیت دا دی چې افغانانو ته د پاکستان د مرستې اساسي موخه له دې سره سره چې په افغانستان کې یې د روسانو شتون نه شو زغملای، بې غرضه او في سبیل الله نه وه، پر افغانستان باندې د روسانو یرغل په پیل کې د افغانستان د ګاونډیو په شمول د نړۍ لرې او نږدې هېوادونو هیڅ یوه هم دا فکر نه کاوه چې ګوندې هغوی (روسان) دې پرشا ولاړ شي، نو د ټولو پرېکړه دا وه چې په افغانستان کې د روسانو لپاره چې هر څومره کولای شي جګړه اوږده کاندي او د پاکستان د امنیت لپاره د افغانستان سرونه په دوی کې واچوي، ډګروال محمد یوسف د (د خوګ تلک) په (۲۵) مخ کې وایي چې جنرال اختر، ضیاء الحق ته وویل چې د افغانانو مقاومت باید د شوروي په مقابل کې د پاکستان د دفاع په لومړنیو لیکو وا ړول شي، که هغوی پر ښنوول شي چې په اسانۍ سره افغانستان اشغال کړي، نو بل کاربه یې د پاکستان پر لور ممکن د بلوچستان د ایالت له لپاره یو لنډګام پورته کول وي.
له همدې کبله وچې د جنرال ضیا الحق رژیم، له یوې خوا د پاکستان د امنیت لپاره او له بلې خوا له امریکې څخه د اوږدې مودې پوځي او اقتصادي ګټو د ترلاسه کولو په بدل کې د واشنګټن کړنلاره تعقیبوله او په افغانستان کې یې روسان د اوږدې مودې نښلول غوښتل، ډګروال محمد یوسف په دې کتاب کې د غه خبره په وار وار تکراوي.
زه په آي اس آي د افغان څانګې د مشر په توګه نه یوائې د دې مسول وم چې مجاهدین وروزم او وسله ورته تیاره کړم، بلکې په افغانستان کې د هغوی د عملیاتو پلانول هم زما په لاس کې وو، زمونږ هدف دا و چې شورویانو ته افغانستان پرویتنام بدل کړو افغانستان باید په ورو ورو په اورا ړول شوي وای، ډګروال یوسف وایي: چې مونږ ته د (۱۹۸۳ زېږدیز) کال په اوږدو کې اټکل لس زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټنه وسله او ګولۍ راورسیدي او دا کچې په (۱۹۸۷) زېږدیز کال کې (۲۵۰۰۰) ټنو ته ورسیده ،ددې وسلو زیاته برخه له چین ،مصر او بیا وروسته له اسرائیلو راتله او دا افغانانو د جهاد سره د جنرال ضیاالحق د حکومت د مرستو ،دویمه موخه دا وه چې د افغانستان او افغان اولس د پښنو لویدلو په نتیجه کې د ببرک کارمل په رژیم باندې د برتانوي ښکېلاک له خوخیالي او تش په نامه کښل شوې (ډیورندلاین)ددوا ړو هېوادو ترمنځ د نړیوال پولې په توګه ومني.

دا معزله چې ولې ،څنګه اوله کومې لپارې پاکستان هڅه کوله چې افغانستان ناتوانه او له پښنو لویدلی وساتي ډېره پیچلې نه ده، په وچې پورې تړل شوي هېواد و په توګه افغانستان تل خپلو ګاونډیانو ته اړپاتې ؤ. دافغانستان

او پاکستان د خرابو اړیکو تښتیدونکو ته پاکستان سم له واره پناه موندلو کومک وکړ((په خپله دلې اهمیت وړ وو ،خو افغاني بنیادګرانو ته نه صرف د پاکستان د مسلمانو همخپالو حلقو کې هر کلی وویل شو ،بلکې د بهټو حکومت لخوا یې هم پذیرایې وشوه((جهادي تنظیمونه))چې ډېر ژر یې هغې کې پرتې سیاسي ګټې بوی کړې د بهټو تر خپل نظر لاندې پاکستاني مقاماتو د افغان منحرفینو روزلو او هغوی ته دوسلې ورکولو دنده پیل کړه پاکستانیانو به هغوی لیږل چې د افغانستان د ننه په ځایونو حملې وکړي،چې حکومت ته مشکلات پیدا کړي د پاکستان تماس د کورنیو چارو وزارت کې د کمونیستو لپاره د بنیادګرانو خلاف د عملیاتو جواز موندلو کې اسانې راوسته،هغې حالت نه د ګټې اخستلو لپاره کمونستانو ځینې مسلمان روحانیون ونیول ، چې د هغوی خوښ نه وو ،خو هغوی یقیناً د پاکستان اېجنټان نه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل

د پښتونستان سیمه چې له چترال څخه د هند ترسمندر پورې سند د سیند په ښي خوا د (۸۰۰) میله او تقریبا (۲) میلونو نفوسو په لرلو سره پرته او د افغانستان د خاورې طبعي برخه وه، د(۱۸۱۰) او (۱۸۲۳) زیږدیز کلونو ترمنځ هغه مهال چې افغانستان کې د محمد زیوو رونو ترمنځ کورنۍ جګړې وې. د پنجاب د سکانو حکومت، د انګلیسانو د لمسون له مخې د دې سیمې ځینې برخې د سند سیند دواړو خوا ووته ونیولې، د انګلیسانو حکومت د لاهور د مثلث تړون پوسیله د سکانو او انګلیسانو له خوا د نیول شویو سیمو په اړه د تبعید شوي شاه شجاع په رسمي ډول د دې سیمو له ادعا څخه تېر کړ. اما د افغانستان خلکو په (۱۸۴۲ زیږدیز) کال کې د شاه شجاع په وژلو او د انګلیس فوځ د له منځه وړلو او ماتې پواسطه دا تړون باطل او د هغه ټول مواد یې عملاً له منځه یوړل. امیر دوست محمد خان انګلیسانو ته وخت ورکړ چې تر (۱۸۵۴) زیږدیز کال پورې د سند او بلوچستان ولایتونه ونیسي، ځکه امیر دوست محمد خان د سک حکومت ترړنګېدو وروسته له ګجرات، ګیرات او اټک څخه شا ته راغئ انګلیسانو خپل ځانونه د سکانو ځای ناستي او وارثان اعلان کړل[1]

انګلیسانو په دې سلوکلونو کې افغاني ولایتونه لومړۍ په مختلفو برخواونومونو لکه چترال، سوات، دیر، باجوړ بیا یې په شمال کې د مختلفو ریاستونو په نوم لکه مکران، خاران، لس بېله، پشن ډوکی تریو(شور) او د برتانوي بلوچستان په نوم ونومول او په جنوب کې یې یو محکومه سرحدي پوله د ډېرۍ، پېښور، هزاره، اټک او ازاد سرحد لکه تېرا، شمالي وزیرستان، جنوبي وزیرستان او کرمې په سیمو وویشل شوي. له نوموړو سیمو سره د انګلیسانو اړیکې د مختلفو ایجنسیو پواسطه لکه ډېره جاتو ایجنسي، پېښور ایجنسي، د هزارها ایجنسي، د اټک ایجنسي، ملکنډ ایجنسي او چکې ایجنسي ټینګېدلي.

---

[1] په افغانستان کې توپان، غوث خیبري لیکنه م (۹۷۸) او (۹۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲
ددې ایجنسیو اساسي دندې او کړنلارې دبې اتفاقۍ پیدا کول. د هر ډول ټولنیزو، اقتصادي او فرهنګي چارو پر مختک مخنیوی و. ورسره ورسره د نظامي کلاګانو او سړکونو جوړول، دحاکمو نقطو او مهمو لارو باندې تسلط او کنترول وو.[۱]

انګلیسانو د پورتنیو هیلو او موخو ته د رسیدو له پاره د هر ډول مقاومت مقابله کوله. په دې لار کې دخلکو وژل، د قوي وسلې ټوپک، توپ او الوتکو د استعمالولو پواسطه د دې سیمې خلک له هرې خوا کلابند کړل. ځکه دوی د ډیورند له کرښې ورو ورو ازاد سرحد په لورې د سړکونو د جوړول لاره ځان ته خلاصه کړې، ځکه د ډیورند د کرښې او برطانوي هند د محکوم سرحد ترمنځ آزاد سرحد په نوم یوه مستقله سیمه موجوده وه. تر ډېره وخته دغه سیمه د آزادو قبایلو یا آزاد سرحد په نوم یادیده. د موجوده افغانستان او د وخت برطانوي هند منځ د ښلونې لویه لاره وه.

د ایران سیاسي موخې

د افغانستان په اړه د ایران لاس وهنه په تاریخي ډول له ښکېلاک سره په خوا اود ښکېلاک په ګټه عیاره شوې وه، رضاشاه پهلوي د ایران په سیمه کې د امریکا (ژاندارم) په توګه تل په دې هڅه کې ؤ، چې افغانستان تر فشار لاندې وساتي، که څه هم له هېواد سره د هلمند او بوله وېشه پرته په پولو کې بله لویه شخړه موجوده نه وه، خو په سیمه کې د تهران چال چلند د انګریزانو او او امریکا د ګټو ساتلو او په ګاونډ کې د (ایران کلتور) د پراخولو پر اصولو ولاړ و، تهران چې لوید یځ او ختیځ ترمنځ د سړې جګړې په وخت کې د بغداد سیتو او سینتو غړی پاتې شوی و، اود تاریخ په اوږدو کې یې سیمې ته د اروپایي ښکېلاکي ځواکونو د لاسونو اوږدولو لارې چارې برابرولې اود هغوی د نارواګټو ساتندوی و، درضا شاه پهلوي تر نسکوریدو وروسته تر ایت الله خمیني لاندې د اسلامي ایران چلند هم د افغان اولس له ګټو سره په تضاد کې و.

---

[۱] په افغانستان کې توپان، غوث خیبري لیکنه م (۵۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

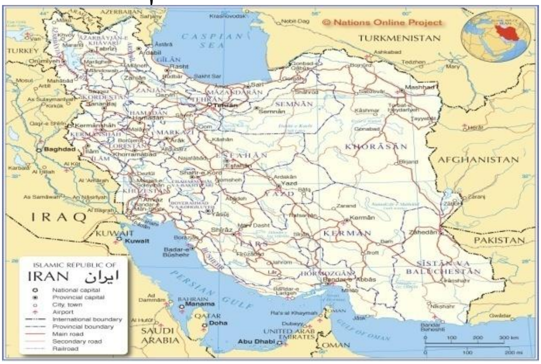

دایـران اسـلامي انقـلاب پـه پیـل کـې پـه هغـه هېـواد کې دامریکـا ضد مظاهرې روانـې وې او اسـلامي رژیـم یـې لـه خورا جدي بحران سره مخامخ کړې وه، د (۱۹۷۹) زېږدیزکال د نومبر دمیاشتې په (۴) نېټه دتهران دپوهنتون محصلینو پـه تهـران کـې دامریکاپرسفارت یرغـل وکـړ او دسـفارت (۵۵) کـارکوونکي یـې یرغمـل ونیـول .لـه بلې خـوا داسـرائیلو او امریکـا پـر لمسـون لـه عـراق سـره لاس اوګریوان و ،په ایران کې دهمداسې امریکایي ضد احساساتو په بهیر کې دد سمبر دمیاشتې په (۲۷) روسانو پر افغانستان یرغل وکړ.

پر افغانسـتان دروسـانو دیرغـل څخـه دوه ورځـې وړانـدې پـه تهـران کـې دشـوروي سفیر له ایت الله خمیني سره کتنه کړې وه، هغـه یـې پـه کابـل کـې دحفـیظ الله امـین درژیم دنسکورولوپاره دروسـانو پـر پرېکـړه خبر کـړی و ،دشـوروي لـه سـفیر سـره ددې یرغـل پـه هکلـه تائیـد پـه خپلـه دخمینـي لخـوا شـوی وو ،چـې بیاوروسـته د(۱۹۸۴) زېږدیزاو (۱۹۸۵) زېږدیزکال دد سمبر او جنورې پـه میاشـتو کـې د(حبـل الله خپرونـې) پـه(۳) مـخ کـې خپـور شـوي وو ،داچې دشـوروي دسـفیر اود ایـران داسلامي حکومـت تـرمنځ پـه دې اړه څـه خبـرې شـوې وې څرګنـده نـه وه اوممکـن تـاریخ یـې ډګـر تـه را وباسـي،خوپه داسـې حـال کـې چـې پـه غیـاب کـې یـې لـه روسانوسره دیو شمېر منـابعو پـر بنـاء دتائیـد سـر ښـورولی و ،پـه ظـاهر کـې ددې زمانـې تهران تر (ستم لاندې مسلمان افغان ملت)دملاتړ خبرې یې کولې، مګر پـه واقعیت کې یې خپله سیاسي لوبه لرله چې دافغانانو پـه کورکې یې ولوبوي، ایت الله خمیني غوښتل چې داسلامي انقلاب تـر پـردې لانـدې دمرکزي افغانسـتان پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیعه مذهبه پرګنو کې د شیعیزتر پردې لاندې خپله نظریه خپره کړي، دې عمل په افغانستان کې(ملیتونو)د حقوقو پرنامه د شوروي ایډیالوژي د خپرولو دندې سره چې کارمل لخوا پلي کېده یوځای دافغانستان په ملي یووالي خوار ویجاړونکي اغېزه درلوده.[1]

ګڼ شمېر خمیني پلوه افغان شیعه ډلې د(۱۹۸۱ زیږدیز)او(۱۹۸۹) زېږدیز کلونو ترمنځ ګواښېدل اوهڅول کېدل او ترفشار لاندې نیول کېدې چې په مرکزي افغانستان کې دخپلو اوسیدو سیمو ته راستانه شي، دې ډلوته په واقعیت کې دایران درژیم له خوا په دې سترګه لیدل کېده چې په افغانستان کې به(اسلامي انقلاب) پرمخکښه هڅې جوړې کړي، دا کار دروسانو کار ملي پرچمیان او(ستمیانو) له خوا پیل شوو تعصباتو دافغاناتو ترمنځ قومي، مذهبي او ژبني تعصبونه اوشخړې،لانورې هم سختې کړې، دافغانستان دمجاهدینود (بنسټپالو او منځلیارو) ډلو ترمنځ ددې ایراني پلوه ډلوځای پرځای کول دجهاد په لیکو کې دلا پخوا نه موجود تاو تریخوالی نورهم پسې شدید کړ.

په(۱۹۸۹ زیږدیز)کال کې دوه ایراني مامورین(جعفري او هاشمي) چې په نړۍ کې دامام خمیني دلپارې دفاعي انقلابي ډلو ددفاع کولو مسؤل و دهزاره جاتو سیموته سفر وکړ، ددې سفر په نتیجه کې د(پاسداران انقلاب) یوه ډله چې د ایران دانقلاب ساتونکي واو دایران دګټوېې دفاع کوله وزیږول شوه، دې عمل دیوه شمېر هېوادپالو افغاني ډلودټولو په سرکې دشیخ محمد اصف محسني (اتحاد اسلامي) سخته کرکه اوغبرګون وپاراوه له هغې نه وروسته یې د(۱۹۸۱ زیږدیز) او (۱۹۸۴)زېږدیز کلونو ترمنځ په شیعه ډلو کې ژورې کرکې وپارولې ،او ترمنځ یې سختې نښتې وشوې.

ایران دې ته چمتو نه و چې په ګاونډې افغانستان کې یې یو پیاوړی سني دولت په پښو ودرېږي له دې کبله یې تهران په افغانستان کې د سعودي عربستان نفوذ هم نه

---

[1] دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه دښاغلي محمد ابراهیم عطایې لیکنه. م ۵۸,۵۹,۶۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښت ځکه چې هغه هېواد ته يې نه يوازې د يوه سني رقيب په سترګه کتل بلکې د عراق ملاتړ کوونکی باله چې ايران يې په ګونډه وکړی و.[5]

په افغانستان کې د ايران موخې په کابل کې د (۱۹۹۲) زېږديز کال ستميانو او پرچم له ګډې کودتا څخه وروسته (فاينا نشل ټايمز) ورځپاڼه چې د لندن مشهوره ورځپاڼه ده او اوږده مقاله ده ليکي: چې ايران په افغانستان کې د کورنۍ جګړې په اوږدو کې د شيعه ګوندونو ملاتړ کاوه، شيعه مجاهدينو ته يې وسلې ورکولې، او په دې توګه له سني عربستان او پاکستان سره پر جهاد باندې د کابو موندلو په سيالۍ کې ډوب و خو په کابل کې د شوروي پلوي رژيم له ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د تهران ابتدايي موخه بدله شوه، ايران د شيعه اسلامي انقلاب د خپرولو پرځای يې د پارسي کلتور خپرولو ته ملا وتړله، ايران خپل ټول وزن د پارسي ژبو، تاجکو او ازبکو په تله کې واچاوه، چې په کابل مسلط وو.

د ايران حکومت د اسلامي انقلاب پر صادرولو سربېره د (خط امام) د پالندويانو له لارې د (بشري مرستو) په نامه پر افغانستان باندې کلتوري (امپرباليزم) د تپلو په هڅه کې هم وو، د (فائنانشنل ټايمز) ورځپاڼه وروسته بيا په پارسې يادې شوې مقاله کې په پېښور کې د ايران قونسل (حميد رضا شبر) له قوله ليکي چې غواړم د دې خبرې يادونه وکړم چې مونږ د افغانستان د جهاد په دې (۱۴) څو ارلس کلونو کې ښه ګټه کړيده، ورځپاڼه زياتوي چې د يوه لويديځ وال څارونکي په خبره ايران افغانانو ته له هرې يوې بوجۍ غنمو سره د فرد د وسلې يو ټوک کتاب هم وراستوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه یو وخت ایران دافغانستان دبامیانوولایت خپل یوولایت ګڼه،نوځکه په بامیانوکې ډېر لوحې داسې لیکل شوي(جمهوري اسلامي ایران ولایت بامیان)[۱]

دایران اسلامي جمهوریت دافغانستان دتجزیه کولوموخه داسې تاکلې وه چې له هرڅه نه وړاندې باید په افغانستان کې دمېشتو ورونو قومونو (پښتنو، تاجکو، هزاره اوازبکو) خپل منځي تاریخي یووالی چې ددغو قومونو دژوندانه یوازېنۍ وسیله ده له منځه یوسي،شیعه له شیعه،هزاره له هزاره،تاجک له تاجک،ازبک له ازبک او پښتون له پښتون سره وجنګوي،چې دغه کار یې په کابل کې دهزاره، پښتون اوتاجک په جګړه کې چې کله برهان الدین رباني جمهور رئیس و،په ښه شان سره سرته ورساوه او په شورای نظاربانډې یې هزاره ګان ووژل،له کابل نه وروسته دحزب وحدت اسلامي ځواکونه یې دازبک ځواکونو سره چې شمال دملي اسلامي غورځنګ پورې یې اړه درلوده داسې وجنګول چې زرګونه کسان په کې مړه اودمزار شریف ښار په کې ډېر سخت تاواني شو.

له افغانستان څخه دشوروي پوځونوله وتلووروسته،ایران په افغانستان کې دیو ملي پیاوړي اوواکمن حکومت له نشتوالي څخه ناوړه ګټه واخیسته او دافغان ولس په کورنیو چاروکې یې لاس وهنه زیاته کړه دایران سیاسي هڅې له بل هر وخت نه زیاتې شوې اودایران دبهرنیو چارومعین علاؤالدین بروجردي تګ راتګ افغانستان ته دومره زیات شو چې ښایې دایران ولایتونو ته یې هومره سفرونه ،نه وي کړي.[۲]

دویمه سقاوي ،دښاغلي سمسورافغان لیکنه مخونه ، ۱۲۰- ۱۲۱،۱۲۲،۱۲۳

په افغانستان کې توپان،دښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۲۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سیاسي موخې

دازبکستان جمهوریت چې دافغانستان دمیړني اوننګیالي ولس په همت اوتوره دشوروي اتحاد دتوټه کېدو یو نتیجه ده دافغانستان دګاونډي هېواد په توګه یې دافغانانو په کورنۍ جګړې کې نیغ لاس لرلی او په شمال کې یې دازبک اقلیت ملاتړ ته دوام ورکړی دی.

ازبکستان دمنځنۍ اسیا دهغو جمهوریتونو له جملې څخه دی چې دشوروي امپراطورۍ له ړنګېدو وروسته دیو جلا هېواد په توګه منځته راغلی دی چې دشوروي امپراطوري ړنګیدل هم دافغان ملت دجهاد نتیجه ده.

ازبکستان په افغانستان کې دیوملي اوقانوني حکومت دنشتوالي له امله درامنځته شوي سیاسي خلاڅخه ناوړه استفاده وکړه اولکه چې امریکایې اواروپایې مطبوعاتو تبصرې کړي دي، ازبکستان ددې کارسره بې علاقې هم نه دی چې دافغانستان شمالي برخه په تېره بیا هغه برخه چې دامو سیند ته په لنډه واټن کې پرته ده، دازبکستان دجمهوریت خاورې پورې تړي او په دې کار کې دافغاني ازبک مشرانو مرسته هم ترلاسه کړې، خو سیاسي کتونکي اود سیمې دمسایلو ماهران ددې کار عملي اړخ ډېر کمزوری ویني اوښایې دتل لپاره دخیال او تصور په حدودو کې پاتې شي.[1]

---

[1] په افغانستان کې توپان، دښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۱۲۵- ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

د تاجکستان سیاسي موخې

تاجکستان د افغانستان بل ګاونډی هېواد دی چې په (۱۹۹۱ زیږدیز) کال کې د شوروي اتحاد له ړنګېدلو وروسته دیونیم خپلواک هېواد په توګه په منځنۍ اسیا کې دنړۍ په سیاسي نقشه کې رابښکاره شو، د شوروي اتحاد په وخت کې تاجکستان یو کمونستي هېواد و چې کمونستي مشران په کې واکمن وو او روسي قوانین په کې چلیدل لیکن په افغانستان کې د سپیڅلي جهاد د بریالیتوب او د شوروي امپراطورۍ له ماتېدو وروسته یې د یو غیرکمونستي هېواد بڼه غوره کړه خو بیا هم د جمهوري چارو واګې د پخوانیو کمونستانو په لاس کې پاتې شوې چې جمهور رئسان نبي اوف او بیا وروسته امام علي رحمانوف په کې سیاسي ځواک درلودونکي مشران وټاکل شول.

تاجکستان اسلامي جګړه مارانو له خپلو مشرانو سره یوځای د افغانستان په شمالي سیمو لکه: تالقان، تخار، کندزاو نورو کې خپل مرکزونه جوړاو د جمهور رئیس رحمانوف د ځواکونو پرخلاف یې بریدونه پیل کړل، د تاجکستان زیات کورنۍ د جګړې د خطر له ویرې افغانستان ته راغلي چې د تاجک کډوالو شمېره نژدې شپیتو یا اویا زرو ته رسیدله چې په مزارشریف، کندز، تالقانو، بدخشان او تخار کې ورته کمپونه او خیمې جوړې او د ملګرو ملتونو د کډوالو نړیوالې ادارې ورته خپلې مرستې هم پیل کړې هغه وخت چې افغانستان ته شوروي سرې لښکرې راننوتلې په دوی کې د زرګونو په شمار د ازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرغزستان، تاتارستان او نورو توکمونو زلمیان هم وو.

شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته تاجکستان د یو ځانګړي او جلا هېواد حیثیت پیدا کړ، تاجکستان د یو غلط تصور پربنسټ او د یو ناسالم فکر تر مخې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په کورنيو چارو يا د افغانانو په کورنۍ جګړه کې خپله لاس وهنه پيل او د افغانستان د تاجک قوم سره عزيز ولي او خوا خوږۍ په نوم يې سياسي لوبه راواخيسته او دې لوبې هغه وخت يوه رسوا بڼه غوره کړه کله چې د طالبانو اسلامي غورځنګ چې اکثريت يې پښتنو جوړ اوه د جګړې په ډګر کې ځينې پرمختګونه وکړل او برياوې يې ترلاسه کړې.

په ټپي شوي او برباد شوي افغانستان کې د افغان تاجک قوم د تاجکستان د حکومت خوا خوږي يوازې يو سياسي نيرنګ او د افغانانو په کورنيو چارو کې دنوي ازاد شوي تاجکستان په لاس وهنې او وران کارۍ باندې پرده غوړول دي په داسې حال کې چې د افغانستان ولس د تاجکستان له کمزورتيا و او کورنيو ستونزو او ويجاړيو څخه ډېر ښه خبردی، د افغانستان ولس دې عمل ته د کرکې په سترګو وکتل چې د تاجکستان حکومت د کوم ناپاک مقصد لپاره خپله د کولاب ولايت يا سيمه د دې شوم غرض لپاره ځانګړې کړه چې د وسلو او ګوله بارودو کاروانونه له هغه ځايه د افغانستان خاورې ته را ننوځي او هغه وسلې او راکټ لانچرې افغاني مخالفې ډلې يو پر بل باندې استعمال کړي، د دې په نتيجه کې جګړه لا اوږده شي او د سولې مرغۍ د افغانستان خوا ته را نږدې نه شي.

اوس هم تاجکستان لاس وهنې دوام لري چې ښکاره بېلګه يې په افغانستان د خپل تاجک توکمه ولس بې دريغه مرستې دي[1].

---

[1] په افغانستان کې توپان، د ښاغلي غوث خيبري ليکنه م ۲۶۹. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چين سياسي موخې

په افغانستان باندې د شوروي له يرغل څخه وروسته چين هم له افغانانو سره په اړيکو کې خپل ځانګړې غرضونه او ځانګړې سياسي موخې لرلې، که څه هم په خبرو کې په وار وار چين له افغانستان څخه د شورويانو د (بې قيدا و شرط) وتلو غوښتنه کوله، خو په حقيقت کې افغان اولس د پيکنګ له خود شوروي په مقابل کې، چې ور سره نږدې دي لسيزي اوږدې ايډيولوژيکي شخړې

باندې بوخت و ،ديوې پرلاس راغلې ارزانې وسلې او وسيلې په توګه کاريده، په دې شکل چې په سهيل او سهيل لويديځه اسيا کې د شورويانو د نفوذ مخنيوی، خپل نفوذ پلې او ټينګ کړي، له بلې خوا پيکنګ د هند سره له پرنګي ښکېلاک څخه وروسته اتې د (تپل شوو ترونو نو پربنسټ) کښل شوو پولو پر سر يو لسيزه شخړې لرلې، د هند او شوروي ترمنځ د ښو اړيکو د چين لپاره ويره پيدا کړې وه، نو د دې لپاره چې د شوروي او هند په اړه خپل اهداف ترسره کړي. چين تل ترتله د سيمې په سياسي، پوځي معامله کې له پاکستان څخه ملاتړ کاوه او پاکستان هم پر خپل وار له امريکا سره د چين د اړيکو په رغولو کې غوره نقش لوبولی وو ،نو له دې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوارو هېوادونو په سيمه ايزه اونړيواله کچې خپل ځان ديوه بل ستراتيژيک ملګري بلل او پر افغانستان باندې د شوروي له پوځي يرغل څخه وروسته ددوی ترمنځ د همکاريو کچې نوره هم لوړه شوه.

د(۱۹۸۰)زېږديز کال دجنوري په مياشت کې دامريکاددفاع وزير(براون)چې په يوه راپورکې ليکي:چې نوموړي ددې سفرپه اوږدوکې ديوې وينا په ترڅ کې په ډاګه کړه چې دافغانستان په هکله دامريکا اوچين دريځونو ددې ضرورت په هکله چې پدې سيمه کې نورهېوادونه پياوړي کړي اوپه خپل وار دواړه پدې اړه مناسب ګامونه واخلي له يوه بل سره نږدې تعلقات درلودل اودامريکا ددفاع وزيرزياتوي چې که کوم ځواکونه وغواړي، دامريکا اوچين ګټې له ګواښ سره مخامخ کړي،نوموړ به دعمل په يووالي سره دهغه مقابله هم په دفاعي اوهم په ديپلوماتيکو برخو کې وکړو.

دثوردکودتا په پايله کې دمرحوم محمدداودله شهادت څخه بيا وروسته دچين مشرانو هم فکرکاوه چې چانس ته يوګام نږدې شوي اوپدې هېله ووچې دقدرت پچې به يوه ورځ ددوي پرنوم وخيژي اوله خپلو روسي حريفانوسره به لاس اوګريوان شي،له همدې کبله يې په افغانستان کې خپلوروزلوډلوته مرسته رسوله ،پاکستانی ليکوال اوژورنالست(راجانور)دلندن د(ډيلي تلګراف)له قوله پدې هکله ليکي چې:چين دافغانستان پاڅون کوونکوته ډېره اندازه وسلې اوګولۍ استوي،دديپلوماتيکي راپورونوپربنسټ دااکمالات پاکستان ته دقراقروم له لارې ليږدول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند سیاسي موخې

په افغانستان کې د شوروي پوځي سیاسي موخې په هکله د هند دریځ په افغانستان کې د پاکستان دلاس وهنې پر ضد او په سیمه کې راتلونکو پېښو د احتمالي بهیر پر بنسټ ولاړ و، د مېرمن اندرا ګاندي تر مشرۍ لاندې د هند حکومت د افغانستان دلانجې په تورتم کې هڅه کوله چې په هند سمندرکې دلویدیځ او ختیځ دوسلوالې سیالۍ له شدت څخه مخنیوی وکړي، هغه هېواد په وار، وار په نړیوالو غونډو کې پدې خبره زور اچولی و چې د هند په سمندر کې د ناټو پوځي شته والی په زیاتیدو دی، هند سمندر دې په سوله اېزه سیمه باندې بدل شي، ځکه چې د هند د سمندر (دیګو ګارسیا) هڅه په هستوي وسلو سمبال او د امریکې چټک ځای پر ځای کېدونکی پوځ هلته سنګرونه نیولي وو، د هند صدر اعظم اندرا ګاندي د (۱۹۸۰) زېږدیز کال د جنوري د میاشتې په (۱۵) نېټه په یوه مرکه کې وایې چې هند د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د هرځواک دلاسوهنې مخالف دی.

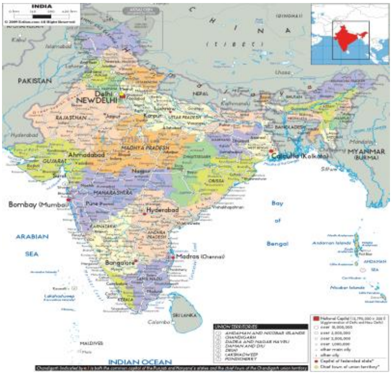

په افغانستان کې د شوروي پوځي شته والی به په سیمه کې کړکېچ زیات کړي او د هند پولې یې له خطر سره مخامخ کړي دي، د هند دریځ په اړه چې غوښتل یې له روسانو سره موضوع په سوله یزه توګه حل کړي هم د کارمل او هم د تنظیمونو د مشرانو چلند ضد کې و، که څه هم هند دا کار لکه څنګه چې د واقعي سیاست غوښتنه ده دخپل هېواد په ګټه، له پاکستان سره د رقابت او روسانو سره د قرابت له کبله کاوه[1]

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، د ښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه. مخونه ۱۱۹. ۱۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روس سیاسي موخې

دوخت کمونستي حکومت په نظامي قطعو کې د شوروي اتحاد د روزل شویو منصبدارانو یوه ډله وه د عام یقین په خلاف دهغو شمېر دا توسوو نه زیات نه و، د منصبدارانو د ډلونه زیات وطندوست، او پاخه مسلمانان و، خو کمونستان په سیاسي توګه تیار او انتهایي فعال و، په کامیابه کودتا کې دونډې اخېستلو نه زړورشوي، کمونستانو منصبدارانو نظامي او ولسي بېروکراتانو سره په تماسونو کې په منظمه توګه داسې اثرور کاوه چې دهغو سیاسي موقف ته د سردار محمد داؤد خان پشتي حاصله وه، هغوی به ښکاره لاپې وهلې چې (پاچا جوړونکی) او د (تخت په شا طاقت) وو او دا صلاحیت یې لرلو چې خپلو برېسوته تحفظ او ترفیع ورکړي چې د (انقلاب داتلانو) وا ګون ته ورټوپ کړي، سردار محمد داؤد خان په نظامي او ولسي تشکیلاتو کې د کمونیستي نفوذ ګړندی

ودې اند ښننه محسوس کړې وه خو سیاسي بصیرت دهغه فوري قدم او چتولو، نه منع کاوه هغه ته دا معلومه وه چې پوځ نه د کمونیستانو ویستل یا د هغوی شنډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

به یو اوږد اوناز ک عمل وي ځکه چې د کورني حالاتو ،دافغانستان او شوروي اتحاد داړیکود استحکام په خاطر په لړلړزیان داسې قدم اوچتول په کار و ددې لپاره دجمهوریت په اولني او نازک پړاوکې د کمونېستو له تېریو سره د رژیم دمستحکم کولو لپاره یواندازه نرمي لا زمې وه.

دیوه خپلواک ملت په توګه دافغانستان ملي حاکمیت هغه وخت له منځه ولاړه چې دتره کي حکومت د(۱۹۷۸) زېږدیزکال دد سمبرپه(۵)نېټه له شوروي اتحاد سره ددوستۍ او همکارۍ پنځه ویشت (۲۵) کلن تړون لاسلیک کړ ،دکابل کمونستانو خپله مورنۍ ځمکه په یوه بهرني هېواد وپلورله،ترڅوچې په قدرت کې پاتې شي اود خلکو سره خیانت وکړي، حفیظ الله امین به ویل چې شوروي اتحاد به دافغاني انقلاب حمایت کوي.

شوروي اتحاد جوته کړه چې دافغان شوروي تړون به ددې څخه سوا چې دافغان شوروي اړیکې ټینګې کړې بلکې په اسیا اوټوله نړۍ کې دسولې او امنیت په ګټه وې شوروي اتحاد دافغانستان استقلال په رسمیت وپیژانده،نوې معاهدې ورسره وکړې او افغانستان یې ترزیاتې اندازې په شوروي اتحادباندې متکي او مربوط وګرځاوه [1]

یو کال وروسته شوروي لښکرې افغانستان ته داخلې او دافغانستان خاوره یې اشغال کړه،دادافغانستان دزامنو لپاره دشرم خبره ده چې دیو خپلواک دولت اواوږده تاریخ لرونکي او اصیل کلتورخاوندان اونه ماتیدونکي خلک اوس دشورویانو له خوا خپل کېږي.

---

[1] افغانستان سقوط، دښاغلي عبدالصمد غوث لیکنه مخ ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

په (۱۹۷۹) زېږدیز کال د سپتمبر پر میاشت زمونږ څلور میلونه افغانان له خپلو کورونو څخه وشړل شول چې په پاکستان او ایران کې د بیچاره ګۍ او خوارۍ ژوند ته اړ شول، د افغانستان د ننه حتی زمونږ بوډاګان، تور سرې او ماشومان د شوروي پلوه ګوډاګي رژیم او شوروي عسکرو لخوا د بې رحمۍ او زجر سره مخامخ شوي دي، شوروي اتحاد په افغانستان کې له دې کبله مداخله وکړه چې د هغه هېواد په سویلي پولو منځنۍ اسیا کې امنیت او استقرار وساتي، د (۱۹۸۴) زېږدیز کال د اپرېل په لومړۍ نېټه له یوه لوید یزخبرېال سره د مرکې په ترځ کې د شوروي د استخباراتو مشر، اندروپوف وایې چې له افغانستان سره موږ اوږده پوله لرو او دا د غوره اهمیت وړ خبره ده چې مونږ افغانستان ته راغلو، لنډه دا چې روس زمونږ کورونه، جوماتونه، لارې او کوڅې ویجاړې، او د خاورو سره خاورې کړې، قران مجیدونه یې په بې رحمۍ سره وسوزول، زمونږ د تورسرو نه یې حیا او عزت واخیسته، پلرونه یې شهیدان، میندې، کونډې او ماشومان یې راته یتیمان کړه. [۲۱]

یادونه په افغانستان کې خارجي هېوادونو ډېر کم مستقیمې لاس وهنې کړې، زیاتره وخت دوی له افغاني اجنټانو او وطن پلورونکو څخه ګټه پورته کړې چې په دې لاس وهنو کې د ده خارجیانو په پرتله افغانان ډېر مسئول دي.

---

[۱] للمه مجله، د جرار ادبي، کلتوري او ټولنیزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰ قوس څلورمه ګڼه. مخونه ۳۸-۳۹

[۲] کولای شئ چې په افغانستان کې د بهرنیو د لاسوهنو په اړه نور تفصیل د (لسه کلنه ډیموکراسي او د افغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتاب کې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

د افغانستان خارجي سوداګري

د سوداګرۍ لفظي مانا د توکو راکړې ورکړې څخه عبارت ده، خو په اصطلاح کې د تولیدونکو او لګښت کوونکو ترمنځ د توکو تبادله ده[۱]. په بل عبارت سوداګري د منقولو اجناسو او اموالو د پیرا او پلور څخه عبارت ده چې د ګټې لپاره د یوې دندې په ډول په دوامداره توګه تر سره کېږي.

بهرنۍ سوداګري: د تاریخ په لومړنۍ دوره کې د انسانانو اړتیاوې ډېر محدود او ساده وې څه وخت چې انسان پرمختګ وکړ، هغه سره انساني اړتیاوو کې هم زیاتوالی رامنځ ته شو چې انسان د خپلو اړتیاؤ د رفع کولو په خاطر اړ شو چې د غه احتیاج سوداګري رامنځ ته کړه.

د بهرنۍ سوداګري تعریف: بهرنۍ سوداګري عبارت د هغه سوداګري څخه ده چې په هغې کې د دوه مختلفو هېوادونو د او سیدونکو تجارانو او سوداګرانو ترمنځ د اجناسو او خدماتو تبادله صورت نیسي. یا په بل عبارت ټولې هغه سوداګري اړیکې چې د یو هېواد د سرحداتو څخه د باندې صورت نیسي عبارت د بهرنۍ سوداګري څخه دي.

یو هېواد که هر څومره پرمختللی هم وي د اقتصاد د نظره خپلو ټولو اړتیاؤ په رفع کولو کې خود کفا کېدای نشي پدې اساس د خپل اړتیا وړ شیان له نورو هېوادونو څخه د سوداګرۍ له لارې لاسته راوړي، د غه سوداګرۍ ته بهرنۍ سوداګري ویل کیږي. ما ډرنې تکنالوژۍ ننۍ نړۍ سره ډېره کوچنۍ او نږدې کړې ده، نن د نړۍ ټول ملتونه په یو ډول سره په خپلو کې اقتصادي پیوند رامنځ ته کړي دي، بهرنۍ سوداګري د بېلا بېلو هېوادونو د ملتونو او خلکو په پیوند کولو کې ارزښتناک اهمیت لري د غه سوداګري بېلا بېلو هېوادونو ترمنځ د شیانو او خدمتونو د مبادلې څرنګوالی پرته د عامل او واسطې په پام کې نیولو څخه تر غور لاندې نیسي.

---

[۱] د سوداګرۍ اساسات، ننګرهار پوهنتون، د ګلاب شاه سبحاني لیکنه ۱۳۸۳ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې صادرات:اوس مهال دهېوادغټ صادراتي توکي غالۍ، میوې (وچې او تازه)، سابه، طبي بوټي او قیمتي ډبرې جوړوي چې ډېرکی ددغو توکو ښخه پاکستان او هند ته عرضه کېږي، په تېرو وختونو کې د افغانستان نور صادراتي قلمونه دنړۍ نورو هېوادونو ته هم صادریدل لکه:طبعي ګازچې دهېواد دصادراتو لویه برخه جوړوله شوروي اتحاد ته او دقره قل پوټکي داروپا بازارونو ته غالۍ،وړۍ،مالوچ او داسې نور دهېواد صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادو ته صادریدل.

په تېر وخت کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري د دولت له خوا کنټرول کېده.په هغه وخت کې دهېواد دصادراتو او وارداتو زیاته برخه له پخواني شوروي اتحاد سره کېده، چې زیات وخت افغاني توکي دنړیوالو بیو ښخه یو څه ارزانه صادر کېدل. طبعي ګاز چې په (۱۹۸۱ زېږدیز)کال کې دهېواد صادرات په سلو کې ۴۰ جوړول د اتیایمې لسیزې په اخرو کې بشپړ بند شول.لاندې لست لیک د هېواد د ځینو لویو سوداګریزو قلمونو د صادراتو اندازه په اتیانیمو او نوینیمو کې ښیي.

د افغانستان صادرات په ملیون ډالر (۱۹۸۰-۱۹۹۲)					
کلونه / صادراتي قلمونه په ملیون ډالر	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۸۹	۱۹۹۲	۱۹۹۲
طبعي ګاز	۲۳۳،۱۲۸	۳۰۹،۴۰۰	۱۴۳،۰۰۰	-	-
میوې او سابه	۲۰۹،۲۴۰	-	۱۱۵،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۳۰،۰۰۰
غالۍ	۱۰۳،۵۹۰	۵۸،۴۰۰	۳۸،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰
وړۍ او خرمن	۲۱،۰۹۸	-	۱۱،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰

اخځلیک: د IMF او UNDP د ۱۹۹۴ کلنۍ راپور

د هیواد ځینې صادراتي قلمونه لکه چارتراش لرګي او غوایي چې پاکستان ته صادرکېدل په دغه جدول کې نه دي ثبت شوي ځکه د هیواد د صادراتو دغه برخه په نوي نیمي لسیزې کې د غیررسمي سکتور له لارې ترسره کېده، چې د دولت په سوداګرې سندونو کې نه ثبت کېدله. لکه څرنګه چې مو په مخکې لستلیک کې مو ولیدل پخوا د افغانستان صادراتي عمده توکي طبعي ګاز، میوې او سابه، غالۍ، وړۍ او څرمن وو، خو اوس مهال د افغانستان صادراتي عمده توکي عبارت دي له: وچې میوې، تازه میوې، غالۍ او نور قیمتي ډبرې او چارتراش تریاک چې په قاچاق د غیررسمي سوداګرۍ له لارې بهر ته صادرېږي. د عمده صادراتي توکو برخه د سلنې په اساس په لاندې چارت کې ښودل شویده.

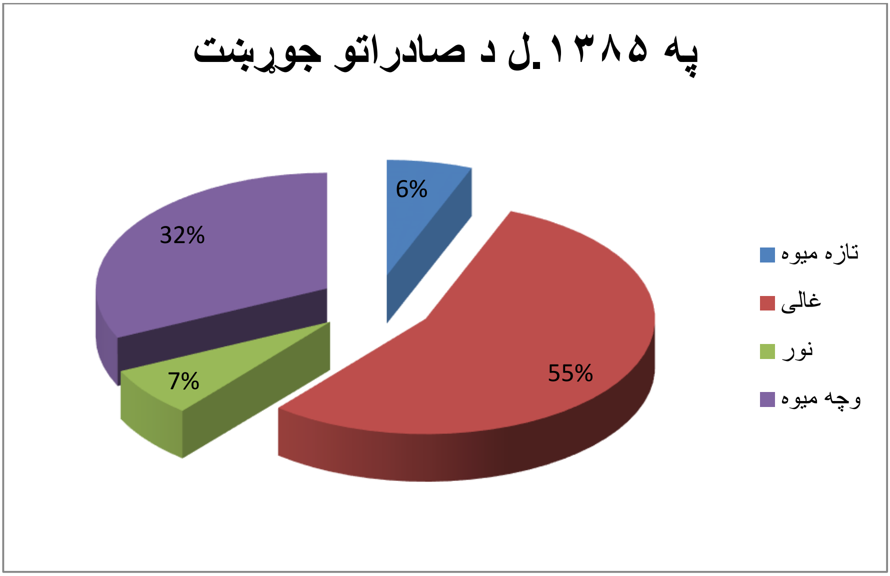

اخځلیک: د افغانستان د ۱۳۸۲ کلنۍ احصاییه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې واردات: افغانستان خپل لګښتي جنسونه له بهرنيو بازارونو څخه واردوي، د کورنۍ جګړې دوام کولو د هېوادا اقتصادي بنسټونه له ويجاړيدلو او د دولتي جوړښتونو لمنځه تللو سره د هېواد واردات د هغه د صادراتو په پرتله ډېر زيات تيرږي.

په تېروخت کې ياني د جګړې د پيل څخه د مخه نساجي فابريکو ابتدايي حالت درلود. کتان، ساري، تافته او داسې نور... توکران يې د هېواد ګڼ شمېر کورنۍ رانيونکو لپاره توليد کاوه همدارنګه د بوټ جوړولو فابريکو چې نژدې د هېواد په ټولو ګوټونو کې يې رانيونکي پيدا کړي ؤ د داډول لومړنيو لګښتي شيانو د راواردلو لپاره يې اړتيا راکمه کړې وه.

اوس مهال افغانستان اکثريت اړتيا وړ توکي له بهر څخه راواردوي چې د وارداتي توکي لکه: غنم، وريجې، غوړي او داسې نور ... ودانيز توکي، ماشين الات، د سوند مواد ، درمل، او داسې نور... راواردوي چې ډېرکي د غه توکي د پاکستان ، چين ، هند ، ايران څخه راوارديږي.

د پاکستان او چين څخه واردات ځکه ډېر دي چې يو ارزانه پريوزي او بل لورې څخه د سوداګرو په وړاندې څه ستونزې په د غو هېوادونو کې کمې دي لکه څرنګه چې وينو د افغانستان بازارونه د وارداتي توکو څخه ډک دي او افغانستان د ګاونډيو هېوادونو لپاره يو ښه بازار ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاونډیانو سره سوداګري

الف_پاکستان سره سوداګري:دافغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري تاریخي سابقه لري، افغانستان هغه هېواد دی چې د وریښم لویې لارې په اوږدوکې پروت او دمرکزي اسیاهېوادونه له هند ،پاکستان اوایران سره تړي.که څه هم د افغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري د دواړوخواوو په ګټه تمامیږي،ولې دتاریخ په بهیرکې ددې دواړوهېوادونوترمنځ سوداګریزې اړیکې دسیاسي پېښو اوبدلونو قرباني شوي دي،دهېوادوالومهاجرت پاکستان ته دروسانودیرغل پر وړاندې ددې هېواد ملاتړ دافغانستان دملي ولسي مقاومت څخه اوداسې نور د دواړوګاونډیوهېوادوترمنځ دتاریخي دوستۍ لپاره لاره هواره کړله. تردې حده پورې چې دهېوادسوداګریزو فعالیتونوته یې بدلون ورکړاوزیات وخت افغانستان له اقتصادي پلوه په پاکستان تکیه ده،خودغه اړیکې د طالبانو د غورځنګ څخه دپاکستان ملاتړ له امله یوڅه خړې پړې کړلې.پاکستان هغه هېواد دی چې دهغه له لارې افغانستان دترانزیت سوداګریز تړون په اساس چې په(۱۹۲۵ زیږدیز) کال کې شوې ده.افغانستان دپاکستان څخه تخنیکي وسایل، ودانیز توکي، خوراکي مواد ،دسون توکي اودرمل را واردوي چې ورځ په ورځ د پاکستان په صادراتوکې افغانستان ته ډېروالی راځي،دطالبانودواکمنۍ پرمهال افغانستان ته دپاکستان صادرات شاوخوا ۳۲ ملیونه ډالروو ،خو په(۱۳۸۵لمریز) کال کې دپاکستان صادرات افغانستان ته ۴۱۹ ملیونه ډالرو ته رسیدله،البته دادقاچاق اوغیررسمي سوداګري څخه پرته ثبت شوې افغانستان ته دصادراتودکچې له اړخه پاکستان په سرکې دی،ایران،چین اوترکیه دویم، دریم او څلورم ځایونه لري اودافغانستان صادرات پاکستان ته وچې میوه،تازه میوه،قیمتي ډبرې اوغالۍ دي چې افغاني غالۍ دپاکستانیوغالیوپه نوم دپاکستان له هېواد څخه نورې نړۍ ته لیږل کېږي،چې پاکستان ددغې لارې څخه خوراګټه لاس ته راوړي په کال کې دوه نیم ملیونه متره مربع غالۍ مونږ جوړوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ۲,۵ په سلو کې ګټه یې افغانستان او پاتې یې پاکستان ته رسیږي. همدا شان ډېر هغه توکي چې د اسلام کلا او تورغونډۍ له لارې افغانستان ته د نورو هېوادو څخه راوړل کېږي د قاچاق په ډول پاکستان د افغانستان نه صادرېږي.
په وروستیو څو کلونو کې د افغانستان سوداګریز ارقام له پاکستان سره په لاندې لښتلیک کې ښودل شوي دي.

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د صادراتو او وارداتو ارقام په ملیون ډالر(۱۳۸۰-۱۳۸۵)						
کلونه صادرات او واردات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
واردات له پاکستان څخه	۱۵۷	۲۰۷	۱۸۱	۳۲۲	۳۹۴	۴۱۹
پاکستان ته صادرات	۲۲	۲۲	۹۹	۲۵۸	۲۹۸	۲۷۵

له ایران سره سوداګري: تاریخي پېښې ښئ چې په تېروخت کې د افغانستان اقتصادي اړیکې د ایران سره هومره ښه نه وې، لکه د شوروي اتحاد او په دې وروستیو کې له پاکستان سره دي د جګړې د دورې په کلونو کې ایران په دې بریالی شو ترڅو له افغانستان سره خپلې ګډې پولې د مخدره موادو د قاچاق پراخېدو څخه د مخنیوي په دلیل ټینګې کنترول کړي.
که څه هم د افغانستان او ایران ترمنځ ګډه پوله ۹۰۰ کیلومتره اوږدوالی لري، ولې د دې دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په دوه رسمي لارو محدوده کېږي چې د غه لارې په خپل وار عبارت دي له دوو اغونښارګوټي په ایران کې او د اسلام کلا ښارګوټي په افغانستان کې او بله لاره جغلا یا د یږي چې د فراه ولایت په لاس او چوپن ولسوالۍ پورې لاره لري او همدارنګه د نیمروز له لارې چې د ایران سره ګډه پوله لري، توکي صادر او وارد کېږي چې اکثره غیر رسمي مالونه د همدې ولایت له لیارې تېرېږي.
ایران د افغانستان لپاره سوداګریزه اسانتیاوې رامنځ ته کړې دي چې د عباس بندر له لیارې افغانستان ته د نورو هېوادونو څخه توکي راواردېږي، د ایران څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زياتره خوراکي توکي، درمل، رغيزتوکي او نفت راواردېږي د ايران توکي د کچې له مخې په افغانستان کې په پنځم قطار کې ځای لري.

له شمالي ګاونډيانو سره سوداګري: د افغانستان سوداګريزې اړيکې د منځنۍ اسيا له هېوادونو سره چې د هېواد په شمال کې پراته دي ډېرو پخوازمانو ته رسيږي. په تېر وخت کې دغه اړيکې زيات د سياسي موخو له مخې ټاکل کېدلې. افغانستان په اويايمو او اتيايمو لسيزو کې د پخواني شوروي اتحاد تر ولکې لاندې و، د افغانستان زياتې سوداګريزې معاملې د شوروي اتحاد غړو هېوادونو او سوسياليستي بلاک سره کېدلې په اتيايمې لسيزې کې د هېواد له ټولې سوداګرۍ څخه په سلو کې له شپېتو څخه زيات له شوروي اتحاد سره کېدې.

د شوروي اتحاد له نسکوريدو سره د منځنۍ اسيا د هېوادونو صنعت هم له ماتې سره مخ شو، زيات شمېر دغه صنايع خپلواک او په خپل ځان باندې متکي نه وو او نه د اقتصادي موخو په بنسټ نه ؤ جوړ شوي، ددې کبله د افغانستان د سوداګرۍ کچې لدغو هېوادونو سره راټيټه شوله. د جګړې په اوږدو کې د افغانستان سوداګريزې اړيکې له شمالي ګاونډيانو سره سختې زيانمنې شولې، پرته له ترکمنستان څخه له ازبکستان او تاجکستان سره سوداګري ډېره راکمه شوه، د طالبانو د واکمنۍ له نسکوريدلو وروسته د اوسني دولت په راتګ سره د افغانستان او د شمالي ګاونډيانو سوداګري ډېره شوه او د افغانستان او شمالي ګاونډيانو تر منځ ډېر تړونونه لاسليک شول .[1]

---

[1] کولای شئ د افغانستان د طبيعي زيرمو په اړه نور معلومات د (په افغانستان کې کاني زيرمې) ليکوال: انجينرستانه ميرزهير ليکنه (د افغانستان کلک پوستي ميوي) ليکوال: سرمحقق دوکتور سکندر حسيني (د افغانستان اقتصادي حالت ته يوه کتنه) ليکوال: ښاغلی عبدالحق اميري ،(د افغانستان سوداګريزه کتنه) په نوم ليکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

لسم څپرکی

د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې

داچې افغانستان د منځني ختیځ، جنوبي او مرکزي اسیا ترمنځ د یو پله رول لوبوي، نوهمیش د دې مهم ستراتیژیک موقعیت د لرلو له وجهې د نړیوالو استعماري قوتونو ترمستقیم یرغل لاندې راغلی او خپل هدف ته د رسیدو لپاره یې دافغانستان قبضه کول اړین ګڼلي ترڅو د دې مهم ستراتیژیک موقعیت نه په استفادې نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راولي داهرڅه د یونان سکندر مقدوني، چنګیز، ګوډ تیمور، دبرطانیې شیطاني صفته استعمار، روس، ننۍ غربي نړۍ او داسې نورو د تېرو کړنو څخه په ډاګه کېږي چې دوی هریو په خپل نوبت دافغانستان څخه د خیز د تختې کار اخستی، خو داچې افغانان په ازادۍ مین ملت دی نو دوی یې موخې ته د رسیدو نه د مخه د دې تختې څخه غورځولي دي چې بیا استعماري قوتونو د غچ اخستلو په خاطر دې غیرتې ملت ته اوږد مهاله ستونزې را پیدا کړي دي چې یو ښه مثال یې د انګلیسي استعمار د غچ اخستلو لپاره د ستر ویاړلي پښتون قوم په سینه د جبر کرښه(ډیورن لاین)تیریدل دي چې تر اوسه د دې کرغیړنې کرښې له امله سیمه نا امنه او د پښتون قوم وینه بې حسابه تویږي او د انګلیس ځای ناستی د پښتون په سر سودا کوي کله یې په یو او کله یې په بل ازاد بازار کې پلورې او دې کړنې ته د ادامې لپاره دا قوم د علم او پوهې نه لرې ساتي او د بنسټ پالنې په روحیه یې روزي.

افغانستان د مرکزي اسیا یو د هغو هېوادونو څخه دی په کوموکې چې د ځولسیز نه اوربل دی، خو د نورو هېوادونو سره داتوپیرلري چې په نورو هېوادونو کې اور دوخت په تېرېدو سره کم یا ختمیږي، مګر افغانستان کې د وخت په تیریدو سره اور (جنګ او جګړه)ورځ تربله زیاتیږي، اوبله د حیرانتیا خبره خو دا ده چې ټول وګړي یې د جنګ څخه نفرت کوي او سوله غواړي، مګربیاهم د هېواد حالات د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

وګړو د زړونو برعکس دي په افغانستان کې د امن نه راتللو څو سببه دی، زه غواړم چې د هغوی څخه ځینې په لاندې ډول بیان کړو.
۱:د افغانستان موقعیت د جنګ او جګړې یو دلویو سببونو څخه شمېرل کېږي، هغه داسې چې که چېرته مونږ تاریخ ته وګورو نو د تاریخ په صفحو کې دا څرګنیږي چې په تېرو ختونو کې افغانستان دوه ریښمو د تجارت یوه لویه لاره و ،نه صرف لاره بلکې څلورلارې وه،او دهمدې کبله پر افغانستان بار بار حملې کېدلې ترڅو دا څلور لارې ونیول شي او دوربنمو کاروانونه لوټ کړای شي.
په همدې ډول اوس هم افغانستان د تیلو او ګازو د پایپ لاینونو څلور لارې ده او دهمدې له امله هر هېواد کوښښ کوي چې یا خو دا لاره ونیسي ترڅو په هغو هېوادونو چې د دوی د ګټو سره یې ګټې ټکر کوي پر هغوی دا لاره بنده کړی، او یا هم دالاره نا ارامه وساتي ترڅو د ګازو او تیلو د پیپ لاینونو د غزید و مخه ونیول شي.
۲ :د افغانستان څخه ګېرچاپېر ټول اتومي هېوادونه چې اوس پکې ایران هم شاملیدونکی دی، پراته دي، که چېرې د دې ټولو اتومي هېوادونو ترمنځ روابط ښه وي او هرا ړخیزې اړیکې یوله بل سره ولري، نو دراتلونکي لپاره دا سیمه د (Super Powers)یا دلویو طاقتونو سیمه جوړیدلای شي، او د بلې خوا افغانستان ترڅنګ چین، روسیه او ایران چې د ټولو اقتصاد ورځ پر ورځ وده کوي، د دوی څخه چین تقریبا د ټولې نړۍ د بازارونو اتیا په سلو کې برخه نیولې، نو که چېرې افغانستان ونیول شي یا دلته دایمي اډې جوړې شي، نو دیوې خوا نه به د دې هېوادونو په ټولو اړیکو اسانۍ سره نظر وساتلی شي او د بلې خوا د همدې سیمې نه په اسانۍ سره کېدلای شي چې د دې ټولو هېوادونو ارتباطات خراب کړی شي، او هم که چېرې دا څلورلارې د چین، روسیه او ایران لپاره وتړل شي، نو د دوی اقتصاد ته به هم یوه کافي اندازه ضربه ورکړل شي. چې اوږد مهاله نتیجه به یې دا راووځي چې دا وس نه به د دې سیمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

راجګیدونکو لویو قوتونو سر پرې کړای شي اودراتلونکې لپاره به دیوې لوې خطرې نه وژغورلی شي.

۳ :دریم لوی سبب ددې سیمې د ناارامه کېدلو دادی چې دنړۍ دګوتو په شمېر په هغو سیموکې افغانستان راځي چاچې تراوسه خپل قدرتي زخېرې ندي راویستلي اوخام موادیې لا خام پاتې دي، حتی تراوسه یې ددې قدرتي زخیرولویو برخوته ګوتې هم ندي ورورل شوي، خو بیاکه نورې نړۍ ته یامخ پرودې هېوادونوته وکتل شي نو تقریبا هغوی خپل ټول قدرتي زخېرې یا خوختمې کړي اویا هم مخ په ختمېدودي،نوهغوی چې ددې مشکل سره مخامخ شوي اوس غواړي چې که په زور وي او که په رضا باید د نورو هېوادونوڅخه خام مواد ترلاسه کړي،او د راتلونکې لپاره یې زخیره کړي،چې دافغانستان پشان یوجنګ ځپلي هېواد ورته دیو تیارخور دسرتخوان نه کم ندی.ځکه که چېرې په زور ونه شي کړای،په رشوت اوبډوخوضرورکولای شي چې په ډېرلږقیمت ددې هېواد د ټولو زخیرو ټېکه واخستل شي،اوبلاخېر داد قدرتي نعمتونوڅخه ډکه سیمه په خپل کورکې تشه کړي.د یادونې وړ ده چې د یوې سروې له مخې دافغانستان اوسنی دولت په نړۍ کې په رشوت اوبډواخستنو کې دویم ځای لري،چې دادخاموموادو د وړولو یا ترلاسه کولو لپاره یو ښه سبب جوړېدلای شي.

۴ :د افغانستان د ناارامۍ څلورم لوی سبب دګاونډیانولاسوهنه ده،اودخفګان وړخوداده چې ټول ګاونډیان یې په لاس وهنه بوخت دي،ښه مثال یې ایران روسیه،چین اوپاکستان دي خو اوس د افسوس وړدا هم ده چې د دې هېوادونو ترڅنګ هندوستان هم په لاسوهنه کې پوره پوره ونډه اخلي.

-ایران د پانې ایرانیزم په فلسفه کارکوي اوغواړي چې په راتلونکې کې ددې سیمې یولوی قوت جوړ شي اود دې لپاره هغوی غواړي چې ټول فارسي ژبي هېوادونه دځان سره یو ځای کړي،ترڅوپه راتلونکې کې دمثلث په ډول یولوی ایران جوړکړي چې افغانستان اوتاجکستان به هم په دې لوی ایران کې موجود

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. خو ددې پلان د عملي کولو څخه مخکې باید دافغانستان دري ژبه په پوره توګه په ایراني فارسي تبدیله کړي، چې تر ډېره حده یې دا کار کړی، او خپل ټول کوښښ کوي چې افغاني کلتوراو دودونه دایراني فرهنګ اودودونو تراغېزې لاندې راولي او ددې لپاره هغوی ددوو لارو نه کار اخلی چې یوه یې مذهبي ده او بله یې هم سیاسي ده یانې نه یواځې دا چې سیاسي لیډران د خپلو ګټو لپاره کاروي بلکې د مذهبي رهبرانو څخه هم فایده ترلاسه کوي.

-روسیه په دې ویره کې ده چې باید دراتلونکې لپاره په افغانستان کې یو داسې حکومت جوړ نشي چې د لویدیځ چې دروسیې دګټو دایمې دښمنان دي، دلاس لاندې وي یادهغوی په اشاره کار وکړي، اودهمدې ویرې له امله ټولې هغه کړې چې په پټه او ښکاره د دولت ضد دي اویاهم دلویدیځ سره ورانې دي، تقویه کوي او ورسره مرسته کوي، اوغوښتنه ترې کوي چې مرکزي دولت په هرصورت چې کېږي، کمزوری کړی ترڅو په راتلونکو دولتونو باندې داوسني دولت اثرات پاتې نشي.

-پاکستان سره ترټولو لویه ویره داده چې هغه سیمې چې دانګلیسانو په وخت کې د افغانستان څخه جلا کړې، که چېرې په افغانستان کې یو سم حکومت رامنځ ته شي نوهغوی به ترې ددې سیمو دبېرته اخستلو غوښتنه یا کوښښ وکړی او د همدې ویرې له امله د روسیې پشان ټولې کړې تقویه کوي. خو اوس ورسره صرف داویره نده چې په لاس ورغلې سیمې به ترې بیرته لاړې شي، بلکې د شمالی ټلوالې پرمخونو دهندوستان عکسونه هم ویني، اوویره لري چې داسې نه چې هندوستان ورسره دوه طرفه لوبه شروع کړي چې تر ډېره حده یې شروع کړې هم ده.

- بل هېواد چې که څه هم د افغانستان نږدې ګاونډی ندی خو بیا هم افغانستان دخپل ځان لپاره استعمالوي هغه هندوستان دی.

ویل کېږي چې تکړه سیاست دانان هغه وي چې دخپلو سرحدونو څخه جنګونه دنو سرحدونو ته یوسي او خپلې ګټې په نورو لاسته راوړي، هندهم همداسې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هندوستان د دولت تر ټولو ستر ارمان د پاکستان کمزوري کول دي، چې د کمزوري کول نه وروسته هغوی بیا په اسانۍ سره کوله شي چې خپلې ګټې په دې سیمه کې ترلاسه کړي چې هغه کشمیر دی، خو هغوی په یو طرفه جګړه نشي کوله چې دا ګټې ترلاسه کړي، نو د همدې لامله یې اوس یو نوی محاذ په افغانستان کې خلاص کړ او د هغې لارې څخه دا کوښښ کوي چې په پاکستان کې په ښکاره او پټه لاسوهنه وکړي.او هم کوښښ کوي چې افغان دولت د پاکستان پرضد وکاروي او په دې طریقه د خپل سرحد څخه وکولی شي چې یو څه بوج کم کړي او د خپل سرحد جګړه د افغانستان سرحد اتو ته راوړي، مګر که مونږ وګورو ،هندوستان دا کار په افغانستان کې د شمالي ټلوالې په لاس کوي او هغوی غواړي چې دا ټلواله تل په مرکزي دولت کې پوره ونډه ولري خو بیا که چیرته وګورو نو د دې ټلوالې په مرکزي دولت کې ونډه د افغانانو د هیلو او ارمانونو او هم د افغانستان د ګټو خلاف ده، ځکه چې د دې ټلوالې د غړو څخه افغانان ډیرې بدې خاطرې لري، په زرګونو هیوادوال یې قتل کړي، د کابل ښار یې لوټ کړی، او همداسې نورې ډیرې فاجعې یې ترسره کړي، چې د دوی په دولت کې پاتې کیدو سره به د افغانستان او هندوستان ګټې تل په ټکر کې وي. چې نتیجه به یې د داخلي جګړو زیاتیدل وي.

که چیرې مونږ پورته لاملونو او لاسوهنو ته وګورو نو د افغانستان مثال به داسې دی یو هغه بې سره دیګ په شان ښکاره شي چې هره شخص پکې په اسانۍ سره کولای شي ګوتې ووهي او هم د خپلې خوښې خواړه پکې تیار کړي، خو د دې ټولو دسیسو او لاسوهنو مخنیوی صرف او صرف په هغه صورت کې کیدلای شي چې افغانستان یو قوي مرکزي دولت ولري.

د مرکزي دولت د کمزوي کیدلو بل لوی سبب دا هم دی چې په دولت کې تل پښتنو ته سمه برخه نه ورکول کیږي، او تل دا کوښښ کیږي چې د ریښتینو او په هیوادمینو پښتنو پرځای د پښتنو څخه یو څو سمبولیک شخصیتونه چې ځینې خو یې حتی په پښتو هم نه پوهیږي، په دولت کې شامل کړای شوي، چې د داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

شخصیتونو شاملیدلو سره ددې پرځای چې پښتانه خوشحاله کړي، نور هم خفه کوي چې دا خفګان بیا د مرکزي دولت په کمزوری کېدلو بدلیږی.
که چېرې اوس مونږ وګورو نو مونږ یو دولت لرو مګر د حد نه زیات ضعیفه او سبب یې د ملی پالیسیو نشتون دی، یانې زمونږ اوسنی دولت چې کومه فیصله کوي، لرې نه بریښي چې نو موړو ملي ګټې په نظر کې ندې نیولې بلکې دنړیوالو ګټو ته په کتو سره یې فیصله کړې او هم ددې پرځای چې ملي ګټې په پام کې ونیسې د ځینو بدنامو ګوندونو او اشخاصو ګټې په نظر کې نیسې چې له امله یې مرکزي دولت ورځ تر بله نور هم کمزوري کېږي چې ښه مثال یې نوې کابینه[1] هم کېدلای شي چې د ملي ګټو پر اساس نه بلکې د ځینو هېوادونو او اشخاصو د ګټو پر اساس جوړه کړای شوې ده.
زمونږ ګران افغانستان په داسې سیمه کې موقعیت لري چې د ۱۹ عیسوي پېړۍ په اوږدو کې د انګریزي استعمار د خوا د ستر پښتون او تاریخي بلوچ قومونو په وېش سره زیاتې جغرافیوي ستونزې رامنځ ته شوي دو خت په تیر یدو سره د هغوی پنجابي ځای ناستو په سیمه کې نوې ستونزې وزیږولې او د سیمې د پرمختګ په لار کې خنډونه راولاړ کړل چې له امله یې سیمه کې د صبر، زغم او برداشت په ځای بنسټ پالنې، عدم برداشت او مذهبي جنون رشد وکړ ددې هرڅه پایله دا شوه چې د سیمې میشت قومونه په ځانګړې ډول پښتانه د اقتصاد، کلتور، پوهې، صنعت، ټیکنالوژي او نړیوالو اړیکو کې د نورې نړۍ نه شاته پاتې شي همدا شاته پاتې والی د پاکستان چارواکو (فوځي او استخباراتي) د ځان پاره غنیمت وګاڼه او ساده بې علمه پښتانه یې سترا تیژیک ژورتیا ته درسیدو د پاره قرباني کړل او هم یې ازاد قبایل د سیمې ناامنه کولو سره د پنجاب تر واک لاندې راوستل، ددې لپاره چې پنجاب دا ینده لپاره پښتانه په اسانۍ سره خپلو موخو ته درسیدو لپاره استعمال کړي په لر او بر کې ښونځي داورپه لمبو سوزوي او پښتانه په لوی لاس د

[1] د دولت د رییس سلاکار ارګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهالت کندي ته تېل وهي دبل طرفه سیمه کې مذهبي ، کلتوري، ژبني او اقتصادي سیالي دافغان ستونزې داوږدیدو باعث ګرځیدلي اوهرهېوادخپل رقیب ته افغانستان کې دجنګ جبهه خلاصوي هغه دایران نه واخله ترسعودي پورې.

.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:

د افغانستان دستونزې داخلي فکتورونه په اصل کې دنړۍ والو اوسیمېزو فکتورونو زېږنده دي، په لاندې ډول تشریح کېږي:

۱.دملت جوړونې پروسې ته لازمه توجه نه کول

۲. ددولت دناسمو کړنلارو له امله د حکومت اوخلکو ترمنځ دفاصلې زیاتوالی.

۳.په دولتي سېستم کې دمکافاتو اومجازاتو نه موجودیت.

۴. په چارو ګمارل دروابطو په واسطه نه دضوابطو په اساس.

۵.دپروژو په سرته رسولو کې داولیتونونه تطبیق کول.

۶.د امنیت دوامداره نه شتون.

۷.د هېواد په کچې دبنسټیزو جوړښتونو نه رغول.

۸.داقتصاد اوټولنیز پرمختګ کمزورتیا.

۹. د اداري فساد پراخ موجودیت.

۱۰.دبې سوادۍ کچې لوړوالی.

۱۱. دهېواد په کچې کارونو کې کمیت ته په کېفیت باندې فوقیت ورکول.

۱۲. د هرې ورځې په تېریدوسره نظام کې دمافیایي باندونومسلط کېدل.

۱۳.دهېواد په سیاسي ډانچې کې دسیمواوقومونوناانډولي.

۱۴. افغاني ټولنه کې دبنسټ پالنې روزل او دود کول.

چې دهمدې بنسټ پالنې په واسطه زمونږ ازلي دښمنان دافغانستان ملي ارزښتونه ګواښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پورتنیو فکتورونو د حل لارې چارې

دافغانستان د ستونزې د داخلي فکتورونو دله منځه وړلو لپاره باید دهېواد موجوده چارواکي دځمکني حقایقو په بنیاد پالیسي او ستراتیژیک پلان جوړ کړي او د ستونزو د کموالو لپاره دې دښه حکومت والي، عدالت، امنیت، اقتصادي او ټولنیز پرمختګ لپاره پیاوړي ګامونه اوچت کړي او خلکو ته په ښه خدمت کولو سره دې د دولت او وګړو ترمنځ موجوده واټن راکم کړي چې پایله کې به دخارجي فشار مقابل کې افغانستان ښه دریځ ولري بله دا چې فقر دغلامۍ حلقه ده نو د دې حلقې څخه دخلاصون لپاره باید افغانستان د مصرفي هېواد څخه په تولیدي هېواد بدل شي چې دې موخې ته درسیدو لپاره باید بنسټیز جوړښتونه په کم وخت کې جوړ او ورغول شي، چې دې سره دهېواد اقتصاد پرمختګ کوي کوم سره چې به امنیت هم بهتر شي.د سیمېزو فکتورونو دله منځه وړلو لپاره دهېواد استخبارت باید د سیمې په کچې فعال شي ترڅو دهېواد د دښمنانو افغان دښمنه پلانونه په هسته کې خنثی کړي، دبل طرفه د پښتونخوا ملي ګوندونه او قومي مشران چې افغان پاله احساس لري باید تقویه شي او دهغو سره دې په ګډه و هڅو پښتني سیمه کې دصبر، زغم او اعتدال لپاره هلې ځلې پیل شي او هم دې د ډیورنډ کرښې خېرمه سیموکې د پرمختیالپاره زیاتې بنسټیزې پروژې عملي شي چې له امله به یې د سیمې خلک مصروف او دهمسایه استخباراتو دجال څخه به دهمیش لپاره خلاص شي او دوخت په تیریدو سره به د سیمې دښه اقتصادي رشد دوجهې اشغال شوي پښتانه قومونه به دازادۍ او دهېواد سره د پیوستون لپاره پاڅون ته وهڅېږي کوم چې د پښتون قوم اصلي هدف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنړيوالو فکتورونو سره دمقابلې لپاره فعاله خارجي پاليسي جوړول اړينه خبره ده اوهم دې دهېوادسياسي، کلتوري، اقتصادي اوفوځي جوړښتونه په بنسټيز ډول ورغول شي ترڅواينده کې زمونږ دهېواد څخه څوک په اسانۍ دخيز دتختي استفاده ونه کړي.[1]

[1] يادونه:کولای شئ په افغانستان کې دبحران اوستونزودحل لارولپاره (دبنسټيزوستونزودحل لارې)ليکوال:ملاعبدالسلام (ضعيف) ،(دافغانستان دبحران سياسي حل)ليکوال: دکتور فاروق اعظم،(د افغانستان د اوسنۍ وضعې يو هر اړخيز تحليل) ليکوال:جنرال عتيق (پاڅون) ،(په افغانستان کې جګړه څنګه پای ته ورسوو ؟) ژباړن:رحيم الله (بشارت) ،(دعادلانه نظام لار) ليکوال:محمد اشرف غني .(دټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې دواک جوړښتونه) ،ليکوال:ښاغلي ډاکترمحمد عثمان روستارتره کی(سياسي فلسفه)ليکوال :ښاغلی ډاکترسيد شيرا قاحرکت ،(دافغانستانن يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه)دپوهاند بشيردوديال،(لس کلنه ديموکراسي اودافغانانوسياسي بې وسی) ،(افغانستان په سياسي کړليچ کې) دښاغلي اسماعيل يون ليکنه ،په نوم کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دافغانستان د سیاسي جغرافیې اصطلاحات

اجرائیه قوه: هغه قوه چې د قوانینو د ترسره کولو، د مقننه قوې د پلانونو د پلي کولو، د هېواد د کارونو د اداره کولو او د کورني او باندني سیاست او اجرا د نده په غاړه لري.

اساسنامه: د یوه ګوند یا اداري د داخلي قوانینو او مقرراتو مجموعه ده، یا یوه اداره چې د هغې ترکیب او جوړښت د کار ترتیب او فعالیت د ګوند یا اداري کاري هدفونه ښيي.

استیضاح: استیضاح د پارلماني مبارزو یو ډول دی، چې د مجلس نماینده ګان د دولت او کابینې د ریاست څخه د دې یا هغې سیاست مشخص عمل د توضیح غوښتنه وکړي، نو د استیضاح شوي اړخ د جوابونو څخه وروسته د مجلس نماینده ګان د رایو پر لورې ځي او ګوري چې د دولت د چارواکي توضیحات او جوابونه د مجلس نماینده ګانو ته قانع کوونکي نه وي، د بې باورۍ د رایې او د لرې کېدو د خطر سره مخامخ کېږي.

مقررات: د حکومتي بنسټونو له خوا په ملي او ځایي کچو باندې صادر شو، اصولو او قواعدو ته وایي که څه هم هغه قوانین نه ګڼل کېږي خود قانون اعتبار لري ځکه چې هغوی د موضوعه قوانینو د اعتبار له مخې صادرېږي او زیاتره د سرغړونو د مجازاتو لپاره وي.

حکم: په یوه سند یا قانون کې له یوه جزیا بند څخه عبارت دی چې د یوې ټاکلې موضوع په هکله بحث کوي.

اعلامیه، بیانیه: یو سند دی چې په هغې کې د وه یا څو هېوادونه د یوې مشخصې موضوع په هکله خپله رسمي تګلاره یا د نظریو والی اعلانوي.

افغان: هغه څوک دی چې د ګران افغانستان په غېږ کې او سیږي، د افغانستان تابعیت ولري، د افغانستان د استقلال، ملي مصالحو، مادي او معنوي ګټو څخه د زړه له کومې دفاع وکړي. د افغانستان د ورونو قومونو هر فرد ته افغان ویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او افغانستان د ټولو افغاني ورونو ،قومونو ګډ کور دی.
ملت: د هغو خلکو پیوستون ته وایې چې د تاریخ په اوږدو کې په جغرافیایي، کلتوري او اقتصادي وحدت کې پیل شوی وي. نوموړي عناصر دیوه ملت غوره تشکیل کوونکي عوامل ګڼل کېږي. ژبه، نژاد او دین هم د ملت په جوړښت کې مهم رول لري، مګر حتمي نه ده چې دیوه ملت ټول خلک دې دیوې ژبې، نژاد او دین خاوندان وا وسي، خوکه چېرې په یوه ملت کې یوه ژبه، یو نژاد او یو دین وي، نوموړی ملت به ډېر متحد او په معنوي لحاظ به ډېر قوي او متین وی.
هېواد (وطن): هېواد هغه خاوره ده چې د جغرافیایي حدودو په واسطه محدوده شوې وي او یو ګڼ شمېر وګړي د ګډو خصوصیاتو د درلودلو له امله په کې ژوند وکړي.
ریاستي جمهوریت: هغه دولت ته وایې چې د اجراتو صلاحیت له جمهوررییس سره وي کوم چې د درې ګونو قواو (اجرائیه، مقننه او قضایه) په سر کې موقعیت ولري لکه د افغانستان جمهوري دولت
صدارتي جمهوریت: هغه دولت ته ویل کیږي چې د چارو واک په کې له صدراعظم سره وي، د رئس جمهور واکونه په کې لږ وي، او یو سمبولیک حیثیت لري، لکه د پاکستان جمهوري دولت
مطلقه سلطنت: هغه دی چې په راس کې یې پاچا قرار لري، د پلار نه زوی ته انتقالیږي او میراثي بڼه لري. پاچا ټول واک او اختیار په لاس کې لري او درې ګوني قواوې (اجرایه، مقننه او قضایه)په سر کې ځای لري.
مشروطه سلطنت: دا ډول دولت د اساسي قانون او پارلمان لرونکی دی، په دې ډول دولت کې د مطلقه سلطنت پر خلاف د پاچا اختیارات د قانون له مخې محدودیږي او تصمیمونه د خلکو د استازو له خوا نیول کیږي. په دې سیستم کې پاچا په واقعیت کې یو سمبولیک حیثیت لري، عملي واکمني د صدراعظم په لاس کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

قانون: د قانون کلیمه د لاتیني کلیمې له کانون څخه اخستل شوې چې کانون په لاتیني ژبه کې هغه شي ته وایې چې بند ونه ولري په اصطلاح کې د هغه اصولو او اساساتو څخه عبارت دی چې د یوې ټولنې د عنعناتو سره سم د یو عالي او باصلاحیته مقام لخوا جوړ او تصویب شوی وي او د ټولنې په ټولو افرادو باندې بې له امتیازه تطبیق کیږي.

قانون هغه مصوبه ده چې د ملي شوراد دواړو جرګو له خوا تصویب او د جمهور رییس له خوا توشیح شوي وي.

کلتور: د بشري ټولنو هغه مادي او معنوي ارزښتونه چې د انسان د ذهن او فکر محصول او یو مسلسل او پرله پسې عمل په توګه د یو نسل څخه بل نسل ته په میراث لیږدول کیږي او په انساني ژوند کې ژوره اغیزه او تاثیر لري، کلتور بلل کیږي.

طبقه: هغه شمیر خلکو ته چې یو شان اقتصادي او اجتماعي موقعیت او مؤقف ولري، طبقه ویل کیږي. طبقات په هره ټولنه کې موجود دي.

مبارزه: هغه سیاسي کشمکش دی چې یو ګوند ، ډله او یا طبقه یې د خپلو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او ستراتیژیکو اهدافو د ترلاسه کولو له پاره کوي.

دولت: دولت هغه سیاسي سازمان دی چې د خپلو وګړو په ارادو باندې بشپړ حاکمیت لري، حاکمیت، قدرت او قانوني انضباط د ځان حق ګڼي او خپل انحصار یې بولي او د خلکو د احتیاج پر بناء په عالي سطحه منځ ته راغلی وي. لاندېني شرایط او صفتونه د دولت له نورو سازمانونو څخه جلا کوي.

۱. محدوده جغرافیایې سیمه: هغه سیمه چې سرحدات یې تعین وي او د هغو سرحداتو په قلمرو کې حکومت د کافي صلاحیت خاوند وي، د سیمې کوچنیوالی او پراخوالی شرط نه ګڼل کیږي.

۲. دولت باید داسې حکومت ولري چې د حاکمیت د عملي کولو طاقت او توان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسره وي او په بین المللي تعهداتو کې د اعتبار وړ وي، نمونه او شکل يې دبحث وړ نه دی.

۳. دولس یا او سیدونکو شته والی، بې له دې چې لږوالی او زیاتوالی يې په نظر کې ونیول شي.

۴. دحاکمیت صلاحیت(د دولت عالي قدرت په داخل کې او بهرنی واکمنتوب) په دیموکراتیک دولت کې دقواوو(مقننه، اجرائیه، قضائیه) تفکیک اساسي شرط ګڼل کېږي.

حکومت: د دولت په چوکاټ کې هغه اجرائیوي ارګان دی چې د مقرراتو او قوانینو تطبیق يې په غاړه وي. حکومت هغه اجرائیوي ارګان دی چې ددولت د قدرت او حاکمیت ښکارندوی وي. حکومت یا انتخابي وي یا انتصابي. نور مؤسسات هم اجرائیوي ارګانونه لري، خو په دې توپیر چې دیوه دولت حکومت دحاکمیت داعمال صلاحیت لري او دنورو مؤسساتو د اجرائیوي ارګانونو سره دا صلاحیت نشته.

حاکمیت: دیوهېواد په داخلي قلمرو کې د انحصاري صلاحیت څخه عبارت دی. همدارنګه په بین المللي چاروکې دیوه هېواد دعمل واکمنتوب دی چې دبل هېواد دحقوقي کنټرول اوتاثیر لاندې وي اویا په بل عبارت، حاکمیت د دولت هغه عالي قدرت دی چې هم قانون وضع کوي او هم يې تطبیقوي او د هغې نه بل لوړ قدرت نشته..

انقلاب: هغه مثبت او بنیادي اوښتون دی چې د یوې ټولنې دژوندانه په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي برخوکې په کیفي او کمي توګه منځ ته راځي.

د ټولنپوهنې له نظره په یوه ټولنه کې د یوه زاړه نظام پر ځای د نوي او مترقي نظام ټینګیدل د انقلاب څخه عبارت دی.

ریفورم:ریفورم داصلاح معنالري.هغه اقدامات په ریفورم کې حسابېږي چې دیوې ټولنې دسیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند دښه کولو له پاره په کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اچول کېږي.
کودتا: په فرانسوي ژبه کې د دولت د رانسکورولو معنا ورکوي. د دولت هغه ناڅاپه بدلون چې د زور په وسیله د دولتي لوړو مقاماتو او اردو په وسیله رامنځ ته کېږي، د کودتا په نوم یادیږي.
ایډیالوژي: ایډیالوژي په لغت کې مفکورې ته ویل کېږي او په اصطلاح کې د ټولو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي، هنري او حقوقي نظریاتو مجموعې ته ایډیالوژي وایي. یا په بله ژبه د تاکتیک او ستراتیژۍ مجموعې ته ایډیالوژي وایي.
ستراتیژي: د مبارزې په یوه ټاکلې مرحله کې، ټاکلو سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اهدافو ته ستراتیژي وایي او د دغې ټاکلې مرحلې په موده کې اساساً تغیرنه منونکی وي. نوموړې اصطلاح برسېره پرګوندي مسئلو، په نظامي او ډیپلوماتیکو ساحو کې هم استعمالیږي، د مثال په توګه په نظامي مسایلو کې د هغو پراخو او قاطعو هدفونو، عملیاتو او نقشو ترسره کولو ته ستراتیژي وایې چې په یوه جګړه کې د بریالیتوب له پاره تر نظر لاندې وي.
ستراتیژیک شعارونه هغه شعارونه دي چې د حزب غوښتنې په یوې ټاکلې مرحله کې بیانوي.
تکتیک: هغه سیستماتیکه او منطقوي تګلاره ده چې د ستراتیژۍ د ترلاسه کولو له پاره د محیطي او ټولنیزو خاصو شرایطو په رڼا کې ټاکل کېږي.
ډیموکراسي: د ډیموکراسۍ کلمه د یوناني ژبې Demo (خلکو) او Kratia د (حاکمیت) څخه اخیستل شوې ده
د ډیموکراسۍ ډېر معمول او عام تعریف دا دی:
د یوې ټولنې افرادو ته د داسې فرصتونو برابرول چې د هغو په وسیله و کولی شي د ټولنیزو ارزښتونو او آزادیو څخه په مساوي توګه استفاده وکړي. د دغه ډول آزادي د حقوقو تساوي، د ټولنیزو ارزښتونو څخه د مساوي حقوقو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده، ډیموکراسي ده.

ریفرنډم: ریفرنډم د سیاسي ډیموکراسۍ یو اصل دی او د یو سازمان ټولو غړو ته اویا د ټول ملت اراوو ته مراجعه کول، ریفرنډم نومیږي. په ریفرنډم کې پېشنهاد شوې موضوع د ملت له خوا د مستقیمې رایګیرۍ له لارې منل کیږي او یا ردیږي. عمومي اراوو ته د مراجعې له لارې یوه ټولنه کولی شي خپل هېواد د نامطلوبو او زیان لرونکو قوانینو له وضع کولو څخه وژغوري.

فیوډالیزم: فیوډالیزم د منځنیو پېړیو سیاسي او اقتصادي مضمون تشکېلوي او داسې یې تعریفوو:

د فیوډال (ځمکه وال) کامل تسلط دی په ځمکه او ناقص تسلط دی په بزګر. فیوډالي نظام د څلورمې او پنځمې مېلادي پېړۍ نه وروسته ورو ورو په اروپا کې وده وکړه. دانګلستان دصنعتي انقلاب پورې دې نظام دوام وکړ، ترڅو د فرانسې لوی انقلاب دې نظام ته په اروپا کې خاتمه ورکړه.

سوسیالیزم: سوسیالیزم هغه تیوري یا سیاست دی چې غواړي دټولنې پر ټولو تولیدي منابعو او تولیدي وسایلو د ټولنې د ټولو افرادو څارنه او کنټرول موجود وي، دا وسایل او منابع د ټولنې ملکیت وي. د دغو وسایلو او منابعو په ګټه کې د ټولنې ټول افراد شریک وي.

کمونیزم: دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Communism څخه اخیستل شوې ده چې د اشتراک او اشتراکیت معنا ورکوي. د کارل مارکس او دده د پیروانو له نظره د اجتماعي تحول وروستۍ مرحله کمونیزم دی. په دغه اجتماعي نظام کې هر انسان د خپل قدرت په اندازه کار کوي او د خپلو غوښتنو او ضروریاتو په اندازه له مادي نعماتو نه ګټه اخلي.

فاشیزم: فاشیزم له هغه روش او حکومت څخه عبارت دی چې په افراطي اندازه د سته جمعي استبداد منځ ته راوړي.

ناپېیلي هېوادونه: دغه اصطلاح په هغو هېوادونو اطلاق کیږي چې دخیتځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولويديځ ترونو نوښخه د مستقل سياست پيروي كوي.په عمومي ډول ناپېيلي هېوادونه هغو هېوادونو ته ويل كېږي چې د ختيځ اولويديځ بلاك هېوادونو د سياست تابع نه وو ، مستقل خارجي سياست يې درلود.

ليبراليزم:دغه اصطلاح د لاتيني ژبې له Libber څخه چې د آزادۍ معنا لري، اخيستل شوې ده.ليبراليزم داسې نظريه يا سياست دى چې په بېلابېلو دوروكې دبشردآزادۍ د ساتنې پلوي كوي.دغه ډول حمايت او غوښتنه د هرې هغې مؤسسې او ټولنې په وړاندې كېږي چې د خلكو آزادي تهديدوي.

سياست: Politics: په كارونو او چارو كې د موجوده وسايلو په مرسته ديو مشخص هدف له پاره په پوهې او تدبېر سره كړنې ته سياست وايې. يا دټولنې درهبرۍ، لارښوونې او حكومت دارۍ اوتسلط لاندې راوستلو طرزته سياست وايې. سياست د ټولنې د عينې او ذهنې شرايطو تابع وي او د وخت او ځاى په تغير سره تغير كوي. ښه سياست هغه دى چې د ټولنې د اكثريت په ګټه، په لږه موده كې، په لږ رضايعاتو سره د خلكو يا د ټول ملت مادې او معنوي ضرورتونه رفع كړي. يا په بل عبارت سياست داسې تعريفيږي: د پرابلمونو خلقول او د پرابلمونو حلولو ته سياست وايې اويا ټولې هغه لارې چارې چې په مستقيمه توګه ديو هدف د ترلاسه كولو لپاره په كار لويږي، د سياست په نوم ياديږي.

پارلمان: Parliament:په ديموكراتيكو او هغه هېوادونه كې چې د دولت درې ګونو قواووپه بېلوالي عقېده لري، پارلمان د قانون جوړولو ،وضع كولو ، تصويب او اجرا له پاره دنظارت دټولونه لوړ ملي اركان دى.د پارلمان يا مقننه قوې نماينده ګان معمولاً دمستقيمو پټو او عمومي انتخاباتو له لارې انتخابيږي. پارلمان د خلكو د حاكميت يا دډيموكراسۍ سمبول بلل كېږي او اجرائيه قوه يا حكومت ورته مسؤوليت لري.

ديپلوماسي:د دولتونو ترمنځ د خبرو له لارې تعامل، دتفاهم او توافق فن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او مهارت څخه عبارت ده چې د دولتونو په منځ کې تریخوالی او مخالفت په دوستۍ او سازش باندې بدلوي. ډیپلوماسي معمولاً د خارجي پالیسۍ په ځای کې استعمالیږي. هغه څوک چې په خارجي پالیسۍ کې مهارت ولري او عملاً کار وکړي، ډیپلومات بلل کیږي. د ډیپلوماسي د ملي حاکمیت یو مهم عنصر او د ملتونو د خارجي سیاست یوه وسیله ده.

فدراسیون: د څو سیاسي واحدونو (ایالتونو، هیوادونو) اتحاد او د واحد مرکزي دولت تشکیل ته فدراسیون وایي. د فدراسیون غړي واحدونه په اکثرو داخلي چارو کې مستقل او په خارجي چارو کې د واحدې مرکزي ادارې د صلاحیت تابع وي. د اختیاراتو حدود د فدراسیون په اساسي قانون کې واضح وي. په داسې دولتونو کې دوه ډوله شوراګانې او دوه ډوله حکومتونه موجود وي، فدرالي شورا او حکومت او ایالتي شوراګانې او حکومتونه، خو ایالتي قوانین باید هیڅکله د فدرالي قوانینو مخالف نه وي. د امریکا متحده ایالات، فدرالي المان، استرلیا او د هند دولتي سیستمونه فدرالي دي.

کانفدراسیون: د څو هیوادونو داسې یو اتحاد ته چې د یو مرکزي دولت شکل ونه لري او د خارجي حملې په صورت کې په متقابل کومک متکي وي، کانفدراسیون بلل کیږي چې په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک وي.

جبهه: د ګوندونو او سیاسي ډلو ترمنځ موقتي یو ځای کیدو چې د یو مشخص هدف له پاره سره یو ځای کیږي، جبهه بلل کیږي.

پروتوکول: د سیاسي اسنادو او معاهدو هغه اصلي مسودې ته پروتوکول وایي چې دواړو معاهده کوونکو خواوو لاسلیکونه پرې کړي وي. په عام ډول دغه اصطلاح ځینو ضمني تړونونو له پاره هم استعمالیږي.

استعمار: په لغت کې عمران غوښتلو او آبادۍ غوښتلو ته وایي او په اصطلاح کې کله چې یو قوي او غښتلی هیواد په بل ضعیف هیواد باندې په اقتصادي، سیاسي، کلتوري او نظامي لحاظ تسلط پیدا کړي، د استعمار په نوم یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپرپالیزم:د امپرپالیزم لغت د لاتیني ژبې له Imperia نه چې د امپراتورۍ معنا لري، اخیستل شوې ده.دیوهېواد هرډول تسلط په بل هېواد باندې امپرپالیزم بلل کېږي.

استثمار:استثمارپه لغت کې دثمرې اخیستلو معناورکوي اوپه اصطلاح کې دتولېد دوسایلو دمالکینو له خوا دکارکوونکو داضافي کار دمحصول څخه ثمرې اخیستلو ته وایې. په دې معنا کله چې دتولېد دوسایلو مالکین، کار کوونکوته د دوی دکار په اندازه دکار ارزښت ورنه کړي او د دوی دکار ارزش له یوې برخې څخه د وسایلو مالکین استفاده وکړي، داعمل استثمار بلل کېږي.

انارشي: Anarchy دغه لغت د یوناني ژبې له انارکیا Anarchia نه اخیستل شوی دی،معنا یې د یوې ټاکلې،مثبتې او فعالې رهبرۍ او حکومت نشتوالی دی.

دیکتاتوري- دیکتاتور:د دیکتاتورۍ کلمه له دیکتي نه اخیستل شوې ده.په اصطلاح کې هغه روش دی چې یونفرخپله خبره یاامرپه مطلقه شکل په نوروخلکو تحمیلوي.په پخواني روم کې دیکتاتورهغه چاته ویل کېده چې په بحراني حالاتو کې به یې د شپږو میاشتو له پاره په کاملو اختیاراتو حکومت کاوه.

رانسکورول::دیوحکومت، سیاسي نظام اوداسې نورو دچپه کولو یا خرابولو لپاره پټې هلې ځلې(هغوی دحکومت دچپه کولولپاره توطیه وکړه) کوم څېز کمزوری یابې اغېزې کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
ديپلومات	سياستمدار،سیاستوال،سیاسي شخصيت	سفير	سياسي استازې ،د دولت نماينده	ډيپلوماسي	سياست	سیاسي چلند	سياسي بهير،سیاسي روش	سیاسي کړۍ	سياسي حلقي
سياسي ګلاره	سياسي کړنلاره	سياسي روغه جوړه	سياسي موافقه	سياسي تغير	سياسي بدلون	هيئت	پلاوي،رسمي ډله	سياسي مذاکرات	ديپلوماتيکي خبرې اترې
جمهور رييس	ولسمشر،د هېواد مشر تابه	د ولسمشر دفتر وياند	د ولسمشر خبر لوخې	فيصله	تصميم، پريکړه	فرمان	د ولسمشر يا پاچا ليکلي امر	غندل	محکومول،بد ګڼل
استعفا	په خوښه يا ناخوښه وظيفه او کار پريښودل،د کاره ګوښه کېدل/کول	مستعفي	بېکاره کېدل، بې وظيفې	استفسار	تحقيق، پوښتنه، پلټنه	دولتي کارونه	حکومتي کارونه	حکومتي کسان	چارواکي+ځواکونه+مامووران
بيت المال	د ملت مال	داخله چارې	کورني کارونه	خارجه چارې	بهرني، بېروني، باندني	تصويب	فيصله،پريکړه،منل	اعتبار نامه	باور ليک
پيشنهاد	وړانديز،درخواست	ملاقات	ليدنه کتنه، مجلس	بين الدول	د هېوادونو ترمنځ	دنياوال	نړېوال،جهاني	خارجي مداخلې	بېروني لاس وهني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضد ملي	د ملت مخالف	غټې جرګې	سياسي وينا	بيانيه	وينا	پيغام	پيام، تبصره	سيال	رقيب، همتا
انتقالي دوره	موقتي دوره	پوځ	اردو، قوه اوي	طويل المدت پروګرام	اوږد مهاله پروګرام	حمايت	ملاتړ، پشتيباني	سياسي ائتلافيوالي	سياسي ملګرتيا
نجات	خلاصون، آزادي	خارجي موسسې	بهرنۍ سازمانونه، بهرنۍ ارګانونه	سياسي څېرې	سياسي شخصيتونه	د ملتونو سرنوشت	د ملتونو د ژوند مسير	پاليسي	تګلاره، کړنلاره
ټاټوبي	هېواد، وطن، ميهن، کشور، مملکت، مينه، ملک	ژمن	متعهد	مقررات	اصولونه	منافع ملي	ملي ګټې		

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اخځلیکونه

۱.آرینزی، احسان الله. (۱۳۸۲ ه ش)دنړۍ هېنداره آسیا. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

۲.اندیشمند ، محمد اکرام.(۱۳۸۹ ه ش) امریکا په افغانستان کې، ژباړن: سید عبدالله پاچا ، چاپ: میوند خپرندویه ټولنه کابل

۳. الفنسټون، مونټ سټوراټ.(۱۳۷۹ ه ش) افغانان، ژباړن: محمد آصف فکرت. مشهد: د اسلامي څېړنو بنسټ

۴.امین، پوهاند حمید الله.(۱۳۸۷ ه ش)جغرافیهٔ سیاسي. کابل: کابل پوهنتون

۵ــ بیدار، کریم الله(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان سرحدونه.جلال اباد:ګودر خپرندویه ټولنه

۶ــ دانش، الحاج دوکتور حفیظ الله. (۱۳۸۷ ه ش)نړیوال عمومي حقوق، لکچرنوټ. ننګرهار: ننګرهار

۷ـ د عدلی وزارت ،رسمی جریده ،پرله پسی ګڼه (۸۱۸) .(د افغانستان اساسي قانون ۱۳۸۳ هـ ش کال ۱۴ د جدی)

۸ـ د ولسي جرګې د دریم تقنیني کال د دوهم دور د شپږمې غونډی دکړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري دپارلماني او تقنیني چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۹ـ د ولسي جرګې د څلورم تقنیني کال د اول دور د اوومې غونډی دکړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلماني او تقنیني چارو ریاست.۱۳۸۷هـ ش کال)

۱۰ـ د مشرانو جرګې د دریم تقنیني کاری کال دکړنو لنډ رپوټ.(د مشرانو جرګې د اطلاعاتو او عامه اړیکو د ریاست له خپرونو څخه. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۱۱ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۵زیږیز)اطلس تاریخي افغانستان. کابل: ایمان خپرندوی مرکز

۱۲ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۷ زیږدیز)مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیهٔ پشتونستان. کابل: د افغاني مطبوعاتو مرکز

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ــ پټهان ،فیضان الله. (۱۳۹۴ ه ش).د دري ګونو قوا وو ځانګړتیاوې او واکونه. پټهان ادبي ټولنه
۱۴ـ پژواک، فضل ربي. د افغانستان د بین المللي روابطو تاریخ. کابل: د پوهنې مجلې چاپخونه، (ـــ).
۱۵ــــ حبیبي، عبد الحی.(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان لنډ تاریخ.ژباړن:عبد الروف بېنوا.علامه رشاد خپرندویه ټولنه
۱۲- طوفان، برید جنرال محمد نبی.(۱۳۹۰ ه ش) اهمیت جیو پولیتیک افغانستان برای کشورهای منطقه و جهان در مسیر تاریخ.کابل:انتشارات مطبعه عسکری
۱۷ـ کاکړ، حسن او نور... (۱۳۸۲ ه ش) . ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني
۱۸ــــ ضعیف، ملا عبد السلام.(۱۳۹۰ه ش)د بنسټیزو ستونزو حل.کابل:مستقبل خپرندویه ټولنه
۱۹ـ پوستنیکوف، الکسي ولادیمیروویچ. (۱۳۸۴ ه ش)افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني
۲۰- پژوهش، محقق محمد امین.(۱۳۸۸ ه ش)سیر تاریخی افغانستان از آریانای باستان تا اخیر قرن نزدهم میلادی.کابل:مطبعه دولتیي
۲۱ـ تره کي، دوکتور محمد عثمان روستار.(۱۳۸۷ ه ش) د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، ژباړن: پوهندوی محمد اسماعیل یون. کابل: یون کولتوري یون
۲۲ـ کهزاد ، احمد علي.(۱۳۳۳ ه ش) تاریخ افغانستان. کابل: تاریخ ټولنه
۲۳ــ حقمل، محمد ایمل. (۱۳۸۲ ه ش)د افغانستان معاصر تاریخ، لکچر نوټ. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴_ مولانا گوهر رحمن.(۱۴۳۰ه ش)، اسلامی سیاست. ژباړن: قریب الرحمن ،سعید.د پیغام خپرندوی مرکز
۲۵_ محمدي، غلام محمد. (۱۳۸۷ه ش)دو سوي خط دیورند: باطلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو. کابل: سعید خپروني
۲۶_ ساپی، دوکتور ودیر.(۱۳۸۸ه ش) نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: امان الله ایمان. کابل: IDLO،
۲۷_ سئیدي، اصحاب الدین. (۱۳۸۳ه ش)مداخلات خارجي در امور افغانستان. پېښور: حرم خپرندویه ټولنه
۲۸_ عارض، غلام جیلاني. (۱۳۸۲ه ش)د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري وېش،ژباړن: حفیظ الله تراب. پېښور: ختیځ بیارغونې اداره (کور)
۲۹_ عطايي،اکاډمیسین محمد ابراهیم.(۱۳۸۳ه ش) د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه
۳۰_ فرهاد، قدرت الله حداد. (۱۳۸۳ ه ش)د افغان ملي تاریخ. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز،
۳۱_ فقیری، عبدالحمید .(۱۳۸۸ ه ش) شوری پارلمان. کابل:مطبعه شاکر صمیم
۳۲_ قدیری، عبدالرسول.(۱۳۸۵ ه ش)مروری بر تاریخچې شوراها در افغانستان. کابل:(ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسي جرگه
۳۳_ ولسي جرگه، د ولسي جرگې د کورنیو دندو اصول. (د پارلماني او تقنیني چارو ریاست ۱۳۸۲ هـ ش کال د وری ۱۲ مه)
۳۴- سعیدی، احمد.(۱۳۹۱ ه ش)افغانستان آماجگاه فتنه ها و آسیب ها.کابل: مطبعه مسلکي افغان
۳۵- عزتی، دوکتور عزت الله.(۱۳۸۲ ه ش) جیوپولیتیک.نشر ذره ایران تهران.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library